

Lietuvos Respublikos

PARTNERYSTĖS SUTARTIS

2014 m. birželis
(pakeitimas patvirtintas 2018-04-11 sprendimu Nr. C(2018)2076)

TURINYS

1. FONDŲ MISIJA IR SUDERINAMUMAS SU ES SUMANAUS, TVARAUS IR INTEGRACINIO AUGIMO STRATEGIJA.....	5
1.1. Esamos situacijos analizė, iššūkiai ir augimo potencialas.....	5
1.1.1. Bendra apžvalga	5
1.1.2. Pagrindiniai plėtros iššūkiai ir augimo potencialas	7
1.2. Ex ante vertinimo santrauka	66
1.3. Kiekvieno teminio tikslo rezultatų kiekvieno fondo atžvilgiu santrauka	71
1.3.1. Mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir inovacijų (MTEPI) skatinimas	71
1.3.2. IRT prieinamumo, naudojimo didinimas ir kokybės gerinimas	74
1.3.3. Mažų ir vidutinių įmonių, žemės ūkio sektoriaus (EŽŪFKP) bei žuvininkystės ir akvakultūros sektoriaus (EJRŽF) konkurencingumo didinimas	76
1.3.4. Perėjimo prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų ekonomikos visuose sektoriuose rėmimas	79
1.3.5. Prisaikymo prie klimato kaitos, rizikos prevencijos ir valdymo skatinimas	81
1.3.6. Aplinkosauga ir išteklių naudojimo veiksmingumo skatinimas.....	83
1.3.7. Tvaraus transporto skatinimas ir kliūčių pagrindinėse tinklo infrastruktūros dalyse šalinimas	88
1.3.8. Užimtumo skatinimas ir darbo jėgos judumo rėmimas	90
1.3.9. Socialinės įtraukties skatinimas ir kova su skurdu	93
1.3.10. Investicijos į švietimą, įgūdžius ir mokymąsi visą gyvenimą	96
1.3.11. Institucinių pajėgumų stiprinimas ir veiksmingas viešasis administravimas	100
1.4. Preliminarūs asignavimai pagal teminius tikslus kiekvienam ESI fondui.....	103
1.4.1. Indikatyvus finansinių išteklių pasiskirstymas pagal teminius tikslus ir ESI fondus.....	103
1.5. Horizontaliųjų principų taikymas	105
1.5.1. Partnerystės principas.....	105
1.5.2. Vyrų ir moterų lygių galimybių skatinimas, nediskriminacija	109
1.5.3. Darnus vystymasis.....	110
1.5.4. Jaunimas	114
1.6. Veiksmų programų sąrašas su preliminariais asignavimais pamečiui pagal fondus	116
2. PRIEMONĖS VEIKSMINGAM ĮGYVENDINIMUI UŽTIKRINTI	117
2.1. Vidinis koordinavimas tarp ESI fondų, su kitais ES ir nacionaliniais finansavimo instrumentais ir Europos investicijų banku (EIB)	117
2.1.1. Vidinis koordinavimas tarp ESI fondų, Europos teritorinio bendradarbiavimo (ETB) tikslo programų ir ES BJRS	117
2.1.2. Koordinavimas tarp ESI fondų ir kitų ES ir nacionalinių finansavimo instrumentų bei EIB	119
2.2. Papildomumo užtikrinimas.....	124
2.3. Taikomų <i>ex ante</i> sąlygų įgyvendinimo vertinimo santrauka.....	124
2.4. Naudojama metodika ir instrumentai, siekiant užtikrinti nuoseklų ir suderintą veiklos peržiūros funkcionavimą.....	124
2.5. Administracinių gebėjimų stiprinimas	128
2.5.1. Administruojančių institucijų administracinių gebėjimų stiprinimas.....	128
2.5.2. Paramos gavėjų administracinių gebėjimų stiprinimas	132
2.6. Paramos gavėjų administracinės naštos mažinimas	134
3. INTEGRUOTAS TERITORINĖS PLĖTROS POŽIŪRIS	138
3.1. Integruotas paramos naudojimas teritoriniam konkrečių subregioninių sričių vystymuisi	140
3.1.1. Bendruomenės inicijuota vietos plėtra (BIVP).....	140
3.1.2. Integruotos teritorinės investicijos (ITI).....	147
3.1.3. Tvari miestų plėtra, įskaitant miestus, kuriuose bus įgyvendinami integruoti tvarios miestų plėtros veiksmai.....	149
3.1.4. Prioritetinės ESI fondų bendradarbiavimo sritys, kur tinkama, atsižvelgiant į makroregionines strategijas.....	150
4. EFEKTYVUS PARTNERYSTĖS SUTARTIES ĮGYVENDINIMO UŽTIKRINIMAS	154
4.1. Esamų el. keitimosi duomenimis sistemų įvertinimas ir galimybės visa informacija keistis vien el. keitimosi duomenimis	154

Naudojamos santrumpos ir terminai

ADRP – aktyvios darbo rinkos politika
 AEI – atsinaujinančios energijos išteklių
 APC – atviros prieigos centrai
 BIVP – bendruomenės inicijuota vietos plėtra
 BVP – bendrasis vidaus produktas
 BŽP – bendroji žuvininkystės politika
 BŽŪP – bendroji žemės ūkio politika
 CO₂ – anglies dioksidas
 DGV – didelė gamtinė vertė
 DJMP – darnaus judumo mieste planai
 DMS – Duomenų mainų svetainė
 EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija
 EEE – Europos ekonominė erdvė
 EIB – Europos investicijų bankas
 EITP – Europos infrastruktūros tinklų priemonė (angl. *Connecting Europe Facility*)
 EJŖŽF – Europos jūrų reikalų ir žuvininkystės fondas
 EK – Europos Komisija
 ERPF – Europos regioninės plėtros fondas
 ERTMS – Europos geležinkelio transporto valdymo sistema
 ES – Europos Sąjunga
 ES BJRS – Europos Sąjungos Baltijos jūros regiono strategija
 ESCO – Energetinių paslaugų tiekėjas (angl. *Energy service company*)
 ESF – Europos socialinis fondas
 ESFRI – Europos mokslinių tyrimų infrastruktūrų strategijos forumas
 ESI fondai – Europos struktūriniai ir investiciniai fondai (ERPF, ESF, Sanglaudos fondas, EJŖŽF ir EŽŪFKP)
 ES struktūriniai ir Sanglaudos fondai – ERPF, ESF ir Sanglaudos fondas
 ETB – Europos teritorinis bendradarbiavimas
 Eur – eurai
 EURES – Europos užimtumo tarnyba
 EŽŪFKP – Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai
 EŽŪGF – Europos žemės ūkio garantijų fondas
 FNNT – Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos
 GAAB – gera agrarinė ir aplinkosaugos būklė
 GMO – genetiškai modifikuoti organizmai
 IRT – informacinės ir ryšio technologijos
 ISCED – Tarptautinė standartizuota švietimo klasifikacija (angl. *International Standard Classification of Education*)
 ITI – integruotos teritorinės investicijos
 ITS – intelektualios transporto sistemos
 IVPK – Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Susisiekimo ministerijos
 KKI – kūrybinės ir kultūrinės industrijos
 KPP – Kaimo plėtros programa
 KPPAIS – Kaimo plėtros priemonių administravimo informacinė sistema
 KPPP – Kelių plėtros ir priežiūros programa
 LPIS – žemės sklypų tapatybės nustatymo sistema
 LR – Lietuvos Respublika
 Lt – litai
 MITA – Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra

MOSTA – Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras
MTEP – moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra
MTEPI – moksliniai tyrimai, eksperimentinė plėtra ir inovacijos
MVĮ – mažos ir vidutinės įmonės
NMA – Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos
NMLOJ – nemetaniniai lakieji organiniai junginiai
NPP – 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa, patvirtinta 2012 m. lapkričio 28 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 148
NRD – Nacionalinė reformų darbotvarkė
NVO – nevyriausybinės organizacijos
PFSA – projekto finansavimo ir administravimo sutartis
PIRLS – Tarptautinis skaitymo gebėjimų tyrimas (angl. *Progress in International Reading Literacy Study*)
SDS – statistinė duomenų saugykla
SFMIS – ES struktūrinės paramos kompiuterinė informacinė valdymo ir priežiūros sistema
SGD – suskystintos gamtinės dujos
SMR – standartizuotas mirtingumo rodiklis
SODRA – Valstybinė socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
SSGG analizė – stiprybių, silpnybių, galimybių ir grėsmių analizė
SVV – smulkusis ir vidutinis verslas
ŠESD – šiltnamio efektą sukeliančios dujos
TEU – dvidešimties pėdų vieneto ekvivalentas
TIMSS – Tarptautinis matematikos ir gamtos mokslų tyrimas (angl. *Trends in International Mathematics and Science Study*)
TUI – tiesioginės užsienio investicijos
TVP – tarpinstitucinis veiklos planas
VKS – valdymo ir kontrolės sistema
VLC – viešieji logistikos centrai
VMI – Valstybinė mokesčių inspekcija
VPS – vietos plėtros strategija
VVG – vietos veiklos grupės
ŽŪIKVC – Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras
ŽŪMIS – informacinė sistema, skirta Žemės ūkio ministerijos reguliavimo sričiai priskirtų institucijų ir įstaigų el. paslaugų teikimui
ŽŪPAIS – žemės ūkio paramos administravimo informacinė sistema

1. FONDŲ MISIJA IR SUDERINAMUMAS SU ES SUMANAUS, TVARAUS IR INTEGRACINIO AUGIMO STRATEGIJA

1.1. Esamos situacijos analizė, iššūkiai ir augimo potencialas

1.1.1. Bendra apžvalga

2004–2012 m. Lietuvos ekonomika augo vidutiniškai po 3,55 proc. per metus. Lietuvoje ūkio kilimas buvo skatinamas statybų, nekilnojamojo turto, nuomos, didmeninės ir mažmeninės prekybos bei transporto, sandėliavimo sektorių ir ryšių įmonėse kuriamos pridėtinės vertės. Tuo metu stiprėjo tradicinių ūkio šakų eksporto pozicijos, žemės ūkio ir maisto produktų eksportas augo ir šios produkcijos dalis viso šalies eksporto struktūroje didėjo ir kūrė teigiamą užsienio prekybos balansą. 2007 m. stebimas rekordiškai žemas – vos 4,3 proc. siekiantis – nedarbo lygis. 2008 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) to meto kainomis peržengė rekordinį 122 mlrd. Lt (35,33 mlrd. Eur) slenkstį, vidutinis neto darbo užmokestis siekė 1651 litą (478,16 Eur). Materialinių investicijų dalis BVP struktūroje 2007 m. sudarė 23,5 proc.

Spartų Lietuvos ūkio augimą sustabdė pasaulinė finansų ir ekonomikos krizė. 2009 m. Lietuvos realusis BVP sumenko beveik penktadaliu ir Lietuvos ekonomika patyrė didžiausią nuo 1993 m. nuosmukį. Pasaulinė krizė žymiai apribojo eksporto galimybes, ypatingai susitraukė namų ūkių ir privačių įmonių vartojimas bei investicijos. Pradėjo augti nedarbas – palyginti su 2007 m., jis išaugo 1,5 proc. 2010 m. Lietuvoje stebimas rekordinis 17,8 proc. siekiantis nedarbo lygis, smuko vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Materialinių investicijų dalis BVP struktūroje nuo 2007 m. iki 2010 m. sumažėjo daugiau nei dvigubai, 2010 m. šis rodiklis tesiekė 11,9 proc.

Ekonomikos atsigavimo ženklai pradėti fiksuoti nuo 2010 m., tačiau augimas buvo gana lėtas ir priklausė nuo padėties Europos Sąjungos (ES) ir pasaulio ekonomikoje, kitų pagrindinių prekybos partnerių. Nuo 2010 m. BVP augimą skatino realusis prekių ir paslaugų grynas eksportas, taip pat bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas, Lietuvoje pirmiausia siejamas su vidaus investicijomis į valstybės ir valstybinių įmonių statomus civilinius ir inžinierinius statinius bei atsigauantis privataus sektoriaus gamybos modernizavimas. Nuo 2011 m. buvo stebimas materialinių investicijų augimas – palyginti su 2010 m., jos išaugo 2,7 mlrd. Lt (0,78 mlrd. Eur) ir siekė 14 mlrd. Lt (4,05 mlrd. Eur) (13,2 proc. nuo BVP), 2012 m. materialinės investicijos išaugo dar beveik 0,5 mlrd. Lt (0,14 mlrd. Eur). Nedarbas 2011–2012 m. laikotarpiu sumažėjo 2,1 proc. punkto.

Apibendrinant, Lietuva išsiskiria kaip valstybė narė, per pastaruosius 10 metų ES augusi sparčiai, tačiau iš kurios išvyksta daugiausia gyventojų ES – grynoji metinė emigracija per 2000–2010 metus sudarė 4,4 proc. Nedarbas, ir ypač ilgalaikis, vis dar išlieka aukštas ir viršija ES vidurkį. (2012 m. Lietuvoje nedarbas siekė 13,3 proc., ES – 10,5 proc.). Lietuva gerokai atsilieka pagal esminį gerovės rodiklį – gyvenimo trukmę, ypač vyrų, kadangi vyrai Lietuvoje gyvena trumpiausiai visoje ES. 2012 m. gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo duomenimis, skurdo riziką ar socialinę atskirtį patyrė 32,5 proc. Lietuvos gyventojų. Pagal šį rodiklį Lietuva buvo penkta skurdžiausia šalis ES (ES vidurkis – 24,8 proc.).

Nacionalinėje reformų darbotvarkėje (NRD) yra vienas pagrindinių nacionalinių dokumentų, nustatančių Lietuvos įsipareigojimus siekti **strategijos „Europa 2020“** tikslų. Daugumoje iš minėtos strategijos prioritetinių sričių (užimtumas, moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra (MTEP), klimato kaita ir energetika, švietimas, skurdas ir socialinė atskirtis) matomas didelis Lietuvos nacionalinių tikslų dabartinių reikšmių atotrūkis nuo sektinų 2020 m. (žr. 1 lentelę). Išimtis – oficialūs Lietuvos švietimo rodikliai, vieni geriausių ES ir jau

2013 m. siekė nacionalinius 2020 m. tikslus. Todėl NRD yra pateikiamas reguliacinių ir investicinių priemonių rinkinys, turintis užtikrinti strategijos „Europa 2020“ rodiklių pasiekimą.

1 lentelė. Strategijos „Europa 2020“ tikslai ir dabartinė padėtis Lietuvoje

Pagrindiniai strategijos „Europa 2020“ tikslai	Dabartinė padėtis Lietuvoje	Nacionalinis tikslas 2020 m.
3 proc. ES BVP turėtų būti investuojama į MTEP	0,92 proc. (2011 m.)	1,9 proc.
20 proc. punktų sumažinti išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį	– 4 proc. (2011 m.)	ne daugiau kaip +15 proc.
20 proc. punktų suvartojamos energijos turėtų būti iš AEI	20,3 proc. (2011 m.)	23 proc.
20 proc. punktų padidinti energijos vartojimo efektyvumą	– 4,5 proc. (2011 m.)	–17 proc.
20–64 m. amžiaus gyventojų užimtumas turėtų būti 75 proc.	68,7 proc. (2012 m.)	72,8 proc.
Sumažinti mokyklos nebaigusių asmenų skaičių iki mažiau nei 10 proc.	6,5 proc. (2012 m.)	< 9 proc.
Bent 40 proc. 30–34 m. amžiaus gyventojų, turinčių aukštąjį arba jam prilygstantį išsilavinimą	47,9 proc. (2012 m.)	47,9 proc.
Sumažinti skurdo arba atskirties riziką patiriančių žmonių skaičių bent 20 mln. ES (palyginti su 2008 m.)	1 080 000 (2011 m.)	814 000

Lietuvos atotrūkis tarp esamos padėties ir šių rodiklių siektinų reikšmių įvertintas ir Lietuvai skirtose **ES Tarybos rekomendacijose 2014 m.**, kuriose pažymėta, kad Lietuva turėtų sustiprinti biudžeto priemones, atsižvelgiant į išlaidų kriterijų viršijantį išlaidų didėjimą, biudžeto strategiją papildyti sustiprinta fiskaline sistema, tęsti mokesčių sistemos peržiūrą ir apsvarstyti galimybę didinti mažiausiai kenkiančius ekonomikos augimui mokesčius, kaip nekilnojamojo turto ir aplinkosaugos mokesčiai; užbaigti valstybės valdomų įmonių reformą, visų pirma užtikrinti, kad būtų atskirta komercinė ir nekomercinė veikla; priimti ir įgyvendinti teisės aktus dėl visapusiškos pensijų sistemos reformos, siekiant didinti vyresnių žmonių galimybes įsidarbinti; tikslingiau taikyti aktyvios rinkos politikos priemones žemos kvalifikacijos ir ilgalaikiams bedarbiams, spręsti nuolatinės gebėjimų paklausos ir pasiūlos neatitikties problemą didinant švietimo sistemos suteikiamų įgūdžių atitiktį darbo rinkos poreikiams ir skatinti mokymąsi visą gyvenimą; toliau stiprinti pinigines socialinės paramos sistemos sąsajas su aktyvumo skatinimo priemonėmis; Taip pat viena rekomendacija yra susijusi su pastatų energetinio efektyvumo didinimu, šalinant kliūtis, trukdančias sparčiau įgyvendinti kontroliuojančiojo fondo iniciatyvą, toliau plėtoti elektros energijos ir dujų tinklų tarpvalstybines jungtis su kaimyninėmis valstybėmis narėmis. NRD remiasi optimistine Lietuvos ūkio makroekonominė augimo prognoze, joje numatytas ir pakto „Euro Plus“ įsipareigojimų įgyvendinimas, didžiausią dėmesį skiriantis keturioms sritims: konkurencingumo skatinimui, užimtumo, viešųjų finansų tvarumo ir finansinio stabilumo didinimui. Tuo tarpu **Konvergencijos programoje** papildomai akcentuojamas makroekonominis stabilumas, verslo plėtra ir pensijų, švietimo, sveikatos apsaugos sistemų, energetinės priklausomybės nuo iškastinio kuro ir kitos tvariam ūkiui būtinos struktūrinės reformos.

Komisijos tarnybų pozicijoje dėl 2014–2020 m. Lietuvos partnerystės sutarties ir programų rengimo raginama optimizuoti Europos struktūrinių ir investicinių fondų (ESI fondai) naudojimą, nustatant tvirtus ryšius su našumą ir konkurencingumą didinančiomis reformomis, pritraukiant privačius išteklius ir suteikiant paramą didelį augimo potencialą turintiems sektoriams. Kartu Europos Komisija (EK) pabrėžia būtinybę išlaikyti solidarumą su ES ir užtikrinti tvarų gamtinių išteklių naudojimą. Teigiama, kad sudėtingiausi Lietuvos iššūkiai yra susiję su investicijoms palankia verslo aplinka, ekonominiam augimui ir darbo vietų kūrimui reikalinga modernia infrastruktūra, didžiausiu darbo jėgos galimybių panaudojimu ir jaunimo nedarbo mažinimu bei tvariu ir efektyviu gamtinių išteklių vartojimu.

2014–2020 metų nacionalinės pažangos programoje (NPP), skirtoje įgyvendinti Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva 2030“, keliamas siekis sukurti pažangią, modernią ir stiprią valstybę, pasižyminčią sumanios visuomenės, sumanios ekonomikos ir sumanaus

valdymo derme. NPP apima ne tik svarbiausias nacionalinės politikos nuostatas, bet ir pagrindines ES politikos nuostatas, išdėstytas strategijoje „Europa 2020“. NPP aprašomos ilgalaikių valstybės prioritetų įgyvendinimo kryptys, numatomos ES finansinės paramos proporcijos ilgalaikiams valstybės prioritetams įgyvendinti 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu. NPP yra nustatyti penki vertikalūs prioritetai: „Visuomenės ugdymas, mokslas ir kultūra“, „Veikli ir solidari visuomenė“, „Ekonominiam augimui palanki aplinka“, „Į aukštą pridėtinę vertę orientuota, integrali ekonomika“ ir „Visuomenės poreikius atitinkantis pažangus viešasis valdymas“, taip pat yra nustatyti trys horizontalieji prioritetai, t. y. „Kultūra“, „Regioninė plėtra“ ir „Sveikata visiems“, kurie gali būti įgyvendinami per vertikaliuosius prioritetus.

ES Baltijos jūros regiono strategija (ES BJRS) yra dar vienas svarbus strateginis dokumentas, kuriame identifikuoti regioninio lygmens Lietuvai svarbūs plėtros poreikiai ir augimo potencialas. BJRS glaudžiai susietoje su strategija „Europa 2020“ ir prisidedančioje prie šios strategijos įgyvendinimo, įvardyta keletas konkrečiai Baltijos jūros regionui būdingų iššūkių, tokių kaip nepatenkinama Baltijos jūros ekologinė būklė, transporto ir elektros energijos jungčių stoka, klimato kaita, kurie negali būti deramai išspręsti vienos šalies pastangomis ir reikalauja veiksmų viso regiono lygmeniu. Sprendžiant šiuos iššūkius yra svarbu, kad tarpusavyje konstruktyviai bendradarbiautų regiono valstybės, o šalių viduje – aktyviai įsitrauktų ministerijos, kurios savo darbe remtųsi koordinuotu tarptautiniu strateginiu požiūriu. Tikrai taip įmanoma pagerinti Baltijos jūros ekologinę būklę, užtikrinti energetinį saugumą, pagerinti susisiekimą regione, prisitaikyti prie klimato kaitos pokyčių, didinti regiono įmonių konkurencingumą bei inovacinius gebėjimus ir kt. Pažymėtina, kad ES BJRS suteikia galimybes efektyviau kovoti su sienas peržengiančiais iššūkiais, kas turėtų teigiamos įtakos bendrai šalies ūkio plėtrai ir prisidėtų siekiant Mėlynojo augimo strategijos tikslų.

Remiantis 2007–2013 m. veiksmų programų įgyvendinimo patirtimi ir geros praktikos pavyzdžiais, nacionaliniais ir regioniniais strateginiais dokumentais bei svarbiausių Lietuvos ir ES socialinių ir ekonominių rodiklių palyginimu, taip pat atsižvelgiant į Lietuvai skirtas Tarybos rekomendacijas, buvo atlikta teritorinių skirtumų, augimo potencialo ir plėtros poreikių analizė ir identifikuoti šie pagrindiniai iššūkiai, atitinkantys strategijos „Europa 2020“ prioritetus.

- (1) siekiant sumanaus augimo susiduriama su MTEP ir inovacijų skatinimo, švietimo kokybės, viešojo valdymo efektyvumo užtikrinimo ir skaitmeninės visuomenės plėtros iššūkiais;
- (2) siekiant tvaraus augimo susiduriama su modernios bazinės infrastruktūros vystymosi, geresnės verslo aplinkos kūrimo bei tvaraus ir efektyvaus gamtinių išteklių vartojimo iššūkiais;
- (3) siekiant integralaus augimo susiduriama su užimtumo skatinimo bei skurdo ir socialinės atskirties mažinimo iššūkiais derinant juos su socialinės ir teritorinės sanglaudos tikslais.

1.1.2. Pagrindiniai plėtros iššūkiai ir augimo potencialas

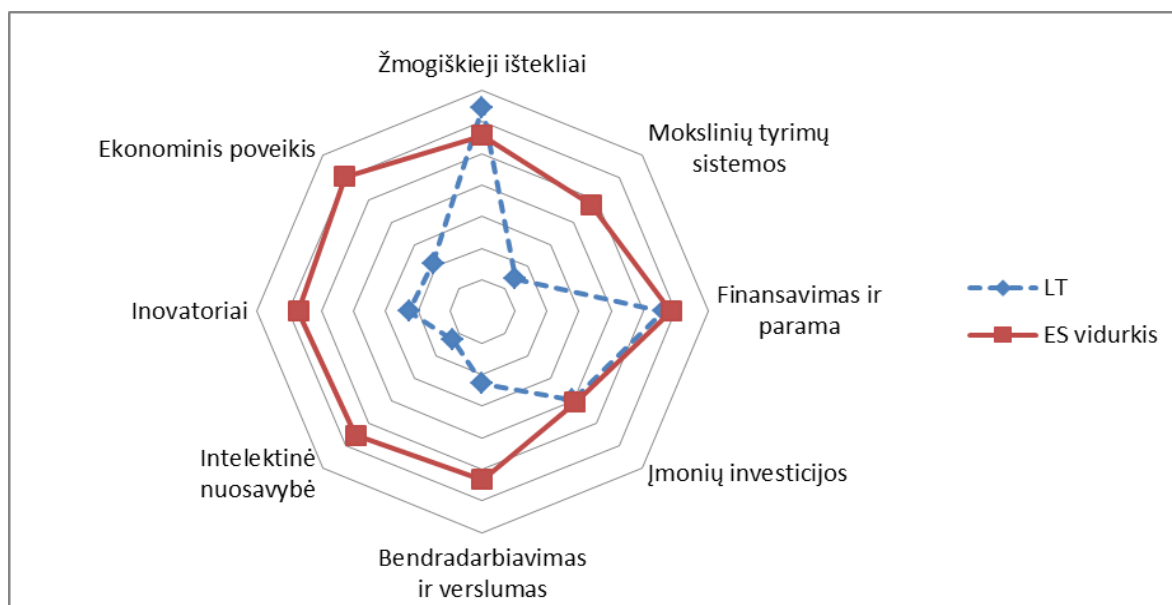
1.1.2.1. Sumanaus augimo iššūkiai: MTEP ir inovacijų skatinimas, švietimo kokybės, viešojo valdymo efektyvumo užtikrinimas ir skaitmeninės visuomenės plėtra

1.1.2.1.1. Inovatyvumas ir investicijos į MTEPI

Remiantis 2013 m. paskelbta Inovacijų Sąjungos švieslente (toliau – Švieslente), Lietuva pagal suminį inovacijų indeksą tarp ES šalių užima 23 vietą. Per pastaruosius penkerius metus Lietuva padarė pažangą pagal beveik visus Švieslenteje naudojamus rodiklius ir perėjo iš menkų novatorių į nuosaikių novatorių šalių grupę. Nepaisant pažangos, Lietuvos atotrūkis nuo ES vidurkio išlieka didelis (žr. pav. 1). Lietuva ypač atsilieka nuo ES vidurkio pagal rodiklius, matuojančius inovacinę įmonių veiklą ir ekonominius MTEP ir inovacijų (MTEPI) rezultatus.

Pažangą MTEPI srityje apunkina menkas investicijų efektyvumas ir nevienodos viešojo ir privataus sektorių investicijų į MTEPI apimtys. Nors viešojo sektoriaus skirto finansavimo MTEP dalis, išreikšta procentais nuo BVP, nuo ES vidurkio skiriasi nežymiai, pagal šių investicijų efektyvumą, kaip rodo EK ataskaita „Inovacijų Sąjungos būklė, 2012“, Lietuva yra priešpaskutinėje vietoje ES. Pagal verslo sektoriaus išlaidas MTEP Lietuva nuo ES vidurkio atsilieka daugiau nei penkis kartus. 2011 m. Eurostato duomenimis, Lietuvoje verslo sektoriaus išlaidos MTEP, tenkančios vienam gyventojui, siekė 24,1 euro, tuo tarpu ES vidurkis – 318,4 euro. Pažymėtina ir tai, kad 2007–2011 m. laikotarpiu atsilikimas nuo ES vidurkio pagal verslo išlaidas MTEP ne sumažėjo, o išaugo. Žemus MTEP gebėjimus Lietuvos verslo įmonės stengiasi kompensuoti pasirinkdamos alternatyvius inovacijų kūrimo būdus – tai rodo didžiausios tarp ES šalių narių įmonių išlaidos inovacijoms, grįstoms ne MTEP.

1 pav. Inovacijų sąjungos švieslentės suminiai rodikliai: Lietuvos ir ES vidurkio palyginimas

Šaltinis: Inovacijų sąjungos švieslentė, 2013

Lietuvos **mokslo potencialas skatinant MTEPI plėtrą** kiekvienais metais stiprėja – tai atspindi didėjantis tarptautinių bendrų mokslo publikacijų skaičius ir žymiai išaugusi dažnai cituojamų mokslo publikacijų dalis. Pastaraisiais metais Lietuvos pažanga šiose srityse buvo gerokai spartesnė nei daugumoje kitų ES šalių. Pagal dalyvavimo 7 bendrosios programos veiklose sėkmės rodiklį Lietuva beveik susilygino su ES vidurkiu. Nepaisant pažangos šiose srityse, Lietuvos MTEPI sistemos atvirumas ir patrauklumas išlieka nepakankamas, o atsilikimas tebėra didelis. Tai akivaizdžiai atspindi itin menkas susidomėjimas doktorantūros studijomis Lietuvoje tarp trečiųjų šalių piliečių, santykinai mažas paraiškų dalyvauti 7 bendrosios programos projektuose skaičius ir panašūs rodikliai.

Lietuva iš kitų ES šalių labai išsiskiria pagal netolygų MTEP srities darbuotojų paskirstymą privačiame ir viešajame sektoriuose – verslo sektoriuje 2012 m. dirbo tik 12,7 proc. MTEP srities darbuotojų. Tokia MTEP žmogiškųjų išteklių struktūra apunkina procesus, kuriais skatinami ryšiai tarp mokslo ir verslo vykdant MTEP, kuriant ir diegiant inovacijas.

Todėl įgyvendinant 2007–2013 m. laikotarpio investicijas, buvo pradėta iš esmės gerinti MTEP srities darbuotojų karjeros sąlygas, teiktos subsidijos mokslininkams, skirta parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mobilumui, teikta valstybės pagalba mokslininkų įdarbinimui įmonėse, mokslininkų ir kitų tyrėjų kvalifikacijos ir kompetencijos tobulinimui, žinių apie MTEP sklaidai. Šių ir kitų priemonių įgyvendinimas dar nebaigtas, o Švieslentėje naudojami duomenys apima tik 2010 ir 2011 m. statistikos duomenis. Todėl siekiant, kad minėtų priemonių poveikis MTEPI žmogiškųjų išteklių ir ypač mokslinių tyrimų sistemos rodikliams būtų tvarus ir ilgalaikis, svarbu

užtikrinti tolimesnį MTEPI žmogiškųjų išteklių tobulinimą. Be to, atsižvelgiant į vis dar didelį atotrūkį, 2014–2020 m. laikotarpiu itin svarbu toliau didinti mokslinių tyrimų sistemos atvirumą, stiprinti tarptautinį konkurencingumą.

MTEPI infrastruktūra. 2007–2013 m. laikotarpiu MTEPI infrastruktūrai skirtos lėšos daugiausia buvo naudojamos įgyvendinti slėnių infrastruktūros projektams – buvo kuriami jungtiniai mokslinių tyrimų centrai, mokslo ir technologijų parkai (MTP), technologijų perdavimo centrai, įsigyjama jų veikimui būtina laboratorinė įranga. Tačiau nepaisant didelių investicijų, slėnių programose keliami ambicingi uždaviniai dar nėra iki galo įgyvendinti – didžiausi projektai, ypač tie, kuriuose vykdoma statyba¹, nevyko pagal tvarkaraštį, atitinkamai strigo ir atviros prieigos centrų (APC) veiklos organizavimas: daugeliu atvejų dar nepriimti sprendimai dėl APC valdymo ir organizacinės struktūros, rengiant APC veiklos planus trūksta aiškios vizijos, kaip bus išnaudota įsigyta ar sukurta infrastruktūra, trūksta žmogiškųjų išteklių, būtinų siekiant įveikinti įsigytą ar sukurta infrastruktūrą².

Kita aktuali problema – sukurta MTEP infrastruktūra naudojama nepakankamai veiksmingai. Ne visų MTP, verslo inkubatorių ir kitų slėnių dalyvių teikiamos inovacijų paramos, žinių ir technologijų perdavimo paslaugos atitinka į juos besikreipiančių įmonių lūkesčius. Tai lemia kelios aplinkybės³:

- 1) MTP nesiorientuoja į specifines paslaugas, kurios gali būti reikalingos aukštą pridėtinę vertę kuriančioms įmonėms, vietoje to siūlomos bendro pobūdžio paslaugos, kurios gali būti pritaikomos plačiam įmonių ratui;
- 2) MTP planuojamų teikti paslaugų pasirinkimui didelę įtaką daro jų finansavimo šaltinis (pavyzdžiui, MTP teikia konsultacines bei finansavimo ir partnerių paieškų paslaugas, nes šios veiklos yra remiamos pagal MTP vykdomus projektus).

Esamas problemas iš dalies lėmė ir koordinavimo stoka tiek tarpinstituciniu lygmeniu, tiek ir infrastruktūros planavimo lygmeniu, nes pasiekus politinį sutarimą dėl slėnių kūrimo tolimesnis infrastruktūros plėtros planavimas daugiausia vyko slėnių projektų viduje. Tad investicijos pasižymėjo fragmentiškumu ir galimybės, suteiktos 2007–2013 m. MTEPI infrastruktūrai skirtų lėšų, nebuvo pilnai išnaudotos.

Planuojant 2014–2020 m. laikotarpio investicijas svarbu užtikrinti, kad būtų veiksmingai išnaudojama jau sukurta infrastruktūra: užtikrinta atvira prieiga prie institucijų, dalyvaujančių kuriant ir plėtojant slėnius, laboratorinės įrangos (APC plėtra), išnaudojamas mokslo ir technologijų parkų potencialas (MTP tinklo optimizavimas ir teikiamų paslaugų kokybės gerinimas), skatinamas kūrimasis kompetencijos centrų, vykdančių mokslui imliam verslui, socialinėms ir kultūrinėms inovacijoms svarbius viešojo ir privataus sektorių poreikius tenkinančius MTEP, naujų produktų kūrimo ir diegimo į rinką darbus. Taip pat tebėra poreikis tęsti investicijas į aukščiausios kokybės moksliniams tyrimams ir inovacijoms būtiną infrastruktūrą, nes integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų kūrimas dar nebaigtas.

Verslo inovatyvumas. Vadovaujantis EK ataskaita apie šalių pažangą, kuriant Inovacijų Sąjungą⁴, Lietuva pagal inovacijų ekonominio poveikio indeksą yra 18 vietoje ES,

¹ MOSTA, Technopolis Group, Ernst & Young, „Tarpinė jungtinių tyrimų programų įgyvendinimo pažangos vertinimo ataskaita ir Tarpinė jungtinių tyrimų programų veiklos stebėsenos ataskaita“. 2012 m. liepos 2 d.

² MOSTA, Technopolis Group, Ernst & Young, Slėnių stebėsenos grupės pristatymas „MTEP infrastruktūros plėtros projektų įgyvendinimo ir jų veiklos planavimo būklė“. 2013 m. vasario 12 d.

³ Žinių ekonomikos forumas, „Mokslo ir technologijų parkų veiklos vertinimo ir plėtros galimybių studija (2011–2016)“. Mokslinio tyrimo darbas, 2010 m.; Viešosios politikos ir vadybos institutas, Žinių ekonomikos forumas, „Lietuvos mokslo ir verslo sričių bendradarbiavimo efektyvumo bei finansavimo galimybių koordinavimo vertinimas“. Galutinė vertinimo ataskaita, 2011 m. gruodžio 20 d.

⁴ European Commission, „Research and Innovation Performance in EU Member States and Associated Countries: Innovation Union progress at country level“. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/state-of-the-union/2012/innovation_union_progress_at_country_level_2013.pdf>

pagal MTEP kokybės indeksą – 25 vietoje, o ekonomikos imlumo žinioms indeksą – 22 vietoje. Tokius rezultatus labai lėmė ir faktas, kad Lietuva pastaruoju metu nepadarė jokios pažangos pagal kelis svarbius santykinius rodiklius. Pavyzdžiui, pajamos iš įmonei ir rinkai naujų produktų ir paslaugų pardavimo (proc. nuo apyvartos) 2006–2010 m. laikotarpiu smuko beveik dvigubai; vidutinių ir aukštųjų technologijų produktų prekybos balansas išlieka neigiamas; žinioms imlių paslaugų dalis eksporto struktūroje išlieka stabili, tačiau nedidėja. Vadovaujantis Švieslentės duomenimis, 2014–2020 m. programavimo laikotarpio investicijomis Lietuvoje turi būti skatinamas verslo ir mokslo bendradarbiavimas ir verslumas, skatinama pažanga intelektinės nuosavybės kūrimo srityje, remiamas inovatyvių įmonių kūrimasis ir didinamas ekonominis MTEP poveikis, nes kaip tik šiose srityse Lietuva žymiai atsilieka nuo daugumos ES šalių narių.

Pažymėtina, kad Lietuvai būdingesnė ne verslo įmonių išlaidų inovacijoms dydžio, o inovatyvaus verslo dalies bendroje ūkio struktūroje problema. Inovacinės išlaidos Lietuvos įmonėse, investuojančiose į MTEP, 2008–2010 m. sudarė 2,9 proc. šių įmonių apyvartinių lėšų. Šiuo požiūriu šalies verslas santykinai nedaug atsilieka nuo įmonių, pasauliniu mastu daugiausia investuojančių į MTEP. Remiantis 2012 m. ES verslo investicijų į MTEP švieslentės⁵ duomenimis, daugiausia pasaulyje į MTEP investuojančios įmonės tam vidutiniškai skiria 3,3 proc. pajamų. Didesnė problema, jog Lietuva pagal inovatyvių įmonių skaičių ES užima tik 21 vietą⁶ – inovacinės įmonės 2008–2010 m. Lietuvoje sudarė 32,5 proc. visų įmonių⁷. Taip pat pažymėtina, kad inovatyvių įmonių dalis Lietuvoje 2006–2010 m. nepadidėjo.

Nacionalinių apklausų⁸ duomenimis, pagrindinės priežastys, ribojančios šalies įmonių technologinę inovacinę veiklą yra lėšų trūkumas įmonėje ar įmonių grupėje, finansavimo iš kitų šaltinių trūkumas, per aukšta inovacijos kaina. Tokie apklausos rezultatai indikuoja, kad pavienės Lietuvos įmonės retai būna pajėgios diegti inovacijas. Kita vertus, esama pakankamai įrodymų⁹, kad Lietuvos inovacinės įmonės yra linkusios bendradarbiauti tarpusavyje: 43,3 proc. Lietuvos produkto novatorių ir rinkodaros inovacijas diegiančių įmonių bendradarbiauja su kitomis įmonėmis ir / arba mokslinių tyrimų institucijomis. Pagal šį rodiklį Lietuva žymiai lenkia daugelį ES šalių (ES vidurkis – 25,5 proc.). Tam, kad būtų sėkmingai išnaudojama ši stiprybė ir didėtų verslo įmonių pajėgumai investuoti į inovacijas, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu svarbu aktyviai remti verslo verslui bendradarbiavimą ir klasterių kūrimąsi.

Mokslo ir verslo bendradarbiavimas, MTEP rezultatų komercinimas ir inovacijų paklausa. Lietuvos verslo įmonės menkai išnaudoja bendradarbiavimo su mokslo ir studijų institucijomis teikiamas galimybes. Nors beveik 20 proc. technologines inovacijas diegiančių įmonių nurodo bendradarbiaujančios su mokslo ir studijų institucijomis, tik 7 proc. įmonių jas laiko svarbiausiomis savo partnerėmis. Valdžios, aukštojo mokslo ir ne pelno organizacijų sektoriui tenka vos 15 proc. verslo įmonių išlaidų MTEP, likusios yra skiriamos apmokėti už MTEP paslaugas, suteiktas kitų (šalies ir užsienio) įmonių¹⁰. Neišvystyti ryšiai riboja žinių ir technologijų sklaidą – mokslo institutus kaip svarbiausią informacijos apie inovacijas šaltinį nurodo vos 3,8 proc., o aukštojo mokslo įstaigas – 3,3 proc. inovacinę veiklą vykdančių verslo įmonių.

Priežasčių, lemiančių ribotą verslo įmonių susidomėjimą investicijomis į MTEP, esama įvairių. Viena jų – pirmenybės teikimas MTEP ir inovacijų pasiūla, o ne paklausą skatinančioms priemonėms panaudojant 2007–2013 m. laikotarpio ES struktūrinę paramą. Todėl iki šiol spėtos

⁵ Joint Research Centre, „The 2012 EU Industrial R&D Investment Scoreboard“. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.

⁶ Eurostato duomenys, *Innovation statistics*. Informacija internete:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Innovation_statistics>

⁷ Lietuvos statistikos departamentas, „Inovacinės veiklos plėtra 2010“. Vilnius, 2012.

⁸ Lietuvos statistikos departamentas, „Inovacinės veiklos plėtra 2010“. Vilnius, 2012.

⁹ Eurostato duomenys, *Innovation statistics*. Informacija internete:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Innovation_statistics>

¹⁰ Lietuvos statistikos departamentas, „Inovacinės veiklos plėtra 2010“. Vilnius, 2012.

įgyvendinti intervencijos nesukūrė arba nespėjo sukurti paskatų verslo įmonėms aktyviau bendradarbiauti su mokslo ir studijų institucijomis ir daugiau investuoti į MTEP. Kitos ribotų verslo investicijų priežastys – įmonių pastangos mažinti per ekonominę krizę patiriamas išlaidas, žemas šalies ekonominio išsivystymo lygis (pereinamoji plėtros fazė), nepakankama MTEP ir inovacijų pasiūlos kokybė ir teikiamų paslaugų neatitiktis verslo poreikiams, įmonių supratimo ir gebėjimų stoka MTEP ir inovacinių veiklų vykdymo ir valdymo klausimais¹¹. 2012 m. LR Vyriausybė patvirtino mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros etapų klasifikacijos aprašą¹², kuriuo nustatomi pagrindiniai MTEP etapai, pradedant žinių įgijimu ir baigiant produkto sukūrimu. Ūkio subjektas, kuriam neaišku, ar jo vykdoma veikla priskiriama MTEP veikloms, gali kreiptis į Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūrą, kuri vertina ir teikia išvadas ūkio subjektui ar mokesčių administratoriui dėl ūkio subjekto vykdomos veiklos atitikimo konkrečiam technologinės parengties lygiui ir priskyrimo MTEP veikloms. Tikimasi, kad tai paskatins verslo įmones aktyviau naudotis pelno mokesčio lengvata, taikoma investuojant į MTEP.

Kita vertus, nepakankamą mokslo ir verslo sektorių bendradarbiavimą iš dalies lemia reguliavimas, nesukuriantis pakankamai paskatų mokslo ir studijų institucijoms vykdyti verslo užsakymus ir taip padidinti ūkio subjektų finansuotas išlaidas MTEP veikloms. Atliktas vertinimas parodė, kad mokslo ir verslo bendradarbiavimą riboja ne tik mokslo ir studijų institucijų kompetencijų, patirties ir materialinės bazės trūkumai, bet ir tokios kliūtys kaip neapibrėžtos mokslo produktų nuosavybės perdavimo teisinės procedūros, biudžetinių įstaigų finansinių lėšų reglamentavimo trūkumai, didelis biurokratizmas pasirašant ir koreguojant sutartis su mokslo ir studijų institucijomis ir kt.¹³.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, siekiant pokyčių MTEPI srityje, bus atsižvelgiama į 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu pasiektą pažangą bei išmoktas pamokas, o investicijos į MTEPI geriau koordinuojamos koncentruojant jas prioritetingose MTEPI raidos (**sumanios specializacijos**) kryptyse (toliau – prioritetingos MTEPI kryptys).

Išskiriant prioritetingas MTEPI kryptis¹⁴, atlikta Lietuvos mokslo potencialo analizė, ūkio stiprybių ir žiniomis grįsto augimo perspektyvų apžvalga, įvertinti svarbiausi ilgalaikiai iššūkiai Lietuvoje ir Europoje, apklausta 614 mokslo, verslo atstovų ir sprendimų priėmėjų, surengtos 7 diskusijos su mokslo ir verslo atstovais bei sprendimų priėmėjais, įvertintos galimybės išnaudoti MTEPI infrastruktūrą, sukurtą įgyvendinant integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) programas. Atsižvelgiant į atliktą mokslo¹⁵ ir ūkio¹⁶ potencialo analizę ir diskusijų su suinteresuotomis pusėmis rezultatus buvo išskirtos šešios prioritetingos MTEPI kryptys. Šios kryptys yra energetika ir tvari aplinka; įtrauki ir kūrybinga visuomenė; agroinovacijos ir maisto technologijos; nauji gamybos procesai, medžiagos ir technologijos; sveikatos technologijos ir biotechnologijos; transportas, logistika ir IRT. Išskyrus prioritetingas kryptis, jose toliau buvo nustatomi konkretūs prioritetai. Nustatant prioritetus buvo remiamasi atlikta išsamia mokslo ir verslo potencialo, MTEPI gebėjimų nustatytose prioritetingose MTEPI kryptyse analize, ateities iššūkių, nacionalinių ir pasaulinių šių krypčių ateities vystymosi tendencijų analize, kritinių technologijų ir procesų šiose kryptyse analize. Siekiant suinteresuotų šalių konsensuso, organizuotos skirtingus interesus atstovaujančių ekspertų (akademinės

¹¹ BGI Consulting, Lietuvos efektyvaus dalyvavimo Europos mokslinių tyrimų erdvėje įvertinimas: studija dėl privačiojo sektoriaus investicijų į MTEP Lietuvoje potencialo ir skatinimo priemonių, Galutinė ataskaita, 2011 m. lapkričio 25 d.

¹² LR Vyriausybės 2012 m. birželio 6 d. nutarimas Nr. 650 „Dėl rekomenduojamos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros etapų klasifikacijos aprašo patvirtinimo“, Žin., 2012, Nr. 66-3344.

¹³ Viešosios politikos ir vadybos institutas, Žinių ekonomikos forumas, „Lietuvos mokslo ir verslo sričių bendradarbiavimo efektyvumo bei finansavimo galimybių koordinavimo vertinimas“. Galutinė vertinimo ataskaita, 2011 m. gruodžio 20 d.

¹⁴ Daugiau žr. <http://www.mosta.lt/lt/sumani-specializacija/tyrimai-ir-ataskaitos>

¹⁵ Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, „Research Potential in Lithuania“, Background discussion paper to support development of Smart Specialisation Strategy in Lithuania. Vilnius, 2013, http://mosta.lt/images/documents/ss/Research_potential.pdf.

¹⁶ Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, „Current Strengths and Future Growth Potential in Lithuania's Economy“, Background discussion paper to support development of Smart Specialisation Strategy in Lithuania. Vilnius, 2013, http://mosta.lt/images/documents/ss/Current_strengths_and_future_growth_potential_in_Lithuania.pdf.

bendruomenės, asocijuotų verslo struktūrų, valstybės institucijų atstovų) diskusijos. Išskirta 20 MTEPI prioritetų. Lygiagrečiai buvo parengta Prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) kryptių ir jų prioritetų įgyvendinimo programa, numatanti MTEPI prioritetų tvirtinimo tvarką, MTEPI prioritetų įgyvendinimo, stebėsenos, vertinimo, koordinavimo tvarką, naujų MTEPI prioritetų nustatymo ir įgyvendinimo tvarką ir kitas procedūras, reikalingas sklandžiam ir efektyviam MTEPI prioritetų įgyvendinimui, koordinuojant MTEPI plėtra suinteresuotų institucijų veiksmus. Kiekvienam MTEPI prioritetui įgyvendinti yra rengiamas veiksmų planas, kuriame bus numatytos konkrečios studijų ir MTEPI politikos priemonės bei tarpiniai ir galutiniai MTEPI prioritetų siekiamų rezultatų vertinimo rodikliai. MTEPI prioritetų įgyvendinimas bus nuolat stebimas instituciniu lygmeniu MTEPI prioritetų įgyvendinimo programoje nustatyta tvarka su galimybe įsikišti ir tobulinti procesą jo eigoje. Tai reiškia, kad ir MTEPI prioritetų sąrašas nėra statiškas: jis gali kisti (t. y. gali būti atsisakoma esamų ir (ar) pasiūloma naujų prioritetų) atsižvelgiant į aplinkybes ir priklausomai nuo to, ar prioritetų įgyvendinimas atnešė aktualios naudos ir rezultatų. Patvirtinus aukščiau minimus veiksmų planus, bus baigtas sumanios specializacijos proceso dokumentacijos rengimas ir pradėtas planuojamų veiksmų įgyvendinimas.

Įgyvendinant 2007–2013 m. priemones, finansuojamas iš Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai (EŽŪFKP) ir skirtas mokslo žinių ir inovacinės praktikos sklaidai, buvo siekiama skatinti žemės ir miškų ūkyje dirbančius asmenis sparčiau diegti mokslo naujoves ir pažangias technologijas savo ūkiuose.

Lietuvoje įkurti mokslo, studijų ir verslo centrai (slėniai) „Nemunas“ ir „Santaka“, kuriuose sutelktas žemės, miško ir maisto ūkio mokslinių tyrimų, studijų ir žinioms imlaus verslo potencialas, turintis bendrą ir tinklinę MTEPI infrastruktūrą ir kryptingai prisidedantis prie žemės, miškų ir maisto ūkio plėtros, žinių ekonomikos kūrimo, Lietuvos ūkio konkurencingumo didinimo.

Slėniuose vienijamos žemės ūkio ir maisto studijų institucijos (Aleksandro Stulginskio universitetas, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Veterinarijos akademija, Kauno technologijos universiteto Maisto kompetencijų centras ir mokslo institutai (Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras ir jo trys kamieniniai institutai (Žemdirbystės, Sodininkystės ir daržininkystės, Miškininkystės) bei 10 filialų, bandymų stočių ir mokslo centrų, Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas ir Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba bei verslo struktūros). Šiose institucijose dirba daugiau kaip 400 mokslininkų, apie 350 aukštos kvalifikacijos konsultantų. Šių institucijų galimybės plėtoti mokslo rezultatų pritaikymą, mokslo ir verslo ryšius turėtų būti efektyviau panaudojamos.

Slėniai sėkmingai įgyvendino ir baigia įgyvendinti MTEPI infrastruktūros projektus, atnaujinta ir naujai sukurta žemės, miškų ir maisto ūkio sektorių plėtrai, taip pat technologijų perdavimo ir verslumo ugdymui būtina infrastruktūra, konsoliduotas mokslinis potencialas, vyksta mokslo ir verslo bendradarbiavimas. Tolimesnei sėkmingai slėnių veiklai svarbu užtikrinti žmoniškųjų išteklių bei inovacijų plėtrą – numatant prioritetus ir finansavimo priemones, pagal kurias slėnių asociacijos, inovacinę plėtrą įgyvendinančios institucijos (pvz. komunikavimo ir technologijų centrai, parkai) galėtų efektyviai vykdyti sektoriams gyvybiškai svarbias funkcijas (inovacijų vadybą, slėnio viešinimą, verslo ir mokslo bendradarbiavimo skatinimą, technologijų perdavimą). Slėnių galimybės plėtoti mokslo rezultatų pritaikymą, mokslo ir verslo ryšius turėtų būti efektyviau panaudojamos. Didesnė dalis žemdirbių dar per mažai informuoti ir motyvuoti priimti naujoves, nerizikuoja diegti gamybinėmis sąlygomis nepatikrintų inovatyvių sprendimų. Kita vertus, mokslas ne visada turi grįžtamąjį ryšį iš žemdirbių apie gamybos problemas bei inovacijų poreikį, todėl žemės ūkio procesų inovacijų kūrimo ir sklaidos procese labai svarbus vaidmuo tenka ūkininkų konsultavimui. Siekiant eliminuoti trūkumus, akivaizdus poreikis stiprinti mokslinius tyrimus vykdančių institucijų, konsultavimo įmonių ir žemės ūkio produkcijos gamintojų bendradarbiavimą, sprendžiant aktualias ūkinės veiklos problemas.

Siekiant plėtoti MTEPI ir užtikrinti jų efektyvumą, kur tinkama, planuojama pasinaudoti ES BJRS teikiamomis galimybėmis bendradarbiauti su kitomis Baltijos jūros regiono šalimis, taip pat toliau sėkmingai įgyvendinti ES BJRS veiksmų plane numatytus pavyzdinius projektus – Baltijos jūros regiono žvaigždės (angl. *BSR Stars*) ir ScanBalt sveikas regionas (angl. *ScanBalt Health Region*) – tarpsektoriniai ir tarptautiniai projektai, skirti inovacijoms sveikatos ir gyvosios gamtos moksluose (kurių viena iš vadovaujančių šalių yra Lietuva), numatant galimybę jiems skirti finansavimą iš ESI fondų, ypač atsižvelgiant į tai, kad šie projektai yra suderinti su sumanios specializacijos strategijoje numatytais kryptimis.

Lietuvos MTEPI sistemos SSGG analizė rodo, kad ypatingas dėmesys ir toliau turėtų būti skiriamas siekiant pritraukti privačias investicijas į mokslinius tyrimus, sukurtų pajėgumų įgalinimui mokslo rezultatams komercinti ir padidinti inovatyvių įmonių skaičių.

1.1.2.1.2. Švietimo kokybės užtikrinimas, atvirumas ir kūrybiškumas

Lietuva vertinama kaip gana uždara visuomenė, kurioje nėra tinkamų sąlygų kūrybingumui ugdyti ir pasireikšti. Pagal globalizacijos indeksą, matuojantį šalių ekonominę, politinę ir socialinę globalizaciją, Lietuva 2010 m. užėmė vos 26 vietą ES. Lietuva taip pat stokoja tinkamų sąlygų kūrybingumui ugdyti. Pagal kūrybingumo rodiklį Lietuva 2009 m. buvo 17 ES, o kūrybingumo klimato palankumas vertinamas dar blogiau – 24 vieta ES. Todėl būtina realizuoti kūrybingumo potencialą, siekiant skatinti augimą ir darbo vietų kūrimą.

Lietuva stipriai atsilieka nuo ES vidurkio pagal 1–6 metų vaikų ugdymą **ikimokyklinio ugdymo** įstaigose dalį. 2011 m. 4–6 metų vaikų dalyvavimo lygis buvo 77,6 proc. (ES vidurkis – 92,4 proc.). Didžiausias ikimokyklinio ugdymo įstaigų lankymo netolygumas yra tarp miesto ir kaimo vietovių¹⁷ (3 kartus mažiau palyginti su vietovės ikimokyklinio amžiaus vaikų skaičiumi). Dauguma ikimokyklinio ugdymo įstaigų yra prastos būklės – per nepriklausomybės laikotarpį renovuota apie 20 proc. šiuo metu veikiančių įstaigų. Nors nuo 2000 m. ikimokyklinio ugdymo įstaigų sumažėjo, tačiau ugdymo įstaigų tinklas buvo optimizuojamas – mažėjant įstaigų skaičiui, daugėjo ugdytinių ir jų grupių skaičius.

Artimiausiais metais ikimokyklinio ugdymo paklausa turėtų augti dėl pastaraisiais metais padidėjusio gimstamumo, be to, jau dabar padidėjusį darželinukų skaičių lemia išaugęs 2008–2010 m. gimstamumas. Taip pat ikimokyklinio ugdymo poreikis didės ir dėl sumažintų motinystės išmokų (sumažinimas iki 40 proc. gaunamo atlyginimo antraisiais vaiko priežiūros metais).

2011 m. įdiegus ikimokyklinio ugdymo krepšelį ir priėmus kitų teisės aktų pataisas, sudarytos palankesnės sąlygos nevalstybiniam darželiams / grupėms steigti. Šis krepšelis finansuoja visų steigėjų (įskaitant ir privačių) keturias vaiko ugdymo valandas per dieną (20 val. per savaitę). Specialiųjų ugdymo poreikių turinčių vaikų ugdymui skiriamas 35 proc. didesnis krepšelis. Be to, liberalizuojami reikalavimai dėl pastatų ir patalpų naudojimo steigiant naujas ikimokyklinio ugdymo įstaigas: nebūtina keisti šių patalpų paskirties, supaprastinti higienos reikalavimai.

2007–2013 m. programavimo laikotarpio intervencijos į ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą apėmė universalių daugiafunkčių centrų plėtoją, lėšų skyrimą savivaldybėms, kuriose į veikiančias ar steigiamas naujas įstaigas / grupes priimami nauji ugdytiniai, įvairesnių organizavimo ir ugdymo paslaugų teikimo modelių skatinimą, kompleksinės pagalbos grupių bendradarbiavimo stiprinimą, metodinės ir konsultacinės pagalbos teikimą, nuotolinio mokymo kuratorių apmokymą, nuotolinio mokymosi programų, kursų, atitinkančių kaimo gyventojų poreikius, parengimą, kvalifikacijos tobulinimo metodikų rengimą, vadybinius mokymus

¹⁷ Lietuvoje kaimo vietovėmis laikomi kaimai, miesteliai, taip pat miestai, kurių gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst. (išskyrus savivaldybių centrus).

ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų ir savivaldybių administracijų vadovams, auklėtojų ir pedagogų kvalifikacijos tobulinimo kursus, metodinių leidinių išleidimą ir kitas susijusias veiklas. Buvo modernizuota 138 mokyklos, vykdančios ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas. Taip pat įsteigta daugiau nei 70 universalių daugiafunkcių centrų, kuriuose vykdomas ikimokyklinis ir (arba) priešmokyklinis ugdymas.

Bendrojo ugdymo srityje vienas pagrindinių iššūkių yra dėl demografinių priežasčių išbalansuotas ugdymo įstaigų tinklas. Vieno mokinio ugdymo kaina skirtingose mokyklose skiriasi iki 5 kartų dėl neracionalaus mokymosi patalpų naudojimo. Prognozuojama, kad iki 2015 m. bendrojo ugdymo mokinių skaičius mažės dar 8 proc., arba 30 tūkst. vaikų. Iki šiol daugiau investuota į gimnazijas, tuo tarpu pagrindinės mokyklos didesnių investicijų nesulaukė. Ypač blogos ugdymo sąlygos vaikų socializacijos centrų tinkle – dėl pasenusios infrastruktūros nėra sąlygų individualizuotam mokymui ir kompleksiskai teikiamai pagalbai specialiųjų poreikių vaikams. Neefektyvus mokyklų tinklo sąsajas su žema ugdymo kokybe regionuose iliustruoja ir tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA rezultatai. Šis tyrimas atskleidė, kad Lietuvos mokinių rezultatai pasiskirstę gana tolygiai ir nepriklausomai nuo mokinių šeimos socioekonominės padėties, tačiau per tyrimą pastebėti žymūs skirtumai tarp pasiekimų skirtingose mokyklose ir tai rodo, kad ne visų vietovių vaikams prieinamas vienodai kokybiškas išsilavinimas.

Nors investicijos per pastaruosius 15 metų intensyvėjo, tačiau bendrojo ugdymo įstaigų, modernizuotų už 1 mln. Lt, dalis sudaro tik penktadalį visų švietimo įstaigų. 2007–2013 m. laikotarpiu buvo modernizuota viena meno mokykla ir dešimt nevalstybinių bendrojo ugdymo mokyklų ir įsteigti keturi specialieji metodiniai centrai. Pagal IEA TIMSS 2011 m. tyrimo surinktus duomenis, santykinai žemesnius Lietuvos mokinių pasiekimus sąlygojo tai, kad tik 13 proc. aštuntokų mokėsi mokyklose, kuriose yra gamtos mokslų laboratorijos, o pradinės mokyklos jų visai neturėjo (tarptautinis vidurkis 8 klasėje – 80 proc., 4 klasėje – 36 proc.).

Ugdymo kokybės trūkumus atspindi tarptautiniai mokinių pasiekimų tyrimai (PISA, TIMSS ir PIRLS), rodantys, kad Lietuvos mokinių pasiekimai žemesni nei kaimyninėse šalyse ir prastėja; ypač mažai aukščiausius rezultatus pasiekiančių mokinių; kaimo vaikų pasiekimai žymiai prastesni nei miesto, o berniukų gerokai prastesni nei mergaičių. Pagal tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA rodiklius 2012 m. Lietuvos mokinių skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų įgūdžiai yra statistiškai žemesni už atitinkamus vidurkius. Pagal matematinio raštingumo rezultatus Lietuva yra 37 (iš 65 tyrime dalyvavusių šalių); pagal skaitymo gebėjimų rezultatus – 39; pagal gamtamokslio raštingumo lygį – 30. 2011 m. TIMSS ir PIRLS tyrimų duomenimis, nors Lietuvos moksleivių matematikos, gamtos mokslų ir skaitymo rezultatai yra geresni už dalyvavusių šalių vidurkį, tačiau stebima rezultatų prastėjimo tendencija. Šių tyrimų duomenys taip pat atskleidžia, kad geriausias rezultatus rodo mažesnis už tyrimo vidurkį mokinių skaičius. Mokinių pasiekimams įvertinti vykdomi tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai mokinių pasiekimų tyrimai, tačiau surenkami duomenys naudojami bendrai apskaitai vykdyti, jie nenaudojami mokinių poreikiams nustatyti, ugdymo turiniui pritaikyti, mokyklų veiklai vertinti. Lietuvos mokyklose ribotai veikia mokinių mokymosi rezultatų sistema, nesukurtos mokyklų pažangos vertinimo sistemos. 11–12 klasių mokinių apklausa¹⁸ parodė, kad dauguma (59 proc.) mano, jog mokytojams trūksta pedagogikos ir / ar psichologinių, vadybinių, techninių žinių, reikalingų naujiems mokymo metodams diegti ir dirbti su naujomis technologijomis. Didėjantis mokytojų amžius ir mokytojo profesijos nepatrauklumas kelia ilgalaikių sisteminių problemų bendrojo ugdymo srityje. Nepalankus pradedančiųjų mokytojų darbo krūvio ir atlyginimo santykis neskatina abiturientų rinktis edukologijos studijų.

2007–2013 m. laikotarpiu buvo įgyvendintos priemonės, akcentuojančios kalbų, skaitmeninio raštingumo, pilietiškumo, verslumo, kultūrinio sąmoningumo kompetencijas, tačiau esminių kompetencijų ugdymui skirtos priemonės paklausa tris kartus viršijo jai skirtas lėšas. Kitas bendrojo ugdymo kokybės aspektas buvo pedagogų darbo kokybė, todėl praėjusiu

¹⁸ Lietuvos vyresniųjų klasių mokinių nuomonės tyrimas apie bendrąjį ugdymą ir studijas. Rait, 2012 m. kovas.

programavimo laikotarpiu pedagogų kvalifikacijai tobulinti buvo skirta įvairių priemonių. Masiniai kvalifikacijos tobulinimo kursai praėjusio programavimo laikotarpiu nepasiteisino, todėl kitame laikotarpyje juos turi keisti planingas, Švietimo ir mokslo ministerijos strategiškai koordinuojamas pedagogų ugdymas remiantis mokyklų atliktais įsivertinimais, mokinių pasiekimų tyrimais ir paruoštais ugdymo kokybės tobulinimo planais, taip pat identifikuotais bendraisiais poreikiais, tokiais kaip IT naudojimas ar pan. 2007–2013 m. specialiųjų poreikių vaikų ugdymo prieinamumo didinimui buvo skirta beveik 16 mln. Lt, tačiau paklausa šiai priemonei buvo 7,7 mln. Lt didesnė, tuo tarpu gabių vaikų ugdymui šiuo finansiniu laikotarpiu pritrūko apie 2 mln. Lt. Nors gabių asmenų ugdymo kokybei gerinti nurodytu laikotarpiu buvo vykdytos intervencijos, tai buvo tik pirmieji žingsniai šioje bendrojo ugdymo srityje. Atsižvelgiant į tai, investuoti į šias veiklas ketinama ir naujuoju programavimo laikotarpiu.

Nors nuo 2009 m. **anksti iš švietimo sistemos pasitraukusių**, ne aukštesnį kaip pagrindinį išsilavinimą turinčių 18–24 m. **jaunuolių** dalis nacionaliniu lygmeniu tolygiai mažėjo, tačiau 2012 m. ji vis dar siekė 6,5 proc. Be to, išliko dideli skirtumai tarp miesto ir kaimo (2012 m. atitinkamai 3,7 proc. ir 11,7 proc.). Lietuvoje bendrojo ugdymo nebaigusių ir iš švietimo sistemos pasitraukusių mokinių skaičius kaimo vietovėse beveik tris kartus didesnis nei mieste, anksti švietimo sistemą palikusių berniukų du kartus daugiau nei mergaičių. Didelis skurdo lygis ir socialinė nelygybė Lietuvoje (palyginti su ES vidurkiu) šią problemą daro aktualią ypač kaimo vietovėse. Ankstesniu programavimo laikotarpiu iškritimui mažinti buvo skirtas projektas, susijęs su iškritusių iš mokyklos mokinių grąžinimu, kuriam buvo skirti 4 mln. Lt. 2014–2020 m. programavimo laikotarpio investicijos taip pat prisidės prie minėtų problemų sprendimo.

Ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo iššūkiai naujuoju programavimo laikotarpiu yra laiku reaguojančios į demografinius pokyčius sistemos kūrimas. Jos lankstumas ir prisitaikymas būtų derinamas su vienodos kokybės švietimo paslaugų užtikrinimu visiems Lietuvos vaikams.

Neformalusis vaikų švietimas padeda ugdyti socialines, bendrąsias kompetencijas, gebėjimus, taip pat patenkina vaikų saviraiškos poreikius. Neformalusis švietimas yra lankstesnis už formalųjį, todėl gali geriau tenkinti specialiųjų poreikių turinčių mokinių poreikius: socialinės atskirties rizikos vaikų, užsieniečių, ypatingų gebėjimų turinčių vaikų, – šių galimybių platesnis suteikimas vaikams numatytas Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje.

Nors pokyčiai teisinėje bazėje yra palankūs neformaliajam vaikų švietimui plėsti, jo plėtrą vis dar riboja nepakankamai veiksmingas organizavimas, prastas prieinamumas ir nepakankamas finansavimas.¹⁹ Regioninius ir lyčių skirtumus neformaliajame švietime patvirtina statistiniai duomenys. 2012 m. veikė 289 neformaliojo vaikų švietimo ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo mokyklos, nors ši statistika neatspindi visų neformaliojo ugdymo teikėjų skaičiaus (neregistruojami valstybiniuose registruose). Pastaraisiais metais mažėjant bendram mokinių skaičiui, neformaliajame švietime dalyvaujančių mokinių daugėjo, išskyrus kaimo vietoves, kuriose 2010–2012 m. buvo stebima mažėjimo tendencija. Be to, miesto ir kaimo skirtumus paryškina neformaliajame švietime dalyvaujančių vaikų dalis – mieste ši dalis buvo daugiau nei dvigubai didesnė.

Populiariausiomis neformaliojo švietimo kryptimis išlieka sportas ir muzika, šiek tiek mažiau – dailė ir choreografija. Išlieka ribotos veiklų pasirinkimo galimybės, ypač trūksta technologinio, gamtamokslinio neformaliojo ugdymo prieinamumo.

Svarbiausia 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos investicija buvo skirta neformaliojo švietimo paslaugų rėmimo sistemos sukūrimui savivaldybėse. Investicijos buvo skirtos neformaliojo švietimo programų įgyvendinimui vaikų vasaros poilsio stovyklose, neformaliojo vaikų švietimo programoms įgyvendinti savivaldybėse, neformaliojo švietimo mokytojų

mokymams, pilietinio ir tautinio neformaliojo vaikų švietimo programoms įgyvendinti savivaldybėse, mokymosi visą gyvenimą švietimo sistemos administratorių mokymams. Naujuoju programavimo laikotarpiu numatoma tęsti šias veiklas. Pažymėtina tai, jog 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu nebuvo investuojama į neformaliojo švietimo infrastruktūrą – tai planuojama atlikti 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu.

Neformaliojo ugdymo iššūkiai – išplėsti siūlomų švietimo krypčių spektrą, sudaryti sąlygas ankstyvai profesinei orientacijai ir kūrybiškumo ugdymui, gilinti formaliojo ir neformaliojo švietimo integralumą bei tarpusavio papildomumą.

2012 m. 47,9 proc. 30–34 m. amžiaus Lietuvos gyventojų turėjo **aukštąjį ar jam prilygintą išsilavinimą** – šis rodiklis viršijo ES vidurkį. Lietuvai tapus ES nare išaugo finansavimas, skiriamas studijų sistemos modernizavimui. 2007–2013 m. šalies aukštosios mokyklos atnaujino studijų programas, optimizavo aukštųjų mokyklų vidinę struktūrą, įdiegė kokybės valdymo sistemas, dėstytojai intensyviai tobulino kvalifikaciją, išsiplėtė tarptautinis bendradarbiavimas studijų srityje, išaugo dėstytojų ir studentų akademinis mobilumas. Tačiau dalis studijų problemų išlieka aktualios. *Darbo rinkos ir visuomenės poreikių neatitinkanti studijų kokybė*²⁰, praktinių įgūdžių stoka, į procesą, bet ne į rezultatus orientuotos studijos bei menkai išvystytos karjeros paslaugos kelia absolventų įsidarbinimo problemų ir lemia studijų Lietuvoje patrauklumo mažėjimą (25–29 metų asmenų su aukštuoju išsilavinimu užimtumas 2012 m. siekė 88,1 proc.; 20–34 metų asmenų su aukštuoju išsilavinimu (ISCED 5–6), baigusių studijas ne anksčiau nei prieš trejus metus, užimtumas 2012 m. – 81,9 proc.; jaunimo (20–34 m.) su aukštuoju išsilavinimu nedarbo lygis 2012 m. sudarė 11 proc. (ES vidurkis – 13 proc.)).

Studijų prieinamumą riboja lanksčių formų studijų, suaugusiems pritaiktų modulių ar studijų, aktualių norintiems suderinti darbą ir studijas, stoka (2008 m. nuotoliniu / tęstiniu būdu mokėsi ir studijavo 4,5 proc. 25–64 metų asmenų (ES vidurkis – 9,3 proc.²¹)). Potencialių studentų pritraukimą riboja menkos studijų socialinio bei finansinio prieinamumo galimybės: stokojama finansinių paskatų mažai atstovaujamos socialinėms grupėms, veikianti studijų finansavimo sistema yra neadekvati realioms galimybėms susimokėti už studijas (aukšta studijų kaina, neaiškios tolesnės įsidarbinimo galimybės, mažas darbo užmokestis pradėjus dirbti).

Studijų kokybė nėra tinkamai valdoma – stokojama objektyvių duomenų, reikalingų sprendimų priėmimui ir tobulintinioms sritims, raidos tendencijoms ir perspektyvoms nustatyti, aukštųjų mokyklų išorinis vertinimas, galintis nustatyti jų kokybę ir tobulintinas sritis, yra nedidelės aprėpties. 2007 m. Lietuvoje 25–34 metų asmenų su aukštuoju išsilavinimu dirbančių ne pagal išsilavinimą daugiausia buvo žemės ūkio ir veterinarijos moksluose (59,5 proc.). paslaugų moksluose (58,9 proc.) bei inžineriniuose, gamybos ir konstruktavimo moksluose (48,7 proc.).

Praėjusiais programavimo laikotarpiais investicijos iš ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų pagerino studijų sąlygas tik dalyje aukštųjų mokyklų. Siekiant toliau gerinti aukštojo mokslo kokybę ir didinti jo patrauklumą, būtina modernizuoti studentų mokymosi, gyvenimo ir laisvalaikio aplinką, stiprinti mokslo ir studijų institucijų, siekiančių aukščiausio kokybės standarto, pajėgumus ir svarbiausias investicijas skirti žmogiškojo kapitalo ir kitų išteklių koncentravimui, kuriant reikiamą studijų ir mokslo infrastruktūrą ir ją integruojant į mokslo centrų infrastruktūrą.

Tyrėjų ugdymo nuo mokinio iki aukščiausio lygio tyrėjo, taip pat MTEP ir inovacijų ryšių su verslu kūrimo procesuose susiduriama su problemomis. Nepaisant aukšto, palyginti su ES vidurkiu, Lietuvos visuomenės išsilavinimo, pagal naujų mokslo daktarų skaičių nuo ES

²⁰ 2012 m. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro atlikto tyrimo duomenimis, pastarųjų 3 metų aukštųjų mokyklų absolventų gebėjimus socialiniai partneriai vertina žemesniais balais, nei jų įvardytas poreikis.

²¹ Eurostat, 2013.

vidurkio atsiliekama beveik dvigubai. Be to, palyginti su situacija kitose ES šalyse, Lietuva išsiskiria pagal MTEP srities darbuotojų paskirstymą privačiame ir viešajame sektoriuje – verslo sektoriuje 2012 m. dirbo tik 12,7 proc. MTEP srities darbuotojų.

Nepaisant sustiprintos materialinės bazės bei besitęsiančių pastangų gerinti aukštojo mokslo studijų kokybę, esminiai iššūkiai būsimo programavimo laikotarpiu vis dar siejami su nepakankamomis absolventų įsidarbinimo pagal įgytą specialybę galimybėmis, silpnomis mokslininko / tyrėjo karjeros paskatomis mokslinio potencialo reprodukcijos srityje.

Nors **profesinio mokymo** patrauklumas pastaraisiais metais auga, jis vis dar nėra pakankamas. Mokinių dalis, besimokančių pagal profesinio mokymo programas, skirtas įgyti vidurinę išsilavinimą kartu su profesine kvalifikacija, sudaro mažiau nei 30 proc. visų mokinių ISCED 3 lygmens programose, kai analogiškas ES šalių vidurkis siekia apie 50 proc. Viena svarbiausių žemo profesinio mokymo patrauklumo priežasčių yra nepakankama šio mokymo kokybė daugumoje profesinio mokymo įstaigų. *Profesinio ir suaugusiųjų mokymo pasiūla stokoja lankstumo, patrauklumo ir atitikties darbo rinkos ir gyventojų poreikiams.* Lietuvos pramoninkų konfederacijos duomenimis, net 44 proc. šalies įmonių 2012 m. nesamdė naujų darbuotojų tik todėl, kad nerado tinkamą kvalifikaciją turinčių ir gerai paruoštų specialistų.

Investicijos iš ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. programavimo laikotarpiais leido modernizuoti mokymo erdves ir įrangą dalyje profesinio ir suaugusiųjų mokymo įstaigų. Profesiniam ir technologiniam mokymui skirtą infrastruktūrą atnaujino 21 profesinio mokymo įstaiga, buvo modernizuota 19 suaugusiųjų švietimo paslaugas teikiančių įstaigų infrastruktūra. Iki 2007–2013 m. programavimo laikotarpio pabaigos profesinio mokymo įstaigose bus įkurti 42 sektoriai praktinio mokymo centrai. Tačiau daliai jų pritrūko lėšų, liko nesutvarkyti centrus turinčių profesinio mokymo įstaigų bendrabučiai, sveikatinimo infrastruktūra, metodiniai centrai. Taip pat ne visos profesinio mokymo įstaigos yra pajėgios teikti kokybišką bazinį profesinį mokymą. Tai riboja kokybiško mokymosi galimybes arti gyvenamosios vietos.

Didelis struktūrinis ir jaunimo nedarbas rodo, kad nemažos dalies asmenų švietimo sistemoje įgytos ar įgyjamos kompetencijos neatitinka darbo rinkos poreikių. Besimokantiems profesijos ypač *trūksta kokybiško praktinių įgūdžių lavinimo galimybių.* Todėl 2014–2020 m. laikotarpiu reikia plėsti galimybes jiems atlikti praktinio mokymo dalį aukšto technologinio lygio sektoriniuose praktinio mokymo centruose, o pasirengimą darbo rinkai užbaigti atliekant praktikas pas darbdavius arba pameistrystės programose.

Iki 2007–2013 m. programavimo laikotarpio pabaigos bendradarbiaujant su socialiniais partneriais bus parengti profesiniai standartai 5 ūkio sektoriams, 40 naujų standartus atitinkančių modulinį profesinio mokymo programų ir šiuolaikiška mokymosi medžiaga. Šiuos darbus būtina tęsti kitiems ūkio sektoriams. Kvalifikacijų suformavimas ir modulinį programų įgyvendinimas leis pasiūlyti galimybes asmenims įsivertinti turimas kompetencijas ir įgyti kvalifikaciją ar jos dalį, palengvės pereinamumas tarp švietimo programų.

Didelės dalies profesinio ir suaugusiųjų mokymo įstaigų pedagoginių darbuotojų dalykinės, technologinės, kūrybinės ir kitos kompetencijos yra nepakankamos, kad būtų užtikrinta teikiamų mokymo paslaugų kokybė. 2007–2013 m. laikotarpio pabaigoje bendradarbiaujant su socialiniais partneriais įmonėse numatoma apmokyti tik trečdalį profesijos mokytojų. Tad profesijos mokytojų kompetencijos atotrūkio nuo šiuolaikinių technologijų realiai taikomų šalies įmonėse mažinimas išlieka aktualus.

Iki 2007–2013 m. programavimo laikotarpio pabaigos visos profesinio mokymo įstaigos bus įsidedusios vidines įstaigų veiklos ir mokymo paslaugų kokybės užtikrinimo sistemas, tačiau praktinis šių sistemų veikimo užtikrinimas ir įstaigų veiklos tobulinimas yra ilgalaikis procesas. Pasistūmėta profesinio mokymo programų išorinio vertinimo srityje – iki šio laikotarpio pabaigos bus įvertinta 90 programų, kuriose mokosi apie 30 proc. mokinių, ir šį procesą numatoma tęsti.

2007–2013 m. iš EŽŪFKP finansuojamo tęstinio profesinio mokymo veiklose dalyvavo apie 30 tūkst. žemės ūkio ir miškininkystės veikla užsiimančių asmenų. Tačiau vis dėlto profesinis pasirengimas ūkininkauti nepakankamas, nes tik dešimtadalis ūkininkaujančių asmenų turi pagrindinį profesinį pasirengimą. Žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose ūkininkai ir miško savininkai vis dar stokoja žinių ir patirties spręsti specifines ūkininkavimo problemas, susijusias su ūkio valdymo reikalavimų laikymusi, klimatui ir aplinkai naudingos ūkininkavimo praktikos taikymu, aplinkos apsaugos standartų diegimu. Kaimo vietovėse besikuriančios ir veikiančios MVĮ stokoja patirties plėtodamos verslą, sprendamos aplinkosauginius ūkinės veiklos klausimus.

Siekiant išlaikyti ir vystyti Lietuvos ūkininkų ir žemės ūkio įmonių konkurencingumą būtina nuolat užtikrinti tęstinio profesinio mokymo prieinamumą dirbantiems žemės ir miškų ūkyje. Kartų kaita žemės ūkio sektoriuje lems, kad ūkius perims jauni ūkininkai ar vyresnio amžiaus ūkininkai, kurie dar tik įsitrauks į ūkininkavimą ir kurie stokos teorinių ir praktinių ūkininkavimo žinių. Tęstinio mokymo pagalba ūkių perėmėjams bus suteiktos naujos kompetencijos: ūkininkavimo technologijų išmanymas, inovacijų taikymas, išmanusis (precizinis) ūkininkavimas ir kt. Taip pat būtina užtikrinti mokymų prieinamumą geografiniu aspektu, t. y. arti ūkininkaujančiųjų gyvenamosios vietos, kaimo regionuose. Per programos LEADER ir žemdirbių mokymo metodikos centro atliktas apklausas ūkininkai kaip vieną iš nedalyvavimo tęstiniame mokyme priežasčių nurodo mokymo vietos nepasiekiamumą.

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu padaryta pažanga sudaro rimtas prielaidas sustiprinti profesinio mokymo vaidmenį, ruošiant kvalifikuotus specialistus. Daugelis pradėtų pilotinių projektų rezultatų turi būti detalios įvertinti ir išplėtoti, siekiant padidinti šios švietimo sistemos grandies patrauklumą.

Suaugusiųjų švietimo sritis išlieka nepakankamai išplėtotą bendrame šalies švietimo kontekste. Lietuvoje 2012 m. 25–64 metų gyventojų, dalyvavusių formaliajame ar neformaliajame mokyme, dalis buvo 1,6 karto mažesnė nei ES šalių vidurkis (atitinkamai, 5,7 proc. ir 9 proc.), o nuo strategijos „Europa 2020“ siekinio (15 proc.) ji skyrėsi 2,6 karto. Svarbiausia problema yra žema suaugusiųjų mokymosi motyvacija ir įsitikinimas, jog mokytis jau per vėlu, kylanti daugiausia iš prasto informuotumo apie naujausius mokymosi tikslus, galimybes, jų naudą profesinėje veikloje ir asmeniniame gyvenime.

2007–2013 m. ES struktūrinė parama mokymosi visą gyvenimą srityje daugiausia buvo skirta aukštos kvalifikacijos viešųjų paslaugų darbuotojų ir bedarbių bei įspėtų apie atleidimą iš darbo mokymui. Taip pat teikta didelė parama įmonėms, skatinant jų investicijas į darbuotojų mokymąsi, tačiau įmonės taip pat daugiausia investavo į tolesnį aukštos kvalifikacijos darbuotojų mokymąsi. *Nekvalifikuotų ir žemesnės kvalifikacijos dirbančių asmenų, sudarančių daugiau nei pusę visos šalies darbo jėgos, mokymuisi iki šiol skirtas nepakankamas dėmesys.* Be to, didelė šių asmenų dalis dirba darbus, kuriems atlikti jie neturi kvalifikacijos. Tai didina jų pažeidžiamumą darbo praradimo atveju. Ši asmenų grupė kur kas rečiau dalyvauja mokymėsi visą gyvenimą ir negali mokymosi paslaugų įsigyti dėl žemų pajamų.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu iššūkis bus sukurti tęsines paskatas šalies gyventojams, ypač nekvalifikuotiems ir žemesnės kvalifikacijos, dalyvauti mokymosi visą gyvenimą sistemoje, užtikrinant siūlomų studijų (turinio ir formų) įvairovę, jų atitikimą darbo rinkos ir individualaus asmens poreikiams, plėtojant įgytų kompetencijų pripažinimo galimybes.

1.1.2.1.3. Viešojo valdymo efektyvumo užtikrinimas

Efektyvus **viešasis valdymas** yra svarbus šalies pažangą lemiantis veiksnys. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu Europos socialinio fondo (ESF) lėšos pirmą kartą galėjo būti naudojamos administraciniams gebėjimams stiprinti ir **viešojo administravimo efektyvumui** didinti. 2011 m. atlikus vertinimą nustatyta, kad ši parama prisidėjo prie teigiamų pokyčių

valstybės tarnybos, viešojo valdymo institucijų veiklos valdymo, paslaugų kokybės srityse²². Nepaisant minėtų ESF investicijų, Lietuva vis dar atsilieka nuo kitų ES valstybių pagal tam tikrų viešojo valdymo sričių vertinimą.

2011 m. Pasaulio banko duomenimis, Lietuva pagal valdymo efektyvumo indeksą užima tik 21 vietą ES²³. Visuomenės pasitikėjimo viešojo valdymo institucijomis rodikliai taip pat nėra aukšti. 2013 m. Eurobarometro apklausos duomenimis, Lietuvoje pasitikėjimas Vyriausybe siekia 27 proc. (ES vidurkis – 25 proc.), Seimu – 13 proc. (ES vidurkis – 26 proc.). 2012 m. atliktos Lietuvos gyventojų apklausos²⁴ rezultatai rodo, jog be Vyriausybės ir Seimo, labiausiai šalyje nepasitikima teismais, teisėsaugos institucijomis, savivaldybėmis ir joms pavaldžiomis įstaigomis.

Viešojo valdymo institucijų veikla nepakankamai orientuota į rezultatus, stinga kryptingo ir sisteminio jos stebėjimo, vertinimo ir tobulinimo, institucijos, priimdamos viešojo valdymo sprendimus, naudoja nepakankamai informacijos apie jau pasiektus rezultatus. Šalyje teisėkūros procesas ne visuomet grindžiamas esamos padėties analize (surinktais įrodymais). Be to, trūksta gerai suplanuotų ir vykdomų nacionalinių tam tikros viešojo valdymo srities reformų, kuriomis būtų prisidedama prie racialesnio viešajam valdymui skiriamų išteklių paskirstymo ir efektyvesnio jų panaudojimo ir pan. Trūksta integralaus viešųjų išteklių, apimančių visus galimus finansinius šaltinius, planavimo, sprendimai dėl naujų investicijų ne visada paremti viso kuriamo turto ekonominio naudingumo periodo kaštų įvertinimu, nepakankamai išnaudojamos viešosios infrastruktūros gerinimo galimybės, susijusios su viešojo ir privataus sektorių partnerystės plėtra, atsinaujinančių finansinių instrumentų taikymu ir pan.

Sprendimų priėmimo procesui trūksta atvirumo ir skaidrumo, veiksmingų konsultacijų su visuomene. Atliktos gyventojų apklausos rodo, jog apie pusė (44 proc.) šalies gyventojų mano, kad yra per daug informacijos, kurios viešojo valdymo institucijos neviešina ir neteikia²⁵. Visuomenei ne tik trūksta informacijos apie minėtų institucijų veiklą ir rezultatus, bet ir žinių bei galimybių dalyvauti viešojo valdymo procesuose. Nors nuo 2009 m. visi sprendimų projektai yra skelbiami atitinkamoje interneto svetainėje, tačiau toks jų paskelbimas yra nepakankamai efektyvi priemonė visuotinei konsultacijai vykdyti. Stebima korupcija ir neskaidrūs sprendimai, ypač sveikatos priežiūros, teisėsaugos ir kitose viešojo valdymo srityse. Pagal 2012 m. korupcijos suvokimo indeksą Lietuva vertinama 54 balais iš 100 ir užima 21 vietą tarp ES valstybių narių²⁶.

2011 m. Pasaulio banko duomenimis, Lietuva teisinės valstybės srityje užima 21 vietą ES. 2013 m. ES teisingumo suvestinės²⁷ duomenys rodo, jog šalies teisinės sistemos efektyvumas pagal tam tikrus parametrus (bylų nagrinėjimo pirmos instancijos teismuose trukmę, elektroninių paslaugų proceso šalims teikimą) viršija ES valstybių narių teisminių sistemų vertinimo rezultatų vidurkį.

Viena priežasčių, lemiančių nepakankamą policijos ir kitų teisėsaugos institucijų veiklos efektyvumą – gebėjimų ir modernių priemonių, reikalingų užtikrinti veiksmingą tarpinstitucinį ir tarptautinį bendradarbiavimą, operatyvų informacijos tarp teisėsaugos ir kitų institucijų apsigkeitimą vykdant nusikalstamumo prevenciją ir kovą su juo, trūkumas.

²² Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 4 prioriteto įgyvendinimo vertinimas (galutinė ataskaita). 2011 m. Viešosios politikos ir vadybos institutas.

²³ <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>.

²⁴ „Pasitikėjimo valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis ir aptarnavimo kokybės vertinimas“, Vidaus reikalų ministerija, 2012. <<http://vakokybe.vrm.lt/index.php?id=307>>.

²⁵ 2010 m. gruodį–2011 m. vasarį viešosios įstaigos „Transparency International“ Lietuvos skyriaus atliktos gyventojų apklausos duomenys.

²⁶ Transparency International, „Corruption Perception Index 2012“ <<http://www.transparency.org/cpi2012/results>>.

²⁷ Europos teisingumo rezultatų suvestinė. EK, 2013 m. <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-288en.htm>.

Lietuva pagal reglamentavimo kokybę vertinama vidutiniškai – ji užima 17 vietą ES²⁸. Dėl per didelio, neproporcingo ar nepagrįsto reguliavimo ir nepakankamos jo kokybės išlieka gana didelė administracinė ir (ar) kita reguliavimo našta verslui ir gyventojams. Šalyje, ypač savivaldybėse, kur administracinė našta kol kas nevertinama ir sistemingai nemažinama, administracinės naštos mažinimo iniciatyvos įgyvendinamos lėtai. Vis dar nepasiektas 2009 m. Lietuvos Respublikos (LR) Vyriausybės nustatytas tikslas iki 2011 m. pabaigos nacionalinę administracinę naštą verslui pasirinktose 7 prioritetinėse srityse sumažinti 30 proc. punktų – iki 2012 m. pabaigos administracinė našta sumažinta apie 2 proc. arba po 3 mln. Lt kasmet (parengti teisės aktų projektai, kuriuos priėmus administracinės naštos sumažinimas siektų 23,2 iš siektinų 30 proc.). Numatoma, kad reikšmingą teigiamą postūmį planuojant ir įgyvendinant administracinės naštos vertinimo ir mažinimo iniciatyvas padės padaryti 2013 m. įsigaliojęs LR administracinės naštos mažinimo įstatymas.

Nuo 2009 m. Lietuvoje vykdant ūkio subjektų veiklos priežiūrą atliekančių institucijų pertvarką, stebimas ūkio subjektus tikrinusių institucijų veiklos vertinimo gerėjimas (tyrimo²⁹ rezultatai rodo, kad 48 proc. įmonių atstovų, dalyvavusių 2013 m. vykdytoje apklausoje, sutinka, jog pastaruoju metu priežiūros institucijos suteikia daugiau pagalbos verslui, siekiant įgyvendinti teisės aktų reikalavimus; 2012 m. vykdytoje apklausoje tokią nuomonę turėjo 39 proc. apklaustųjų įmonių atstovų). Geresniems rodikliams pasiekti trukdo nepakankamas ūkio subjektų veiklos priežiūrą vykdančių institucijų veiksmų koordinavimas ir bendradarbiavimas, taip pat tai, kad ne visose priežiūros institucijose įdiegtos ir taikomos pažangios ūkio subjektų veiklos priežiūros priemonės (ūkio subjektų rizikos vertinimas, vieningas ūkio subjektų konsultavimas, kontrolinių klausimynų taikymas per patikrinimus, informacinių technologijų kontrolės veiksmų kokybei ir efektyvumui užtikrinti naudojimas ir pan.), ne visų priežiūros institucijų finansiniai ir žmogiškieji ištekliai nukreipiami į didžiausios rizikos prevenciją ir pan. Taip pat 2014 m. penktoje Tarybos rekomendacijoje yra nurodoma užbaigti valstybės valdomų įmonių reformą ir vykdyti reformos reikalavimų laikymosi stebėseną. Įgyvendinant valstybės valdymo reformą, susiduriama su integruotos, tinkamos, patikimos ir išsamios informacijos surinkimu ir apdorojimu (valstybės valdomų įmonių srityje susijusių su finansų valdymu, žmoniškųjų išteklių ir kompetencijų valdymu, projektų ir procesų bei rizikų valdymu).

Viešojo valdymo institucijų galimybės teikti aukštos kokybės paslaugas tiesiogiai priklauso nuo valdžios išlaidų dydžio. Kadangi Lietuvoje valdžios išlaidos yra santykinai mažos ir ribotos (37,4 proc. BVP (ES vidurkis – 46,9 proc.)), būtinas šių išlaidų diferencijavimas, įvertinant svarbiausius visuomenės poreikius, išskiriant prioritetines paslaugas, nustatant jų optimalią apimtį bei tinkamą šių paslaugų kainos ir kokybės santykį. Iki šiol neįvertinta visų visuomenei teikiamų paslaugų apimtis ir tikslingumas, nėra sukurtų minimalių paslaugų kokybės standartų, stebimas orientacijos į paslaugų vartotojus trūkumas – nepakankamai aktyviai tiriamas paslaugų vartotojų pasitenkinimas teikiamomis paslaugomis. 2012 m. tyrimų duomenys rodo, kad tik apie 34 proc. institucijų vykdė paslaugų vartotojų apklausas apie teikiamų paslaugų kokybę³⁰. Į paslaugų teikimą ir / ar tobulinimą menkai įtraukiami gyventojai, privatus sektorius, vietos bendruomenės ir nevyriausybinės organizacijos (NVO), paslaugos plėtojamos nepakankamai įvertinus, kur ir kaip visuomenė norėtų jas gauti.

Geresniems viešojo valdymo rezultatams pasiekti trūksta profesionaliai veikiančios valstybinės tarnybos. Lietuvos valstybės tarnyba vis dar per daug orientuota į veiklos procesus, trūksta vieningos reikalavimų valstybės tarnautojų žinioms, įgūdžiams ir gebėjimams sistemos, stokojama lankstumo karjeros planavimo, darbo užmokesčio, motyvavimo, tarnybinės veiklos

²⁸ *The World's Business School* INSEAD, 2009–2010.

²⁹ LR ūkio ministerijos užsakymu atlikto tyrimo „Ūkio subjektų apklausa dėl verslo priežiūrą atliekančių institucijų veiklos vertinimo“ ataskaita, UAB „Socialinės informacijos centras“, 2013 m. <http://www.ukmin.lt/uploads/documents/Ūkio%20subjektu%20apklausa.pdf> >.

³⁰ Kokybės vadybos metodų taikymo Lietuvos viešojo administravimo institucijose / įstaigose stebėseną. Vidaus reikalų ministerija, 2012 m.

vertinimo, mokymo ir kt. srityse. Ir nors 2009 m. EBPO / SIGMA ataskaitoje Lietuvos valstybės tarnybos atitiktis Europos viešojo administravimo principams buvo įvertinta geriausiai tarp visų naujų ES šalių narių, tačiau buvo nustatyta žemiausia atitiktis aukštesniosios valstybės tarnybos srityje, nepakankama atitiktis veiklos vertinimo ir darbo užmokesčio bei motyvavimo srityse. Esama darbo užmokesčio sistema neskatina valstybės tarnybai keliamų efektyvumo reikalavimų, kadangi iškreipia darbo apmokėjimą pagal pareigybių hierarchiją, nepajėgia konkuruoti darbo rinkoje ir yra neadekvati atliekamai veiklai bei atsakomybei. Stebima vadovų lyderystės stoka daro įtaką nepakankamai institucijų sąveikai su suinteresuotomis grupėmis. Šie esamos sistemos trūkumai iš dalies lemia palyginti žemą valstybės tarnybos konkurencingumą su privačiu sektoriumi ir daro valstybės tarnybą nepatrauklią kvalifikuotiems specialistams.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu pagrindinis iššūkis viešojo valdymo srityje bus suformuoti paskatas didinti institucijų veiklos efektyvumą, diegiant kryptingas veiklos planavimo ir stebėsenos sistemas, įdiegti įrodymais pagrįstą bei į rezultatus orientuotą valdymo modelį, sukurti motyvuotą ir profesionalią valstybės tarnybą, veikiančią skaidrumo ir partnerystės pagrindais.

1.1.2.1.4. Skaitmeninės visuomenės plėtra

2012 m. EK duomenimis, bazinis fiksuotas plačiajuostis ryšys dengė 97 proc. Lietuvos namų ūkių (ES vidurkis – 95 proc.), kaimo vietovėse – 91 proc. namų ūkių, pažangus 3G mobilusis plačiajuostis interneto ryšys – 95 proc. Lietuvos namų ūkių (ES vidurkis – 96 proc.)³¹. Tačiau 2013 m. pab. atlikta detali plačiajuosčio ryšio infrastruktūros analizė³² atskleidė, kad nors spartusis (30 Mbps ir spartesnis) interneto ryšys šiuo metu dengia 73 proc. Lietuvos namų ūkių, tačiau didžioji dalis šios infrastruktūros yra sukoncentruota ir artimiausius metus toliau bus daugiausia vystoma 5 didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir rajonų centruose, o likę 27 proc., t. y. apie 300 tūkst., šalies namų ūkių vis dar nepatenka ir, išliekant esamoms tendencijoms, nepateks į sparčiojo plačiajuosčio ryšio aprėpties teritoriją.

Nepaisant didelio valstybės indėlio į bazinės plačiajuosčio ryšio infrastruktūros plėtrą kaimo vietovėse, išlieka privatiems operatoriams vis dar komerciškai nepatrauklių teritorijų: dėl gana mažo potencialių interneto paslaugų vartotojų skaičiaus ir nedidelės jų perkamosios galios bei reikalingų didelių (vertinant atskirų operatorių požiūriu) investicijų į „paskutinės mylios“ infrastruktūrą. Šios likusios sparčiojo plačiajuosčio ryšio nepadengtos teritorijos yra sunkiausiai pasiekiamos, ir siekiant jas padengti būtina ieškoti geriausių sprendimų, derinant tiek fiksuotojo, tiek bevielio plačiajuosčio ryšio infrastruktūros plėtos veiksmus. Tad „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“ valstybėms narėms iškeltas tikslas, kad visi namų ūkiai iki 2020 m. būtų padengti sparčiuoju (30 Mbps ir spartesniu) interneto ryšiu, Lietuvai išlieka reikšmingu iššūkiu.

Nors įgyvendinus RAIN–2 projektą, plačiajuosčio ryšio teritorinė aprėptis kaimo vietovėse siekė 98 proc. (baigus įgyvendinti PRIP projektą, finansuojamą iš EŽŪFKP pagal 2007–2013 m. KPP, plačiajuosčio ryšio infrastruktūra 1 proc. padidins RAIN–2 projekto metu padengtą teritoriją – plačiajuosčio ryšio aprėptis pasieks 99 proc.), vis dar išlieka didelis poreikis sumažinti skirtumus tarp miesto ir kaimo gyventojų galimybių naudotis sparčiu interneto ryšiu, taip pat nemažas iššūkis yra perkelti į elektroninę erdvę reikalingiausias kaimo gyventojams ir verslui viešąsias ir administracines paslaugas, kad jos būtų lengvai pasiekiamos internetu.

³¹ 2013 m. birželio mėn. EK paskelbti Europos skaitmeninės darbotvarkės įgyvendinimo 2012 m. ataskaitos duomenys.

³² Analizė atlikta Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Susisiekimo ministerijos užsakymu rengiant Plačiajuosčio ryšio infrastruktūros plėtros ir paslaugų naudojimo skatinimo modelį.

2012 m. atlikta galimybių studija³³ nustatė, kad pagal turimą poreikį ir finansines galimybes kaimo vietovėse yra apie 800 objektų (žemės ūkio institucijos ir organizacijos, gamybos ir perdirbimo įmonės, kaimo bendruomenės, stambiausi žemės ūkiai), kuriuos reikėtų prijungti prie plačiajuosčio ryšio infrastruktūros. Per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį kaimo vietovėse įgyvendinta 50 proc., t. y. prijungta apie 400 objektų ir nutiesta apie 400 km šviesolaidinio tinklo kabelio linijų.

Lietuva stipriai atsilieka nuo ES vidurkio pagal plačiajuosčio ryšio naudojimą, ypač tarp namų ūkių. Baziniu plačiajuosčiu interneto ryšiu 2012 m. Lietuvoje naudojosi tik 61 proc. namų ūkių, kai ES vidurkis – 73 proc.; tiesa, per metus šis rodiklis paaugo apytiksliai 4 proc. punktais. Be to, Lietuvoje išlieka reikšmingi skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų galimybių naudotis sparčiu interneto ryšiu – 2013 m. pradžios duomenimis, plačiajuosčiu internetu miestuose naudojosi 72 proc. namų ūkių, kaimo vietovėse – 49 proc. namų ūkių. „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“ numatytas tikslas, kad iki 2020 m. 50 proc. ES namų ūkių naudotųsi sparčiausiu plačiajuosčiu internetu (100 Mbps ir daugiau) išlieka svarbiu uždaviniu Lietuvai, nes 2012 m. 100 Mbps ir spartesniu interneto ryšiu naudojosi tik 6 proc. Lietuvos namų ūkių. Kaip aptariama toliau, nors techninės galimybės ir egzistuoja, vis dar išlieka labai didelė namų ūkių dalis, visai nesinaudojanti plačiajuosčiu ryšiu arba juo naudojantis retai. Todėl vienas esminių plėtros iššūkių yra padidinti plačiajuosčio ryšio ir ypač sparčiojo interneto naudojimą namų ūkiuose.

Lietuva atsilieka nuo ES vidurkio pagal naudojimąsi internetu tarp gyventojų. 2013 m. Eurostato duomenimis, Lietuvoje tik 65 proc. namų ūkių turėjo interneto ryšį (ES vidurkis – 79 proc.), ir tik 53 proc. gyventojų teigė besinaudojantys internetu kasdien arba beveik kasdien (ES vidurkis – 62 proc.); be to, net 29 proc. Lietuvos gyventojų teigia niekada nesinaudoję internetu (ES vidurkis – 21 proc.).

Apklausų duomenys rodo, kad daugiau nei pusė gyventojų pagrindine nesinaudojimo internetu priežastimi nurodo poreikio nebuvimą, daugiau nei trečdalis – brangią įrangą ir brangų ryšį. Pastarąją problemą lemia iš dalies neišspręstas „paskutinės mylios“ klausimas dalyje kaimo vietovių. Tuo tarpu poreikio nebuvimo problemą galėtų padėti spręsti tiek bendras švietimas apie informacinių ir ryšio technologijų (IRT) teikiamas galimybes (ypač tarp retai besinaudojančių ar visai nesinaudojusių gyventojų), tiek toliau aptariamas proveržis el. paslaugų gyventojams srityje, kurios Lietuvoje išlieka neišnaudotu potencialu didinti gyventojų susidomėjimą IRT galimybėmis.

Svarbus naudojimosi informacinės visuomenės teikiamomis galimybėmis aspektas yra **kibernetinis saugumas ir privatumas internete**. Palyginti su kitomis ES valstybėmis, Lietuvos gyventojai teigia susiduriantys su mažiau internetinių grėsmių nei vidutinis ES pilietis. Pavyzdžiui, 2010 m. vos 1 proc. žmonių nurodė susidūrę su internetu išsiųstų duomenų privatumo pažeidimais (Lietuva pagal šį rodiklį yra tarp pirmų 8 ES valstybių). Kaip rodo statistiniai duomenys, pastaraisiais metais sparčiai daugėjo pranešimų, susijusių su *saugumo internete* klausimais. 2006 m. Lietuvos nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinys CERT-LT gavo 93 pranešimus apie incidentus internete, o per 2012 m. ištyrė jau 21416 pranešimų, t. y. ištiriamų per metus pranešimų skaičius išaugo 230 kartų. 2006–2012 m. pasikeitė ir incidentų internete tipai: 2006 m. vyravo pranešimai apie nepageidaujamus el. laiškus (56 proc. pranešimų), o 2012 m. daugiausia rūpesčių el. erdvės veikėjams – el. ryšių paslaugų teikėjams ir interneto naudotojams – kėlė kenkėjiška programinė įranga (tai sudarė 54,9 proc. visų tirtų pranešimų) ir incidentai, susiję su informacinių sistemų užvaldymu (42 proc. ištirtų incidentų)³⁴.

³³ Galimybių studija „Plačiajuosčio ryšio infrastruktūros plėtra kaimo vietovėse“, VŠĮ „Plačiajuostis internetas“, 2012 m.

³⁴ LR nacionalinis elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinys CERT-LT, „CERT-LT apibendrina 2011 metų veiklą“, 2012-01-18, <<http://www.esaugumas.lt/index.php?-522660412>>.

Lietuvos gyventojai nepakankamai žino ir vertina saugumo grėsmes internete. 2013 m. Eurobarometro duomenimis, tik 23 proc. Lietuvos interneto vartotojų nurodė nuogaustaujantys kad jiems perkant ar atliekant bankines operacijas internetu kas nors gali neteisėtai pasinaudoti jų asmeniniais duomenimis (ES vidurkis – 37 proc.), 29 proc. teigė esą susirūpinę dėl internetu atliekamų mokėjimų saugumo (ES vidurkis – 35 proc.), o 31 proc. teigė neturintys jokių nuogaustavimų dėl internete atliekamų piniginių operacijų saugumo (ES vidurkis – 23 proc.); be to, tik 42 proc. Lietuvos interneto naudotojų teigia naudojantys antivirusinę programinę įrangą (ES vidurkis – 46 proc.), 26 proc. teigia neatidarantys iš nepažįstamų siuntėjų gautų el. laiškų (ES vidurkis – 40 proc.), 23 proc. teigia vengiantys pateikti savo asmens duomenis interneto svetainėse (ES vidurkis – 34 proc.).¹ Šie duomenys rodo, kad didelė dalis Lietuvos interneto naudotojų ne visada atpažįsta kylančias saugumo grėsmes ir nemoka spręsti šių problemų. Todėl svarbus uždavinys yra padėti Lietuvos gyventojams apsaugoti savo asmens duomenis ir privatumą internete, plečiant jų žinias ir gebėjimus šioje srityje.

Tad šalia gyventojų saugaus ir atsakingo elgesio internete ugdymo, kitas labai svarbus iššūkis yra valstybės veiklai svarbios IRT infrastruktūros ir informacinių išteklių apsauga. Lietuvoje daugėja incidentų, potencialiai pavojingų valstybės institucijų pagrindinėms informacinėms sistemoms ir interneto svetainėms. Valstybės informacinių išteklių ir infrastruktūros saugumo analizė rodo, kad esama el. informacijos saugos valdymo koordinavimo sistema viešajame sektoriuje nepakankamai efektyvi; informacinių technologijų pažeidžiamumų aptikimo ir šalinimo veiklos nepakankamai centralizuotos; ypatingos svarbos informacinės infrastruktūros saugumas užtikrinamas tik žinybiniu lygmeniu; nesukurtas informacinių išteklių ir infrastruktūros rezervas, skirtas ypatingos svarbos infrastruktūros ir informacinių išteklių veikimo palaikymui kritiniais atvejais; trūksta Lietuvos viešojo ir privataus sektoriaus subjektų bendradarbiavimo šioje srityje; stinga kvalifikuotų elektroninės informacijos saugos specialistų. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšomis įgyvendinami svarbūs valstybės institucijų projektai, skirti užtikrinti svarbiausių valstybės informacinių sistemų saugą, tačiau būtina plėsti šias veiklas ir telkti pastangas bei išteklius tose srityse, kuriose priklausomybė nuo informacinių išteklių ir paslaugų naudojimo yra didžiausia, o nusikalstamos veikos ir incidentai gali lemti didžiausią žalą ar net sukelti nacionalinio masto krizę. Saugia kibernetine erdve yra suinteresuoti visi subjektai, kurių veikla susijusi su kibernetinėje erdvėje teikiamomis paslaugomis, – tai valstybės institucijos, privatūs ūkio subjektai, akademinė bendruomenė, gyventojai. Todėl šios srities veiklos turi užtikrinti visų dalyvaujančių šalių interesų apsaugą, būti sistemingos ir tęstinės, siekiant kurti skaitmeninę erdvę, kuri turi būti saugi, pagrįsta bendraujančių asmenų pasitikėjimu ir atsakomybe.

El. paslaugos. Lietuvos interneto vartotojai lenkia vidutinį ES interneto vartotoją pagal įvairius interneto naudojimo tikslus, išskyrus naudojimąsi e-komercija. Pavyzdžiui, 2012 m. internetinius laikraščius ir žurnalus skaitė 92 proc. interneto vartotojų (geriausias rezultatas ES), naudojo internetą balso ir vaizdo skambučiams – 71 proc., internetine bankininkyste – 65 proc. (vis šie rodikliai žymiai viršija ES vidurkį). Tačiau tiek interneto vartotojai, tiek visi Lietuvos gyventojai santykinai mažai naudojami el. viešosiomis paslaugomis.

Nors 2012 m., palyginti su 2006 m., Lietuvoje smarkiai išaugo tiek pagrindinių viešųjų paslaugų perkėlimo į internetą lygis (nuo 68 iki 87 proc.), tiek visiškai interaktyvių paslaugų lygis (nuo 40 iki 75 proc.), Lietuva vis dar atsilieka nuo ES vidurkio pagal 8 pagrindinių viešųjų paslaugų verslui ir 20 pagrindinių viešųjų paslaugų gyventojams perkėlimą į el. erdvę ir šių paslaugų interaktyvumą. Lėtai į el. erdvę yra perkeliamos savivaldos viešosios paslaugos (vyrauja tik pirmasis arba antrasis lygiai).

„Europos skaitmeninės darbotvarkės“ įgyvendinimo 2012 m. ataskaitos duomenimis, per paskutinius 12 mėn. viešojo sektoriaus el. paslaugomis naudojosi trečdalis – 37 proc. Lietuvos gyventojų (ES – 44 proc.). Šis rodiklis nuosekliai auga, didėjant naudingų ir reikalingų viešųjų ir administracinių elektroninių paslaugų, kurių didelė dalis kuriamos 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos lėšomis, skaičiui, kadangi vis daugiau gyventojų yra linkę šias paslaugas išbandyti ir pradėti jomis naudotis.

Taip pat vis dar stebimas nepakankamas asmenų aptarnavimo viešojo valdymo institucijose vieno langelio principu lygis. Strategijos „Europa 2020“ pavyzdinėje iniciatyvoje „Europos skaitmeninė darbotvarkė“ skatinamas pažangių IT sprendimų naudojimas, siekiant padidinti viešųjų paslaugų prieinamumą asmenims ir verslui³⁵.

2012 m. Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Susisiekimo ministerijos (IVPK) užsakymu atlikto tyrimo duomenimis, gyventojams ypač reikalingos su sveikata susijusios el. paslaugos (jomis per pastaruosius 12 mėn. naudojosi 20 proc. gyventojų). E. sveikatos paslaugos ir sprendimai yra vieni aktualiausių gyventojams, nes jie sukuria prielaidas gyventojams gauti, o gydymo įstaigoms – teikti aukštos kokybės sveikatos priežiūros paslaugas. Tyrimai rodo, kad Lietuvoje e. sveikatos paslaugos yra naudojamos aktyviausiai iš visų el. paslaugų grupių: jomis per pastaruosius 12 mėn. naudojosi 20 proc. gyventojų¹. E. sveikatos paslaugų svarba atsiskleidžia ir senėjančios visuomenės kontekste, gerinant sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą. Gyventojų mobilumas, keliaujant ES, taip pat lemia poreikį užtikrinti tikslų ir patikimų sveikatos duomenų apsaugą ne tik tarp nacionalinių sveikatos priežiūros institucijų, bet ir tarptautiniu mastu. 2007–2013 m. laikotarpiu sveikatos apsaugos sistemoje dalyvaujančios institucijos įgyvendino reikšmingas e. sveikatos istorijos, e. recepto, telemedicinos ir kitų bazinių e. sveikatos sistemų kūrimo veiklas, kurias numatoma tęsti ir 2014–2020 m. Taip pat plėtoti e. sveikatos paslaugas ir sprendimus, užtikrinant tikslų, išsamių ir sąveikių pacientų e. sveikatos duomenų kaupimą ir saugą bei patikimą keitimąsi jais, garantuojant jau sukurtų sprendimų panaudojimą, sąveikumą ir integraciją.

Kitos dažniausiai naudojamos el. paslaugų sritys – mokesčių deklaravimas, laisvų darbo vietų paieška, socialinės ir socialinio draudimo paslaugos ir kt. Tik 7 proc. gyventojų naudojasi el. paslaugomis per centrinę administracinių ir viešųjų el. paslaugų prieigą – Elektroninius valdžios vartus (www.epaslaugos.lt). Pažymėtina, kad paslaugų gavėjų lūkesčiai ir reikalavimai sparčiai auga, norima patogių, lengvai pasiekiamų ir paprastai gaunamų e. paslaugų, todėl svarbiu iššūkiu viešojo sektoriaus institucijoms tampa į paslaugų gavėjų gyvenimo įvykius orientuotų, kompleksinių, sąveikių, išmanių e. paslaugų diegimas; be to, kuriant e. paslaugas, turi būti pasirenkami optimalūs kaštų bei procedūrų požiūriu sprendimai, tokiu būdu viešajam sektoriui didinant veiklos efektyvumo ir mažinant veiklos išlaidas.

2014–2020 m. būtina tęsti Lietuvos e. sveikatos sistemos ir e. sveikatos paslaugų plėtrą.

Kultūros ir kalbos el. paslaugų srityje pažymėtinas žemas vartotojų informuotumo apie šias paslaugas ir jo naudojimo lygis: su skaitmeniniu paveldu susijusiomis el. paslaugomis naudojasi 7 proc.³⁶, o su lietuvių kalba susijusiomis el. paslaugomis – 17 proc. interneto vartotojų.³⁷ Ne visi suskaitmeninti objektai prieinami internete (Kultūros ministerijos 2011 m. duomenimis, 85 proc. iš visų suskaitmenintų objektų), tarptautinis Lietuvos kultūros paveldo prieinamumas yra žemas (tik 9 tūkst. deponuotų objektų Europoje 2011 m. pabaigoje). Pastaraisiais metais išaugo suskaitmenintų kultūros paveldo objektų skaičius ir šių objektų prieinamumas – ES struktūrinės paramos lėšomis 2007–2013 m. suskaitmeninta ir viešai prieigai pateikta daugiau kaip 650 tūkst. kultūros paveldo objektų, tačiau dalis šių objektų funkcionalūs tik konkrečios techninės ir programinės įrangos aplinkoje, todėl dėl sparčių technologinių pokyčių ši suskaitmeninta medžiaga pradeda senti ir iškyla grėsmė ją prarasti, be to, tai vis dar apima nedidelę dalį šalies atminties institucijose saugomų vertybių, todėl būtina užtikrinti šių veiklų tęstinumą. Lietuvių kalba yra viena iš nekomercinių Europos kalbų, kurios kalbų technologijų plėtotei kyla itin didelių sunkumų. Lietuvos kultūros ir istorijos (atminties) institucijoms trūksta skaitmeninimui reikalingos technikos, finansinių ir žmogiškųjų išteklių.

Intelektualioms transporto sistemoms (ITS) kurti 2011 m. Lietuva parengė galimybių

³⁵ EK, „Europa 2020“. Komisijos komunikatas, KOM (2010). <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:LT:PDF>>

³⁶ 3 proc. gyventojų.

³⁷ IVPK apklausos duomenys, 2012 m.

studiją, kurioje numatytos penkios prioritetinės kryptys ir 11 ITS projektų, 2007–2013 m. įgyvendinami ITS projektai, skirti geresniam krovinių srautų valdymui, skirtingų transporto rūšių valdymui, maršrutų planavimui ir kt., tačiau šios srities el. paslaugų ir sprendimų vis dar įdiegta labai mažai, ir ITS numatoma plėtoti toliau, siekiant palengvinti susisiekimą, mažinti avaringumą keliuose, prisidėti prie aplinkos apsaugos iniciatyvų ir kt.

Šiuo metu įvairius erdvinis duomenis šalyje renka ir kaupia skirtingos institucijos, todėl jų pasiekimas ribotas, duomenys apie tą pačią geografinę vietovę yra nevienodai išsamūs ir pateikiami nevienodu formatu. Nuo 2007 metų kovo 14 d. įsigaliojusios Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2007/2/EB, sukuriančios Europos bendrijos erdvinės informacijos infrastruktūrą (INSPIRE) (OL 2007 L 108, p. 1) (toliau – INSPIRE direktyva), kuri turi būti įgyvendinta iki 2019 m., siekis – užtikrinti, kad ES teritorijos erdviniai duomenys (pavyzdžiui, oro ir vandens taršos, metrologiniai duomenys, skaitmeninių žemėlapių objektai: keliai, upės ir kt.) būtų tarpusavyje suderinami ir lengvai pasiekiami. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu kuriama reikšminga techninė ir intelektinė bazė sukuria prielaidas Lietuvai iki 2019 m. įgyvendinti Tarybos ir Parlamento direktyvos 2007/2/EB (INSPIRE) reikalavimus dėl erdviųjų duomenų derinimo ir viešinimo, tačiau tam būtina sutelkti reikalingus žmogiškuosius ir finansinius išteklius ir laiku įdiegti visus reikalingus techninius, procedūrinius ir reglamentavimo sprendimus.

Kaip parodė ir investicijos 2007–2013 m. laikotarpiu, labai svarbus el. valdžios plėtros aspektas yra optimalus IRT infrastruktūros ir programinių išteklių naudojimas viešajame sektoriuje. Lietuvoje šių išteklių naudojimas išlieka decentralizuotas, todėl atskiros viešojo sektoriaus institucijos sukūrė daug informacinių išteklių ir įrankių, nepakankamai sąveikių, valstybės informacinė infrastruktūra nėra optimaliai ir efektyviai išnaudojama. Atlikti preliminarūs vertinimai rodo, kad 2012 m. pradžioje Lietuvoje veikė 126 valstybės informacinės sistemos, 88 registrai³⁸ ir 85 serverinės / duomenų centrai, kurių ištekliai naudojami tik iš dalies (iki 30–40 proc.³⁹). Valstybės informacinių išteklių valdymo įstatymas, įsigaliojęs nuo 2012 m. sausio 1 d., suformulavo viešojo sektoriaus infrastruktūros konsolidavimo principus, kurie turi būti įgyvendinti praktikoje. Šiuo metu atliekamas Valstybės informacinių technologijų infrastruktūros, planuojamos finansuoti ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų paramos lėšomis 2014–2020 m. laikotarpiu, tendencijų ir perspektyvų vertinimas, kurio tikslas – sukurti valstybės informacinių išteklių infrastruktūros architektūros modelį bei perėjimo į šį modelį scenarijus ir priemonių planą, siekiant optimizuoti valstybės informacinių technologijų infrastruktūros valdymą ir plėtrą. Šio plano pagrindu numatoma diegti sprendimus, skirtus kuo efektyviau panaudoti turimą valstybės IRT bazę, jau sukurtus IT įrankius, sukauptus informacinius išteklius.

IRT versle. Lietuvos įmonės yra gana aktyvios interneto (87 proc. įmonių turi fiksuotą plačiajuostį ryšį) ir jo teikiamų galimybių vartotojos (pavyzdžiui, smulkaus ir vidutinio verslo (SVV) įmonių pajamų iš e-komercijos dalis viršija ES vidurkį). Lietuvos verslo įmonės taip pat išlieka vienomis aktyviausių el. valdžios paslaugų naudotojų ES. Statistikos departamento 2012 m. duomenimis, 99 proc. šalies įmonių bendravo su valstybės institucijomis internetu: 99 proc. siuntėsi arba grąžino užpildytas įvairias formas, 97 proc. pasinaudojo galimybe atlikti administracines procedūras el. būdu, 34 proc. įmonių internetu gavo valdžios institucijų (Lietuvos ar ES) viešųjų pirkimų konkursų dokumentus ir specifikacijas, 30 proc. teikė siūlymus el. viešųjų pirkimų sistemoje. 2012 m. kvalifikuotą el. parašą naudojo 86 proc. įmonių (el. paslaugoms gauti el. parašą naudojo 77 proc., el. paslaugoms teikti – 28 proc., siunčiamiems el. dokumentams pasirašyti – 44 proc. įmonių).

³⁸ Valstybės informacinių sistemų ir registrų sąrašo duomenimis, kurį valdo Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Susisiekimo ministerijos, <<http://www.ivpk.lt/vis>>.

³⁹ Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai, „Lietuvos Respublikos valstybės informacinių išteklių valdymo įstatymo projekto išplėstinis poveikio vertinimas“, 2011 m. gegužė, Vilnius.

Didinant viešųjų pirkimų efektyvumą ir skaidrumą, Lietuvoje pasiekta nemaža pažanga el. ir centralizuotų viešųjų pirkimų plėtros srityje. El. viešųjų pirkimų skaičius nuo 2009 m. iki 2012 m. išaugo 47 proc. (tai sudaro 83,1 proc. visų 2012 m. paskelbtų pirkimų) ir jų apimtys 2012 m. siekė 75,2 proc. nuo visų tais metais skelbtų pirkimų vertės. Tolesnę el. pirkimų plėtrą riboja sudėtinga ir nepakankamai efektyviai veikianti Centrinė viešųjų pirkimų informacinė sistema, perkančiųjų organizacijų atstovų gebėjimų ir įgūdžių vykdyti tokius pirkimus nepakankamumas ir kt. Pastebėtina, kad viešųjų pirkimų sistemai efektyviau veikti taip pat trukdo itin dažna teisės aktų kaita, nepakankami viešųjų pirkimų sistemos dalyvių instituciniai gebėjimai (įskaitant darbuotojų kompetenciją) viešųjų pirkimų vykdymo, teisinio reguliavimo, metodinės pagalbos perkančiosioms organizacijoms teikimo, viešųjų pirkimų priežiūros srityse ir kt.

Viešasis sektorius yra didžiausias informacijos gamintojas ir teikėjas Europoje – kaip nurodoma „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“, šios rinkos preliminari vertė siekia 32 mlrd. Eur. Pakartotinis viešojo sektoriaus duomenų naudojimas komerciniais ar nekomerciniais tikslais atveria plačias galimybes kurti naujus verslus ir darbo vietas, naujus veiklos modelius ir produktus. Lietuvos teisinė bazė sudaro prielaidas privatiems asmenims gauti ir naudoti informaciją iš valstybės ir savivaldybių, tačiau verslo įmonės vis dar mažai išnaudoja viešojo sektoriaus informacijos pakartotinio naudojimo galimybes: 2013 m. duomenimis, 56 proc. įmonių yra naudojusios iš viešojo sektoriaus institucijų gaunamą informaciją savo komercinei veiklai, tačiau tik nedidelė jų dalis naudoja šią viešojo sektoriaus informaciją naujų komercinių skaitmeninių paslaugų ir produktų kūrimui.

Per 2004–2006 m. ir 2007–2013 m. programavimo laikotarpius Lietuvoje sukurta IRT infrastruktūra formuoja rimtą potencialą tolimesnei plėtrai, kurios pagrindiniai iššūkiai siejasi su platesniu sparčiojo interneto naudojimu namų ūkiuose, o taip pat saugių, skaidrių bei draugiškų viešojo sektoriaus el. paslaugų teikimo sąlygų kūrimu.

1.1.2.2. Tvaraus augimo iššūkiai – modernios bazinės infrastruktūros vystymas, geresnės verslo aplinkos kūrimas ir tvarus bei efektyvus gamtinių išteklių vartojimas

1.1.2.2.1. Modernios bazinės infrastruktūros vystymas

Transporto infrastruktūra. Bendros, integruotos ir efektyvios transporto sistemos sukūrimas yra vienas iš pagrindinių ES transporto politikos tikslų. Lietuvos transporto tinklas yra Baltijos jūros regiono transporto sistemos, pretenduojančios tapti svarbia grandimi formuojant ir plėtojant visos Eurazijos transporto srautus, dalis, Transeuropinio tinklo (TEN-T) koridorių kokybė ir sauga bei integruoti multimodaliniai transporto koridoriai, leidžiantys efektyviai panaudoti kelių, geležinkelių, jūrų greitkelių ar oro kelius yra svarbi ES ir Lietuvos transporto politikos dalis. 2012 m. transportavimo ir ryšių sektorius sudarė 11 proc. Lietuvos BVP⁴⁰.

Šiuo metu nemaža dalis TEN-T tinklo Lietuvoje neatitinka jam keliamų reikalavimų. Todėl siekiant užtikrinti sklandų tarptautinio ir tranzitinio transporto judėjimą ir eismo saugą TEN-T tinkle būtina panaikinti tinklo silpnąsias vietas. Taip pat Lietuvoje nėra užtikrinama efektyvi skirtingų transporto rūšių sąveika. Skirtingų transporto rūšių derinimas ne tik mažina krovinių vežimo sąnaudas ir didina transporto paslaugų lankstumą, bet ir mažiau kenkia ekologiškai ir socialinei aplinkai. Šios Lietuvos transporto infrastruktūros problemos riboja krovinių ir keleivių mobilumą Baltijos jūros regione. Lietuvos Respublikai įstojus į ES ir prisijungus prie Šengeno erdvės, padidėjo pasienio kontrolės punktų infrastruktūros svarba tranzitui ir judėjimo per sieną efektyvumui bei kokybės reikalavimai. Šiuo metu ne visų pasienio kontrolės punktų prie išorinių ES sienų teisinis statusas ir infrastruktūra atitinka nustatytus

⁴⁰ LR statistikos departamentas

reikalavimus, todėl bus siekiama užtikrinti sklandžią pasienio kontrolės punktų veiklą atliekant greitą asmenų ir krovinių kontrolę.

Visų transporto sričių plėtros kontekste, didžioji dalis investicijų iš Sanglaudos fondo, ERPF (pagal 7 teminį tikslą) ir EITP bus numatoma skirti geležinkelių transporto iššūkiams spręsti.

Sukurtai ir atnaujintai infrastruktūrai prižiūrėti bus tęsiama dabartinė praktika, kai už infrastruktūros priežiūrą atsakingas jos valdytojas, o lėšos surenkamos per infrastruktūros naudotojams taikomus tarifus. Kelių transporto infrastruktūrai prižiūrėti numatoma skirti valstybės asignavimus per tam skirtą Kelių plėtros ir priežiūros programą (KPPP).

Geležinkelių transportui ES transporto sistemoje skiriamas ypatingas dėmesys – jis traktuojamas kaip prioritetingas transporto rūšis, kurios panaudojimas ateityje sudarys didžiąją kelionių ir pervežimų dalį ir kuri padės išspręsti pagrindines transporto sistemos problemas. Visos Europos mastu siekiama suformuoti bendrą Europos geležinkelių erdvę.

EK 2011 m. Baltojoje knygoje nustatyti strateginiai tikslai iki 2050 m. keleivių vežimo geležinkeliais srityje numato, kad didžioji keleivių vežimo vidutiniais nuotoliais dalis turėtų būti vykdoma traukiniais; turi būti plėtojamas Europos greitųjų traukinių tinklas šio tinklo ilgį padidinant tris kartus; visose valstybėse narėse išlaikyti tankų geležinkelių tinklą; sujungti visus pagrindinio tinklo oro uostus su geležinkelių tinklu. Dabartinis Lietuvos geležinkelio transporto sektorius, palyginti su moderniomis ir tarpusavyje susijusiomis ES valstybių narių geležinkelio transporto sistemomis, gerokai atsilikęs techniniu, ekonominiu ir technologiniu požiūriais. Pirmoji ir pagrindinė geležinkelių transporto infrastruktūros problema Lietuvoje – trūkstama jungtis su europinės (1435 mm pločio) vėžės geležinkelių tinklu. Šiuo metu įgyvendinamas projekto *Rail Baltica* etapas užtikrins tokios vėžės kelio nuo Lietuvos valstybinės sienos su Lenkija iki Kauno įrengimą, tačiau krovinių ir keleivių mobilumas geležinkelių transportu šiaurės–pietų ašimi išlieka ribotas. Šiai problemai spręsti yra numatyta tęsti *Rail Baltica* projekto įgyvendinimą nuo Kauno iki Lietuvos valstybinės sienos su Latvija. *Rail Baltica* įgyvendinimas taip pat padės padidinti geležinkelių transporto patrauklumą palyginti su kelių transportu, šiuo metu užimančiu didžiausią rinkos dalį vežant keleivius ir krovinius šiaurės–pietų kryptimis. Efektyvus susisiektis geležinkeliais gerintų Lietuvos pasiekiamumą, sudarytų sąlygas patogiai ir greitai pasiekti Baltijos jūros regiono valstybių administracinius, kultūrinius ir politinius centrus, leistų įgyvendinti ES TEN-T tinklo politikos nuostatas – sujungti ES valstybių narių sostines (naujoji greitoji europinė vėžė nuo Kauno iki Vilniaus), o Lietuvai – pasinaudoti EK kuriamo Europos geležinkelio koridoriaus Nr. VIII (Roterdamas / Antverpenas–Kaunas) ir Baltijos–Adrijos koridoriaus galimybėmis. *Rail Baltica* projektas taip pat prisidės prie ES BJRS prioritetingos srities „Transportas – vidinių ir išorinių transporto jungčių gerinimas“, sujungdamas keturias regiono šalis – Lenkiją, Lietuvą, Latviją ir Estiją.

Lietuvos geležinkelių sistema yra tamsiai integruota į Rytų–Vakarų transporto koridorių; IX B koridoriuje išnaudojamas kombinuoto vežimo paslaugų potencialas šaudykliniu traukiniu „Viking“ (maršrutas – Klaipėda–Minskas–Odesa / Iljičiovskas). Tolimesnė Rytai–Vakarai koridoriaus infrastruktūros plėtra yra labai svarbi, siekiant patekti tarp pirmaujančių tranzitinių magistralių ES ir Rytų (įskaitant Aziją) prekybiniais mainams. Rytų–Vakarų transporto koridorius yra vienas svarbiausių intermodalinio transporto plėtros projektų Lietuvoje. Rytų–Vakarų transporto koridorius yra regioninis projektas, natūraliai papildantis svarbiausias tarptautines transporto ir logistikos grandines. Modernizuojant IX B koridorių (Klaipėda–Radviliškis–Vilnius–Minskas) turėtų būti elektrifikuojamos linijos, statomi antrieji keliai, vykdoma geležinkelio stočių rekonstrukcija. Dabartinės geležinkelio stotys yra nepakankamai integruotos su kitomis transporto rūšimis, trūksta patogumų keleiviams, aiškesnio informacijos pateikimo, nuorodų. Stotys turi būti plėtojamos atsižvelgiant į tai, kad taptų patrauklesnės keleiviams ir būtų užtikrinta geležinkelių sąveika su kitomis transporto rūšimis.

Šiuo metu Lietuvos geležinkelių transporto infrastruktūra nėra konkurencinga vežant krovinius ir keleivius. Infrastruktūra yra fiziškai susidėvėjusi, pamatiniai techniniai geležinkelių infrastruktūros parametrai (pavyzdžiui, posūkių spinduliai) riboja greitį daugelyje ruožų, todėl

esama geležinkelių transporto infrastruktūra sukuria „butelio kakliuko“ efektą. Norint didinti TEN-T tinklo pralaidumą, būtina spręsti šias infrastruktūros problemas. Dar viena geležinkelių transporto infrastruktūros kaip silpnosios vietos problema – dvikelių geležinkelio kelių trūkumas visame tinkle. Dvikeliai geležinkelių keliai Lietuvoje 2012 m. sudarė tik 22 proc. viso geležinkelių tinklo. Dėl šios priežasties susiduriama su tokiais geležinkelių transporto problemomis kaip priešpriešinių traukinių prasilenkimo, lėčiau judančių traukinių pralenkimo trukdžiai.

Akcentuotina, jog darnaus vystymosi požiūriu geležinkelių transporte aštriausia problema yra labai nedidelė tinklo elektrifikacija – 2012 m. tik 6,9 proc. Lietuvos geležinkelių tinklo buvo elektrifikuoti (ES vidurkis – 52,7 proc.). Šiuo metu Lietuvos geležinkelių transporto tinkle elektrifikuoti yra tik du vietinės reikšmės keleivių vežimo geležinkelių transporto maršrutai: Naujoji Vilnia–Vilnius–Kaunas ir Vilnius–Trakai. Elektrifikuotų geležinkelio linijų eksploatacinis ilgis 122 km, iš jų vienkelių – 4,98 km ir dvikelių – 117,02 km. Siekiant sumažinti neigiamą transporto infrastruktūros poveikį aplinkai, išplėsti keleivių vežimo galimybes ir sukurti sąlygas vežti krovinius elektrifikuotomis geležinkelių linijomis, tikslinga plėsti turimą elektrifikuotų geležinkelio kelių tinklą.

Plėtojant geležinkelio infrastruktūrą svarbus turi būti ir eismo saugos klausimas. Lietuvos visuomenei grėšiantis pavojus geležinkelių transporto srityje (matuojamas kaip žūčių ir sunkių sužalojimų bei traukinių nuvažiuotų kilometrų skaičiaus per metus santykis) viršija ES šalių geležinkelių transporto keliamo pavojaus visuomenei vidurkį daugiau nei 3 kartus (rodiklio reikšmė Lietuvoje – 2590, ES – 785). Būtina gerinti geležinkelių transporto infrastruktūrą (ypač pervažas) – šiuo metu pagrindinę eismo saugos problemų geležinkelių transporte priežastį.

Siekiant sumažinti geležinkelių triukšmą ir įgyvendinti Europos Parlamento ir Komisijos direktyvą 2002/49/EB dėl aplinkos triukšmo įvertinimo ir valdymo, reikia įrengti triukšmą slopinančias priemones.

Pagrindiniai iššūkiai geležinkelių transporte yra susiję su maža tinklo elektrifikacija, mažu tinklo tankumu ir siaurosios vėžės trūkumu.

Šiuo metu **kelių infrastruktūra** yra vienas iš esminių veiksnių, lemiančių transporto veiklos efektyvumą ir turinčių didelę reikšmę Lietuvos ekonominei ir socialinei raidai. Lietuvos kelių transporto sistema sukuria apie 7 proc. BVP. Kaip parodė 2007–2013 m. programavimo laikotarpio patirtis, šalia rekonstruotų krašto ir rajoninės reikšmės kelių, sparčiai kuriasi verslo įmonės, naujakuriai, plėtojama labiau diversifikuota veikla (logistikos, turizmo, gamybos ir paslaugų įmonės). Todėl geras kelių tinklas yra regioninės plėtros pagrindas, o jungtys su TEN-T tinklu yra svarbus regionų centrų ekonomikos augimo pagrindas.

Siekiant padidinti krovinių ir keleivių mobilumą kelių transportu, vienas pagrindinių Lietuvos prioritetų yra užtikrinti tinkamą Lietuvos TEN-T tinklo, kurį sudaro 1617 km kelių, techninį lygį pagal greičio, eismo saugos, saugumo ir patogumo kriterijus. Šiuo metu Lietuvoje didelė dalis TEN-T tinklo kelių neatitinka šiems keliamais taikomų reikalavimų ir atsilieka nuo Vakarų Europos pagal greičio, eismo saugos, saugumo ir patogumo kriterijus. 2010 m. Eurostato duomenimis, Lietuvoje 59 proc. krovinių gabenama kelių transportu, o 41 proc. geležinkeliais, palyginti su kitomis EU-27 šalimis panašus pasiskirstymas yra tik Estijoje, Latvijoje, Rumunijoje ir Austrijoje. Kitose EU-27 šalyse vidutiniškai 83 proc. krovinių pervežama kelių transportu ir tik 17 proc. geležinkeliais. Tai riboja mobilumą koridoriuose Šiaurė–Pietūs (*Via Baltica*) ir Rytai–Vakarai. Be to, Lietuvos automobilių kelių tinklas dar neatitinka Vakarų Europos šalių lygio ir netenkina nei apkrovimo (tik 30 proc. kelių tenkina 11,5 t į automobilio ašį apkrovos reikalavimus), nei eismo saugumo reikalavimų. Didėjant automobilių skaičiui ir eismo intensyvumui (ypač krovinių transporto priemonių, kurių bendroji masė yra daugiau kaip 12 t, trijų ir daugiau ašių turinčių krovinių transporto priemonių (jų junginių) vidutinis metinis paros eismo intensyvumas magistraliniuose keliuose padidėjo 1,56 karto palyginti su 2005 m. ir 2013 m.), didėja kelių modernizavimo ir kelių tinklo plėtros poreikis. Atsižvelgiant į tai, būtina tęsti TEN-T tinklo kelių ir jo privažiuojamųjų kelių modernizavimą, plėtrą ir efektyvų integravimą į TEN-T tinklą. Tarptautinių transporto koridorių plėtra yra vienas iš ES BJRS prioritetų. Todėl

atnaujinant *Via Baltica*, jungiančią Lenkiją, Lietuvą, Latviją ir Estiją, bus prisidedama prie ES BJRS prioritetinės srities „Transportas – vidinių ir išorinių transporto jungčių gerinimas“ įgyvendinimo.

Lietuvos kelių tinklas skirstomas į valstybinės reikšmės kelius, kuriuos sudaro tarptautinės magistralinės reikšmės keliai (TEN-T) (angl. *highways and motorways*), krašto ir rajoninės reikšmės (angl. *regional roads*) ir savivaldybių reikšmės keliai, kuriuos sudaro vietinės reikšmės keliai (angl. *local roads / streets*), priklausantys savivaldybėms. Kelių tinklas turi užtikrinti saugų ir efektyvų privažiavimą iš rajono centrų ir nutolusių vietovių į pagrindinį TEN-T tinklą. Tam būtinos jungtys tarp TEN-T tinklo ir regioninių centrų, tarp regioninių centrų ir krašto vietovių. Neužtikrinus saugaus susisiekimo privažiuojamaisiais keliais ir jungtimis, negerės eismo saugos situacija nacionaliniu mastu.

Kelių transporto sistema turi efektyviai sujungti pirminius, antrinius ir magistralinius kelius. Pirminiai keliai – žvyrkeliai (rajoniniai keliai su asfalto danga kaimo vietovėse (kapiliarai)), kur pradeda formotis eismas), o antriniai keliai – krašto keliai, į kuriuos įsijungia rajoniniai keliai ir kuriuose formuojasi eismo srautai, tretiniai – magistraliniai, kurie užtikrina įsijungimą į pagrindinį TEN-T tinklą. Lietuvos didžiųjų miestų priemiestinėse zonose prie valstybinės reikšmės kelių vyksta intensyvi urbanizacija, juose sparčiai intensyvėja eismas, todėl rekonstruojamos miestų prieigos ir didinamas jų pralaidumas. Tiesiant miestų ir miestelių aplinkkelius, rekonstruojant miestų gatves būtų mažinamos kelių transporto grūstys, gyvenamosiose vietovėse mažėtų aplinkos oro tarša ir triukšmas. Siekiant gerinti susisiekimą su magistraliniais keliais, nukreipti krovinių transportą nuo miestų centrų ir užtikrinti pakankamą tarptautinės reikšmės kelių pralaidumą, numatoma tiesti miestų aplinkkelius, rekonstruoti magistralinius kelius, miestų transporto mazgus, įrengti skirtingų lygių sankryžas ir diegti kitas eismo saugos ir aplinkos apsaugos priemones. Sanglaudos fondo lėšomis iki 2012 m. iš viso buvo įrengta apie 42 km aplinkkelių. Tačiau didelė dalis didžiųjų miestų dar neturi aplinkkelių. Tai lemia didelius tranzitinius asmeninių ir krovinių automobilių srautus miestuose, o tai savo ruožtu sąlygoja mažesnę greitį TEN-T tinkle.

Transporto infrastruktūros tinkama būklė yra vienas iš svarbiausių tolygios ir tvarios regionų plėtros veiksnių, nes tik esant išplėtotai moderniai transporto infrastruktūrai, sukuriama tinkama verslui vystyti ir investicijoms pritraukti aplinka, sukuriama sąlyga didinti regionų gyventojų užimtumą. Remiantis kelio dangos kokybinių parametrų tyrimų rezultatais, krašto ir rajoninių kelių dangų būklė kasmet blogėja, ypač būklė blogėja didelio eismo intensyvumo krašto keliuose. Nepakankamas regioninio lygmens kelių tinklo rekonstravimas ir plėtra neleidžia suvienodinti konkurencinių sąlygų tarp didžiųjų miestų ir rajonų centrų. Kelių transporto infrastruktūros vystymas ir esamų modernizavimas įgalintų didinti teritorinę sanglaudą regionuose. Investicijos į transporto infrastruktūrą teigiamai veikia ekonomikos augimą, sukuria darbo vietas, vysto prekybą, geografinį pasiekiamumą ir žmonių mobilumą. Tai turi būti planuojama didinant teigiamą poveikį ekonomikos augimui ir mažinant neigiamą poveikį aplinkai.

Dar viena ypač opi Lietuvos kelių transporto problema yra nepakankama eismo sauga. Įvertinus dabartinę padėtį keliuose (žuvusių ir sužeistų žmonių skaičių), saugaus eismo užtikrinimas išlieka svarbiausias prioritetas. Per pastaruosius penkerius metus pasiektas esminis persilaužimas eismo saugos srityje. Lietuva tapo tik viena iš kelių valstybių, įgyvendinusių Veronos deklaracijoje ir 2011 m. Baltojoje transporto knygoje iškeltą tikslą per 10 metų žuvusiųjų skaičių sumažinti perpus. Pagal šio rodiklio dinamiką Lietuva yra viena pirmaujančių ES. Tačiau atotrūkis nuo ES vidurkio vis dar yra gana ženklus. Lietuvos keliuose santykinai žūva dvigubai daugiau žmonių nei vidutiniškai ES keliuose. Maža to, eismo saugumas iki šiol Lietuvoje yra vienas blogiausių ES, o avaringumas keliuose kasmet vis didėjo (tik 2008 m. jis sumažėjo, palyginti su 2007 m.), kai kitose ES šalyse pastebimas jo mažėjimas. Viena iš pagrindinių šios problemos priežasčių yra prasta kelių būklė. 32 proc. Lietuvos krašto kelių yra blogos arba labai blogos būklės, o esamos kelių dangų rekonstrukcijos apimtys (1,6 proc. nuo bendro kelių ilgio 2009 m.) yra penkis kartus mažesnės, palyginti su optimaliomis. ES

direktyvoje 2008/96/EB numatyta, kad eismo saugos didinimo priemonės turi būti diegiamos visame kelių infrastruktūros tinkle. Keliuose dar nėra sukurta saugi eismo dalyviams aplinka, kurios svarbiausias pagrindas yra efektyvios inžinerinės ir intelektinės saugaus eismo priemonės. Pavyzdžiui, pavojingose sankryžose įrengus saugią žiedinę sankryžą, žuvusiųjų ir sužeistųjų skaičius sumažėja iki 95 proc. Įdiegus saugaus eismo priemones, gerokai sumažėjo „juodųjų dėmių“: 2006 m. jų buvo 270, 2013 m. Lietuvoje oficialiai dar yra likusios 43 „juodosios dėmės“. Kita eismo saugumą užtikrinanti priemonė – pėsčiųjų ir dviračių takai. Nuo 2007 m. šalia valstybinės reikšmės krašto ir rajoninių kelių buvo nutiesta 165 km pėsčiųjų ir dviračių takų. Iš viso valstybinės reikšmės keliuose nuo 2007 m. iki 2012 m. takų pailgėjo nuo 1085 iki 1250 km. Tai gerokai padidino eismo saugą: 2007 m. žuvo 235 pėstieji ir 73 dviratininkai, o 2011 m. – atitinkamai 137 ir 26 žmonės. Žiedinės sankryžos, saugumo salelės, dviračių takai taip pat sumažina oro taršą bei kitą neigiamą transporto poveikį gamtai ir gyvenamiesiems rajonams.

Vieningų vietos ar regioninių (apimančių tiek regiono centrą, tiek aplinkines teritorijas) strategijų nebuvimas stabdo transporto tinklo plėtrą, ypač periferiniuose šalies regionuose. Savivaldybės parengia strateginius planus, orientuotus į transporto tinklo problemų esančių jų ribose sprendimą, tačiau šiuose planuose neatsižvelgiama į infrastruktūrinius ir politinius klausimus dėl keletą savivaldybių kertančių objektų, pvz., tarpmiestinio susisiekimo organizavimo ir maršrutų, krašto ir regioninės reikšmės kelių atnaujinimo. Tai sukuria socialines ir aplinkosaugines pasekmes – dalis Lietuvos kaimo vietovių ar priemiestinių teritorijų gyventojų yra izoliuoti nuo didesnių darbo vietų kuriančių centrų arba gali jas pasiekti tik automobiliu (o tai yra didelė problema mažas pajamas gaunantiems ar nedirbantiems gyventojams); didelis automobilių transporto srautas kelia aplinkosaugines problemas miestuose (aplinkos tarša, triukšmas). Mažų ir vidutinių miestų atsilikimą (tiek fizinį, tiek ekonominį) lemia ir tai, kad jie nepakankamai integruoti į nacionalinius ir transeuropinius transporto tinklus, neišnaudojamos įvairių rūšių transporto galimybės, auganti automobilizacija mažina viešojo transporto konkurencingumą.

Pagrindiniai iššūkiai kelių transporte yra susiję su kelių TEN–T tinklo kokybės ir saugos parametrų užtikrinimu, antrinių ir tretinių kelių prijungimu prie TEN–T tinklo bei aplinkkelių tiesimu, saugaus eismo užtikrinimu.

Neatsiejama TEN-T IX B transporto koridoriaus dalis – **Klaipėdos valstybinis jūrų uostas**. Tai vienas svarbiausių ir didžiausių Lietuvos transporto mazgų, kuriame susijungia jūros, kelių, geležinkelio ir vidaus vandenų transporto rūšys. Dabartinė infrastruktūra ir jos kokybė Klaipėdos uoste neužtikrina efektyvios vandens ir sausumos transporto sąveikos, krovinių pralaidumas sausumos transportu bei atitinkamai uosto našumas nėra pakankamas. Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste geležinkeliais pristatoma ir išvežama 74 proc. visų uosto krovinių. Esamas geležinkelio kelių pralaidumas – 40 mln. tonų per metus, tačiau didėjant krovinių srautams, ateityje esamų geležinkelių pajėgumų neužteks. Dėl to palyginti su kelių transportu, tik labai maža dalis konteinerių į uostą ir iš jo vežami geležinkeliais, kas lemia didėjančią krovinių automobilių srautą uostamiestyje nepaisant to, kad didžioji dalis kitų rūšių krovinių yra vežami geležinkeliais. Todėl plėtojant Klaipėdos uosto infrastruktūrą, prioritetas būtų teikiamas jūrų uosto efektyviam sujungimui su geležinkelių transporto koridoriais, tokiu būdu skatinant konteinerinių terminalų ir technologijų atsiradimą Klaipėdos valstybinio jūrų uosto prieigose, kur būtų konsoliduojami srautai iš visų terminalų ir įgyvendinama šaudyklinių traukinių koncepcija.

Be to, būtina modernizuoti geležinkelio privažiavimo kelius, stotis, sutvarkyti uosto įplaukos kanalą, molus. Taip pat atliekant uosto gilinimo darbus, būtina atsižvelgti į aplinkosauginius reikalavimus (Malkų įlanka yra užteršta tributilalavo junginiais (TBA)).

Atsižvelgiant į tai, kad **laivybos rinkoje** laivų skaičius uostuose jau kuris laikas iš esmės nedidėja, tačiau stebimas laivų dydžio parametrų didėjimas, didžiausią dėmesį planuojama skirti laivybos saugumo užtikrinimui ir neigiamo laivybos poveikio aplinkai mažinimui. Šiuo metu yra apribotos konteinerių ir bendrųjų krovinių terminalų galimybės, kadangi dėl per mažo gylio akvatorijoje negalima priimti konteinerinių laivų, kurių talpa siekia 6000 TEU. Tai lemia didesnę laivų srautą uoste, kas neigiamai veikia aplinkos būklę ir yra tiesiogiai susiję ir su oro

užterštumu. Uosto pritaikymas priimti didesnės grimzlės laivus padėtų sumažinti jo sukeltą oro užterštumą: daugiau krovinių viename laive – mažiau plaukiojančių laivų – mažesnis oro užterštumas – didėjanti anglies dioksido (CO₂) prevencija. Siekiant priimti didesnės grimzlės laivus, yra tikslinga pastatyti išorinį giliavandenį jūrų uostą. Tačiau trumpuoju laikotarpiu, siekiant padidinti didžiųjų laivų laivybos saugumą uosto įplaukoje, reikėtų pagilinti ir išplatinti įplaukos kanalą į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą. Ypatingai tai aktualu pradėjus eksploatuoti suskystintų gamtinių dujų (SGD) terminalą, kai į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą pradės plaukti SGD gabenantys laivai. Būtina užtikrinti šių laivų navigacijos saugumą uoste, modernizuoti esamą ir sukurti naują infrastruktūrą, pritaikytą aptarnauti naujos kartos didesnius laivus. Uosto pritaikymas priimti maksimaliai didelius laivus, padėtų užtikrinti jų manevravimo saugumą ir taip padidinti laivybos saugumą, sumažinti neigiamą uosto veiklos poveikį aplinkai.

Pagrindiniai iššūkiai šioje srityje yra susiję su intermodalumo didinimu siekiant padidinti vandens ir sausumos transporto sąveiką, taip pat užtikrinti aplinkosauginių priemonių įgyvendinimą.

Vidaus vandenų transporto infrastruktūra Lietuvoje yra nepakankamai išplėta, nepritaikyta laivybai, kadangi neatitinka jai keliamų reikalavimų, todėl nėra išnaudojamas šios transporto rūšies potencialas. Lietuvoje yra 930,8 km vidaus vandenų kelių, iš jų: 827,8 km valstybinės reikšmės, 68 km vietinės reikšmės ir 35 km perspektyvinių kelių. Vidaus vandenų kelias Nemuno upe ir Kuršių mariomis E-41 Kaunas–Jurbarkas–Klaipėda priskiriamas tarptautinės reikšmės vidaus vandenų keliams. Šiuose vidaus vandenų keliuose turi būti palaikomi Susitarime dėl svarbiausių tarptautinės reikšmės vidaus vandenų kelių (AGN) ir Jungtinių Tautų Europos Ekonominės Komisijos „Vandens kelių tinklo pagrindinių standartų ir parametrų apraše“ (TRANS/SC.3/144) nustatyti vandenų kelių gabaritai, nuolat vykdant priežiūros darbus. Šiuo metu vidaus vandenų transportas yra neišvystytas: dabartinių reikalavimų nebeatitinka vidaus vandenų uostai, pasenę laivai; nepanaudojamas gana didelis rekreacinis, pramoginis, turistinis, krovininio ir susisiekimo potencialas, silpnai vystoma vidaus vandenų ir kitų transporto rūšių sąveika; sunykusi laivybos infrastruktūra (viena pagrindinių to priežasčių buvo neeksploatuojami vidaus vandens keliai), kuri yra prastos būklės, pasenusi ir dažnai netinkama eksploatuoti.

Vidaus vandenų transportas, kaip sudėtinė Lietuvos transporto dalis, turi būti plėtojamas siekiant jo veiklą integruoti į Klaipėdos valstybinio jūrų uosto ir kitų logistikos bei multimodalinio transporto centrų veiklą, užtikrinant vandens transporto plėtrą ir mažinant automobilių kelių apkrovimą. Šiuo metu krovinių vežimas vidaus vandenų transportu yra nepatrauklus dėl neišvystytos sąveikos su kitomis transporto rūšimis: nėra patogaus būdo perkrauti krovinius iš kelių ir geležinkelių transporto. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu pradėta Marvelės prieplaukos rekonstrukcija, tačiau tolimesnei plėtrai būtina sukurti sąlygas keleivių ir krovinių gabenimui valstybinės reikšmės vidaus vandenų keliais (ypač tarptautinės reikšmės vidaus vandenų keliu E-41 Kaunas–Jurbarkas–Klaipėda). Skirtingų transporto rūšių (panaudojant vidaus vandenų kelius) derinimas padėtų sumažinti krovinių srautus, vežamus kelių transportu. Kadangi vandens transportas palyginti su kitomis transporto rūšimis yra ekologiškai švarus ir saugus, jo panaudojimas būtų naudingas tiek dėl to, kad mažėtų krovinių vežimo sąnaudos ir didėtų transporto paslaugų lankstumas, tiek dėl mažesnio neigiamo poveikio ekologinei ir socialinei aplinkai.

Šalies ekonomikoje svarbų vaidmenį vaidina ir **civilinė aviacija**, todėl būtina užtikrinti, tvarų, aplinkai draugišką, saugų ir nepertraukiamą oro transporto paslaugų teikimą. Išaugus turizmo, verslo, diplomatinių ir kitokio pobūdžio kelionių skaičiui, oro transporto srityje investicijos bus koncentruojamos į pagrindinio TEN-T tinklo (angl. *TEN-T core network*) oro uostą, siekiant gerinti infrastruktūrą mažinant neigiamą poveikį aplinkai. Susisiekimas oro transportu yra svarbus Europos periferijoje esančiai Lietuvai tiek dėl susisiekimo, tiek dėl ekonominių priežasčių. Tai yra būtina modernizuoti ir plėsti oro transporto infrastruktūrą. Tai leistų iš dalies sumažinti skrydžių skaičių bei dėl to išskiriamą aviacinę taršą. Pažymėtina, kad

tam tikrų infrastruktūros elementų atnaujinimas leis sutrumpinti orlaivių manevravimo nusileidus ar prieš pakylant trukmę, o tai taip pat prisidės mažinant aviacinę taršą.

Išskyrus Klaipėdos valstybinį jūrų uostą, šalyje nėra kitų **daugiarūšio transporto krovinių kaimelių** – krovinių srautus koncentruojančių pramoninių teritorijų, kuriose veikia daug transporto, logistikos ir susijusių paslaugų operatorių. Šalyje vyksta sparti vienaarūšiam (kelių) transportui pritaikytų paskirstymo sandėlių ir terminalų plėtra. Sandėliai įkuriami šalia pagrindinių magistralių, tačiau nėra teritorinės koncentracijos požymių, todėl yra sudėtinga didinti sąveiką tarp skirtingų transporto rūšių. ES vykdoma krovininio transporto politika siekia užtikrinti darnią sąveiką tarp transporto rūšių ir plėtoti įvairiarūšio transporto sprendimus, skatina perėjimą nuo kelių transporto prie aplinkai draugiškesnių, saugesnių eismo požiūriu ir mažiau nuo iškastinio kuro priklausomų transporto rūšių (geležinkelių, vandens transporto). Kad būtų užtikrinta įvairiarūšio transporto sąveika, ypač TEN-T tinkle, tikslinga kurti ir plėtoti viešuosius logistikos centrus (VLC). Valstybės iniciatyva yra priimtas sprendimas šalia tarptautinių transporto koridorių, pramoninių teritorijų ir pagrindinių transporto mazgų steigti VLC, kuriuose būtų bent po vieną įvairiarūšio transporto terminalą, skirtą konteineriams perkrauti ir sandėliuoti, bei logistikos parką, kuriame įmonės teiktų **įvairias papildomas paslaugas**. Taip pat, kuriant VLC, būtina užtikrinti efektyvias jungtis su tarptautiniais transporto koridoriais. 2013 m. pradėti Vilniaus ir Kauno VLC statybos darbai. Vilniaus VLC bus įkurtas šalia Vaidotų geležinkelio skirstymo stoties, šalia šios teritorijos planuojamo nutiesti Pietinio Vilniaus aplinkkelio ruožą. Kauno VLC bus įkurtas šalia pagrindinių šalies kelių (A1 ir A6 greitkeliai, kt.), tarptautinio Kauno oro uosto.

Pagrindinis 2014–2020 m. programavimo laikotarpio iššūkis – pilnai išnaudoti Lietuvos kaip tranzito šalies transporto potencialą, kuriant multimodalinę transporto infrastruktūrą, integruotą į ES transporto tinklą bei tolygiai išdėstyta Lietuvos teritorijoje, sudarant sąlygas subalansuotai šalies regionų plėtrai. Lygiagrečiai turi būti užtikrinamas eismo saugumas bei aplinkosauginiai aspektai.

Esama **energetinė infrastruktūra** nepakankamai subalansuota efektyviam, saugiam ir patikimam energetinių išteklių ir paslaugų teikimui. Dalis energetinės infrastruktūros yra per didelių pajėgumų, o dalies infrastruktūros pajėgumai yra nepakankami. Panaši situacija yra ir su elektros tinklais, t. y. plėtojant atsinaujinančius energijos išteklius (AEI) reikalinga atitinkama elektros tinklų plėtra, ir dalis esamų linijų dėl per didelio jų pajėgumo turėtų būti keičiama / modernizuojama. Aukščiau įvardyti aspektai sąlygoja poreikį investicijas į energetikos sektorių vykdyti kompleksiskai, t. y. įvertinti vienu investicijų efektą kitoms energetikos sistemos dalims ir atitinkamai jas adaptuoti.

Be to, eksploatuojami seni elektros energijos ir dujų perdavimo tinklai neturi jungčių su kontinentinės Europos ir Šiaurės šalių tinklais, todėl importuoti energiją galima tik iš kelių valstybių (gamtinės dujas – tik iš vienintelio išorinio tiekėjo). Lietuva pagal elektros importą – daugiausia importuojanti ES valstybė, t. y. energetinio saugumo lygis vertintinas kaip labai nedidelis. Lietuvos gamtinių dujų perdavimo infrastruktūros techninis pajėgumas pagal N-1 formulę siekia tik 35,41 proc., nors pagal bendrus ES reikalavimus turėtų siekti bent 100 proc.

Energijos tiekimo infrastruktūros nepakankamas išvystymo lygis sąlygoja konkurencijos stoką dujų, elektros ir šilumos energijos gamybos sektoriuose. Importuojamos gamtinės dujos 2010–2013 m. Lietuvoje pabrango daugiau kaip 50 proc. ir Lietuva tapo brangiausiai už gamtinės dujas mokančią ES valstybę (kaina augo dvigubai daugiau palyginti su ES vidurkiu).

Įgyvendinant Lietuvai skirtą 2014 m. ES Tarybos rekomendaciją dėl elektros ir dujų tinklų jungčių gerinimo, taip pat siekiant prisidėti prie ES BJRS tikslo „Sujungti regioną“ potikslis „Patikimos energijos rinkos“ įgyvendinimo, planuojama remti naujų pažangių elektros energijos perdavimo linijų, užtikrinsiančių technines galimybes galių mainams tarp sistemėmis jungtimis su Lenkija ir Švedija, tiesimą, esamų elektros energijos perdavimo linijų rekonstravimą

(modernizavimą), užtikrinant elektros energijos tiekimo patikimumą vartotojams, taip pat vidaus dujų perdavimo ir skirstymo tinklų atnaujinimą. Tuo pačiu metu bus palengvinta iš AEI pagaminamos elektros energijos integracija į elektros perdavimo tinklus.

Pagrindinis 2014–2020 m. programavimo laikotarpio iššūkis – užtikrinti efektyvų, saugų ir patikimą energetinių išteklių ir paslaugų teikimą, diegiant pažangius elektros energijos ir dujų perdavimo tinklus.

1.1.2.2.2. Geresnės verslo aplinkos kūrimas

Pagal **verslo aplinkos** indeksą Lietuva 2013 m. užėmė 17 vietą tarp 189 pasaulio valstybių, pagal šį rodiklį nusileisdama tik 5 ES valstybėms narėms, aplenkdamą Estiją (22 vieta) ir Latviją (24 vieta)⁴¹. Tačiau palyginti su kitomis ES valstybėmis, valstybės reguliavimo našta Lietuvoje yra pakankamai didelė – pagal šį rodiklį Lietuva yra 20 vietoje, pagal apmokestinimo aprėpties ir efektyvumo rodiklį – 22 vietoje ES⁴². Tad reguliavimo tobulinimas ir administracinės naštos smulkiajam ir vidutiniam verslui mažinimas išlieka aktualūs naujuoju programavimo laikotarpiu siekiant didinti gyventojų verslumą.

Lietuvoje neskiriama pakankamai dėmesio **konkurencinei aplinkai** skatinti, visų pirma dėl institucinių sisteminių priežasčių. Trūksta strateginio požiūrio konkurencijos politikos klausimais, nėra patvirtintų konkurencijos politikos gairių, nepakanka įgaliojimų, gebėjimų, iniciatyvos ir veiklos prioritetizavimo (ir atitinkamo materialinio aprūpinimo) Konkurencijos taryboje, taip pat viešojo administravimo subjektų atsakomybės už Konkurencijos įstatymo pažeidimus.

Eurostato duomenimis, Lietuva atsilieka nuo ES vidurkio pagal **verslumo lygį**: 2010 m. šalies įmonių ir asmenų, dirbančių pagal verslo liudijimus arba registruotą individualią veiklą, skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų, Lietuvoje siekė 39 (ES vidurkis – 48). Nerimą kelia faktas, kad prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, šis rodiklis Lietuvoje nuo 2008 m. pasiektos reikšmės 42, 2009 m. nukrito iki 36 ir beveik neaugo – 2010 m. padidėjo tik iki 39.

Kita vertus, 2012 m. apklausos duomenimis, 18 proc. respondentų per artimiausius trejus metus ketina įkurti savo verslą⁴³. Šiuo metu Lietuvoje veikia aštuoni verslo inkubatoriai (Vilniuje, Kaune, Visagine, Telšiuose, Šiauliuose ir Kazlų Rūdoje) ir tik 14-oje iš 50 Lietuvos savivaldybių yra užtikrinta galimybė verslininkams nuolat, esant poreikiui, lengvatinėmis sąlygomis naudotis informacine ir konsultacine pagalba⁴⁴. 2007–2013 m. į verslo inkubatorius buvo investuota nemažai ES lėšų, tačiau 2014–2020 m. išlieka poreikis remti tuos verslo inkubatorius, kuriuose įsikūrę nišinei rinkai produkciją gaminantys SVV subjektai. Todėl vienas plėtros iššūkių, didinant gyventojų (ypač jaunimo, moterų ir kitų tikslinių grupių) verslumą yra informavimo ir konsultavimo apie verslo įkūrimo galimybes bei inkubavimo paslaugų, tai yra paslaugų verslo pradžiai ir plėtrai, prieinamumo užtikrinimas.

Ribotą šalies gyventojų verslumą ir verslo plėtrą taip pat lemia ribotas **finansavimo prieinamumas tiek pradėtam naujam, tiek esamam verslui plėtoti**, ypačingai mažoms įmonėms. Nors 2011 m. duomenimis pagal finansavimo prieinamumą Lietuva atitinka ES vidurkį, 19 proc. MVĮ susiduria su finansavimo užtikrinimo problema, kai jų prašymai yra atmetami arba pasiūlomos pernelyg griežtos finansavimo sąlygos⁴⁵. Su finansavimo

⁴¹ The World Bank, *Doing Business 2014*. <<http://www.doingbusiness.org/rankings>>.

⁴² World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2010–2011*.

<<http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>>.

⁴³ European Commission, „SBA Fact Sheet 2013. Lithuania“. <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2013/lithuania_en.pdf>.

⁴⁴ VšĮ „Versli Lietuva“ pateikta informacija.

⁴⁵ European Commission, „SBA Fact Sheet 2012. Lithuania“. <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2012/lithuania_en.pdf>

prieinamumo problemomis susiduria ir inovatyvios, sparčiai augančios ir į tarptautinę rinką orientuotos įmonės bei kūrybinių ir kultūrinių industrijų (KKI) sektoriaus įmonės, kurių vykdoma veikla dėl produktų ir paslaugų naujumo ir unikalumo pasižymi didesne rizika.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 m. Lietuvoje veikė 65461 MVĮ. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų finansų inžinerijos ir su ja susijusiomis priemonėmis iki 2013 m. gruodžio mėn. buvo paremta 8250 SVV subjektai, t. y. 12,6 proc. veikiančių MVĮ. Šioms įmonėms buvo suteikta 1875 paskolų, 2776 garantijų, atliktos 54 rizikos kapitalo investicijos, 3545 įmonės pasinaudojo daliniu palūkanų kompensavimu.

Pasaulinė ekonomikos ir finansų krizė pastaraisiais metais lėmė sudėtingą padėtį Lietuvos kredito rinkoje: reikšmingas pardavėjų ir pirkėjų lūkesčių neatitikimas, sugriežtinti skolinimo kriterijai, finansavimo privataus kapitalo rinkoje stygius, nedidelė verslo plėtra, sąlygojama įmonių nenoro / negalėjimo investuoti, koncentruojantis į apyvartinių lėšų finansavimo paieškas, ekonomikos atsigavimo laukimas apsunkino finansų inžinerijos priemonių, skirtų verslo plėtrai, įgyvendinimą ir joms skirtų lėšų panaudojimą. Kita vertus, finansų inžinerijos priemonių įvedimas per finansinį sunkmetį, suteikė galimybę MVĮ iš dalies spręsti sumažėjusių finansinių šaltinių prieinamumo rinkoje problemą.

Žemės ūkio sektoriuje įregistruotų ir veikiančių žemės ūkio bendrovių nuo 2007 m. iki 2013 m. sumažėjo 10 proc. Kaimo vietovėse ne žemės ūkio sektoriuje veikiančių MVĮ skaičius kito nežymiai: 2003 m. tokių įmonių buvo beveik 9 tūkst., 2012 m. – apie 10 tūkst. (iš jų 78 proc. – labai mažos įmonės). Šios įmonės sudaro apie 15 proc. Lietuvoje veikiančių įmonių skaičiaus. Kaimo vietovėse, kuriose vyrauja žemės ūkio veiklai nepalankios sąlygos, vyrauja neigiamos MVĮ vystymosi tendencijos – 2011 m. tūkstančiui darbingo amžiaus kaimo gyventojų teko iki 9 MVĮ. Įgyvendinant 2007–2013 m. KPP priemones, skirtas ne žemės ūkio verslui skatinti, parama iki 2013 m. pab. skirta 414 verslo įmonių ir 463 savarankiškai dirbantiems asmenims (dažniausiai įgyvendinami verslo projektai yra susiję su kaimo turizmo veiklomis, įvairių valymo paslaugų teikimu, statybos, statybviečių paruošimo darbais, kraštovaizdžio tvarkymu, granulių ir kito kuro iš biomasės gamyba, medienos gaminių gamyba, mažmenine prekyba ir kt.). Lietuvos kaimo vietovėse vis dar nepakankama alternatyvių žemės ūkiui kaimo ekonomikos veiklos sferų plėtra.

2007–2013 m. panaudojant EŽŪFKP lėšas buvo taikoma finansų inžinerijos priemonė, teikiant lengvatines paskolas su žemės ūkio produktų gamyba ir perdirbimu susijusiems subjektams – iš viso buvo pasirašytos 474 paskolos sutartys už 39,1 mln. Eur. Naujuoju programavimo laikotarpiu finansų inžinerijos priemonės aktualios tiek žemės ūkio, tiek ir kitiems ne žemės ūkio subjektams kaime (ypač pradedantiems verslą). Finansų inžinerijos priemonės 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu planuojama įgyvendinti atsižvelgiant į finansų inžinerijos *ex ante* vertinimo rezultatus.

Eurostato duomenimis, 2011 m. Lietuva pagal **integracijos į užsienio rinkas** indeksą užėmė 18 vietą ES. Nacionalinis strateginis tikslas pagal šį rodiklį 2020 m. užimti 15 vietą ES⁴⁶ rodo, kad šalies MVĮ, kurios sukuria 63,5 proc. visos pridėtinės vertės⁴⁷, veiklos internacionalizavimas yra vienas esminių plėtros iššūkių, siekiant mažinti MVĮ priklausomybę nuo santykinai mažos vidaus rinkos ir didinti SVV konkurencingumą ir inovatyvumą.

Nors pastaraisiais metais Lietuvoje stebimas reikšmingas eksporto augimas (2011 m., palyginti su 2010 m., eksportas išaugo 29 proc. punktais ir pagal šį rodiklį Lietuva užėmė 5 vietą ES), tačiau didelė dalis Lietuvos prekių eksporto (apie 38 proc., 2013 m. pirmojo pusmečio duomenimis) yra ne lietuviškos kilmės, t. y. ne Lietuvoje gamintos prekės. Nepaisant to, kad

⁴⁶ Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. <http://www.lietuva2030.lt/images/stories/2030.pdf>

⁴⁷ European Commission, „SBA Fact Sheet 2013. Lithuania“. <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2013/lithuania_en.pdf>.

Lietuvos prekių eksportas (to meto kainomis) sudaro didelę dalį viso eksporto, o kartu ir BVP, realiai Lietuvoje pagamintų prekių eksportas sudaro mažą BVP dalį (26,4 proc.). Be to, tarp esamų eksportuotojų yra daug žaliavas ir tarpinius produktus eksportuojančių įmonių: 2012 m. tarpinių produktų eksportas sudarė 52,7 proc. viso prekių eksporto.

2010–2012 m. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų eksportas kiekvienais metais didėja (vidutiniškai 22,5 proc. punktais per metus). Tikėtina, kad konkurencija tarptautinėse rinkose augs ir ateityje. Lietuvos žemės ir maisto ūkiui susidarys palankios sąlygos didinti produktų eksporto apimtį, pasiūlyti vartotojams ekologiškų, aukštesnės ir išskirtinės kokybės produktų.

MVĮ integraciją į užsienio rinkas iš dalies riboja žemas įmonių bendradarbiavimo lygis: 2013–2014 m. globalaus konkurencingumo reitinge pagal klasterių išsivystymo lygį Lietuva užėmė 109 vietą iš 142 valstybių. Tačiau skatinant MVĮ veiklos internacionalizaciją taip pat svarbu užtikrinti viešųjų paslaugų prieinamumą eksportuoti norinčioms įmonėms ir didinti MVĮ produktyvumą bei gaminamų prekių ir teikiamų paslaugų inovatyvumą.

Lietuvoje stebimas žemas **darbo produktyvumo lygis**, o santykinai pigios darbo jėgos prieinamumas neskatina pereiti prie pažangesnių gamybos metodų, labiau keliančių produktyvumą. Tai matoma Lietuvos darbo produktyvumą per faktiškai dirbtą valandą sugretinus (palyginus) su atitinkamu ES-27 rodikliu. Pagal Eurostato duomenis, 2011 m. darbo našumas per faktiškai dirbtą valandą Lietuvoje siekė 64,3 proc., o nuo 2012 m. – 65,4 proc. ES vidurkis. Mažas darbo produktyvumas mažina šalies įmonių konkurencingumą ir vidaus, ir užsienio rinkose.

MVĮ produktyvumą riboja ne tik lėtas jau sukurtų technologinių inovacijų diegimas gamyboje, bet ir nešiuolaikiški verslo procesai, vadybos, rinkodaros ir ženklo daro gebėjimų ir patirties stoka. Lietuvoje gana žemas inovatyvių įmonių dalies nuo visų su inovacijomis susijusių MVĮ rodiklis: 2010 m. siekė 15,67 proc., (ES vidurkis – 31,8 proc., 2010 m. (Eurostatas)). Lietuvos atsilikimą nuo ES vidurkio aukštesnės vertės kūrimo procese rodo inovacijų statistika. Nors 2013 m. Europos inovacijų švieslentės duomenimis, Lietuva užėmė antrą vietą ES pagal įmonių išlaidas ne MTEP inovacijoms (įrangai, patentams ir leidimams įsigyti), kiti Lietuvos MVĮ inovatyvumo rodikliai vis dar žymiai atsilieka nuo ES vidurkio. Pavyzdžiui, 2013 m. Lietuvoje produkto ar proceso inovacijas diegė 21,39 proc. MVĮ (ES vidurkis – 38,44 proc.), o rinkodarines–organizacines inovacijas 2013 m. diegė 26,39 proc. MVĮ (ES vidurkis – 40,3 proc.)⁴⁸.

Statistikos departamento atlikta apklausa parodė, kad 2008–2010 m. inovacijas įmonėse labiausiai riboja per aukšta inovacijos kaina (29,6 proc.) ir lėšų trūkumas įmonėje ar įmonių grupėje (28,7 proc.)⁴⁹. Kita vertus, inovacijų diegimui įmonėse įtakos turi tokie veiksniai kaip viešųjų paslaugų verslui ir inovacijoms prieinamumas, taip pat tinkamas reguliavimas ir įmonių vadovų lyderystės gebėjimai.

Statistikos departamento duomenimis, 2008–2010 m. 24,6 proc. technologines inovacijas diegusių įmonių kėlė tikslą mažinti aplinkos užterštumą ir neigiamą veiklos poveikį aplinkai. Nors pagal inovacijų, pasižyminčių teigiama įtaka aplinkos apsaugai, diegimo rodiklį Lietuva atitinka ES vidurkį, pagal kitus tvarios verslo plėtros rodiklius, šalies MVĮ ženkliai atsilieka. 2012 m. 79 proc. MVĮ įgyvendino išteklių naudojimo efektyvumo priemones (ES vidurkis – 93 proc.) ir tik 3 proc. iš jų gavo viešosios paramos lėšas šioms priemonėms įgyvendinti (ES vidurkis – 9 proc.).

Atsiliekama ir pagal žaliųjų produktų ir paslaugų pasiūlą: 2012 m. tokius produktus ir paslaugas siūlė 21 proc. Lietuvos MVĮ (ES vidurkis – 25 proc.) ir tik 16 proc. MVĮ nurodė, kad pajamos iš žaliųjų produktų ir paslaugų pardavimo sudaro daugiau nei 50 proc. jų metinės apyvartos (ES vidurkis – 22 proc.). Kaip ir išteklių naudojimo efektyvumą didinančių priemonių

⁴⁸ Europos inovacijų švieslentė 2013, <<http://ec.europa.eu/enterprise/archives/ius2013/IUS2013.html>>.

⁴⁹ Lietuvos statistikos departamento rodiklių duomenų bazė, <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>>.

atveju, tik 3 proc. šių įmonių pasinaudojo viešojo sektoriaus teikiama parama žaliųjų prekių gamybai ir paslaugų teikimui. Tai rodo, kad nėra išnaudojamas viešosios paramos (taip pat ir ES struktūrinių investicijų) potencialas, skatinant tvaraus ir aplinką tausojančio verslo plėtrą.

Nepakankamai išnaudojamas KKI potencialas šalyje. Lietuvos inovacijų 2014–2020 metų plėtros programoje iškeltas strateginis tikslas – tapti kūrybine žinių visuomenės valstybe. Pagal Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos apžvalgą „Pasaulio inovacijų indeksas“, 2013 m. Lietuvos švietimo ir mokslinių tyrimų lygį apibūdinantys rodikliai yra palyginti aukšti (35 vieta tarp 142 valstybių): Lietuva pasižymi aukštos kvalifikacijos žmogiškaisiais ištekliais, 20 vieta Lietuvai skiriama pagal išsilavinimo lygio rodiklius. Tačiau šis žinių, mokslo, gyventojų kūrybiškumo, verslumo bei inovatyvumo potencialas vis dar per mažai išnaudojamas.

Per 2012 m. atliktą autorių teisių ir gretutinių teisių industrijos indėlio į Lietuvos ekonomiką tyrimą⁵⁰ buvo pažymėta, jog šios srities sukuriama BVP 2000–2008 m. svyravo nuo 4,79 iki 5,62 proc., o 2008 m. siekė 5,4 proc. nuo BVP. Lietuvoje 2009 m. KKI dirbo apie 70 tūkst. darbuotojų – tai sudarė 4,94 proc. visos Lietuvos darbo rinkos, o KKI sektoriaus sukuriama BVP dalis siekė 6 proc.⁵¹ 2013 m. publikuotame moksliniame straipsnyje⁵² nurodoma sąsaja tarp Lietuvos ekonomikos ir KKI ciklų – nors buvo didelis ekonominis nuosmukis, tačiau KKI sukuriama produkto apimtys šio pokyčio nepatyrė ir išliko gana pastovios.

Pagal Inovacijų Sąjungos švieslentę, 2013 m. Lietuvoje technologines inovacijas diegiančių MVĮ dalis nuo visų MVĮ sudarė 21 proc., kai ES vidurkis yra 38 proc., o netechnologines – 26 proc. (ES vidurkis – 40 proc.). Lietuvos intelektinės nuosavybės apsaugos ir iš intelektinės nuosavybės licencijavimo uždirbamų pajamų rodiklis daugiau nei 13 kartų mažesnis nei ES vidurkis.

Platesnis dizaino technologijų ir kitų netechnologinių, kūrybinių ir kultūrinių inovacijų naudojimas – vienas iš didesnės pridėtinės vertės produktų kūrimo, didesnio našumo ir tausesnio išteklių naudojimo veiksnių. Didėjant visuomenės aktyvumui ir įsitraukimui, daugėjant lanksčių, kūrybiškumui imlių, savarankiškos veiklos darbo vietų, auga KKI galimybės kurti inovacijas, jas pritaikyti visuomenės ir ekonomikos pažangai.

2007–2013 m. laikotarpiu KKI sektoriui buvo skirta daugiau nei 450 mln. Lt, iš kurių 21 mln. Lt (apie 5 proc. nuo viso KKI sektoriui skirto finansavimo) – moksliniams tyrimams ir taikomajai veiklai KKI sektoriuje. KKI sektoriuje veikiančios įmonės, moksliniai centrai aktyviai dalyvavo jiems skirtose priemonėse ir sėkmingai įsisavino numatytas lėšas. Išlaikomas ekonominis šio sektoriaus stabilumas, sukuriama vertės augimas rodo aktyvesnio augimo potencialą. Tolesnę plėtrą riboja tinkamos infrastruktūros stoka, neišvystyti bendradarbiavimo tinklai, KKI plėtrai reikiamų žinių ir gebėjimų trūkumas, didelė tokių verslo projektų rizika dėl produktų unikalumo ir inovatyvumo, o tai apsunkina kapitalo pritraukimą. Bendradarbiavimas tarp Baltijos jūros regiono valstybių pagal ES BJRS sudarytų sąlygas išplėtoti KKI bendradarbiavimo tinklus, geriau išnaudoti KKI potencialą ir atitinkamai prisidėtų prie šalies ir kartu regiono gerovės didinimo.

Lietuvos **žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės** sektoriuose sukurta bendrosios pridėtinės vertės (BPV) dalis augo nuo 3,7 proc. 2008 m. iki 4 proc. 2012 m. (ES-28 vidurkis 1,7 proc.). Pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai 2012 m. žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje, siekė tik 5,45 Eur ir sudarė 60,4 proc. ES-27 vidurkio (9,02 Eur). 2010 m. Lietuvoje 1000 dirbančiųjų teko 88 dirbantieji žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje (ES vidurkis – 52).

⁵⁰ World Intellectual Property Organization, „The Economic Contribution of Copyright-Based Industries in Lithuania“, 2012, http://www.wipo.int/export/sites/www/copyright/en/performance/pdf/econ_contribution_cr_lt.pdf

⁵¹ Galimybių studija „Kūrybinių ir kultūrinių industrijų NKP projektų galimybės paskatinti ekonomiką“.

⁵² Martinaitytė, E., Kregždaitė, R., „Kūrybinių industrijų įtaka ekonomikos plėtrai“, Vilnius: 2013, Mykolo Romerio universitetas, Socialinių mokslų studijos, 5(4), p. 1094–1108., ISSN 2029–2244

Žemės ūkis 2012 m., palyginti su kitais ekonomikos sektoriais, pasižymi mažesniu darbo našumu – atsilieka 57 proc. nuo šalies ūkio vidurkio (ES-27 vidurkis – 70 proc.). Tai sąlygoja technologinių procesų priklausomybę nuo gamtinių veiksnių bei jo vaidmuo teikiant viešąsias prekes ir paslaugas. Mažesnis darbo našumas žemės ūkyje lemia mažesnes gaunamas pajamas nei kituose sektoriuose. Žemės ūkio sektorius taip pat susiduria su mažo produktyvumo problema, lemiamą nepalankios ūkių struktūros, nepilnai atnaujintos technikos ir laikotarpio neatitinkančių technologijų naudojimo, nepalankios ūkininkų amžiaus struktūros, neoptimalaus gamybos veiksnių panaudojimo, vangaus žemės ūkio subjektų dalyvavimo ekonominės veiklos įvairinimo procese, nepakankamo kaimo gyventojų verslumo.

Nepalankia linkme kinta ūkininkaujančių struktūra pagal amžių. 2010 m. 53,6 proc. ūkininkaujančių asmenų ir dirbančių jų šeimos narių buvo vyresni nei 55 metų (ES-27 vidurkis – 53,1 proc.). 2010 m. ūkininkai iki 35 metų sudarė tik 5,9 proc. visų ūkininkaujančių (ES-27 vidurkis – 7,5 proc.), todėl iškilio grėsmė sklandžiai kartų kaitai žemės ūkyje užtikrinti ir ūkininkavimo tradicijoms tęsti. 2013 m. apie 44 proc. Lietuvos ūkininkų yra vyresni kaip 60 metų, 43 proc. yra 41–60 metų⁵³.

Lietuvoje dirbamos žemės sklypų struktūra yra gana įvairi, atskiri žemės sklypai dažnai maži, o viename ūkyje esantys dirbamos žemės sklypai nutolę vienas nuo kito (fragmentiški). 2010 m. Lietuvos žemės ūkio surašymo duomenimis, Lietuvoje daugiausia yra ūkių, kurių plotas yra nuo 2 iki 9,9 ha dydžio (124 730 ūkių) ir tai sudaro apie 62 proc. nuo visų (199 910) ūkių skaičiaus. Vidutinis ūkio dydis – 13,7 ha (ES-27 vidurkis – 14,3 ha). Vidutinis privačios žemės ūkio paskirties žemės sklypo plotas – 2,4 ha. Ūkių dydžių struktūra Lietuvoje 2010 m., palyginti su ES vidurkiu, žymiai išsiskiria kategorijose nuo 2 ha iki 5 ha ir nuo 5 ha iki 10 ha. Tokie ūkiai Lietuvoje sudaro atitinkamai 42,43 proc. ir 19,96 proc. visų ūkių, kai ES-27 vidurkiai šiose kategorijose siekia atitinkamai 20,20 proc. ir 10,92 proc. Taigi, Lietuvos dirbamos žemės sklypai pasižymi mažesniu dydžiu ir didesne poliarizacija nei vidutiniškai ES valstybėse narėse. Siekiant sudaryti palankias sąlygas žemės tvarkymo ir administravimo sistemos uždavinių, susijusių su racionalių žemėnaudų formavimu, įgyvendinimui, Lietuvoje jau nuo 2000 m. pradėti rengti žemės konsolidacijos projektai. Šiais projektais siekiama suformuoti didesnius, geresnės konfigūracijos, tinkamesnius ūkininkavimui žemės sklypus, numatyti reikalingus privažiavimo kelius, suformuoti aplinkosauginių tikslų įgyvendinimui reikalingus žemės plotus ir įgyvendinti kitus teritorijų planavimo tikslus ir uždavinius.

Nors žemės ir maisto ūkio produktų gamybos techninis potencialas gerėja, neužtikrinamos reikiamos žaliavos gamybos apimtys. Pastaraisiais metais mažėjo kai kurių ūkinių rūšių gyvūnų skaičius. 2013 m. Lietuvoje buvo laikoma 684 tūkst. galvijų, iš jų 104 tūkst. mėsinių ir mišrūnų – tai 12,6 proc. mažiau nei 2008 m., nors mėsinių ir mišrūnų skaičius 8,4 proc. padidėjo; žymiai didėjo ir avių skaičius – 2013 m. jų buvo 60 proc. daugiau nei 2008 m.; kiaulių skaičius per atitinkamą laikotarpį sumažėjo 19 proc.⁵⁴

Pažymėtina, kad Lietuvos ūkininkai nepakankamai diversifikuoja ekonominę veiklą: kaip rodo 2010 m. Žemės ūkio surašymo rezultatai, tik 0,8 proc. didesnių nei 1 ha ūkių, užsiima kita – ne žemės ūkio veikla, iš kurios gauna pajamas (ES vidurkis – 14,3 proc.).

Maisto produktų ir gėrimų pramonė yra viena didžiausių Lietuvos išgaunamosios ir apdirbamosios pramonės šakų – maisto produktų ir gėrimų pramonės parduotos produkcijos dalis sudaro 18 proc. bendrosios pridėtinės vertės, sukurtos maisto produktų, gėrimų ir tabako gaminių gamyboje, dalis nuo 2009 m. augo ir 2012 m. sudarė 4,8 proc. bei 2,3 karto buvo didesnė nei ES-27 vidurkis. Nors per pastaruosius dešimtmečius šios pramonės įmonės daug investavo, tačiau bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienam užimtajam maisto produktų ir gėrimų pramonėje, vis dar yra kelis kartus mažesnė negu ES vidurkis⁵⁵. Eurostato duomenimis, pridėtinė vertė, tenkanti

⁵³ VĮ „Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras“ duomenys.

⁵⁴ VĮ „Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras“ duomenys.

⁵⁵ Tyrimas „ES paramos įtaka žemės ūkiui ir kaimo plėtrai“, UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“, 2013 m.

vienai faktiškai išdirbtai valandai 2011 m. maisto produktų ir gėrimų pramonėje, Lietuvoje siekė 14,8 Eur (ES-27 vidurkis – 28,4 Eur) ir yra 48 proc. mažesnė nei ES-27 vidurkis. Todėl maisto pramonės įmonėms, siekiančioms išlikti konkurencingomis, būtina sparčiau didinti darbo našumą, diegti inovacijas ir naujas technologijas, gerinti produktų kokybę, pridėtinę vertę ir rinkodarą.

Šalyje didėja poreikis išaugintoms daržovėms bei vaisiams, tačiau atsižvelgiant į tai, kad šis sektorius yra ypač imlus darbui, būtina remti investicijas, didinančias šio sektoriaus darbo našumą bei produktyvumą, gerinančias daržovių ir vaisių pateikimą vartotojui.

Didėjant šviežių ir natūralių, vartotojų gyvenamojoje vietoje užaugintų ir pagamintų žemės ūkio ir maisto produktų paklausai, ūkininkams, ypač smulkiesiems ir vidutiniams, atsiranda galimybės parduoti savo produkciją tiesiogiai vartotojams, ir tokiu būdu padidinti savo pajamas, tačiau tiesioginiai pardavimai Lietuvoje nėra pakankamai išplėtoti: pavieniai ūkininkai nepajėgūs patys pasiekti vartotojų, juo labiau susirasti ir išsaugoti nuolatinius vartotojus, todėl gamintojų ir vartotojų bendradarbiavimui būtinos suvienytos pastangos.

Lietuvos **žuvininkystės sektorių** sudaro šie pagrindiniai subsektoriai: žvejyba, akvakultūra, žuvininkystės produktų perdirbimas. Žvejybos subsektoriuje yra identifikuoti šie probleminiai aspektai: pasenęs, energetiškai neefektyvus ir aplinkai nepalankus Baltijos jūros laivynas, nepakankama pažangių technologijų ir geriausios praktikos sklaida, daugumos labai mažų, mažų ir vidutinių žvejybos įmonių ribotos finansinės galimybės investuoti į pridėtinės vertės kūrimą ir pardavimų plėtrą, mažas jų pelningumas, nepakankamai išplėtotą žvejybos infrastruktūrą: laivų aptarnavimo, žuvų iškrovimo ir pirminio pardavimo, neišplėtotą žvejybos veikloje susidarančių žuvų atliekų, nepageidaujamos priegaudos, laivų techninių atliekų tvarkymo bei utilizavimo infrastruktūrą, specialistų ir kvalifikuotų darbuotojų trūkumas žvejybos sektoriuje ir jų emigracija į užsienį, nepakankamai išplėtotą specialistų rengimo ir žuvininkystės sektoriaus atstovų kvalifikacijos kėlimo sistema, nepakankamai išplėtotą tikslinę taikomųjų mokslinių tyrimų sistema, nepakankamai sutvarkyti žuvų migracijos keliai ir nerštavietės, nepakankami vidaus vandens telkinių vertingų verslinių žuvų ištekliai.

Verslinės žvejybos subsektoriuje gamybos pajėgumų didėjimą pastaraisiais metais žymiai ribojo tvarumo ir tausumo veiksniai, įskaitant išteklių naudojimo apribojimus. Todėl verslinės žvejybos darbo našumo, gamybos pajėgumų didinimo klausimai gali būti sprendžiami tik per pridėtinės veiklos efektyvumo ir pridėtinės vertės kūrimo prizmę. Tuo tarpu didžiojoje dalyje pažangias technologijas įdiegusių Lietuvos žuvininkystės produktų perdirbimo sektoriaus įmonių ir dalyje akvakultūros įmonių gamybiniai procesai yra vykdomi efektyviai.

Lietuvos akvakultūros subsektoriuje pastaraisiais metais stebimos šios silpnosios pusės: nepakankama pažangių technologijų ir geriausios gamybos praktikos sklaida akvakultūros sektoriuje, daugumos labai mažų įmonių (įskaitant fizinių asmenų ūkius, užsiimančius akvakultūros veikla), mažų ir vidutinių akvakultūros įmonių ribotos finansinės galimybės investuoti į pridėtinės vertės kūrimą, gamybos ir pardavimų plėtrą, mažas jų pelningumas, specialistų ir kvalifikuotų darbuotojų trūkumas privačiame sektoriuje ir jų emigracija į užsienį, nepakankamai išplėtotą tikslinę taikomųjų mokslinių tyrimų sistema, tyrimų įstaigų trūkumas, silpna kai kurių įmonių vadyba, prasti rinkodaros įgūdžiai veikti ES rinkoje, didelės elektros energijos sąnaudos, susidarančios žuvininkystės tvenkinius užpildant vandeniu, kas didina akvakultūros įmonių gamybos sąnaudas. Šiuo metu vyraujanti išauginamos prekinės žuvies rūšis – karpiai, turinti gana ribotą vartojimo geografiją, todėl pastaruoju metu populiarėja rinkoje labiau vertinamų ir paklausių žuvų (upėtakių, ungurių, šamų, eršketų ir kt.) auginimas Lietuvos akvakultūros ūkiuose.

Žuvininkystės produktų perdirbimo subsektoriuje yra nustatyti šie probleminiai aspektai: daugumos labai mažų, mažų ir vidutinių žuvininkystės įmonių ribotos finansinės galimybės investuoti į gamybos ir pardavimų plėtrą; mažas jų pelningumas, nepakankamai išplėtotas Baltijos jūros smulkiųjų pelaginių žuvų perdirbimas ir žuvų konservų gamyba bei rinkodara, šviežių aukštos kokybės žaliavų trūkumas perdirbimo įmonėse, silpna kai kurių įmonių vadyba, neišvystyti rinkodaros įgūdžiai veikti ES rinkoje, nepakankamai kooperuoti ir

asocijuoti smulkūs gamintojai ne visada pajėgūs tinkamai atstovauti savo interesams ir konkuruoti tarptautinėje rinkoje.

Pagrindiniai ateities iššūkiai – labiau panaudoti šalies gyventojų verslumo ir kūrybiškumo potencialą, skatinant SVV kūrimąsi ir tvarumą. Tuo pačiu būtina stiprinti veikiančių įmonių konkurencingumą Lietuvos ir Europos rinkose, didinant darbo našumą bei produktyvumą, išnaudojant rinkų nišas ir skatinant inovatyvumą.

1.1.2.2.3. Tvarus ir efektyvus gamtinių išteklių vartojimas

Lietuvoje pasiekta didelė pažanga aplinkos apsaugos srityje. Aplinkos oro ir paviršinių vandenų kokybė nuolat gerėja, tačiau **darnaus vystymosi** principai visuomenės dar nėra nei gerai suvokti, nei pakankamai nuosekliai įgyvendinami. Pagal pagrindinį ES tvaraus vystymosi strategijoje numatytą tvaraus vartojimo ir gamybos rodiklį – išteklių našumą – Lietuva gerokai atsilieka nuo ES vidurkio (2010 m. šis Lietuvos rodiklis siekė 0,57 Eur/kg, o ES vidurkis – 1,64 Eur/kg). Be to, per paskutinį dešimtmetį Lietuvoje šio rodiklio reikšmė beveik nesikeitė, o ES vidurkis nuosekliai didėjo. Spartaus ekonomikos augimo laikotarpiu BVP augo santykinai (ketvirtadaliu) sparčiau nei šiltnamio dujų išmetimas ir tuo metu tai leido daryti išvadą, kad ekonomika vystosi darniai. Prasidėjus ekonominei krizei, BVP ir šiltnamio dujų išmetimai smuko lygiagrečiai, tačiau ekonomikai pradėjus rodyti atsigavimo ženklus, 2010 m. BVP augo 3,5 proc., o šiltnamio dujų išmetimai – net 17,7 proc., o tai rodo, kad reikės nemažai pastangų gražinant ekonomiką į darnaus vystymosi kelią.

Analizuojant atskirų ūkio sektorių padėtį per tvarumo prizmę, tenka konstatuoti, kad jie vystomi tradiciniu išteklių vartojimo būdu ir aplinkosaugos apribojimais ekonomikos augimo kontekste ūkio subjektų dažnai suvokiami kaip problemos, o ne kaip galimo sprendimo dalis. Lietuvai būdingos nepakankamos įmonių investicijos į darnų išteklių naudojimą.

Pagal piliečių aplinkosaugos aktyvumo ir aplinkai palankios asmeninės elgsenos rodiklius Lietuva vis dar atsilieka nuo ES vidurkio. Gyventojų požiūris į tvarų gamtos išteklių naudojimą keičiasi lėčiau, nei kuriama nauja infrastruktūra (pavyzdžiui, 2007 m. atlikta Eurobarometro apklausa parodė, kad Lietuvos gyventojai perpus rečiau nei (vidutiniškai) ES gyventojai perka aplinkai draugiškus produktus ar vengia naudoti vienkartinis daiktus).

Darnų vystymąsi taip pat riboja nepakankamas žmogiškųjų išteklių naudojimo efektyvumas. Jis gerokai atsilieka nuo ES vidurkio. Kaimo vietovių gyventojai stokoja žinių apie tai, kaip nuo efektyvaus išteklių naudojimo žemės ūkyje ir miškininkystėje priklauso darnus ekosistemų funkcionavimas.

Skatinant darnų ir efektyvų išteklių naudojimą išsaugoma švari ir sveika gamtinė aplinka, biologinė įvairovė, prisidedama prie ambicingų ES aplinkos politikos tikslų įgyvendinimo, taip pat ES BJRS tikslo „Apsaugoti jūrą“ įgyvendinimo ir ekologiškai tvaraus Baltijos jūros regiono sukūrimo.

Lietuvoje yra daugiau kaip 16 tūkst. nekilnojamųjų kultūros vertybių, tačiau tik nedidelė jų dalis yra deramai iširtos, renovuotos ir pritaikytos naudojimui. Egzistuoja rizika, kad dalis šio paveldo gali visiškai sunykti. Vietos paveldo objektai menkai žinomi ir todėl nenaudojami turizmui. Valstybiniuose parkuose nuosekliai įgyvendinamos jų pritaikymo lankymui priemonės, tačiau pažintinių takų pėstiesiems ir dviratininkams, vandens trasų, apžvalgos bokštų ir regyklų vis dar trūksta. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu investicijos į **kultūros paveldo atgaivinimą** buvo planuojamos atsižvelgiant į turizmo poreikius, ne visada įvertinant kultūrinę objektų vertę, galimybes išnaudoti restauruojamus objektus socialinėms ir edukacinėms reikmėms: paveldo restauravimo projektai buvo sistemingai vykdomi tik turizmo priemonėse. 2007–2013 m. patirtis parodė, kad investicijos į kultūros paveldą sugrįžta į miesto biudžetą dėl padidėjusių lankytojų srautų.

Oro kokybė. Lietuva neviršija tarptautiniuose ir ES teisės aktuose jai 2010 m. ir vėlesniems metams nustatyto į aplinkos orą išmetamų teršalų kiekio (SO₂, NMLOJ, NH₃, NO_x). 2012 m., palyginti su 2005 m., į aplinkos orą išmesta mažiau SO₂, NMLOJ ir NO_x, NH₃ kiekis

išliko beveik nepakitęs, smulkiųjų kietųjų dalelių šiek tiek padidėjo. Nors oro kokybė palaipsniui gerėja, tačiau išlieka aktualios problemos: vietinių oro taršos šaltinių – transporto, pramonės, energetikos objektų, tarp jų namų ūkyje šildymui naudojamų kuro deginimo įrenginių – išmetami teršalai miestuose; taršos iš šiluminių elektrinių padidėjimas nutraukus valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės eksploatavimą; Lietuvoje, kaip ir visoje ES, iki šiol nepakankamai reguliuota tarša iš žemės ūkio (ypač gyvulininkystės) veiklos; Lietuvos oro baseino tarša iš kitų regionų atnešamais teršalais.

Lietuvos didmiesčiuose išlieka aplinkos oro taršos kietosiomis dalelėmis ir benzo(a)pirenu problema. Ji ypač opi šaltuoju sezono metu, kai suintensyvėja šilumos energijos gamyba ir dėl to padidėja teršalų išmetimas į orą iš centralizuotai šilumą tiekiančių energetikos įmonių ir iš individualių namų šildymo įrenginių (naudojamas pigiausias ir daugiau teršalų išskiriantis kuras), bei pavasariį, kai po žiemos gatvėse susikaupęs ir laiku efektyviai nepašalintas purvas transporto priemonių ar stipresnio vėjo pakeliamas į aplinkos orą.

Pagrindinis iššūkis – sumažinti oro taršą, siekiant pagerinti oro kokybę ir sumažinti neigiamą poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai.

Vandens kokybė Lietuvos upėse per pastarąjį dešimtmetį žymiai pagerėjo, tačiau Kuršių marios, Baltijos jūros priekrantė, apie du trečdalius Lietuvos upių ir apie trečdalį ežerų dar neatitinka geros vandens būklės reikalavimų. Geros būklės vandens telkinių dalis pagal Bendrosios vandenų direktyvos kriterijus 2012 m. sudarė 54 proc. Pagrindiniai paviršinių vandens telkinių būklei poveikį darantys žmogaus ūkinės veiklos veiksniai yra pasklidę ir sutelktą taršą. Vadovaujantis Europos Komisijos 2013 m. spalio 4 d. ataskaita dėl Nitratų direktyvos įgyvendinimo 2008–2011 m. ES-27 valstybėse narėse, Lietuvos paviršiniuose ir požeminiuose vandenyse nitratų koncentracija yra viena žemiausių ES. Nežiūrint į tai, Lietuvoje ir toliau išlieka poreikis investuoti į mėšlo tvarkymo technologijas, įskaitant mėšlo laikymą ir paskleidimą, taip pat kitas priemones, susijusias su taršos vandenyse mažinimu.

Koordinuotas bendradarbiavimas su kitomis Baltijos jūros regiono šalimis padėtų efektyviau spręsti šioje srityje kylančius iššūkius, o ypač – siekiant pagerinti Baltijos jūros ekologinę būklę, mažinant pasklidą ir sutelktą taršą, užtikrinti gerą vandens telkinių būklę ir prisidėti prie ES BJRS tikslo „Apsaugoti jūrą“ potikslio „Svarus jūros vanduo“ įgyvendinimo, taip pat įgyvendinant Bendrosios vandens politikos, nitratų bei darnaus pesticidų naudojimo direktyvas.

Sutelktosios taršos atveju tinkamai išvaloma daugiau kaip 90 proc. surenkamų nuotekų. Tai pirmiausia pasakytina apie aglomeracijas, didesnes nei 2000 gyventojų ekvivalento. Vis dar išlieka aktualu užtikrinti kokybiškas vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugas kaimo vietovėse, t. y. aglomeracijose, mažesnėse nei 2000 gyventojų ekvivalento. Nevalomos arba nepakankamai valomos mažų miestelių ir kaimų nuotekos, sudarančios nedidelę dalį visų surenkamų nuotekų, tačiau dėl objektų gausos šią problemą spręsti yra kur kas brangiau nei didžiuosiuose miestuose. Lietuvoje yra apie 1100 nuotekų valymo įrenginių (ūkio, buitės ir gamybinių – apie 730, paviršinių – apie 370). Dauguma šių įrenginių yra įrengti gyvenamosiose vietovėse, kuriose gyvena daugiau nei 2000 gyventojų. Naujuoju programavimo laikotarpiu dėmesys turi būti skiriamas ir mažesnėms gyvenvietėms.

Būstų, prijungtų prie geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo sistemų, dalis 2013 m. vertinama atitinkamai 77 proc. ir 69 proc. Geriamojo vandens nuostoliai 2011 m. sudarė apie 30 proc. nuo pateikto į tinklus kiekio.

Nuo urbanizuotų ir kitų teršiamų teritorijų (ypač miestuose, didesniuose nei 10 000 gyventojų) surenkamos ir į paviršinio vandens telkinius išleidžiamos paviršinės (lietaus) nuotekos daro neigiamą poveikį vandens telkiniams. Šiuo metu tik apie dešimtadalis surenkamų paviršinių nuotekų yra valomos, iš kurių didesnė dalis išvaloma iki nustatytų normų. Dauguma paviršinių nuotekų surinkimo sistemų yra pasenusios. Plečiantis urbanizuotoms teritorijoms ir didėjant surenkamų paviršinių nuotekų kiekiui, esamų surinkimo sistemų pralaidumas tampa per

mažas, todėl po stipresnių liūčių dalis miestų teritorijų yra užtvindomos, todėl paviršinių nuotekų sistemos atnaujinimas ir plėtra leis pagerinti paviršinių vandens telkinių kokybę ir įgyvendinti atitinkamus direktyvos dėl miestų nuotekų valymo reikalavimus.

Svaria problema išlieka tarša pavojingomis medžiagomis, kurių patekimo į vandens telkinius šaltiniai neidentifikuoti, o kiekiai nekvantifikuoti. Šios taršos poveikis vandens telkinių būklės pokyčiams dar nėra pakankamai ištirtas.

Kuršių marios – didžiausias ir ekologiniu požiūriu labai svarbus Lietuvos vidaus vandens telkinys, kurio ekosistemos būklė labai priklauso nuo teršalų prietakos iš upių baseinų, kurių pagrindinis – Nemuno upės. Įvertinus monitoringo duomenis, galima teigti, kad teršalų prietaka į Kuršių marias palaipsniui mažėja. Tai sietina su įgyvendintomis aplinkosauginėmis priemonėmis žemės ūkyje, pramonėje ir ypač su miestų nuotekų valyklų sutvarkymu. Jūros vandens prietaka į Kuršių marias 2011 m. buvo mažesnė už paskutinio dešimties metų laikotarpio vidurkį.

Baltija laikoma viena intensyviausių pasaulyje laivybos rajonų. Jūrų transportas (laivai ir uostas) veikia visus Baltijos jūros aplinkos komponentus. Pagrindinė laivybos keliami taršos rizika: tyčinis ir avarinis naftos ir kitų kenksmingų medžiagų ir atliekų išleidimas, nevietinių rūšių vandens organizmų patekimas su balastiniais vandenimis. Jūrų transportas taip pat reikšmingai prisideda prie fizinio jūros aplinkos trikdymo ir povandeninio triukšmo bei taršos šiukšlėmis. Taršos riziką kelia ir kaimyninių valstybių vykdoma naftos ir kitų angliavandenių paieška, gavyba ir transportavimas Baltijos jūroje.

Atsižvelgiant į tai, bendradarbiavimas tarp Baltijos jūros regiono valstybių yra esminės svarbos siekiant sumažinti jūrų transporto daromą neigiamą poveikį aplinkai ir užtikrinti jūros užterštumo stebėseną, taip prisidedant prie ES BJRS tikslo „Apsaugoti jūrą“ potikslio „Netarši ir saugi laivyba“ įgyvendinimo.

Požeminis vanduo yra pagrindinis Lietuvos geriamojo vandens šaltinis ir jo atsargos yra gausios. Šiuo metu panaudojama tik 12 proc. Lietuvos požeminio vandens atsargų. Lietuvoje daugumos požeminio vandens baseinų būklė gera, išskyrus keturis baseinus (iš 20), kuriuose yra natūrali mineralizuoto vandens prietakos rizika: chloridų ir sulfatų koncentracija viršija geriamajam vandeniui leistinas ribines reikšmes. Vakarų Lietuvoje požeminiam vandeniui būdinga natūraliai padidėjusi fluoro koncentracija, o didelės geležies koncentracijos būdingos praktiškai visoje šalyje. Aplink vandenvietes yra nustatytos apsaugos zonos, tačiau dar ne visos jos praktiškai įrengtos. Viešai tiekiamu geriamuoju vandeniū naudojasi apie 77 proc. šalies gyventojų.

Vandentvarkos sektoriuje nuosekliai siekiama praktiškai įgyvendinti sąnaudų susigrąžinimo principą. Iš esmės panaikinta galimybė kryžminio subsidijavimo pagalba gerinti įmonių veiklos rodiklius, kadangi vandens tiekimo įmonėms leidžiama užsiimti išskirtinai vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo veikla. Ekonominė analizė, atlikta upių baseinų regionuose rodo, kad pramoniniame sektoriuje sąnaudų susigrąžinimo principas visiškai įgyvendintas, tuo tarpu tiekiant vandenį gyventojams sąnaudų susigrąžinimo lygis svyruoja nuo 96 proc. Nemuno baseine iki 87 proc. Lielupės baseine. Tokią situaciją didelė dalimi sąlygoja neoptimali vadyba įmonėse, pavėluotai įgyvendinami sprendimai dėl tarifų keitimo. Naujasis Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas numato, kad tarifas nustato tik Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija trejų metų laikotarpiui su galimybe juos kasmet peržiūrėti. Todėl naujuoju programavimo laikotarpiu bus siekiama gerinti vandens tiekimo įmonių valdymą ir didinti jų veiklos efektyvumą, kad būtų iki galo įgyvendintas norminiuose aktuose įtvirtintas sąnaudų susigrąžinimo principas.

Pagrindiniai iššūkiai vandens apsaugos srityje – palaikyti šio išteklių potencialą, mažinant vandens telkinių taršą ir užtikrinti, kad visi šalies gyventojai gautų saugos ir kokybės reikalavimus atitinkantį geriamąjį vandenį bei nuotekų surinkimo ir tvarkymo paslaugas.

Žemės ištekliai, kraštovaizdis ir biologinė įvairovė. Lietuvos teritorijos žemės ūkio naudmenos sudaro 3,36 mln. ha (51 proc. viso šalies ploto ir apie 85 proc. bendro žemės ūkio paskirties žemės ploto). 2012 m. deklaruotas žemės ūkio naudmenų plotas sudaro 2,78 mln. ha. Nors Lietuvos gamtiniai ištekliai palankūs auginti ir gaminti įvairią žemės ūkio produkciją, egzistuoja nemažai gamtinių ribojimų. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės sudaro 42,3 proc. žemės ūkio naudmenų ploto (1,4 mln. ha). 2007–2012 m. paremtas mažiau palankių ūkininkauti vietovių plotas sudarė 1,12 mln. ha, iš kurių 0,18 mln. ha – didelio nepalankumo vietovėse ir 0,94 mln. ha – mažo nepalankumo vietovėse. Lietuvoje išsiskiria lygumų ir kalvotų žemių plotai. Lygumos (iki 2° statumo šlaitai) sudaro 48,1 proc., banguotas paviršius (2°–5°) – 31,6 proc., kalvotas (5°–12°) – 16,9 proc., labai kalvotas paviršius užima 3,4 proc. žemės ūkio naudmenų. Taigi kalvotas ir labai kalvotas paviršius, kuriame vyksta intensyvi **dirvožemio** erozija, užima tik 4,14 proc. žemės ūkio naudmenų, nėra poreikio taikyti atskiras priemones dirvožemio erozijai mažinti. Be to, Lietuvoje labai nevienoda dirvožemių danga. Ypač ji įvairi kalvotuose plotuose. Net ir nedidelėje teritorijoje kartais susidaro daugybė dirvožemio rūšių ir atmainų. Lietuvos teritorija pasižymi savita dirvožemio danga, ją sudarančiu dirvožemio santykiu, reljefu ir kitomis gamtinėmis sąlygomis, lemiančiomis skirtingas žemės ūkio gamybos sąlygas. Lietuvoje trečdalis dirvožemių dėl gamtinių sąlygų yra rūgštūs ir juos reikia periodiškai kalkinti. Rūgščių dirvų kalkinimas yra esminė rūgščių dirvų gerinimo priemonė, leidžianti auginti produktyvius augalus.

Nors bendra Lietuvos gamtinių dirvožemių geohigieninė būklė yra gera (laukų ir miškų dirvožemiai yra švarūs ir jų chemines savybes sąlygoja tik gamtiniai faktoriai), miestų ir juose esančių atskirų įmonių viršutinis dirvožemio sluoksnis dažnai viršija didžiausias leidžiamas teršalų koncentracijas. Taip pat Lietuvoje tebėra užterštas dirvožemis ir paviršinis žemės sluoksnis pramonės įmonių teritorijose bei automagistralių pakelėse, todėl būtina jas tvarkyti siekiant sumažinti įtaką aplinkai ir žmonių sveikatai.

Lietuvos geologijos tarnybos prie Aplinkos ministerijos duomenimis, Lietuvoje yra daugiau kaip 11 tūkst. potencialių taškinių taršos židinių. Per geologinės aplinkos taršos židinių inventorizaciją nustatyta, kad cheminėmis medžiagomis galimai užterštų teritorijų plotas gali siekti apie 280 km² arba 0,43 proc. Lietuvos teritorijos. Apie 49 proc. užterštų Lietuvos teritorijų priskiriama ypač didelio pavojingumo grupei ir apie 41 proc. – didelio pavojingumo grupei. Lietuvoje taip pat gausu išekspluotų karjerų ir durpynų, kuriuos reikia rekultivuoti atkuriant buvusį žemės naudojimą, arba rekultivuoti į vertingesnes už buvusias ekosistemas.

Lietuva yra **drėgmės pertekliaus** zonoje, čia kritulių kiekis apie 1,48 karto viršija išgaravusio vandens kiekį, todėl žemės ūkiui palankias sąlygas įmanoma sukurti tik sausinant žemę – taip pašalinamas drėgmės perteklius, sureguliuojamas vandens režimas dirvožemyje. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 2,9 mln. ha žemės plotas yra melioruotas ir tai sudaro apie 90 proc. žemės ūkio naudmenų ploto. Pažymėtina, kad vidutinis melioracijos įrenginių amžius – apie 40 metų, per šį laikotarpį dauguma įrenginių nebuvo renovuoti, todėl nusidėvėjimas siekia 57 proc. Ypač blogos melioracinės būklės žemės ūkio naudmenų plotas sudaro 222 tūkst. ha (apie 7 proc. žemės ūkio naudmenų ploto).

Nuo 2012 m. Valstybės įmonė Valstybės žemės fondas, siekdamas užtikrinti tinkamą žemės naudojimą pagal paskirtį, nuotoliniu būdu nustato laikinai nenaudojamos žemės, reguliariai neprižiūrimos ir palapsniui blogėjančios kokybės, plotą. 2013 m. šis plotas sudarė 193,6 tūkst. ha ir tai yra 5,4 proc. žemės ūkio naudmenų ploto. Todėl svarbu skatinti racionalų žemės išteklių naudojimą, grąžinant žemę į ūkininkavimą arba paverčiant ją kitomis žemės naudmenomis, tinkamomis alternatyviai ūkinei veiklai vykdyti.

Lietuvoje **kraštovaizdžio būklė** iš esmės yra stabili, tačiau atskiri kraštovaizdžio tipai dėl įvairių priežasčių kinta. Ryškiausi pokyčiai susiję su stichine urbanizacija didmiesčių pakraščiuose, kur buvę žemdirbystės plotai, jautrios ekologiniu požiūriu teritorijos prie vandens telkinių vis intensyviau naudojamos rekreacijai ir gyvenamosios paskirties pastatų statybai. Vidinėse miestų teritorijose užstatymas taip pat intensyvėja, dėl to mažėja natūralių ir pusiau natūralių teritorijų plotas, vyksta ekosistemų fragmentacija, kinta gamtinio kraštovaizdžio struktūra. Savivaldybių teritorijų bendruosiuose planuose yra nustatytos gamtinio karkaso

teritorijos, plačiąja prasme atitinkančios ES suformuotą žaliosios infrastruktūros sampratą, tačiau šiuose savivaldybių planavimo dokumentuose trūksta konkretnesnio ekosistemų ir jų funkcijų identifikavimo, žaliosios infrastruktūros išsaugojimo ar atkūrimo poreikis nėra konkrečiai įvertintas ir šios srities priemonės nėra suplanuotos.

Natūralios ir pusiau natūralios **ekosistemos** užima daugiau kaip trečdalį Lietuvos teritorijos. Šiuo metu Lietuvoje aptinkama apie 20,5 tūkst. gyvūnų, 1,8 tūkst. augalų ir 6,1 tūkst. grybų rūšių, iš kurių saugomos 767 rūšys, kurios yra ant išnykimo ribos, retos arba sparčiai nyksta. Kai kurių Lietuvos griežtai saugomų rūšių aptinkamos vos 2–3 radavietės ir jų išsaugojimas reikalauja skubių veiksmų.

Lietuvoje sukurta teisinė ir institucinė bazė augalų nacionaliniams genetiniams ištekliams identifikuoti, kaupti ir saugoti. Lietuvos mokslo institucijos, dalyvaudamos išsaugojant augalų genetinius išteklius, yra identifikavusios didelį skaičių Lietuvoje augančių laukinių augalų ir Lietuvoje sukurtas augalų veisles, kurias būtina išsaugoti dėl jų faktinių ar potencialių vertingųjų savybių (apie 3 300 veislių ir formų), tačiau išsaugojimo darbui tinkamai atlikti trūksta institucinių gebėjimų ir infrastruktūros.

Lietuvoje 2013 m. **EB svarbos natūralių buveinių** tipų būklė buvo įvertinta taip: iš 54 natūralių buveinių tipų, aptinkamų šalies žemyninėje dalyje ir jūros aplinkoje, palankios apsaugos būklės buvo įvertinta 19 proc., nepalankios / nepakankamos apsaugos būklės – 52 proc., nepalankios / blogos apsaugos būklės – 24 proc., nežinomos apsaugos būklės – 5 proc. Iš Lietuvoje aptinkamų 106 ES svarbos rūšių palankios apsaugos būklės buvo įvertinta 33 proc., nepalankios / nepakankamos apsaugos būklės – 54 proc., nepalankios / blogos apsaugos būklės – 4 proc., nežinomos apsaugos būklės – 9 proc. Palyginti su 2007 m. atliktais vertinimais, pokyčiai yra nežymiai teigiami, tačiau dauguma vertinimų pasikeitimų sietini su tuo, kad buvo panaudoti tikslesni inventorizacijos duomenys ar monitoringo metodai.

Keičiantis žemdirbystės tradicijoms, nyksta kai kurie EB svarbos buveinių tipai ir su tomis buveinėmis susijusios EB svarbos ir kitos saugomos rūšys, kurių būklė priklauso nuo nuolatinio neintensyvaus ūkininkavimo, pavyzdžiui, natūralios ir pusiau natūralios pievos, atviros šlapynės, kurios nešienaujamos ar neganomos apauga krūmynais ar menkaverčio miško plotais. Kai kuriuose šalies regionuose žemdirbystės technologijos padarė didelę pažangą ir ūkininkavimas vėl suintensyvėjo, palyginti su laikotarpiu iki įstojimo į ES, todėl čia natūralios buveinės ir rūšių buveinės patiria didesnę cheminės taršos poveikį ir stebima didesnė jų fragmentacija.

Didelės gamtinės vertės (DGV) teritorijos (įskaitant *Natura 2000* vietas) Lietuvoje sudaro 1,52 mln. ha (DGV žemės ūkio naudmenose sudaro 0,91 mln. ha, miškuose – 0,61 mln. ha) arba 23,3 proc. šalies teritorijos. Žemės ūkio naudmenų dalis, kurioje vykdomas didelės gamtinės vertės ūkininkavimas, sudaro 20,8 proc. visų žemės ūkio naudmenų. 2012 m. deklaruota 58,02 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų, kuriose plėtojamas DGV ūkininkavimas, pasižymintis savybėmis, prisidedančiomis prie biologinės įvairovės išsaugojimo arba saugomų rūšių ir buveinių palaikymo. DGV ūkininkavimą reikia aktyviau remti, kad tokio ūkininkavimo plotai pasiektų 1/5 viso Lietuvos ŽŪN ploto ir būtų ne žemesniame lygyje, kuris padėtų užtikrinti kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimą ir žemės ūkio ekosistemų pusiausvyrą.

Kraštovaizdžiui ir biologinei įvairovei išsaugoti Lietuvoje sukurta saugomų teritorijų sistema apima 15,7 proc. šalies sausumos ploto, didesnioji jos dalis priskirta Europos ekologiniam tinklui *Natura 2000*. *Natura 2000* teritorijos sudaro 13 proc. bendro šalies, 4,6 proc. žemės ūkio naudmenų ploto. 2007–2012 m. pagal KPP priemones paremta 10,8 proc. viso *Natura 2000* tinklui priskirto žemės ūkio naudmenų ploto (147 tūkst. ha).

Pagrindinės šiuo metu biologinės įvairovės išsaugojimo srityje egzistuojančios problemos:

– Natūralių buveinių ir rūšių buveinių nykimas, savybių prastėjimas ir fragmentacija dėl išaugusio miškų naudojimo, žemės ir miškų ūkio technologijų kaitos, (veiklos intensyvinimo, monokultūrinės žemdirbystės plitimo, pievų pakeitimo į ariamą žemę, nepatogių gyvulininkystei

pievų ir šlapynių apleidimo arba užsodinimo mišku), miškų ir šlapžemių natūralaus hidrologinio režimo sutrikdymo, sparčios statybų, pramonės ir infrastruktūros plėtros, sutrikdančios gyvūnų migracijos kelius, vandens telkinių pakrančių užstatymo, aplinkos taršos, neracionalaus gamtos išteklių naudojimo.

- Invazinių augalų ir gyvūnų rūšių, užimančių vietinių rūšių buveines arba suardančių pusiausvyrą ekosistemose (Lietuvoje plinta 35 naujos rūšys, įvertintos kaip labai pavojingos invazinės rūšys dėl jų plitimo greičio, gebėjimo prisitaikyti ir užimti naujas buveines ir dėl didelio neigiamo poveikio ekonomikai);

- Klimato kaita lemia rūšių arealų ir buveinių pokyčius, naujus ekstremalius reiškinius, naujų žalingų organizmų plitimą ir yra daugelio kitų biologinei įvairovei pavojingų pokyčių priežastis;

- Vartotojiškas visuomenės požiūris į gamtą. Visuomenė yra nepakankamai informuota apie kaupiamąjį žmogaus poveikį ekosistemoms, nesugadintų ekosistemų teikiamą naudą ir būsimų praradimų kainą, todėl nepakankamai vertina biologinę įvairovę.

Greta šių esminių problemų egzistuoja ir organizaciniai sunkumai efektyviam kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimui: Lietuvoje nepakankamai išvystyta biologinės įvairovės būklės stebėjimo sistema, nėra institucijos ar organizacijos, visos šalies mastu atsakingos už nuolatinį biologinės įvairovės duomenų kaupimą, analizę ir poveikio kraštovaizdžiui, biologinei įvairovei, ekosistemoms ir jų funkcijoms vertinimą.

Efektyvus būdas bioįvairovės išsaugojimui yra saugomų teritorijų steigimas vertingiausiose vietovėse ir tinkamas veiklos jose organizavimas, *Natura 2000* tinklo formavimas ir plėtra, natūralių buveinių ir rūšių apsaugos priemonių įgyvendinimas, įskaitant priemones, kuriomis būtų ugdomas visuomenės supratimas apie kraštovaizdžio, biologinės įvairovės, ekosistemų ir jų funkcijų išsaugojimo svarbą. Teikiant paramą iš EŽŪFKP, biologinės įvairovės išsaugojimo veiklos turi būti derinamos su žemės ūkio paskirties žemės ir miškų valdymo veiksmais, sudarant prielaidas šalies teritorijos potencialo (gamtinių, rekreacinių išteklių, kraštovaizdžio) natūralumo išsaugojimui, formuojant subalansuotą kraštovaizdį.

Žemės ūkio sektoriuje tradiciniai gamybos būdai kinta, didėja sertifikuoti **ekologinės gamybos** plotai (2007–2012 m. tokių plotų skaičius išaugo 28 proc., t. y. nuo 125 457 ha (2007 m.) iki 162 700 ha, kurie sudaro 4,8 proc. viso žemės ūkio naudmenų ploto 2012 m.). Įgyvendinant 2007–2013 m. KPP vienas iš tikslų buvo gerinti aplinką ir kraštovaizdį ir stabdyti biologinės įvairovės mažėjimą, racionaliai naudojant žemės išteklius, remiant subalansuotą žemės ir miškų ūkio plėtrą. Paremtas plotas pagal ekologinio ūkininkavimo programą 2007–2012 m. šalyje didėjo: 2007 m. jis siekė 22,9 tūkst. ha, o 2012 m. – jau 155,6 tūkst. ha. KPP priemonės „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ programos „Tausojanti aplinką vaisių ir daržovių auginimo sistema“ sertifikuoti plotai 2012–2013 m. sudarė 4,1 tūkst. ha (0,12 proc. viso žemės ūkio naudmenų ploto).

Skatinant mažinti biologinės įvairovės nykimą buvo taip pat įgyvendinamos priemonės „Agrarinės aplinkosaugos išmokos“ programos „Nykstančių Lietuvos senųjų veislių gyvulių ir naminių paukščių išsaugojimas“ ir „Kraštovaizdžio tvarkymas“. Remiamų nykstančių gyvulių ir naminių paukščių skaičius 2007–2012 m. laikotarpiu padidėjo 11 kartų: 2008 m. jis siekė 676 vnt., o 2012 – 7 316 vnt. Plotas, kuriame buvo vykdomos kraštovaizdžio tvarkymo, biologinės įvairovės išsaugojimo veiklos 2007–2012 m., padidėjo beveik 10 kartų: 2007 m. jis sudarė 12,96 tūkst. ha, 2012 m. – 128,26 tūkst. ha. Bendras plotas, kuriam teikiama parama pagal KPP agrarinės aplinkosaugos programas 2007–2012 m. sudarė 308 tūkst. ha (9,2 proc. viso žemės ūkio naudmenų ploto).

Lietuvos žemdirbiai ir ypač bitininkai pasisako prieš **genetiškai modifikuotus organizmus** (GMO). Lietuvoje genetiškai modifikuoti augalai neauginami, tačiau įmanoma spontaniška GMO plitimo rizika. Iki 2012 m. Lietuvoje nebuvo neautorizuotų GMO ir GMO išplitimo aplinkoje atvejų, tačiau gyventojai gali atsivežti GMO iš kitų šalių, dauginti ir platinti patys to nežinodami, taip pat GMO gali pakliūti į aplinką juos transportuojant. Lietuvoje vykdoma stebėsena dėl netyčinio genetiškai modifikuotų pasėlių išplitimo, o genetiškai

modifikuotų produktų tiekimas rinkai yra griežtai kontroliuojamas, tačiau šiuo metu dar ne visai tiksliai žinoma GMO naudojimo rizikos prigimtis ir mastai. Atitinkamai turi būti peržiūrėti ir atnaujinti rizikos vertinimo kriterijai ir atliekamas galimo GMO poveikio aplinkai vertinimas, parengti GMO stebėsenos planai bei metodikos.

Žuvininkystės sektoriuje darnaus vystymosi principas yra įgyvendinamas diegiant gamtinius išteklius tausojančius procesus ir skatinant darnų išteklių naudojimą: remiant apsaugos priemones, skirtas investicijoms į selektyvesnius žvejybos būdus ir įrangą, kuriais mažinamas fizinis ir biologinis žvejybos poveikis aplinkai, užtikrinančias kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimą ir būklės gerinimą, įskaitant vandens ekosistemų biologinę įvairovę ir jų funkcionavimą.

Miškai. 2012 m. miško žemė užėmė 2173 tūkst. ha plotą, arba 33,3 proc. šalies teritorijos. Per praėjusius 10 metų miško žemės plotas padidėjo 53,1 tūkst. ha ir per tą patį laikotarpį įveista daug naujų miškų privačioje ir valstybinėje žemėje (pasodinta 22,5 tūkst. ha, o tai sudaro 42 proc. padidėjusio miško žemės ploto).

Miškų ištekliai per paskutinius 50 metų nuosekliai didėjo. 2012 m. sausio 1 d. bendras sukauptas medynų tūris visuose miškuose sudarė 501 mln. m³. Medienos prieaugio neviršijanti miško kirtimo apimtis sudaro prielaidas pakankamai veiksmingai funkcionuoti šalies miškų ūkio sektoriui, patenkinti suderintus pramonės, energetikos sektoriaus ir kitų vartotojų medienos poreikius. Medienos prieaugio neviršijanti metinė kirtimo apimtis visuose Lietuvos miškuose turėtų būti išlaikoma ir ateityje.

Bendra Lietuvos miškų būklė yra santykinai gera. Įvairių veiksnių pažeistų medžių skaičius per 20 metų svyravo nuo 6,7 iki 33,3 proc., o per praėjusius penkerius metus vidutiniškai siekė 15,5 proc. Pažymėtina, kad pastaraisiais metais pažeistų medžių daugėja ir 2010 m. jų buvo 21,1 proc. Nors Lietuvoje veikia bendra miškų sanitarinės apsaugos sistema, apimanti privačius ir valstybinius miškus, tačiau nuolat pasikartojančios ir vis didėjančios stichinės nelaimės, susijusios su klimato kaita, taip pat ligų sukėlėjų ir kenkėjų invazijos miškuose kelia grėsmę miškų potencialo išsaugojimui. Dėl gerai organizuotos miškų sanitarinės apsaugos medynų sanitarinė būklė nebloga, tačiau kartais gausiai išplitę kenkėjai ir ligos padaro nemažai žalos.

Miško kelių, kaip pagrindinio miškų infrastruktūros elemento, tinklas Lietuvoje yra tankus, tačiau jų būklė nėra tinkama darnaus miškų ūkio tvarkymo užtikrinimui. Be to, tinkamai įrengtų miško kelių trūksta perteklinio drėgnumo ūkiniuose miškuose. Dėl netinkamos ar nepakankamai išvystytos miškų infrastruktūros išauga medienos ruošos kaštai, didėja neigiamas poveikis miškams ir jų ekosistemoms.

Lietuvos miškai pasižymi dideliu gamtiniu degumu: 40 proc. visų miškų yra didelio, 23 proc. – vidutinio ir 37 proc. – mažo gamtinio degumo. Šalies miškuose, nepaisant jų nuosavybės formos, sukurta ir įgyvendinama bendra valstybinė priešgaisrinių priemonių sistema, apimanti stebėjimo, profilaktines ir priešgaisrines saugos priemones (visuose šalies miškuose 2001–2010 m. vidutiniškai per metus kilo 625 gaisrai, gaisrų paveiktas miško plotas vidutiniškai per metus sudarė apie 328 ha).

Miškų ūkio veikla remiama iš EŽŪFKP pagal 2007–2013 m. KPP. Didžiausia parama buvo skirta naujiems miškams įveisti, be to, remiamas privačių miškų ekonominės vertės didinimas, įskaitant ir paramą medienos biokuro ruošos technikai įsigyti, miškų potencialo atkūrimas ir prevencinės priemonės, pelno nesiekiančios investicijos miškuose, miškų infrastruktūros gerinimas ir kita. Tai reikšmingai prisidėjo prie Lietuvos miškų išteklių gausinimo ir jų kokybės gerinimo, taip pat ir miškų ūkio efektyvumo didinimo. Miškų aplinkosaugos priemonės ir pelno nesiekiančios investicijos miškuose remiamos iš EŽŪFKP pagal 2007–2013 m. KPP. Dėl 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu miško įveisimo paramos priemonių buvo įveista 17,2 tūkst. ha miško, kas sudaro 32 proc. padidėjusio miško žemės ploto per praėjusius 10 metų. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje yra apie 210 tūkst. ha (2011 m. duomenimis) netinkamų žemės ūkio veiksnių ar nenašių žemių ir siekiant jas

racionaliau panaudoti, poreikis miškų įveisimui ir miškų ekonominės vertės didinimui 2014–2020 m. išlieka.

Pagrindinis uždavinys saugant kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, ekosistemas ir jų funkcijas bei kultūros paveldo teritorinius kompleksus, yra žmonių būtinės ir ekonominės veiklos suderinimas su būtinybe užtikrinti ilgalaikį kraštovaizdžio, biologinės įvairovės, ekosistemų ir jų funkcijų išsaugojimą ir atkūrimą. To bus siekiama nuosekliai laikantis darnaus vystymosi principų.

Komunalinės atliekos sudaro apie 25 proc. visų Lietuvoje susidarančių atliekų. 2011 m. Lietuvoje surinkta apie 1,24 mln. tonų komunalinių atliekų, o įvertinus ir atskirai surinktas komunalinių pakuočių atliekas – iš viso apie 1,37 mln. tonų komunalinių atliekų (408 kg vienam gyventojui arba atitinkamai 448 kg vienam gyventojui, įvertinus ir komunalinių pakuočių atliekas). Lietuvoje išrūšiuojama ir perdirbama arba kitaip panaudojama apie 21 proc. komunalinių atliekų, o likę 79 proc. patenka į sąvartynus.

Pastaraisiais metais buvo nuolat tobulinama atliekų tvarkymo teisinė bazė, patvirtinta Valstybinė atliekų prevencijos programa, skatinanti tausojantį vartojimą, gaminių pakartotinį naudojimą ir paruošimą naudoti pakartotinai. Ypatinę dėmesį Atliekų prevencijos programa skiria visuomenės švietimui, viešinimui ir sistemos dalyvių kvalifikacijos kėlimui. Parengtas valstybinis atliekų tvarkymo 2014–2020 m. planas, nustatantis strateginius atliekų tvarkymo tikslus, uždavinius ir priemones tų tikslų pasiekimui. Nuolat stiprinamas gamintojo atsakomybės principo taikymas, ypač tvarkant pakuočių ir gaminių atliekas, susidarančias komunalinių atliekų sraute, sudarytos teisinės prielaidos komunalinių atliekų tvarkymo paslaugų kainodaros tobulinimui ir sprendžiamos kitos svarbios atliekų tvarkymo problemos.

Siekiant užtikrinti strateginių atliekų tvarkymo tikslų pasiekimą, numatoma taikyti šiuos ekonominius instrumentus: įvesti mokestį už sąvartynuose šalinamas atliekas, įvertinti mokesčio už atliekų apdorojimą mechaninio biologinio apdorojimo įrenginiuose ir mokesčio už atliekų panaudojimą energijai gauti įvedimo tikslingumą, įvertinti mokesčio už importuotų atliekų ar iš jų pagaminto kietojo atgautojo kuro naudojimą energijai gauti tikslingumą, taikyti diferencijuotą komunalinių atliekų tvarkymo apmokestinimą ir įvesti užstato sistemą vienkartinę gėrimų pakuotei.

Siekiant tinkamai įvykdyti aplinkos *acquis* reikalavimus, taip pat bus sprendžiami iššūkiai susiję su medicinos įstaigų, pramonės ir mokslo tyrimų centrų radioaktyvių atliekų tvarkymu.

Lietuvoje sukurta 10 regioninių atliekų tvarkymo sistemų, baigiama sukurti regioninė atliekų tvarkymo infrastruktūra: komunalinių atliekų mechaninio biologinio apdorojimo įrenginiai, didelių gabaritų atliekų surinkimo aikštelės, žaliųjų atliekų kompostavimo aikštelės ir kt.). Tačiau perdirbtų ar kitaip panaudotų komunalinių atliekų dalis iki šiol augo lėtai ir pradėjo spartėti tik 2011 metais. Atliekų tvarkymui neefektyviai taikant principą „teršėjas moka“ ir gamintojo atsakomybės principą, kyla grėsmė veiksmingos atliekų tvarkymo sistemos funkcionavimui ir ES nustatytų užduočių įgyvendinimui.

Pagrindinė 2014–2020 m. programavimo laikotarpio kryptis atliekų tvarkymo srityje – nuosekliai mažinti sąvartynuose šalinamų ir didinti perdirbamų ar kitaip panaudojamų komunalinių atliekų kiekį. Tai bus daroma efektyviai panaudojant sukurtus atskirų atliekų (bent popieriaus, stiklo, metalų ir plastiko) surinkimo sistemos elementus, skatinant atliekų rūšiavimą susidarymo vietoje ir laikantis atliekų tvarkymo hierarchijos principų, panaudoti neperdirbamas energetinę vertę turinčias atliekas energijai gauti.

Lietuvoje **energijos vartojimo efektyvumas** per pastarąjį dešimtmetį (2000–2010 m.) sparčiai augo. 2010 m. galutinės energijos vartojimo intensyvumas Lietuvoje, nepaisant

ekonomikos nuosmukio ir per jį kiek padidėjusio energijos intensyvumo, buvo 21,5 proc. mažesnis nei 2000 m.

Nepaisant teigiamų energijos intensyvumo pokyčių, Lietuvoje energijos suvartojama žymiai daugiau nei vidutiniškai ES ar atitinkamose senosiose ES šalyse narėse. Energijos intensyvumas yra tiesiogiai susijęs su energijos vartojimo efektyvumu, nes parodo energijos sąnaudų kiekį, tenkantį vienam BVP vienetui. Lietuvoje energijos intensyvumas 2010 m. siekė 311,05 kg naftos ekvivalento 1000 Eur (ES vidurkis – 152,08 kg naftos ekvivalento 1000 Eur). Palyginti su kitomis ES šalimis, Lietuva yra viena iš neefektyviausiai energiją vartojančių valstybių (energijos suvartojimo intensyvumas didesnis tik Slovakijoje, Rumunijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Estijoje, Čekijoje ir Bulgarijoje). Šie duomenys rodo, kad energijos taupymo potencialas mūsų šalyje nėra išnaudotas.⁵⁶ Perskaičius šiuos rodiklius pagal perkamosios galios paritetą, Lietuva priartėja prie ES vidurkio.

Didžiausi galutinės energijos taupymo rezervai yra pastatų sektoriuje ir kiek mažesniu mastu – transporto sektoriuje. Pagal Pirmajame energijos efektyvumo veiksmų plane pateiktus duomenis, pastatuose sunaudojama apie 40 proc. visų galutinio energijos vartojimo sąnaudų. Nustatyta, kad didžiausias energijos taupymo potencialas yra gyvenamajame ir prekybos bei paslaugų sektoriuose ir sudaro 80 proc. viso energijos taupymo potencialo.

Daugiabučiuose gyvena apie 66 proc. Lietuvos gyventojų (apie 60 proc. daugiabučių namų pastatyti per praėjusio šimtmečio paskutinius keturis dešimtmečius). Šilumos projektinės vidutinės sąnaudos, išreikštos kilovatvalandėmis patalpų naudingojo ploto vienam kvadratiniam metrui, šiuose namuose – 160–180 kWh/m² per metus, o naujos statybos namuose, statytuose po 1993 m., – 80–90 kWh/m² per metus. Šilumos sąnaudos daugiabučiuose namuose, pastatytuose pagal statybos techninius normatyvus, galiojusius iki 1993 m., sudaro apie 5 000 GWh per metus (apskaičiuota pagal pastarųjų 3 metų šilumos suvartojimo statistikos duomenis).

Būtinybę didinti energijos vartojimo efektyvumą pastatuose iliustruoja kasmet augančios valstybės išlaidos kompensacijoms už būsto šildymą, karštą ir geriamąjį vandenį, kurios 2012 m. siekė 169,5 mln. Lt. Atlikti tyrimai rodo, kad palyginus išlaidas šildymui su vartotojų gaunamomis pajamomis, Lietuvos gyventojai būstui aprūpinti šiluma išleidžia bene didžiausią dalį gaunamų pajamų. ES standartai nurodo, kad daugiau nei 10 proc. savo pajamų energijos ištekliams išleidžiantys gyventojai yra energetinio skurdo zonoje. Vadovaujantis atliktų apklausų rezultatais, nemaža dalis Lietuvos namų ūkių, ypač miestuose, kur didžioji dalis būstų šildomi centralizuotai, per šildymo sezoną mokesčiams už šildymą išleidžia 30–55 proc. gaunamų pajamų. Vidutinės namų ūkių išlaidos šildymui Lietuvoje (kaip ir Latvijoje) yra didžiausios ES ir sudaro 9 proc. nuo BVP vienam gyventojui, kai tuo tarpu Suomijoje ir Danijoje – tik 4 proc., Švedijoje – 3 proc.

Pagal Daugiabučių namų atnaujinimo (modernizavimo) programą 2005–2012 m. atnaujinti (modernizuoti) 504 daugiabučiai namai: atnaujintuose namuose sutaupyta vidutiniškai apie 40 proc. šilumos. Siekiant įgyvendinti vieną iš 2014 m. Lietuvai skirtų ES Tarybos rekomendacijų gerinti energijos vartojimo efektyvumą pastatuose, bus siekiama iki 2020 m. pab. sumažinti šilumos sąnaudas daugiabučiuose namuose, pastatytuose pagal statybos techninius normatyvus, galiojusius iki 1993 m., ne mažiau kaip 20 proc. 2013 m. NRD numatytos daugiausia reguliacinio pobūdžio priemonės, kurios turėtų išspręsti būsto sektoriaus atnaujinimą (modernizavimą) stabdančias problemas.

Neatnaujintuose viešosios paskirties pastatuose lyginamosios energijos sąnaudos sudaro nuo 160 iki 300 kWh/m² per metus, atsižvelgiant į pastato tipą ir jo paskirtį.

Pagal Valstybės mastu sutaupyto energijos kiekio 2012 m. ataskaitos duomenis, iki 2012 m. pab. apskaičiuotas sutaupytas galutinės energijos kiekis sudaro 1602,84 GWh, tai

⁵⁶ Eurostat, *Energy intensity of the economy, gross inland consumption of energy divided by GDP (kg of oil equivalent per 1 000 EUR)*
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdec360>>.

atitinka 3,8 proc. pagal direktyvos 2006/32/EB taikymo sritį nustatyto 9 proc. nacionalinio orientacinio energijos sutaupymo tikslo (iki 2016 m. sutaupyti 3797 GWh). Siekiant šio rodiklio paslaugų sektoriaus indėlis sudarė 13,3 proc. (213 GWh), namų ūkių – 13,8 proc. (221 GWh), energetikos – 27,6 proc. (442 GWh). Kiti sutaupymai buvo gauti, įvertinus įgyvendintas horizontalias energijos taupymo priemones.

Atlikus 2007–2013 m. struktūrinės paramos priemonių, skirtų viešosios paskirties pastatams atnaujinti, stebėseną, nustatyta, kad įgyvendinus energijos taupymo priemones 230 pastatuose, kiekvienais metais sutaupoma virš 110 GWh energijos. Tai sudaro virš 40 proc. energijos, suvartotos prieš pastatų atnaujinimo priemonių įgyvendinimą.

Statistika rodo, kad nuo 1996 m. iki 2012 m. šilumos nuostoliai trasose sumažėjo daugiau kaip 2 kartus (nuo 32,3 proc. iki 16,1 proc.). Atlikus tyrimus (studijas) apie **centralizuotai tiekiamos šilumos perdavimo tinklų būklę**, nustatyta, kad Lietuvoje techniškai įmanoma šilumos nuostolius trasose sumažinti nuo esamų 16,1 proc. iki 12 proc., kaip ir Skandinavijos šalyse. Prognozuojama, kad tokiu atveju gyventojai kasmet sutaupyti apie 63 mln. Lt, o vidutiniai mokėjimai už šilumą sumažėtų tik apie 10–15 Lt/mėn. 60 m² butui. Pasinaudojus ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšomis per 2014–2020 m. laikotarpį, tikimasi nuostolius sumažinti iki 14 proc.

Energijos vartojimo efektyvumas įmonėse. Pramonės įmonės produkcijos gamybai sunaudoja 2–3 kartus daugiau energijos negu kitų ES šalių įmonės. Tai tiesiogiai mažina pramonės įmonių konkurencingumą rinkoje ir didina produkcijos savikainą. Todėl Lietuva numato skatinti AEI naudojančių energijos gamybos pajėgumų įrengimą, naujų AEI efektyvesnio panaudojimo technologijų diegimą pramonės įmonėse, siekiant naudoti energiją tik vienos ar kelių pramonės įmonių vidiniams poreikiams tenkinti, jos netiekiant į šalies energetinius tinklus. AEI vartojimas pramonės įmonėse tiesiogiai prisidės prie Lietuvos pramonės įmonių konkurencingumo didinimo.

Alternatyvios elektros gamybos iniciatyvos Lietuvos įmonėse nėra itin populiarios dėl pernelyg didelių mikrogeneracijos investicinių kaštų ir ilgo atsipirkimo laiko. ES 45 proc. įmonių per dvejus metus įdiegė nors po vieną aplinkosauginę technologiją, tuo tarpu Lietuvoje tokių kompanijų dalis sudarė 34 proc. Kaip vieną didžiausių trukdžių diegti energiją tausojančias technologijas 74 proc. Lietuvos įmonių įvardijo lėšų trūkumą, o 70 proc. įmonių atstovai teigė, kad siekis sumažinti energijos išteklių naudojimą nėra prioritetas.⁵⁷

Lietuva, atsižvelgdama į EP ir Tarybos 2004 m. vasario 11 d. direktyvos 2004/8/EB dėl termofikacijos skatinimo, remiantis naudingosios šilumos paklausa vidaus energetikos rinkoje ir iš dalies keičiančios Direktyvos 92/42/EEB nuostatas, siekia skatinti diegti pramonės įmonėse didelio naudingumo (sutaupant ne mažiau kaip 10 proc. pirminio kuro) termofikaciją, remiantis naudingosios šilumos paklausa, t. y. gaminant tiek elektros, kad antrinis produktas – šiluma – būtų sunaudotas visiškai, taupant pirminius energijos šaltinius, išvengiant tiekimo tinklo nuostolių bei mažinant teršalų, visų pirma ŠESD, išmetimą, tuo pačiu prisidedant prie efektyvesnio energijos ir išteklių naudojimo visuose ekonomikos, tame tarpe ir pramonės, sektoriuose. Numatoma didelio efektyvumo bendros šilumos ir elektros energijos gamyba (kogeneracija) skatins energijos ir žaliavų naudojimo efektyvumą, o kartu ir Lietuvos pramonės konkurencingumą.

Žemės ūkyje ir miškininkystėje per pastarąjį dešimtmetį (2001–2011 m.) pasiekta tiesioginio energijos vartojimo efektyvumo didinimo pažanga. Energijos intensyvumas, išmatuotas energijos sąnaudų ir bendrosios pridėtinės vertės santykiu, sumažėjo beveik trečdaliu (31 proc. punktu, t. y. nuo 150,5 iki 103,7 kgne/1000 EU)) ir 2011 m. buvo 18 proc. mažesnis už ES-27 vidurkį. Dar didesnė tiesioginio energijos vartojimo efektyvumo didinimo pažanga per dešimtmetį pasiekta Lietuvos maisto pramonėje (maisto, gėrimų ir tabako gaminių gamyboje).

⁵⁷ Eurobarometer, *Attitudes of European entrepreneurs towards eco-innovation. Analytical report*, 2011, <http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_315_en.pdf>.

Energijos intensyvumas 2001–2011 m. sumažėjo 47 proc. punktais (t. y. nuo 271,7 iki 143,9 kgne/1000 EU), ir tai buvo dvigubai didesnė pažanga nei vidutiniškai ES-27, kur sumažėjimas per šį laikotarpį sudarė 23 proc.

2014–2020 m. programavimo laikotarpio iššūkis yra kovojant su energetiniu skurdu žymiai padidinti energijos vartojimo efektyvumą. Tam visų pirma būtina išnaudoti galutinės energijos taupymo rezervus viešajame bei būsto sektoriuose, taikyti jau pasiteisinusias ir naujas pažangias priemones.

AEI plėtra leis ne tik sumažinti santykinę aplinkos taršą, bet ir padidinti energijos tiekimo saugumą. Pagal Nacionalinę energetinės nepriklausomybės strategiją iki 2020 m. siekiama, kad AEI dalis bendrame galutiniame energijos suvartojimo balanse pasiektų ne mažiau kaip 23 proc. Pagal atskirus sektorius centralizuotai tiekiamos šilumos iš AEI (biokuro) dalis turi būti padidinta ne mažiau kaip iki 60 proc.; elektros, pagamintos iš AEI, dalis (palyginti su bendrosiomis elektros energijos sąnaudomis), turi būti padidinta iki 20 proc.; transporto sektoriuje 10 proc. kuro turi būti pagaminta iš AEI.

AEI dalis galutiniame energijos suvartojime 2014 m. buvo 23,86 proc. Centralizuotai tiekiamos šilumos sektoriuje šilumos gamybos kuro balanse AIE 2014 m. sudarė apie 46 proc. Beveik 47 proc. šilumos gamybos kuro balanse vis dar užima brangios importuojamos gamtinės dujos. Vilniuje AIE dalis šilumos gamybos kuro balanse yra nepakankama, 2014 m. sudarė apie 32 proc. Didžiąją dalį balanso sudaro importuojamos gamtinės dujos, daugiau nei 2,5 karto brangesnės už vietinį biokurą. Šiai problemai spręsti Vyriausybė išsikėlė ambicingą tikslą – didelę dalį centralizuotai tiekiamos šilumos gamybai naudojamų importuojamų dujų pakeisti vietiniu biokuru. Centralizuoto šilumos tiekimo sistemose Vilniuje egzistuoja didžiulis didelio naudingumo kogeneracijos panaudojimo potencialas. Nauji kogeneracijos pajėgumai, naudojantys netinkamas perdirtbi ir pakartotinai naudoti energinę vertę turinčias atliekas ir AIE padėtų mažinti gyventojų energetinį skurdą šalyje, nes ženkliai sumažėtų importuojamų gamtinių dujų apimtys, kurias pakeistų pigesni atsinaujinantys ir kiti vietiniai energijos ištekliai.

Didžioji dalis šios energijos gaunama iš biomasės, kuri ir toliau išliks pagrindiniu AEI šaltiniu. Tačiau Lietuvoje iki galo nepanaudojamas visas biomasės energijos potencialas.

Nors vietinio atsinaujinančio kuro paklausa Lietuvoje auga, vis dar nepakankamai efektyviai panaudojamos biokuro gamybai miško kirtimo atliekos. Lietuvos miškuose sukaupta apie 80 proc. visos biomasės. Įvertinus biologinės įvairovės užtikrinimo ir gamtosauginius reikalavimus, taip pat technologinius aspektus, energijai gaminti kasmet potencialiai galima būtų panaudoti iki 750 tūkst. m³ miško kirtimo atliekų. Šiuo metu panaudojama tik mažesnioji to kiekio dalis (pavyzdžiui, 2012 m. miškų urėdijose buvo parduota tik apie 169 tūkst. m³ miško kirtimo atliekų). Per 2007–2013 m. programavimo laikotarpį parama suteikta medienos granulių įrenginių, kurių instaliuota galia sudarys apie 150 tūkst. tonų per metus, statybai, tačiau medienos granulių gamybai bus galima panaudoti tik apie 20 proc. miško kirtimo atliekų.

Pagal ekspertinius vertinimus biokurui gaminti taip pat galima panaudoti 0,5–0,7 mln. tonų šiaudų. Pasinaudojus parama pagal 2007–2013 m. KPP priemones iki šio programavimo laikotarpio pabaigos kaimo vietovėse numatoma pastatyti šiaudų granulių gamybos įrenginių, kurių instaliuota galia sudarys apie 200 tūkst. tonų, t. y. biokuro gamybai bus panaudota tik apie 30 proc. šiaudų potencialo.

Sėkmingas biokuro energetikos vystymas yra susijęs su dviejų sektorių – biokuro naudojimo šilumos ir elektros gamybai bei biokuro pasiūlos didinimo – tolygiu augimu. Jeigu biokuro naudojimo rinkos vystymui (naujų biokuro katilinių ir kogeneracinių elektrinių statybai ir plėtrai) didelę įtaką turi 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos lėšos ir planuojamos 2014–2020 m. ESI fondų lėšos, tai vietinio biokuro pasiūlos pusėje susiduriama su sunkumais biokuro gamintojams įsigyjant biokuro surinkimo, mobilizavimo, gamybos techniką ir gerinant sandėliavimo galimybes. Siekiant išvengti galimo žalingo poveikio aplinkai biokuro plėtra energetikoje bus vystoma tvariai ir subalansuotai.

Kita problema – neefektyvus biomasės vartojimas šilumos gamybai prie centralizuotai tiekiamos šilumos sistemos neprijungtuose namų ūkiuose. Senų katilų pakeitimas naujais individualiais katilais leistų 40 proc. sumažinti šiuo metu sunaudojamo biokuro kiekį.

Lietuvoje eksploatuojamas santykinai senas elektros skirstymo tinklas, kuris buvo kuriamas ir vystomas kitokiai rinkos struktūrai (centralizuota elektros gamyba, nekonkurencinė aplinka, ribotos vartotojų galimybės). Siekiant spręsti paskirstytosios gamybos, pirmiausia didelio kiekio AEI integravimo į žemos ir vidutinės įtampos elektros skirstymo tinklus, problemą bus siekiama diegti pažangiųjų energijos tinklų technologijas.

Žemės ūkio sektoriuje daugiausia energijos galima pagaminti iš **biodujų**, tačiau šis potencialas iki šiol taip pat nepilnai išnaudojamas. 2013 m. žemės ūkio sektoriuje veikė tik 5 biodujų elektrinės ir tik viena iš jų – prie gyvulininkystės komplekso. Bendra šių jėgainių elektrinė galia siekia tik 6,5 MW. Šalyje yra didelis biodujų gamybos potencialas. Lietuvos žemės ūkio sektoriuje per metus pagaminama apie 13 mln. tonų mėšlo, kuris galėtų būti panaudojamas biodujų gamybai. Vien stambiuose kiaulių kompleksuose, kurių Lietuvoje yra apie 27, per metus susikaupia virš 1,5 mln. tonų skysto mėšlo. Iš atliekinės biomasės šalyje būtų galima pagaminti apie 20 mln. m³ biodujų, o elektrinė biodujų jėgainių galia sudarytų apie 20 MW – jose būtų galima pagaminti apie 85 GWh elektros energijos ir tai prisidėtų prie Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje numatyto tikslo 2020 m. iš biomasės gaminamos energijos dalį padidinti iki 1940 GWh. Biodujų gamyba iš gyvulių mėšlo ir kitų gyvūninių bei organinių atliekų prisidėtų prie energijos šaltinių įvairinimo ir taip padidintų energijos tiekimo saugumą, konkurencingumą ir tvarumą. Tai būtų papildomas pajamų šaltinis ūkininkams ir žemės ūkio bendrovėms, o taip pat iš dalies padėtų spręsti aplinkos teršimo problemas.

Būsimo programavimo laikotarpiu iššūkis yra padidinti AIE dalį centralizuotai tiekiamos šilumos gamybos kuro balanse, instaliuojant AIE naudojančius pajėgumus, tiekiant pirmenybę didelio naudingumo kogeneracijai, kuriuos eksploatuojant būtų mažiausiomis sąnaudomis užtikrintas patikimas ir kokybiškas energijos tiekimas vartotojams, o taip pat užtikrinti, kad ši politika yra suderinama su aplinkos apsaugos politikos tikslais.

Pastaraisiais dešimtmečiais vis akivaizdžiau pasireiškianti **klimate kaita** kelia grėsmę aplinkai, ūkinei veiklai ir kartu ekonomikos vystymuisi. Žmonių ūkinė veikla didina atmosferos šiluminę taršą: didėjanti išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) koncentracija stiprina natūralų šiltnamio efektą ir daro lemiamą įtaką vidutinės pasaulinės oro temperatūros kilimui. Daugiausia ŠESD susidaro deginant iškastinį kurą, pramoniniuose ir žemės ūkio produkcijos gamybos procesuose, taip pat daug jų išsiskiria iš atliekų. Praeitame dešimtmetyje (2000–2010 m.) CO₂ emisija padidėjo, tačiau Lietuvai pavyko įgyvendinti vieną darnaus vystymosi principų – „*decoupling*“: BVP augimo tempai buvo spartesni už CO₂ emisijos augimo tempus, pastarųjų kiekis vienam BVP vienetui sumažėjo ketvirtadaliu. Šiuo metu Lietuva tenkina Kioto protokolo reikalavimus, tačiau pagal prisiimtus įsipareigojimus šiltnamio dujų emisija iki 2020 m. Lietuvoje gali padidėti ne daugiau kaip 15 proc., t. y. emisijos augimo tempai per šį dešimtmetį (2011–2020 m.) turės būti perpus lėtesni nei praeitame dešimtmetyje.

Lietuvos klimato kaitos valdymo politiką formuoja, trumpalaikius (iki 2020 m.), indikatyvius vidutinės trukmės (iki 2030 m. ir iki 2040 m.) ir ilgalaikius (iki 2050 m.) tikslus ir uždavinius klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo prie klimato kaitos padarinių srityse nustato Nacionalinė klimato kaitos valdymo politikos strategija. Strategijoje nustatytiems tikslams ir uždaviniams įgyvendinti LR Vyriausybė patvirtino Nacionalinės klimato kaitos valdymo politikos strategijos tikslų ir uždavinių 2013–2020 metams įgyvendinimo tarpinstitucinį veiklos planą (TVP). Strategijoje ir TVP numatyta, kad ministerijos ir kitos valstybės institucijos, rengdamos šalies ūkio sektorių (energetika, pramonė, gyvenamųjų teritorijų vystymas, žemės ūkis, transportas, sveikatos apsauga...) strategijas, jų įgyvendinimo planus ir programas, integruos Strategijos prisitaikymo prie klimato kaitos ir klimato kaitos švelninimo tikslus ir

uždavinius, numatys jų įgyvendinimo priemones ir užtikrins glaudų tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

Iš visų Lietuvos regionų Baltijos jūros regionas yra jautriausias klimato kaitos pokyčiams dėl prognozuojamo vandens lygio kilimo ir potvynių grėsmės. Dėl dažnesnių uraganinių audrų mažėja smėlio ištekliai Baltijos jūros krante ir priekrantėje, ardomi krantai. Kyla grėsmė, kad, daugėjant ekstremalių klimato reiškinių, bus būtina intensyviau taikyti didelių išlaidų reikalaujančias krantų apsaugos priemones, jos taip pat gali paveikti pajūrio ir vakarų Lietuvos upių slėnių kraštovaizdį. Pažymėtina, kad koordinuoti veiksmai ir bendradarbiavimas tarp Baltijos jūros regiono šalių pagal ES BJRS sudarytų prielaidas efektyviau apsaugoti Baltijos jūros pakrantę, sušvelninti klimato kaitos daromą poveikį ir sumažinti išlaidas krantų apsaugos priemonėms.

Prisidedant prie ES klimato kaitos politikos ir įgyvendinant klimato kaitos švelninimo priemones siekiama gerokai sumažinti išmetamųjų ŠESD kieki, padidinti AEI naudojimą ir energijos vartojimo efektyvumą, pagerinti miestų oro kokybę. Lietuva yra parengusi Nacionalinę rizikos analizę, skirtą įsivertinti potencialias grėsmes. Analizės duomenimis, iš 19 galimų pavojų kaip turintys aukštą riziką buvo įvardyti 11. Tarp jų yra su klimato kaita susijusių pavojingų gamtinių reiškinių: potvyniai, stichiniai ir katastrofiniai meteorologiniai reiškiniai (uraganai, snygiai, vėtros, sausros, kaitros...). Pastaraisiais metais stebima klimato kaitos sukeltų stichinių nelaimių, ypač potvynių, sudėtingėjimo tendencija (pavyzdžiui, ilgėja potvynių trukmė – 2000–2009 m. pavasario potvyniai Nemuno žemupyje tęsdavosi 1,5–2 mėnesius, o pastaraisiais metais jie trunka apie 3 mėnesius), sukelti gyventojams, verslui, valstybei vis didesnę materialinę žalą, daranti neigiamą įtaką piliečių saugumui.

Lietuvos gelbėjimo tarnybų parengtis ekstremaliems gamtos reiškiniams nepakankama. Gelbėjimo tarnybų turima specializuota technika ir įranga (pavyzdžiui, 2012 m. valstybinės priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos autocisternų eksploatacijos vidurkis sudarė 16 metų) ne visada leidžia užtikrinti operatyvų tarnybų reagavimą į dėl klimato kaitos kylančias nelaimes ir nelaimių padarinių likvidavimą. Be to, šiuo metu gyventojai ir ūkio subjektai perspėjami ir informuojami apie gresiančias nelaimes pasenusia garsine sistema (naudojama daugiau nei prieš 40 metų įdiegta sistema P-16) ir trumposiomis žinutėmis, naudojantis viešųjų judriojo telefono ryšio paslaugų teikėjų tinklų infrastruktūra.

Šiuo metu Lietuvoje esamos informacijos ir mokslinių tyrimų duomenų apie klimato kaitą, jos poveikį ir galimus padarinius nepakanka, turima informacija nepakankamai sisteminama ir neprieinama įvairioms interesų grupėms. ES Taryba rekomendavo Lietuvai mažinti konkrečias rizikas, plėtojant stebėsenos, nustatymo, ankstyvo perspėjimo ir įspėjimo apie pavojų priemones, stiprinant nepaprastosios padėties valdymo gebėjimus, gerinant krizių komunikaciją ir investuojant į atitinkamus reagavimo išteklius.

Žemės ūkis yra vienas svarbiausių sektorių, lemiančių šiltnamio dujų emisijų didėjimą. Lietuvoje šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisija žemės ūkyje 2011 m. siekė 4980 bendrosios grynosios emisijos 1000 tonų CO₂ ekvivalento – žemės ūkio produktų gamybos procesuose susidaranti ŠESD yra antras pagal apimtį atmosferos šiluminės taršos šaltinis Lietuvoje, 2011 m. jis sudarė 54,6 proc. bendro nacionalinio ŠESD kiekio (ES vidurkis – 11 proc.), todėl tikslinga imtis priemonių šiai emisijai stabilizuoti ir lėtesniam jos augimui užtikrinti. Intensyvėjanti gyvulininkystė yra tiesioginis ŠESD šaltinis, o taip pat ji daro poveikį ir per netiesioginius faktorius, tokius kaip bioįvairovės mažinimas, vandens ir oro tarša. Dėl gyvulininkystės veiklos atsirandančios šiltnamio dujų emisijos mažinimas gali būti įgyvendinamas modernizuojant gyvulininkystės objektus ir skatinant tinkamą mėšlo tvarkymą⁵⁸.

Šiltnamio efektui mažinti didelę įtaką turi miško įveisimo priemonės, kuriomis padidinamas miškų plotas ir tuo pačiu mažinamas CO₂ kiekis. Iki šiol buvo sėkmingai

⁵⁸ Rekomendacijos ūkininkams dėl prisitaikymo priemonių prie numatomo klimato ekstremalumo didėjimo, Europos regioninės politikos institutas, 2011.

įgyvendinamos 2007–2013 m. programavimo laikotarpio miško įveisimo paramos priemonės, ir pasinaudojus pagal šias priemones teikiama parama įveista 17,2 tūkst. ha miško.

Keičiantis klimatui didėja oro temperatūrų svyravimai, vis dažniau sukeliantys tokius stichinius reiškinius kaip sausra, augalų iššalimas ir t. t., dažniau pasireiškia augalų ir gyvūnų ligų protrūkiai, sunaikinantys daugiau kaip 30 proc. ūkininkų produkcijos. Per pastaruosius metus žiemkenčiams nepalankios sąlygos ir vasaros liūtys bei krušos paskatino ūkininkus daugiau drausti pasėlius nuo meteorologinių reiškinių sąlygotų rizikų (pavyzdžiui, 2011 m. palyginti su 2010 m. apdraustas augalų plotas išaugo 3,5 karto, apdraudusiųjų pasėlius subjektų skaičius – 2,2 karto). Tokių reiškinių padaryta žala kelia rimtą grėsmę žemės ūkio veiklos subjektų ūkinei veiklai, produkcijos pardavimo sutarčių nevykdymui, kas gali sudaryti prielaidas ir ūkininkų bankrotui. Kadangi rizikos žemės ūkyje dažniausiai apima didelį ūkių skaičių, vyksta sisteminė rizika, o šalyje žemės ūkio draudimo rinka nėra gerai išvystyta, būtina skatinti ūkininkus aktyviau drausti augalus ir gyvulius nuo pavojingų meteorologinių reiškinių pasekmių, ligų protrūkio.

Klimato kaitos uždaviniai ateinančiais metais bus siejami su Nacionalinės rizikos analizėje identifikuotų aukštos rizikos grėsmių (įskaitant ir klimato kaitos riziką) tinkama stebėseną ir savalaikiomis klimato kaitos prisitaikymo ir prevencijos priemonėmis.

Tvaraus transporto pasiekimai tvaraus vystymosi aspektais yra vertintini teigiamai: sektoriaus teršalų kiekis, tenkantis sukuriama bendrosios pridėtinės vertės vienetui, 2010 m. buvo net 3,4 karto mažesnis nei 2000 m. Pagerėjo degalų naudojimo efektyvumas – sunaudoto kuro kiekis, tenkantis sektoriuje sukurtos bendrosios pridėtinės vertės vienetui, 2010 m. buvo 35,3 proc. mažesnis nei 2000 m.

Tačiau vis dar auga automobilizacijos lygis ir mažėja naudojimas viešuoju transportu: 2011 m., palyginti su 2005 m., kelionių asmeniniu automobiliu dalis gyventojų kelionių struktūroje išaugo 12,3 proc. punkto nuo 48,1 proc. iki 60,4 proc. Ši dalis yra didžiausia visoje ES. Lietuvoje tik 0,5 proc. visų kelionių į darbą sudaro kelionės dviračiais (ES vidurkis – 5 proc.). Menkai išvystytos tvarų judumą skatinančios sistemos (pėsčiųjų ir dviračių transporto infrastruktūra). Dėl nepatrauklios viešojo transporto sistemos automobilizacijos lygis 2012 m. siekė 541 individualųjį automobilį, tenkantį 1000 gyventojų, didžiuosiuose šalies miestuose šis skaičius artėja prie 600. Per pastaruosius penkerius metus (2006–2011 m.) lengvųjų automobilių padaugėjo 19,87 proc. punkto.

Transporto sektoriuje taršos, eismo saugos bei saugumo problemas kelia susidėvėjusi arba trūkstanti infrastruktūra, transporto spūstys (ypač miestuose), įvairių transporto rūšių sąveikos trūkumas, išorinių transporto kaštų internalizavimo klausimas (valstybinio reguliavimo priemonėmis priverčiant poveikio sukėlėjus atlyginti padarytą žalą ar nuostolį), taip pat vienas seniausių Europoje lengvųjų automobilių parkas (oficialus vidutinis Lietuvos automobilių parko amžius – 15 metų, Europoje – apie 8,5 metų). Dar viena aukšto automobilizacijos lygio pasekmė – didelis eismo įvykiuose žuvusių gyventojų skaičius, vis dar vienas aukščiausių ES. Todėl 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas aplinkai draugiško viešojo transporto plėtrai bei eismo saugai ir saugumui didinti.

Remiantis Nacionaline susisiekimo plėtros 2014–2020 metų programa, siekiant mažinti CO₂ kiekį bei skatinti bevariklį transportą ir keliones pėsčiomis bus reikalaujama, kad ne mažesni nei 25 000 tūkst. gyventojų turintys miestai ir kurortai parengtų darnaus judumo mieste planus (angl. *sustainable urban mobility plans*) (DJMP), kuriuose būtų tinkamai atspindėta modalinio pasiskirstymo ilgalaikėje perspektyvoje projekcija, universalus dizaino transporte specifika, eismo saugos ir intelektinių miesto transporto sistemų politika, ir leistų sistemingai planuoti transporto ir judumo politiką mieste, atsižvelgiant į gerąją ES praktiką.

Neefektyvios miestų transporto sistemos, nebeatitinkančios šiuolaikinių gyventojų poreikių, nepakankama priemiestinio transporto kokybė ir žemas transporto paslaugų prieinamumas kaimo vietovių gyventojams lemia mažą viešojo transporto patrauklumą. Didžioji

dalį viešojo transporto priemonių (2319 iš 2847) yra senesnės nei 10 metų, todėl jos mažai patrauklios aukštesnes pajamas gaunantiems gyventojams, prastai pritaikytos judėjimo sutrikimų turintiems asmenims. Didžioji dalis autobusų parkų priklauso savivaldybėms, neturinčioms finansinių galimybių atnaujinti parkus. Dėl nepakankamo priemiestinio ir miesto transporto koordinavimo, priemiesčiuose gyvenantys gyventojai taip pat renkasi asmeninį transportą kasdienėms kelionėms. Daugėja automobilių, prastėja eismo sąlygos, ribotas gatvių pralaidumas, nelankstus įstaigų darbo grafikas, nekoordinuotas eismo organizavimas – dėl to didėja automobilių spūstys ne tik centrinėse miestų dalyse, bet ir pagrindinėse kelių transporto arterijose, miestų prieigose. Ne visi didieji šalies miestai turi aplinkkelius, todėl miestus kerta tranzitiniai asmeninių ir krovininių automobilių srautai. *Park&Ride* sistemos yra nepakankamai išvystytos kaip ir kiti tarpmiestinio ir miesto transporto rūšių integravimo sprendimai (tarpmiestinių geležinkelių ir autobusų tarpusavyje bei jungtys su miesto transportu). Nepagerinus viešojo kelių transporto eismo organizavimo ir viešojo transporto būklės, visuomenė ir toliau nebus skatinama keisti mobilumo miestuose įpročių, o dėl to didėjantys kelių automobilių transporto srautai gali labai pabloginti Lietuvos miestų aplinkos oro kokybę, padidinti neigiamą poveikį aplinkai, taip pat paspartinti kelių būklės blogėjimą.

Mažinti transporto sistemos neigiamą poveikį aplinkai padėtų alternatyvaus ir mažiau aplinką teršiančio transporto naudojimas. Tačiau šiuo metu nepakanka priemonių skatinti alternatyvaus ir mažiau aplinką teršiančio transporto (pavyzdžiui, elektromobilių) plėtrą. Tam, kad būtų skatinama elektromobilių plėtra, būtina plėtoti elektromobilių įkrovimo punktų tinklą. Taip pat valstybinio ir viešojo sektoriaus automobilius būtina nuosekliai pakeisti elektra arba alternatyviaisiais degalais varomu transportu.

Lietuvos transporto sektoriuje 2012 m. duomenimis tik 4,6 proc. visos sunaudojamos energijos sudarė iš AEI gaunama energija. Didžiąją dalį iš AEI suvartojamos energijos transporto sektoriuje (4,4 proc.) sudarė biodegalai, kurių gamyba 2012 m. sudarė 110 TNE. Lietuvoje šiuo metu yra teikiama parama biodegalų gamintojams kompensuojant žaliavos išsigijimą, o biodegalų vartotojams yra taikomos akcizo įstatymo ir mokesčio už aplinkos teršimą nuostatos. Palyginti su užsienio šalių praktika, Lietuva turi nedaug su transportu susijusių mokesčių, kurių išimtis galėtų suteikti lengvatų biodegalų sektoriui. Lietuvoje yra gaminami tik pirmos kartos biodegalai, kurių didžioji dalis (78 proc.) eksportuojama. Antros kartos biodegalai Lietuvoje negaminami pramoniniu būdu, t. y. vykdomi tik antros kartos bioetanolio ir biodyzelino gamybos moksliniai tyrimai. Antros karto biodegalams priskiriamos biodujos išgaunamos sąvartynuose, nuotekų perdirbimo įrenginiuose, žemės ūkio fermose. Šios Lietuvoje išgaunamos biodujos yra sunaudojamos energetikos ir šildymo sektoriuose ir nėra tiekiamos ar naudojamos transporto sektoriuje. Tačiau jos galėtų būti naudojamos dalies didžiųjų miestų viešojo transporto autobusų, kurie šiuo metu naudoja gamtines dujas.

LR energetikos ministerijos užsakymu atliktas tyrimas⁵⁹ parodė, kad plėtojant antros kartos biodegalų gamybą Lietuvoje būtų optimalu kaip žaliavą naudoti lignoceliuliozės biomase (šiaudai, medienos atliekos, nenaudojama žolė) ir gaminti antros kartos bioetanolį, pritaikant užsienio (Danijos ir Vokietijos) demonstracinių gamyklų patirtį, jų plėtojamas technologijas. Analizė parodė, kad EK patvirtinus ILUC direktyvą⁶⁰, apsimokės vartoti daugiau antros kartos biodegalų, kadangi jų dalis bendrame vartojime bus dvigubinama ar keturgubinama (palyginti su pirmos kartos biodegalais). Pasaulyje pastebima tendencija – perėjimas nuo biodegalų gamybos skatinimo prie biodegalų vartojimo skatinimo, nes tokia parama yra veiksmingesnė. Todėl turėtų būti derinamos skirtingos biodegalų vartojimo skatinimo priemonės, tokios kaip: biodegalų vartojimo lengvatos, biodegalų įrangos bei transporto priemonių, naudojančių biodegalus,

⁵⁹ UAB „Smart Continent“, Pasiūlymo dėl EK ILUC direktyvos galimas socialinis–ekonominis poveikis Lietuvos biodegalų gamybos sektoriui ir antros kartos biodegalų gamybos potencialo analizė. Galutinė ataskaita, 2013 m. spalio 14 d. http://www.enmin.lt/lt/activity/veiklos_kryptys/atsinaujantys_energijos_saltiniai/ILUC_galutine_ataskaita_su_pataisymais_v02.pdf

⁶⁰ Europos Komisijos direktyva, nustatanti biodegalų vartojimo tikslus šalims narėms iki 2020 m.

įsigijimo lengvatos, biodujų vartojimas viešajame autobusų transporte, biodegalų pasiūlos didinimas, vartotojų informavimas.

Pagrindinis iššūkis naujajame programavimo laikotarpyje – spręsti su tvarių transportu susijusias problemas, sumažinant neigiamą transporto sistemų poveikį aplinkai, padidinant eismo saugą ir saugumą, skatinant naudotis viešuoju transportu, plėtojant tvarų judumą skatinančias sistemas ir užtikrinant įvairių transporto rūšių sąveiką.

Lietuvai svarbūs ir šie darnaus vystymosi prioritetai – pavojaus žmonių sveikatai mažinimas bei **visuomenės sveikata, jos stiprinimas ir išsaugojimas**. Nors per pastaruosius metus pasiekta reikšmingų šalies gyventojų sveikatos ir jos priežiūros pokyčių (ilgėjanti vyrų ir moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė; vis daugiau dėmesio skiriama moderniajai, socialinių partnerių bendradarbiavimu pagrįstai visuomenės sveikatai ir jos stiprinimui; gyventojai gauna daugiau informacijos apie sveikatos išsaugojimą ir ligų prevenciją, labiau domisi aplinkos poveikiu sveikatai ir sveika gyvensena), tačiau nagrinėjant šalies gyventojų sveikatos statistiką ryškėja dideli demografiniai, teritoriniai ir socialiniai sveikatos netolygumai, rodantys, kad ūkio sektorių plėtra nepakankamai suderinta su sveikos aplinkos išsaugojimo reikalavimais, o kai kuriais atvejais priimami sektorių politikos sprendimai sudaro papildomą našą sveikatos apsaugai.

Pagrindinis iššūkis naujajame programavimo laikotarpyje – sutelkti visuomenės ir visų sektorių pastangas sumažinti aplinkos, socialinių ir ekonominių veiksnių neigiamą poveikį sveikatai.

1.1.2.3. Integralaus augimo iššūkiai – užimtumo skatinimas ir skurdo bei socialinės atskirties mažinimas derinant juos su socialinės ir teritorinės sanglaudos tikslais

1.1.2.3.1. Užimtumo skatinimas

Per ekonominį nuosmukį Lietuvoje stipriai išaugo **nedarbas** ir 2010 m. stebimas rekordinis nedarbo lygis – 17,8 proc. Nors 2011–2012 m. laikotarpiu jis sumažėjo 2,1 proc. punkto, tačiau vis dar išlieka aukštas ir viršija ES vidurkį (2012 m. Lietuvoje nedarbas siekė 13,3 proc., ES – 10,5 proc.). Nekvalifikuotų darbuotojų bei neįgaliųjų padėtis darbo rinkoje ir jų nedarbo rodikliai yra dar prastesni už šalies vidurkį. Žemos kvalifikacijos darbuotojų nedarbo lygis – antras pagal dydį ES ir 2012 m. siekė 36,2 proc. (ES vidurkis – 18,6 proc.), žemas neįgaliųjų integracijos į darbo rinką lygis – profesinės rehabilitacijos programose dalyvauja tik keli procentai registruotų neįgaliųjų bedarbių. Nedarbo problemą ypač pagilina tai, kad per ekonominį nuosmukį išaugo ilgalaikis ir žemos kvalifikacijos asmenų nedarbo lygis. Daugiau nei pusė Lietuvos bedarbių yra ilgalaikiai bedarbiai, t. y. darbo ieško daugiau kaip metus. 2012 m. ilgalaikis nedarbas šalyje siekė 6,5 proc. (ES vidurkis – 4,5 proc.). Lietuvos darbo biržos duomenimis, 2012 m. Lietuvoje buvo registruoti 195 tūkst. bedarbių, iš kurių tik kas dešimtas į darbą grįžo greičiau kaip per vieną mėnesį, tuo tarpu net pusė visų bedarbių nedirbo metus ar ilgiau. 2012 m. apie 41 proc. asmenų, kurie kreipėsi į Lietuvos darbo biržą, neturėjo profesinio pasirengimo.

2012 m. darbo jėgos aktyvumo lygis Lietuvoje siekė 72 proc. – tai yra – 28 proc. darbingo amžiaus šalies gyventojų nedirbo ir neieškojo darbo, atskiruose regionuose ši gyventojų dalis yra dar didesnė – iki 35 proc. Viena pagrindinių problemų – darbo rinkos poreikių neatitinkanti ieškančių darbo ir neaktyvių asmenų kvalifikacija, gebėjimai ir tinkamos darbo patirties trūkumas. Su sunkumais darbo rinkoje ypač dažnai susiduria žemo išsilavinimo asmenys, jaunimas (dėl darbo patirties neturėjimo), vyresnio amžiaus asmenys, negalią turintys asmenys.

Statistikos departamento duomenimis, žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje dirbančių asmenų skaičius nuo 2001 m. nuolat mažėjo: 2001 m. šiame sektoriuje dirbo 209,3 tūkst., o 2012 m. – 98,8 tūkst. užimtųjų. Kaimo vietovėse didėja bedarbių skaičius, tarp jų

ilgalaikiai bedarbiai, nedirbantys metus ir ilgiau, sudaro apie pusę visų bedarbių. Neturinčių darbo kaimo vietovėse skaičius 2011–2012 m. sumažėjo nežymiai (nuo 87,6 tūkst. iki 83,2 tūkst.). Tačiau vertinant ilgesniu laikotarpiu, nuo 2000 m. (bedarbių skaičius kaimo vietovėse – 74,7 tūkst.) šis rodiklis išaugo 8,5 tūkst. (2012 m.). 2007 m. bedarbių skaičius kaime buvo sumažėjęs iki 22,7 tūkst. Taigi palyginti su 2007 ir 2012 m., bedarbių skaičius išaugo 60,5 tūkst.

Žuvininkystės sektoriuje 2006–2008 m. buvo stebimas užimtumo mažėjimas (22 proc.). Tačiau 2009–2012 m. darbuotojų skaičius žvejybos subsektoriuje nusistovėjo, o akvakultūros ir ypač žuvų perdirbimo subsektoriuose pradėjo augti. Kita vertus, pastaraisiais metais stebima Lietuvos žvejybos laivyne dirbančių kvalifikuotų darbuotojų senėjimo tendencija. Tačiau šiuos pokyčius darbo rinkoje lėmė tiek padidėjęs užimtųjų skaičius, tiek dėl emigracijos sumažėjusi darbo jėga.

Įsidarbinimo galimybių (įskaitant jaunimo galimybių didinimą įsidarbinti skatinant kokybiškas pameistrystės programas) didinimas padės tikslingiau taikyti aktyvios darbo rinkos politikos priemones žemos kvalifikacijos ir ilgalaikiams bedarbiams, kaip yra akcentuojama 2014 m. ES Tarybos rekomendacijoje Lietuvai dėl aktyvių darbo rinkos politikos priemonių taikymo.

2012 m. Lietuvoje 15–29 m. **jaunuolių nedarbo lygis** palyginti su bendru nedarbo lygiu buvo aukštesnis. 2009–2012 m. didžiausias buvo 15–24 metų jaunimo nedarbo lygis. Beveik kas trečias 15–24 metų jaunuolis Lietuvoje yra bedarbis. Nors jaunimo (15–24 m.) nedarbo lygis 2012 m., palyginti su 2011 m., sumažėjo, jis išlieka pakankamai aukštas ir siekia 26,4 proc. (ES vidurkis – 22,8 proc.). 25–29 metų jaunuolių nedarbas buvo mažesnis ir siekė 14,3 proc. 55–64 metų asmenų aktyvumo ir užimtumo lygis Lietuvoje viršija bendrą visoms amžiaus grupėms Lietuvos rodiklį (2012 m. buvo atitinkamai 58,8 proc. ir 51,8 proc.). Tarp pagrindinių aukšto jaunimo nedarbo priežasčių įvardijamos menkos sąsajos tarp jaunimo turimų kvalifikacijų ir darbo rinkos poreikių, patirties bei įgūdžių stoka, dėl ko perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką dažnai nėra sklandus⁶¹. Kai kurių atskirų grupių padėtis darbo rinkoje yra gerokai blogesnė. 55–65 metų moterų aktyvumo lygis 2012 m. siekė tik 54,1 proc. (vyrų – 65 proc.). Pradinį ir pagrindinį išsilavinimą turinčių vyresnio amžiaus (55–64 m.) asmenų užimtumo lygis 2012 m. buvo vos 20 proc. (turinčių aukštąjį išsilavinimą – 71,8 proc.). Mažesnis dalies vyresniųjų aktyvumas turi įtakos darbingo gyvenimo trukmei – vienam iš strategijos „Europa 2020“ rodiklių užimtumo srityje, kuris Lietuvoje 2012 m. buvo 34 metai (ES vidurkis – 35 metai).

2010 m. įgyvendinus Lietuvos **darbo biržos struktūrinę pertvarką** (iš buvusių 45 liko 10 teritorinių darbo biržų), reikalinga pritaikyti teritorinių darbo biržų infrastruktūrą tinkamoms paslaugoms teikti. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu investicijos buvo skirtos 16 miestų (Lazdijų, Vilkaviškio, Visagino, Švenčionių, Kaišiadorių, Kelmės, Palangos, Plungės, Varėnos, Zarasų, Šalčininkų, Biržų, Joniškio, Kauno, Mažeikų ir Telšių) teritorinių darbo biržų pastatų statybai ar rekonstrukcijai bei įrengimui. Tai padidino paslaugų prieinamumą ir sudarė sąlygas teikti kokybiškesnes paslaugas. Tačiau liko neatnaujinta Vilniaus skyriaus, kuris pagal suteikiamų paslaugų apimtį yra didžiausias teritorinių darbo biržų struktūrinių padalinių skyrius Lietuvoje, infrastruktūra. Vilniaus teritorinės darbo biržos Vilniaus skyrius, kuris pagal suteikiamų paslaugų apimtį yra didžiausias teritorinių darbo biržų (TDB) struktūrinių padalinių skyrius Lietuvoje, veikia tinkamai nepritaikytuose pastatuose: nėra patalpų individualiems, konfidencialumą užtikrinantiems susitikimams su klientais bei didesniems grupių susitikimams, patalpos nėra tinkamai pritaikytos asmenims su judėjimo negalia. Visa tai kelia didelį diskomfortą tiek darbo biržos klientams, tiek darbuotojams ir riboja galimybes teikti kokybiškas paslaugas darbo ieškantiems asmenims, darbdaviams ir t. t.

Didelė dalis paslaugų projektų, vykdomų Lietuvos darbo biržos, buvo skirti aktyvios darbo rinkos politikos (ADRP) priemonėms įgyvendinti. Vis dėlto ADRP priemonių aprėptis

⁶¹ LR Vyriausybė, „Nacionalinės pažangos programa, 2012“

nebuvo didelė. Pagal Lietuvos darbo biržos skelbiamą statistiką, tik penktadalis per metus registruotų bedarbių siunčiama į ADRP priemones.

Viena iš svarbių užimtumo ir nedarbo problemų priežasčių yra **žemas verslumo ir savarankiško užimtumo lygis**. 2012 m. Lietuvoje užimtumo lygis (20–64 m.) siekė 68,7 proc., kaime – 60 proc. (ES vidurkis – 68,5 proc.). Galiojančios politikos priemonės nepakankamai skatina savarankiško darbo ir darbo vietas kuriančio verslo steigimą. Per pastaruosius penkerius metus savarankiškai dirbančių asmenų (tarp jų ir samdančių darbuotojus) skaičius sumažėjo beveik 32 proc. punktais – 2011 m. savarankiškai dirbo 9,1 proc. asmenų (ES vidurkis – 15 proc.). 2012 m. savarankiškai dirbančių asmenų dalis padidėjo ir siekė 9,7 proc. 2007–2013 m. ESF lėšomis (50 mln. Lt (14,48 mln. Eur)) įsteigus Verslumo skatinimo fondą buvo sudarytos sąlygos labai mažoms ir mažoms įmonėms, fiziniams asmenims pradėti savo verslą, socialinėms įmonėms plėtoti savo verslą. Verslumo skatinimo fondo veiklų – mikrokreditų (iki 86 tūkst. Lt (24,91 tūkst. Eur)) teikimas, derinant su pradedančiųjų verslą mokymu ir konsultavimu, dėl pagalbos rengiant ir įgyvendinant verslo planus daugiau nei 500 pradėjusiųjų verslą sukūrė daugiau nei 1000 naujų darbo vietų, daugiau nei 3000 potencialių verslininkų dalyvavo verslumo mokymuose ir konsultacijose. Įgyvendinant EŽŪFKP finansuojamas 2007–2013 m. KPP priemonės, skirtas ne žemės ūkio verslo skatinimui, iki 2014 m. parama skirta 463 savarankiškai dirbantiems asmenims.

Verslumo skatinimo fondo įgyvendinimo patirtis ir pasiekti rezultatai 2007–2013 m. rodo būtinybę tęsti socialiai orientuotos paramos pradedančiajam verslui teikimą bei finansinio instrumento tęstinumo būtinybę 2014–2020 m. Siekiant su sunkumais darbo rinkoje susiduriančius asmenis paskatinti aktyviau rinktis savarankišką užimtumą, būtinas paramos priemonių, padedančių pradėti verslą ir jį vystyti pirminiame veiklos etape, kompleksas. Gražintinos (paskolų) bei negražintinos paramos (subsidijos palūkanoms bei dalies darbo užmokesčio išlaidoms kompensuoti, verslumo mokymai ir konsultacijos) teikimas pradedantiesiems verslą 2014–2020 m. pasižymės ne tik reikšmingesne finansine išraiška, bet ir didesne orientacija į paskatas su sunkumais susiduriantiems asmenims pradėti ir vystyti verslą, kurti naujas darbo vietas.

Darbo rinkos ir demografinės statistikos duomenų analizė rodo, kad formuojasi nepalankios sąlygos Lietuvos užimtumui didinti. Vis dėlto būtina ieškoti dar nepakankamai išnaudotų galimybių didinti individualizuotų ADRP priemonių aprėptį, taikyti naujas priemones, skatinančias savarankiško darbo pradžių bei verslo steigimą.

1.1.2.3.2. Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas

Demografinės tendencijos. Lietuvos grynoji migracija ypatingai išaugo susidūrus su finansų ir ekonomikos krize ir yra didžiausia ES. Palyginti su 2010 m., matomos migracijos mažėjimo tendencijos: 2010 m. grynoji emigracija siekė beveik 78 tūkst. Lietuvos piliečių, o 2012 m. – 21,2 tūkst. (arba 13,7 žmogaus tūkstančiui gyventojų). Didesnė problema yra emigracijos struktūra. 79,6 proc. emigrantų buvo 20–64 metų asmenys, teigiantys, kad pastaruosius bent vienus metus buvo bedarbiai. Kas antras Lietuvą paliekantis asmuo buvo jaunesnis nei 30 metų, todėl Lietuvos emigrantai yra vieni jauniausių ES, be to, turi aukščiausią išsilavinimą. Emigravę jauni žmonės paprastai grįžta rečiau. Atliekamos jaunuųjų emigrantų apklausos rodo, kad bene svarbiausias jų grįžimą galintis paskatinti veiksnys yra geresnė šalies ekonominė situacija, galinti sukurti atitinkamas darbo perspektyvas. Tačiau jaunuoliai sudaro vos penktadalį visų grįžtančiųjų. Iš visų veiksnių, skatinančių emigrantus grįžti į Lietuvą, valstybės politika yra pats silpniausias veiksnys. Mažėjant gimstamumui ir ilgėjant vidutinei gyvenimo trukmei stebima gyventojų senėjimo tendencija. 2013 m. pradžioje šalyje gyveno 905,2 tūkst. 55 metų ir vyresnio amžiaus žmonių, tai sudarė 30,5 proc. visų gyventojų, o vien per

2012 m. tokio amžiaus žmonių padaugėjo 7,7 tūkst. (0,9 proc.).⁶² Vyresnio amžiaus žmonėms būdingas poliligtumas, didžioji jų dalis serga lėtinėmis neinfekcinėmis ligomis, daugumai prastėja psichinė sveikata, o šie veiksniai turi įtakos tiek sveikatos priežiūros paslaugų poreikio augimui, tiek vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei, jų integracijai į visuomenę, darbingumui ir savarankiškumui. Ateityje neigiamą senėjimo bei demografinių pasekmių poveikį gali sustiprinti ir tai, kad šalyje gyventojų, kuriems lėtinės ligos ar ilgalaikiai sveikatos sutrikimai apriboja įprastinę veiklą bei aktyvios įtraukties į darbo rinką galimybes, dalis yra gana didelė: 29 proc. 16 metų ar vyresnių asmenų 2012 m. turėjo ne mažiau kaip 6 mėnesius trunkančių sveikatos sutrikimų, o 25 proc. 16 metų ar vyresnių asmenų dėl ligos ar ilgalaikių sveikatos sutrikimų įprastinė veikla buvo apribota ne mažiau kaip 6 mėnesius.⁶³ Produktyvaus ir sveiko gyvenimo trukmės mažėjimui įtakos turi tiek gyventojų sveikos gyvensenos įgūdžių trūkumas (mažas gyventojų fizinis aktyvumas (visiškai nesimankština ir nesportuoja net 44 proc. gyventojų), netinkami mitybos įpročiai⁶⁴, kiti sveikatą žalojantys ir su nesveika gyvensena susiję veiksniai (perteklinis alkoholio vartojimas, rūkymas), tiek nepakankamas naudojimas sveikatos ugdymo, ligų profilaktikos ir prevencijos paslaugomis, nepakankamai prieinama specializuota sveikatos priežiūra, o tai lemia didelį sergamumą, ankstyvų mirčių bei neįgalumo skaičių dėl lėtinių neinfekcinių ligų (kraujotakos sistemos, piktybinių navikų), taip pat dėl traumų ir kitų išorinių priežasčių (šios ligos 2012 m. sudarė 85,1 proc. visų mirties priežasčių⁶⁵).

Pagal pagrindinį gerovės rodiklį – vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę (73,98 m., 2012 m.)⁶⁶ – Lietuva yra viena iš paskutiniųjų ES. Joje mirtingumas 30–44 metų gyventojų grupėje bei darbingo amžiaus kategorijoje (15–64 m.) yra didžiausias ES.⁶⁷ Tai rodo, kad Lietuva praranda didelę dalį darbingo amžiaus gyventojų.

Dėl emigracijos mažėjančio kaimo vietovių patrauklumo (prastėjanti socialinė infrastruktūra – sveikatos priežiūros, kultūros, mokymo įstaigos, finansinės paslaugos ir pan.), migracijos į didžiuosius miestus, kaimo vietovėse mažėja jaunimo ir darbingo amžiaus gyventojų, todėl žemės ūkis jau dabar jaučia darbo jėgos trūkumą.

Dėl šių tendencijų numatoma, kad gyvenimo trukmė Lietuvoje ilgės, o gyventojų skaičius iki 2060 m. sumažės apie 18 proc., todėl demografinių problemų našta bus juntama, ypač sveikatos ir socialinių paslaugų sektoriuose.

Senėjančios visuomenės kontekste vienas esminių iššūkių – užtikrinti produktyvios visuomenės narių, ypač vyresnio amžiaus asmenų, sveiką nepriklausomą senėjimą (angl. healthy aging) siekiant sumažinti neigiamą sveikatos sutrikimų poveikį gyvenimo kokybei, savarankiškumui bei darbingumui ir atitinkamai užkirsti kelią socialinės atskirties bei skurdo rizikai.

2012 m. gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo duomenimis, **skurdo riziką ar socialinę atskirtį** patyrė 975 tūkst. Lietuvos gyventojų (32,5 proc.). Pagal šį rodiklį Lietuva buvo penkta skurdžiausia šalis ES (ES vidurkis – 24,8 proc.). Ypatingą skurdo ir socialinės atskirties riziką patiria socialiai pažeidžiamos visuomenės grupės, tokios kaip ilgalaikiai bedarbiai, neįgalieji, priklausomybės ligomis sergantys asmenys, romų bendruomenės nariai, iš įkalinimo įstaigų išėję asmenys ir kt. Vis dėlto Lietuva pateko tarp septynių valstybių narių, kuriose išryškėjo asmenų, patiriančių skurdo riziką ar socialinę atskirtį, skaičiaus mažėjimo tendencija. Socialinės pašalpos gavėjų skaičius išaugo 3 proc. punktais, t. y. nuo 9,2 proc. (2010

⁶² Lietuvos statistikos departamentas, 2012.

⁶³ „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2012“, Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

⁶⁴ 51 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad valgo netinkamą maistą (Vilmorus, 2011 m.).

⁶⁵ „Lietuvos sveikatos statistika 2012“, 2013.

⁶⁶ „Lietuvos sveikatos statistika 2012“, 2013.

⁶⁷ Prieiga per internetą: <<http://data.euro.who.int/dmdb/>>.

m.) iki 12,6 proc. (2011 m.). 2012 m. asmenų, gyvenančių labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose, skaičius šiek tiek sumažėjo ir siekė 11,3 proc.

Lietuvoje beveik trečdalis gyventojų patiria skurdo riziką, materialinius nepriteklus arba gyvena šeimose, kuriose nėra dirbančių asmenų. Daugumos tokių gyventojų pajamos bent 7–8 kartus mažesnės už penktadalio sėkmingiausių visuomenės narių pajamas. Žemiau skurdo ribos Lietuvoje gyvena apie 20 proc. gyventojų. Nepaisant gausių investicijų į šią sritį, minėtas rodiklis iš esmės nesikeičia nuo 2005 m.

Labiausiai skurdo pažeidžiamomis visuomenės grupėmis pagal užimtumo statusą laikomi bedarbiai, kurių kas antras patiria skurdo riziką (53,1 proc.) ir kiti ekonomiškai neaktyvūs asmenys (29,1 proc.); pagal namų ūkio tipą – vienas suaugęs asmuo su vaikais (42,4 proc.), šeimos su trimis ar daugiau vaikų (33 proc.) bei vieniši asmenys (26,9 proc.). Nors skirtumas tarp skurdo lygio mieste ir kaime nuo 2005 m. sumažėjo, jis lieka gana ryškus: kaimo vietovėse skurdo lygis yra dvigubai didesnis nei mieste ir 2011 m. siekė 30,7 proc. Atotrūkis tarp kaimo ir miesto gyventojų pajamų nuo 2008 m. mažėjo, tačiau 2011 m. jis vėl išaugo. Prie skirtumo mažėjimo daugiausia prisidėjo Bendroji žemės ūkio politika (BŽŪP).

Statistinių Lietuvos skurdo rizikos rodiklių analizė rodo, kad Lietuvai ypač aktuali **vaikų** (iki 18 metų) **skurdo rizikos problema**. Šios amžiaus grupės gyventojų skurdo rizikos lygis 2012 m. siekė 20,8 proc. Socialinės rizikos šeimose gyvenantys vaikai sudaro 3,8 proc. visų Lietuvos vaikų, tėvų globos netekę vaikai – 2 proc. Lietuvos vaikų. Šiuolaikinės šeimos susiduria su daugybe problemų – didėja tėvų užimtumas, mažėja kartų solidarumas, nepakankamai išvystyta tarpusavio santykių kultūra. Tokiomis sąlygomis sudėtinga vystytis darniai šeimai. Net 3,7 proc. vaikų auga socialinės rizikos šeimose. Pastebima, kad šeimos, auginančios vaikus, dažnai atsiduria ekonomiškai sunkesnėje padėtyje nei vaikų neturintys asmenys. Šeimos su vaikais vos 5,7 proc. namų ūkio pajamų gali skirti švietimui, poilsiui ir kultūrai, o tai apriboja visaverčio asmenybės ugdymo proceso galimybes.

Vaikų skurdo problema kyla iš šeimų struktūros, t. y. nepilnos (be vieno iš tėvų) ir gausios šeimos dažniau patiria skurdo riziką. Daugelis vaikų auginančių asmenų susiduria su šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo problema. 2010 m. tik apie 15 proc. dirbančių Lietuvos gyventojų manė, kad darbe jiems sudaromos galimybės derinti darbo dienos laiką pagal su šeima susijusias aplinkybes. 2011 m. Lietuvoje vaikų priežiūra buvo suteikta tik 65 proc. vaikų nuo 3 metų iki privalomojo mokyklinio amžiaus.

Socialinės paslaugos vis dar netolygiai išplėtotos skirtingose Lietuvos savivaldybėse. Socialinių paslaugų lygis dalyje savivaldybių neatitinka 2007 m. patvirtintų Socialinių paslaugų išvystymo normatyvų. 2007–2013 m. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų investicijos žymiai prisidėjo prie socialinių paslaugų plėtros, tačiau demografinės šalies tendencijos ir toliau sąlygoja tokių paslaugų poreikio augimą. Praėjusiam laikotarpyje pagrindinis dėmesys buvo skirtas nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūros plėtrai, siekiant, kad kuo didesnę dalis asmenų, kuriems reikalingos vienokios ar kitokios socialinės paslaugos, galėtų jas gauti savo namuose ar netoli jų ir išvengtų apgyvendinimo stacionarioje įstaigoje. ES lėšomis buvo plečiama ar modernizuojama dienos socialinės globos ar socialinės priežiūros centrų, savarankiško gyvenimo namų, laikino gyvenimo namų ar mišrių socialinių paslaugų įstaigų neįgaliesiems, pagyvenusiems asmenims, socialinės rizikos šeimoms bei socialinės rizikos asmenims infrastruktūra. Į remiamas veiklas buvo įtrauktos ir stacionarių socialinių paslaugų įstaigų, teikiančių ilgalaikę socialinę globą, pritaikymo teikti nestacionarias socialines paslaugas veiklos. Taip pat, minėto laikotarpio pabaigoje buvo inicijuota nauja priemonė, remianti nedidelių ilgalaikės globos paslaugas teikiančių įstaigų, pagal savo pobūdį priskirtinų bendruomeninėms paslaugoms, plėtrą. Priemonės lėšomis buvo finansuojamos nedidelės globos įstaigos pagyvenusiems asmenims, grupinio gyvenimo namai neįgaliesiems, pagal šeimai artimos aplinkos modelį veikiančios vaikų globos namai. 2014–2020 m. toliau planuojama plėtoti socialinių paslaugų infrastruktūrą, pagrindinę investicijų dalį skiriant perėjimo nuo institucinės globos prie bendruomenėje teikiamų paslaugų veikloms vykdyti: numatoma įgyvendinti pilotinius perėjimo prie bendruomeninių paslaugų projektus ir įvertinti jų efektyvumą. Siekiant

pereiti nuo stacionarios prie bendruomeninės globos, svarbu išspręsti būsto klausimą. Lietuvoje ypač **problemiškas socialinio būsto prieinamumas**. Šiuo metu patenkinama nedidelė socialinio būsto poreikio dalis. 2012 m. daugiau nei 31 tūkst. asmenų (šeimų) buvo įtraukti į sąrašus socialiniam būstui nuomoti. Iš viso šiose šeimose gyveno apie 70 tūkst. asmenų. 2012 m. socialinis būstas išnuomotas 1086 asmenims (šeimoms), t. y. 3 proc. sąrašuose laukusių asmenų. Didžiausia socialinio būsto problema yra didžiuosiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje.

Visuomenės veiklumą atspindi jos narių **dalyvavimas bendruomenės gyvenime**. Lietuvos visuomenė, ypač jaunimas, gali būti įvardijama kaip gana pasyvi. 34 proc. visuomenės narių dalyvauja vietos bendruomenių veikloje. Visuomeninių organizacijų ir judėjimų veikloje dalyvauja vos 11 proc. asmenų ir tik 45 proc. 16–24 metų jaunimo yra aktyvūs (dalyvauja vietos organizacijų ar savivaldos institucijų veikloje). Kita vertus, stebimas žymus kaimo bendruomeninių organizacijų aktyvumo padidėjimas, siejamas su sėkmingu *LEADER* metodo įgyvendinimu. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, palyginti su 2004–2006 m., vietos veiklos grupių (VVG) skaičius išaugo 2 kartus, įgyvendinamų vietos plėtros strategijų (VPS) skaičius – 5 kartus, kurių taikymo teritorija 2007–2013 m. apima 99 proc. kaimo vietovių. Kaimo bendruomenių, kitų NVO ir *LEADER* priemonės dalyvių poreikiai susiję su socialinėmis ir organizacinėmis inovacijomis (ypač socialiniu verslumu, kas iki 2014 m. kaimo vietovėse nebuvo paplitę ir buvo vykdoma fragmentiškai), socialiai atskirtų asmenų problemų sprendimu, būtinybe bendruomeninėmis pastangomis kovoti su skurdu; ne žemės ir žemės ūkio verslų skatinimu; AEI naudojimo skatinimu; aplinkosaugos, įskaitant žaliosios infrastruktūros, skatinimu; biologinės įvairovės išsaugojimu; bendruomenės narių naudojimosi IT technologijomis didinimu; mokymosi visą gyvenimą skatinimu. Atsižvelgiant į tai, kad 2007–2013 m. *LEADER* investicijomis pagrindinis dėmesys skirtas kaimų atnaujinimui (70 proc. vietos projektams pagal *LEADER* skirtų lėšų), ypač kaimo bendruomenių namų, kultūros centrų ir kitų pastatų sutvarkymui, aiškus tikslas 2014–2020 m. – skatinti kaimo vietovėse kurti darbo vietas, teikti gyventojams būtinas paslaugas. 2014–2020 m. numatoma šią iniciatyvą išplėsti ir į miestus.

Tyrimų duomenimis⁶⁸, šalyje egzistuoja **teritoriniai netolygumai sveikatos priežiūros prieinamumo požiūriu**: 2012 m. dauguma vyresnių nei 16 m. šalies gyventojų, prirėkus negavusių medicinos konsultacijos ar gydymo, kaip pagrindinę priežastį nurodė ilgą šių medicininių paslaugų laukimo trukmę (48 proc.). Kas trečias (36 proc.) reikalinga gydytojo konsultacija nepasinaudojęs kaimo gyventojas tikėjosi, kad negalavimas praeis savaime. Priežastį, kad neįstengė susimokėti, dažniau nurodo miesteliuose ir kaime gyvenantys gyventojai, taip pat gyventojai, priklausantys mažiausias pajamas gaunančių gyventojų kvintilinėms grupėms. Tyrimų duomenys taip pat rodo, kad mažas pajamas gaunantiems gyventojams tapo sunkiau prieinamos odontologijos, sanatorinio gydymo paslaugos. Taip pat nustatyta, kad tam tikruose regionuose (savivaldybėse) gyvenantiems vaikams reikalingas ir aukštos kokybės profilaktines, ambulatorines ir stacionarines paslaugas gauti sudėtingiau ir ilgiau užtrunka nei didžiųjų šalies miestų vaikams. Naudojimosi sveikatos priežiūros paslaugomis skirtumams neabejotinai turi įtakos netolygus sveikatos priežiūros specialistų pasiskirstymas, kai kur atskirų specialybių gydytojų trūkumą didina jų mobilumas tiek šalies viduje, tiek tarp ES šalių. Miestuose dirba didžioji visų gydytojų dalis – daugiau kaip 73 proc., kai tuo tarpu rajonuose suteikiama 60 proc. visų rajonų gyventojams reikalingų sveikatos priežiūros paslaugų.⁶⁹ Netolygus šeimos gydytojų pasiskirstymas tarp savivaldybių lemia skirtingą šių sveikatos specialistų teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą įvairių savivaldybių gyventojams, netolygų gyventojų prisirašymą, šeimos gydytojų darbo krūvių netolygumus, eilių didėjimą. Remiantis tyrimais, nustatyti dideli gydytojų specialistų

⁶⁸ „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2012“, Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

⁶⁹ Lietuvos sveikatos 2014–2020 metų programa.

pasiskirstymo ir teikiamų specializuotų ambulatorinių konsultacijų skaičiaus pagal savivaldybes netolygumai⁷⁰. Lietuvoje, palyginti su ES vidurkiu, mažėja slaugytojų – 2012 m. 100 tūkst. gyventojų teko 793,6, ES – 835,5 slaugytojo, nustatytas netolygus jų pasiskirstymas savivaldybėse. Šalyje stebimas ir spartus gydytojų populiacijos senėjimas, turėsiantis įtakos gausiam gydytojų pasitraukimui iš profesijos iki 2025 m.

Tyrimų duomenys rodo, kad ekonomiškai neaktyvūs, mažas pajamas ir žemą socialinį statusą turintys asmenys patiria psichologines ir socialinio saugumo problemas, turi mažiau palankias sveikos gyvensenos formavimosi ir sveikatos gerinimo galimybes ir atitinkamai susiduria su didesne ligų bei priešlaikinių mirčių rizika⁷¹. 2012 m. daugiausia skurdo rizikoje ir socialinėje atskirtyje gyvenančių asmenų buvo kaime – 40,7 proc., miestuose (išskyrus didžiuosius miestus) tokių asmenų buvo 30,0 proc.⁷² Kaimo gyventojų standartizuoto mirtingumo rodiklis 2012 m. buvo 1,2 karto didesnis nei miesto⁷³, o vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė – 2,9 m. trumpesnė nei miesto gyventojų.⁷⁴ Miestų savivaldybių gyventojai 2012 m. pas gydytojus lankėsi dažniau (10,2 apsilankymai vienam gyventojui) nei rajonų savivaldybių gyventojai (6,2 apsilankymo vienam gyventojui).⁷⁵ Taip pat viešosiose apklausoje kaimo ir rajonų savivaldybių gyventojai savo sveikatą vertina kur kas prasčiau nei didžiųjų miestų gyventojai.⁷⁶ Tai ypač aktualu nuo didžiųjų miestų nutolusiose, Lietuvos pakraščiuose, šalia pagrindinių šalies magistralių ir pan. esančiose teritorijose, kur standartizuoto gyventojų mirtingumo rodikliai (SMR) pagal pagrindines mirties priežastis (kraujotakos sistemos ligos, piktybiniai navikai ir išorinės mirties priežastys) žymiai viršija Lietuvos vidurkį, pavyzdžiui, 2012 m. 24 savivaldybių SMR nuo kraujotakos sistemos ligų daugiau kaip 20 proc. viršijo Lietuvos vidurkį.

Su socialinėmis (nedarbas, skurdas, alkoholio, narkotikų vartojimas ir kt.) problemomis susijęs didelis sergamumas tuberkulioze, kurios plitimą lemia ir psichologinės (nenoras gydytis, gydymo režimo pažeidimai) priežastys, ir nepakankama profilaktika bei pavėluota diagnostika. Pastaraisiais metais ryškėja tendencija, kai tuberkuliozės atvejai nustatomi geros socialinės padėties asmenims ir net vaikams.

Pasinaudojus ES struktūriniais ir Sanglaudos fondais 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, Lietuvoje jau matomi gana ryškūs tam tikrų sveikatos priežiūros paslaugų kokybės ir prieinamumo teigiami pokyčiai: iš esmės sukurta traumos centrų tinklo infrastruktūra, kompleksinę onkologinę pagalbą teikiančios sveikatos priežiūros įstaigos aprūpintos ankstyvajai ligų diagnostikai ir efektyviam gydymui reikalinga infrastruktūra, išplėtotas psichikos sveikatos priežiūros įstaigų tinklas, širdies ir kraujagyslių ligų srityje išigyta būtiniausia įranga ir atnaujintos patalpos kokybiškų paslaugų teikimui apimant visus tris paslaugų teikimo lygius, tačiau kryptingas dėmesys sergamumo ir priešlaikinio mirtingumo nuo pagrindinių neinfekcinių ligų mažinimui ir toliau turi būti skiriamas, kadangi standartizuoto sergamumo ir priešlaikinio mirtingumo nuo pagrindinių neinfekcinių ligų rodikliai Lietuvoje vis dar išlieka vieni blogiausių tarp ES šalių. Juos sąlygoja dideli tarp šalies regionų ir skirtingų socialinių ir ekonominių gyventojų grupių egzistuojantys sveikatos ir jos priežiūros prieinamumo skirtumai.

Sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo ir kokybės gerinimas, ypatingą dėmesį skiriant gyventojų sveikatos išsaugojimui, ligų prevencijai bei ankstyvai ligų diagnostikai, sveikatos priežiūros sistemos optimizavimas ją orientuojant ir pertvarkant taip, kad būtų

⁷⁰ Prieiga per internetą: <http://www.sam.lt/go.php/lit/Medicinos-personalo-skaiciaus-poreikio-ir-darbo-kruvio-pilotines-dienos-fotografijos-analize-placiau/1185>

⁷¹ Jasilionis D., Stankūnienė V., *Suaugusių Lietuvos gyventojų socioekonominiai mirtingumo skirtumai*, 2011.

⁷² „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2012“, Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

⁷³ „Mirties priežastys 2012“, Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2013 m.

⁷⁴ „Lietuvos sveikatos statistika 2012“, Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2013 m.

⁷⁵ „Lietuvos gyventojų sveikata ir sveikatos priežiūros įstaigų veikla 2012“, Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2013 m.

⁷⁶ „Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2012“, Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

sumažinti egzistuojantys dideli sveikatos netolygumai tarp žmonių, gyvenančių didžiųjų miestų savivaldybėse ir tarp tų, kurie gyvena rajonų savivaldybėse, tarp stabilias aukštas pajamas turinčių gyventojų ir tarp tų gyventojų, kurių pajamos yra nereguliarios ir mažos, tarp šeimoje gyvenančių ir vienišų žmonių išlieka vienas iš aktualiausių Lietuvos iššūkių, kurį būtina spręsti.

2014 m. ES Taryba Lietuvai pateikė rekomendaciją, kurioje nurodė, kad Lietuva turėtų didinti paskatas dirbti ir piniginės socialinės paramos sistemos reformą geriau susieti su aktyvumo skatinimo priemonėmis, ypač pažeidžiamiausių asmenų atveju. Lietuva NRD įsipareigojo sumažinti skurdo rizikos lygį nuo 984 tūkst. (2008 m.) iki 814 tūkst. (2020 m.) asmenų.

Nedarbas ir žemos algos yra pagrindinė skurdo Lietuvoje priežastis. Tačiau šį reiškinį lemia ir tokie veiksniai kaip trūkumai socialinės apsaugos sistemoje, viešųjų socialinių paslaugų prieinamumas ir kokybė, socialinis verslas, būsto prieinamumas, neoptimali sveikatos priežiūros sistema.

Sprendžiant skurdo problemą, bus siekiama užtikrinti ekonominių priemonių, ADRP bei socialinės įtraukties priemonių suderinamumą ir bendrą veikimą bei vienodą tinkamos kokybės socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo lygį visiems šalies gyventojams, ypatingai skatinant perėjimą prie bendruomeninių paslaugų.

1.1.2.3.3. Teritorinė plėtra

Lietuvoje teritorinius išsivystymo skirtumus apibūdina didelis atotrūkis tarp sostinės ir kitų regionų pagal nemažai socialinių, ekonominių, demografinių rodiklių. BVP vienam gyventojui vidutiniai skirtumai tarp šalies regionų pastaraisiais metais kiek sumažėjo (2,5 proc. punkto nuo 2007 m.), tačiau tebėra dideli – Vilniaus apskrityje šis rodiklis viršija šalies vidurkį pusantro karto.

Lietuvoje kaimo vietovėmis laikomi kaimai, miesteliai, taip pat miestai, kurių gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst. (išskyrus savivaldybių centrus). Kaimo vietovės užima 97 proc. Lietuvos teritorijos, arba 63,3 tūkst. km². Jose gyvena trečdalis visų šalies gyventojų. Gyventojų tankumas kaimo vietovėse siekia tik trečdalį vidutinio šalies rodiklio ir sudaro 15,7 gyventojų/km² (ES-27 kaimo regionuose gyventojų tankumo vidurkis – 51 gyventojas/km²).

Didžiausius iššūkius teritorinei plėtrai kelia gyventojų skaičiaus mažėjimas. Lietuva pastaraisiais metais yra ir viena sparčiausiai demografiniu požiūriu senstančių ES valstybių. Sparčiausiai neigiami demografiniai procesai vyksta mažuose ir vidutiniuose miestuose. 2007–2012 m. gyventojų skaičiaus mažėjimo tempas mažų ir vidutinių miestų grupėje siekė 13,3 proc., o kai šie miestai buvo nutolę nuo didžiųjų miestų per 50 ir daugiau kilometrų – 13,8 proc. Per tą patį laikotarpį kaimo vietovėse gyventojų sumažėjo 11,2 proc. punkto, o didžiuosiuose miestuose – 9,7 proc. punkto. Mažėjant gyventojų skaičiui, didėja ir mažųjų miestų infrastruktūros santykiniai išlaikymo kaštai, mažėja teikiamų viešųjų paslaugų. Mažesniuose miestuose sutelktas nemažas pramonės potencialas yra prarandamas, nes mažėjant reikiamą kvalifikaciją turinčių gyventojų.

Nors gyventojų mažėja visoje šalyje, sparčiausiai šis procesas vyksta šalies miestuose⁷⁷ nuo 2001 m. surašymo iki 2013 m. miestų gyventojų sumažėjo 14,3 proc., tuo tarpu kaimo vietovių – 9,5 proc. Kiek palankesnė demografinė situacija stebima sostinėje Vilniuje, kur gyventojų skaičius sumažėjo tik apie 3 proc. (daugiausiai dėl vidinės migracijos ir santykinai aukštesnio gimstamumo). Mažuose ir vidutiniuose miestuose ir aplink juos sutelkę nemažai pramonės įmonių, prarandančių konkurencingumą mažėjant reikiamą kvalifikaciją turinčių gyventojų, tuo tarpu darbo jėgai imlus paslaugų sektorius visoje šalies teritorijoje, išskyrus

⁷⁷ Čia ir toliau – maži ir vidutiniai miestai: savivaldybių centrai ir miestai nuo 6 iki 100 tūkst. gyventojų (išskyrus 5 didžiuosius miestus); 5 didieji miestai – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai ir Panevėžys. Mažesni kaip 6 tūkst. gyventojų miestai, neturintys administracinio centro statuso, priskirti kaimo vietovėms.

kurortus ir didžiuosius miestus, išvystytas nepakankamai – didžiuosiuose miestuose ir kurortinėse savivaldybėse prekybos ir paslaugų sektoriuose dirba 70,4 proc. visų dirbančiųjų⁷⁸ (Vilniuje – 77 proc.), likusioje šalies teritorijoje – tik 52,3 proc.

Mažesnių savivaldybių darbo rinkai būdinga siaura specializacija, didelė priklausomybė nuo specifinių sektorių ir įmonių. Pavyzdžiui, Radviliškio rajono savivaldybėje 31 proc. visų įmonių dirbančiųjų dirbo transporto ir saugojimo įmonėse, Vilniaus rajono savivaldybėje – 24 proc. 13-oje savivaldybių užimtųjų kasyboje ir apdirbamojoje gamyboje dalis viršija 33 proc. (Švenčionių rajono savivaldybėje – 47 proc., Kazlų Rūdos savivaldybėje – 54 proc.). Molėtų, Telšių rajonų savivaldybėse, Rietavo savivaldybėje vyrauja statyba (nuo 26 iki 29 proc.). Todėl neužtikrinamas pakankamas užimtumas tarp neturinčių specifinių kvalifikacijų gyventojų ar jaunimo. Didesnė veiklų įvairovė, leidžianti įsidarbinti įvairesnes kompetencijas turintiems gyventojams, prieinama tik didžiuosiuose miestuose ir kurortinėse teritorijose. To pasekmė – tradicinės pramonės ir žemės ūkio regionuose, ypač kaimo vietovėse susiformavusios aukšto nedarbo lygio teritorijos, kuriose vyrauja struktūrinis ir ilgalaikis nedarbas. Ypač ši problema aštri pasienio teritorijose ir retai apgyvendintuose regionuose ir ryškėja visoje šalyje mažėjant ekonomikos nuosmukio sukeltam cikliniam nedarbui.

Dėl demografinių ir darbo jėgos išteklių netolygumų vyksta ekonominės veiklos koncentracija 5 didžiuosiuose miestuose – 2011 m. 5 didžiausiems miestams teko 65,5 proc. visos šalyje sukuriamos pridėtinės vertės (be prekinės žemės ūkio gamybos), 2013 m. pradžioje juose veikė 63,8 proc. MVI, kai šiuose miestuose gyveno apie 40,2 proc. šalies gyventojų. 2011 m. Vilniaus miesto savivaldybės ūkio subjektuose dirbančių samdomųjų darbuotojų buvo 11 proc. daugiau, negu darbingo amžiaus gyventojų savivaldybėje.

Dėl šių priežasčių aplink Vilniaus, Klaipėdos ir iš dalies Kauno miestą, taip pat tarp Šiaulių ir Panevėžio formuojasi aktyvios švytuoklinės migracijos zonos, kuriose stebimas santykinai nedidelis nedarbas mažuose ir vidutiniuose miestuose (turinčiuose gerai išvystytą sisisiekimą su didžiuoju miestu), nedidelė dalis ilgalaikių bedarbių.

Kadangi šalies ekonominis potencialas yra sukoncentruotas 5 didžiausiuose miestuose, jie sutraukia ir didelius migracijos srautus, o su naujais gyventojais pasireiškia ir papildomos socialinės problemos. Viena jų – nepatraukliose ar apleistose didžiųjų miestų dalyse (mikrorajonuose) besiformuojantys socialinių patologijų, nusikalstamumo židiniai, reikšmingai veikiantys situaciją visame mieste ir darantys šias teritorijas nepatrauklias gyventi, lankytis ar investuoti. Šiuose miestuose gyvena 35 proc. visų šalies registruotų jaunų bedarbių. Kitas aiškiai stebimas procesas yra susijęs su aktyvia migracija į priemiesčių teritorijas – vyksta kompaktiškų miesto struktūrų išskydimas.

Teritorijos, esančios ties didžiųjų miestų centrais (apie 5–7 km spinduliu) praranda gyventojus dar sparčiau nei daugelis mažų ir vidutinių miestų. Patrauklios gyvenamosios teritorijos vis labiau susitelkia ties miestų pakraščiais – 15–20 km nuo centro, čia koncentruojasi ir nauja ekonominė veikla, naujos MVI. Tačiau tokia plėtra turi neigiamą poveikį aplinkai – daugėja užstatytų teritorijų, plečiama transporto infrastruktūra, nors gyventojų skaičius mažėja. Jeigu plėtrai būtų naudojamos jau urbanizuotos teritorijos, būtų galima sutaupyti 20–40 proc. žemės išteklių, 15–25 proc. sumažinti transporto infrastruktūros ir 7–15 proc. vandentiekio ir vandenvalos įrenginių poreikį.

Tuštėjant miestų centrams, didžiųjų miestų centrinėse dalyse esančių užstatytų teritorijų, turinčių susiformavusią infrastruktūros tinklą, ekonominis potencialas išnaudojamas nepakankamai. Neišnaudojamos konversijos (įskaitant taršos likvidavimą, buvusių užterštų teritorijų išvalymą ir pakartotinį panaudojimą) galimybės buvusiose pramoninėse teritorijose ir traukos centruose, miestų subcentrų, pericentrų, o mažesnių metropolinių centrų kaip Panevėžys ar Šiauliai atveju – ir paties miesto centro investicinis potencialas, leidžiantis kurti naujas darbo

⁷⁸ Čia ir toliau – išskyrus žemės ūkio, finansinio tarpininkavimo, viešojo valdymo ir gynybos veiklą.

vietas miesto ir jį supančių teritorijų gyventojams. Plėtrai panaudojus jau esamas teritorijas galėtų būti sumažintas neigiamas poveikis aplinkai, efektyviau naudojama esama infrastruktūra.

Ypatingai tikslinėse teritorijose išvelgiamas poreikis spręsti ekonomines ir socialines problemas, efektyviai išnaudojant ekonominę teritorijos potencialą, tarp jų ir kultūros išteklius. Didinant kultūros paslaugų kokybę ir prieinamumą, sukuriama aktyvaus dalyvavimo sąlygos, skatinamas bendruomeniškumas ir socialinė atsakomybė, ugdomi socialiai pažeidžiamų grupių socializacijos įgūdžiai ir motyvacija integruotis į pilnavertį socialinį ir ekonominį gyvenimą, tokiu būdu didinamas tikslinės teritorijos patrauklumas investicijoms, verslo ir naujų darbo vietų kūrimui. Todėl svarbu skatinti investicijas, didinančias teritorijos ekonominę ir socialinę gyvybingumą: kuriančias naujus lankytojų srautus, formuojančias paklausą vietos verslams, didinančias patrauklumą investicijoms, verslo plėtrai, naujų darbo vietų kūrimui. Kuriamos infrastruktūros palaikymo kaštus svarbu vertinti kartu su investicijų poreikiu atliekant kiekvieno investicinio projekto kaštų ir naudos ir ekonominio bei socialinio naudingumo analizę.

Demografinės, teritorinio užimtumo ir darbo jėgos persiskirstymo tendencijos, vykstantys miestų susitraukimo (angl. *shrinking cities*) ir padrika miestų plėtra (angl. *urban sprawl*), vieningų vietos ar regioninių (apimančių tiek regiono centrą, tiek aplinkines teritorijas) nepakankamas ar neprieinamas viešasis transportas lemia susisiekimo problemas ir augantį automobilizacijos lygį. Netolygūs transporto srautai kelia tokias aplinkosaugines problemas kaip aplinkos tarša, triukšmas ties pagrindinėmis miestų arterijomis ir nesudaro sąlygų didinti miesto ir kaimo teritorijų integracijos. Šiuo metu nėra aiškios strategijos ir koncepcijos, kaip užtikrinti susisiekimą tarp miestų ir priemiesčių, tarp kaimo vietovių ir regionų centrų, nėra taikomos kompleksinės priemonės, skirtos paskatinti vartotojus integruoti skirtingas viešojo transporto rūšis.

Mažų ir vidutinių miestų atsilikimą (tiek fizinių, tiek ekonominių), mažą jų patrauklumą gyventojams iš dalies lemia ir tai, kad jie nepakankamai integruoti į nacionalinius transporto tinklus, neišnaudojamos alternatyvaus, įvairių rūšių transporto galimybės, jų sinergija, įtaka verslo diversifikacijai. Dideli transporto paslaugų prieinamumo netolygumai gilina socialinę atskirtį ir išstumia pažeidžiamas grupes (pavyzdžiui, atokių kaimo vietovių gyventojus) iš darbo rinkos. Tai ypač aktualu vertinant tai, kad Lietuva (kaip nurodoma EK rekomendacijose) yra ketvirta prasčiausius socialinės atskirties rodiklius ir prasčiausius rodiklius pagal pajamų nelygybę turinti ES valstybė. Todėl tvaraus judumo, didesnio transporto integralumo skatinimas gali būti vienas iš esminių veiksnių, kuris padidintų teritorinę, ekonominę ir socialinę sanglaudą Lietuvoje ir efektyviai išspręstų regioninio masto problemas.

Lietuvoje skurdo rizikos lygis kaime 2012 m. siekė 28,5 proc. ir buvo 2,5 karto didesnis palyginti su didžiais miestais. Kiek geresnė, tačiau taip pat sudėtinga situacija mažų ir vidutinių miestų grupėje – skurdo rizikos lygis čia siekė 17,9 proc. Kaimo vietovėse daugėja gyventojų, susiduriančių su dideliais materialiniais nepritekliais – jei 2010 m. gyventojų, susiduriančių su 4 ir daugiau iš 9 nepritekliaus elementų dalis tarp miesto ir kaimo vietovių skyrėsi nedaug (mieste – 19,3 proc., kaime – 19,9 proc.), 2011 m. skirtumai išaugo – su dideliais materialiniais nepritekliais susiduriančių asmenų miestuose sumažėjo iki 16,9 proc., kaime padaugėjo iki 21,7 proc.

2012 m. nedarbo lygis kaime siekė 19,5 proc. (t. y. 6,3 proc. didesnis už šalies vidurkį). Kaimo vietovėse, net ir esančiose netoli didžiųjų miestų, užimtumo situacija dažnai sudėtingesnė nei mieste – besiribojančiose kaimo vietovėse registruoto nedarbo lygis dažnai 1,5–1,7 karto didesnis negu mieste (pavyzdžiui, su Vilniaus miestu besiribojančioje Vilniaus rajono savivaldybėje, Trakų rajono savivaldybėje ar Šalčininkų rajono savivaldybėje, ties Kaunu – Kazlų Rūdos savivaldybėje, Jonavos rajono savivaldybėje).

Didelė dalis užimtų kaimo gyventojų dirba žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuje, tačiau dar nepakankama alternatyvių kaimo ekonominės veiklos sferų plėtra ir vangus naujų darbo vietų kūrimas lemia lėtai didėjantį žmonių užimtumą kaime.

Mažesnė kaimo vietovių gyventojų perkamoji galia ir mažesnė prieinamų paslaugų įvairovė lemia, kad didžiausia individualaus vartojimo išlaidų dalis 2012 m. kaimo vietovėse

tenka būtiniausiems poreikiams tenkinti (daugiausia maistui – 39,2 proc.), tuo tarpu tokioms sritims, kaip poilsis, kultūra, švietimas, tenkančios individualaus vartojimo išlaidos beveik 2 kartus mažesnės nei miesto vietovėse. Pavyzdžiui, poilsiui ir kultūrai vienas kaimo vietovės gyventojas 2012 m. išleido vidutiniškai 26,1 lito (7,5 euro) per mėnesį arba 3,6 proc. visų išlaidų, švietimui – 5,1 lito (1,5 euro) per mėnesį, arba 0,7 proc. visų išlaidų.

Dalis kaimo vietovių sulaukia didelių migracijos srautų dėl miestų plėtros į priemiesčius (paprastai aplink didžiuosius miestus). Tačiau tokia plėtra likusioms kaimo vietovėms teigiamo poveikio neturi, o formuojant naujas gyvenvietes „plyname lauke“ komunikacijų, transporto infrastruktūros sukūrimo kaštai gerokai didesni, negu būtų vystant esamus kaimus ir miestelius. Taip pat tokiose gyvenvietėse paprastai nėra teikiama didelė dalis viešųjų ir privačių paslaugų. Iš dalies teritorinio išsivystymo skirtumai yra natūralūs ir nulemti daugeliui valstybių būdingų objektyvių ekonominių ir socialinių procesų, pirmiausia sostinės, kaip ekonominės ir socialinės veiklos koncentracijos vietos, fenomeno. Kita vertus, jie rodo ir tai, kad atskirų teritorijų galimybės nepakankamai išnaudojamos, o demografiniai ir socialiniai iššūkiai, tokie kaip gyventojų senėjimas ir emigracija, skirtingu mastu pasireiškiantys įvairiuose šalies regionuose, verčia spręsti specifines problemas, siekiant užtikrinti bent panašius gyvenamosios aplinkos, viešųjų paslaugų kokybės standartus visoje Lietuvos teritorijoje: užtikrinti tolygią bei tvarią regionų plėtrą, spręsti specifines atskiroms gyvenamosioms vietovėms būdingas problemas, lemiančias esamus ar besiformuojančius teritorinius išsivystymo netolygumus.

Žemas išsilavinimo lygis, verslumo stoka yra vienos pagrindinių atokesnių, dažniausiai kaimo, gyventojų nedarbo priežasčių. Kaimo MVĮ sudaro apie 15 proc. Lietuvoje veikiančių MVĮ skaičiaus. Tai rodo, kad verslas daugiausia plėtojamas miestuose, kuriuose yra didesnė rinka, skiriamas didesnis dėmesys infrastruktūros plėtrai, palankesnės nei kaimo vietovėse sąlygos gyventojų verslumo ugdymui, aukštesnė žmoniškųjų išteklių kvalifikacija, didesnė verslo konsultavimo paslaugų pasiūla ir kokybė. Be to, spartesnis kaimo nei miesto gyventojų senėjimas ypač didina sveikatos priežiūros ir kitų socialinių paslaugų poreikį kaimo vietovėse.

Kaimo vietovėse trūksta vandentvarkos, nuotekų šalinimo ir atliekų tvarkymo infrastruktūros. Lyginant miestų ir kaimo vietoves, itin akivaizdūs nuotekų tvarkymo sistemų netolygumai – nuotekų tvarkymo paslauga prieinama apie 91 proc. didžiųjų miestų ir tik apie 16 proc. kaimo gyventojų⁷⁹. Pažymėtina, kad Lietuvoje kaimo vietovės yra retai apgyvendintos (tankumas – 15,7 gyventojų/km²), o daugiau nei 63 proc. gyventojų vietovėse iki 1 tūkst. gyventojų sudaro gyvenvietės, kuriose gyvena iki 50 gyventojų. Be to, nesant kokybiškų geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų teršiami požeminiai vandens telkiniai, dėl ko prastėja jų ekologinė būklė. Dėl to ypatingas dėmesys turi būti skiriamas atokesnėms, rečiau apgyvendintoms kaimo vietovėms, kuriose gyventojams neteikiamos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugos arba jos yra nekokybiškos. Atsižvelgiant į žemą kaimo gyventojų tankumą rodiklį kaimo vietovėse, siekiant išlaikyti gyventojus kaimo vietovėse, atgaivinti negyvybingas vietoves ir užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas ir skatinti darnią plėtrą, kaimo gyvenamosiose vietovėse iki 200 gyventojų reikalingos investicijos į vietinių vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įrenginių, sistemų įrengimą arba atnaujinimą, vandens gerinimo, geležies šalinimo sistemų įrengimą arba atnaujinimą.

Kita vertus, dėl rezidentinio ir rekreacinio kaimo vietovių patrauklumo, sudaryto tvirtų bendruomeninių santykių, galimybės gyventi gamtos prieglobstyje, turėti daug didesnę nuosavą erdvę, apsirūpinti natūraliai užaugintais maisto produktais, ir kintant visuomenės vertybėms, plečiantis ekologiniam judėjimui, Lietuvoje pastaraisiais metais ryškėja tendencija keltis gyventi iš miesto į kaimą, ypač į kaimo vietoves, esančias šalia didžiųjų šalies miestų. 2012 m. net 84 proc. atvykusiųjų gyventi į kaimą sudarė buvę Lietuvos miestų gyventojai⁸⁰. Didžiųjų šalies

⁷⁹ Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo 2008–2015 metų plėtros strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. rugpjūčio 27 d. nutarimu Nr. 832.

⁸⁰ Lietuvos žemės ir maisto ūkis, 2012. LAEI, 2013.

miestų gyventojų apklausa rodo, kad net ketvirtadalis jų norėtų gyventi kaime. Jaunimo požiūris į gyvenimą kaime dar palankesnis – jame norėtų gyventi net 36 proc. apklaustų studentų ir moksleivių⁸¹. Siekiant tvarios regioninės plėtros kaimo vietovėse, tikslinga tęsti kaimų atnaujinimo, amatų plėtros, *LEADER* iniciatyvas, skatinti verslo – tiek žemės ūkio, tiek ne žemės ūkio – veiklas.

Žuvininkystės sektoriuje socialinė problematika – augantis nedarbas, žemėjantis pragyvenimo lygis, nepakankama jaunų žvejų įtrauktis ir motyvavimas, yra labiau būdinga pakrančių bendruomenėms, kurių žvejybos verslo plėtros galimybės dėl keliamų tausumo ir pajėgumų mažinimo reikalavimų pastaruoju metu yra negalimos. Todėl žuvininkystės regionuose svarbu skatinti socialinę sanglaudą, ypatingą dėmesį skiriant pakrančių bendruomenių problemoms spręsti.

Nacionalinės regioninės politikos iššūkis – panaudojant ES sanglaudos politikos reglamentuose numatytus naujus įgyvendinimo mechanizmus, o taip pat LEADER priemonės įgyvendinimo Lietuvos kaimo vietovėse patirtį, nustatyti kiekvienos teritorijos poreikius ir potencialą atitinkančias specializuotas investicijas, kurių kompleksinis ir laiku suderintas įgyvendinimas užtikrintų geriausių minėtos politikos tikslų ir prioritetų pasiekimą.

⁸¹ Žalioji knyga: Lietuvos kaimo ateitis. Vilnius, 2010.

1.2. Ex ante vertinimo santrauka

2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos išankstinio vertinimo rezultatų pagrindu programos rengėjams buvo pateikti pasiūlymai ir rekomendacijos dėl svarbiausių ES struktūrinės paramos planavimo aspektų.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu ypač svarbi orientacija į rezultatus ir pastangų sutelkimas į svarbiausius šaliai kylančius iššūkius. Partnerystės sutartyje pateiktas tematinų tikslų pasirinkimo pagrindimas ir per išankstinį vertinimą atlikta poreikių ir iššūkių analizė parodė, kad 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programoje buvo pagrįstai pasirinkti visi vienuolika tematinų tikslų. Nors dėl politikos fragmentiškumo abejonių kėlė kovai su klimato kaita skirto tematinio tikslo pasirinkimas, buvo nustatyta, kad šiai svarbiai sričiai Lietuvoje iki šiol buvo skiriama nepakankamai dėmesio. Tad planuojamos investicijos šioje srityje prisidės prie nuoseklios prisitaikymo prie klimato kaitos politikos formavimo ir priemonių, skirtų klimato kaitos poveikio mažinimui ir su klimato kaita susijusių rizikų prevencijai, įgyvendinimo. 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos prioritetai ir konkretūs uždaviniai atitinka Bendrųjų nuostatų reglamentą bei Partnerystės sutartį, tačiau pradiname programavimo etape buvo nepilnai atsižvelgta į Tarybos rekomendacijas Lietuvai dėl tolimesnio viešosios politikos reformų (valstybės valdomų įmonių ir pensijų reformos) įgyvendinimo. Todėl viena iš išankstinio vertinimo pateiktų rekomendacijų buvo įtraukti atitinkamas veiklas į 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos 10 prioriteto „Visuomenės poreikius atitinkantis ir pažangus viešasis valdymas“ konkrečius uždavinius.

Nepaisant tinkamo teminių tikslų pasirinkimo, pradiname investicijų formulavimo etape 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos konkretūs uždaviniai apėmė didžiąją dalį ESF, Europos regioninės plėtros fondo (ERPF) ir Sanglaudos fondo investicinių prioritetų. Siekiant stiprinti ES struktūrinės paramos panaudojimo orientaciją į rezultatus, per išankstinį vertinimą buvo rekomenduota mažinti pasirinktų investicinių prioritetų skaičių ir formuluoti aiškius siekiamus pokyčius nurodančius konkrečius uždavinius. Į šias rekomendacijas buvo atsižvelgta – 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos projekte pasirinktų investicinių prioritetų skaičius buvo sumažintas trečdaliu, pagerinant intervencijų logiką ir sudarant prielaidas atitikti tematinės koncentracijos reikalavimus. Konkrečių uždavinių skaičiaus sumažinimas ir intervencijų logikos detalizavimas taip pat prisidėjo prie didesnio veiksmų programos vidinio nuoseklumo bei išorinio suderinamumo. 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos rengėjai atsižvelgė į didžiąją dalį išankstinio vertinimo rekomendacijų nustatyti aiškias takoskyras tarp panašų pobūdį turinčių investicijų (pavyzdžiui, verslumo skatinimo, remiant SVV ir savarankiško užimtumo didinimo, skatinant verslumą) ir užtikrinti ESF ir ERPF investicijų, siekiančių to paties pokyčio, suderinamumą ir papildomumą (pavyzdžiui, ESF ir ERPF investicijos švietimo ir mokymo srityse). Išorinio 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos suderinamumo buvo siekiama pateikiant rekomendacijas dėl planuojamų investicijų suderinamumo bei galimo dubliavimosi su ES (pavyzdžiui, 2014–2020 m. KPP, „Horizontas 2020“, Europos infrastruktūros tinklų priemonė, kt.) ir nacionalinėmis programomis, investuojant MTEP ir inovacijų, transporto ir pagrindinių tinklų infrastruktūros, aplinkosaugos, energetikos ir kitose srityse.

2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programoje numatytas finansavimo pasiskirstymas tarp prioritetų atitinka suformuluotus specifinius uždavinius ir tikėtina, kad leis pasiekti laukiamų rezultatų. Tai, kad 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu santykinai daugiau lėšų planuojama skirti mokslinių tyrimų ir inovacijų sričiai bei investicijoms, nukreiptoms į energijos efektyvumo didinimą ir AEI gamybos ir naudojimo skatinimą, atitinka EK poziciją ir parodo šių veiksmų programos prioritetų svarbą Lietuvai. Kita prioritetinga investicijų sritis yra žmogiškieji ištekliai: visuomenės švietimui ir mokymui, socialinės įtraukties ir užimtumo skatinimui yra numatyta skirti beveik trečdalį visų ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšų 2014–2020 m. Aukščiau įvardytoms svarbiausioms investicijų kryptims numatytas

finansavimas atitinka Lietuvos įsipareigojimus, įgyvendinant sumanaus, tvaraus ir integracinio augimo strategiją „Europa 2020“ ir siekiant NRD nustatytų kiekybinių tikslų. Ambicingi šalies tikslai daugiau nei dvigubai padidinti išlaidas moksliniams tyrimams ir inovacijoms, didinti energijos vartojimo efektyvumą, žymiai sumažinti skurdo riziką bei socialinę atskirtį ir padidinti gyventojų užimtumą reikalauja ypatingo dėmesio ir aiškaus prioritetų nustatymo, planuojant ES struktūrinės paramos finansavimo pasiskirstymą, paramos formas ir įgyvendinimo modelius per Išankstinį vertinimą atliktas galimo ES struktūrinės paramos poveikio makroekonominis modeliavimas parodė, kad numatomas investicijų pasidalijimas tarp tokių sričių kaip moksliniai tyrimai ir inovacijos, žmogiškieji išteklių, infrastruktūra ir kitos sritys yra gana optimalus; remiantis simuliacijomis nustatyta, kad didžiausią grąžą Lietuvai tikėtina duotų ES struktūrinės paramos nukreipimas į mokslinius tyrimus ir inovacijas. Tačiau siekiant efektyviai naudoti ES struktūrinės paramos lėšas, per išankstinį vertinimą buvo pateiktos rekomendacijos plačiau naudoti finansinius instrumentus, skatinant MTEP bei inovacijas, remiant verslumą bei verslo plėtrą ir svarstyti galimybes taikyti finansinius instrumentus vandens tiekimo ir nuotekų valymo infrastruktūros projektams. Kitos nei negražintinos subsidijos paramos formos (grąžintinos subsidijų, prizai) buvo rekomenduotos taikyti daliai investicijų į MTEP skatinimą ir švietimo infrastruktūrą.

Išankstinis vertinimas parodė, kad nustatant 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos rezultato ir produkto rodiklius buvo vadovaujamosi EK gairėmis: naudojami bendrieji rodikliai ir formuluojamas ribotas skaičius specifinių rodiklių. Atlikus siūlomų stebėsenos rodiklių analizę buvo pateiktos rekomendacijos naudoti visus tinkamus bendruosius rodiklius ir tikslinti specifinius rodiklius taip, kad jie būtų aiškiai suprantami ir tinkamai atlieptų intervencijų pobūdį. Teigiamai vertinama, kad veiksmų programos projekte nustatant produkto rodiklių reikšmes, buvo remiamasi 2007–2013 m. patirtimi, apskaičiuojant skirtų lėšų ir sukurtų produktų santykį, arba atliktais vertinimais. Kita vertus, nustatant rezultato rodiklius ERPF ir Sanglaudos fondo intervencijų srityse, buvo vadovaujamosi nacionaliniuose strateginiuose dokumentuose nustatytų vertinimo kriterijų reikšmėmis, todėl atskirais atvejais yra stebimas atotrūkis tarp specifiniam uždaviniui suplanuotų produkto rodiklių reikšmių ir laukiamo rezultato. Tai rodo, kad veiksmų programos projekte suplanuotų rezultato rodiklių pasiekimui įtakos turės ir kiti veiksniai, tokie kaip reguliavimo pokyčiai, demografinės tendencijos, ekonominė situacija. Todėl per išankstinį vertinimą buvo pateiktos rekomendacijos veiksmų programos specifinių uždavinių aprašymuose įvardyti, kokie kitų prioritetų veiksmas ir išorės veiksniai prisidės prie laukiamo rezultato.

Atliktas 2007–2013 m. ES struktūrinės paramos administravimo sistemos efektyvumo vertinimas parodė, kad naujuoju programavimo laikotarpiu turi būti išlaikyta esama administravimo sistema ir jos dalyvių gebėjimai, plėtojant valdymo ir kontrolės sistemos (VKS) dalyvių ir specializuotų institucijų partnerystę, vienodinant administravimo praktikas ir naujas institucijas į VKS įtraukiant tik iš anksto įvertinus jų turimus administracinius gebėjimus. Partnerystės sutartyje numatytos administracinės naštos pareiškėjams mažinimo priemonės atitinka minėto vertinimo pateiktas rekomendacijas, o suplanuota techninė parama veiksmų programos administravimui sudaro prielaidas šioms priemonėms įgyvendinti. Per išankstinį vertinimą atlikta rengiamų teisės aktų analizė taip pat parodė, kad pateiktas išankstinės sąlygos dėl statistinių duomenų prieinamumo ir pakankamumo įgyvendinimo veiksmų planas sudaro prielaidas sukurti tinkamą ES fondų investicijų veiksmų programos stebėsenos sistemą ir rinkti vertinimui reikalingus duomenis.

Rengiant 2014–2020 m. KPP, *ex ante* vertintojai pateikė siūlymus, iš kurių į daugelį buvo atsižvelgta. Atlikta socialinės ir ekonominės, sektorinės ir aplinkos analizė, jos pagrindu identifikuotų kaimo SSGG veiksmų ir pagrindinių plėtros poreikių vertinimas parodė, kad strategijoje pagrįstai pasirinkta įgyvendinti visus šešis kaimo plėtros prioritetus ir daugelį tikslinių sričių (16 Reglamente (ES) Nr. 1305/2013 numatytų ir vieną papildomą) KPP nėra numatyta įgyvendinti energijos ir vandens naudojimo efektyvumo didinimo tikslinių sričių ir šis pasirinkimas yra pagrindžiamas esama situacija, teigiamomis tendencijomis ir santykinai gerais

rezultatais ES kontekste. Atsižvelgiant į duomenų prieinamumo ir tinkamumo pradinei analizei ir tolesniems vertinimams svarbą, *ex ante* vertintojai pabrėžė, kad viešai skelbiami nacionaliniai statistiniai duomenys pagal kaimo gyvenamąją vietovę neatitinka KPP taikomos kaimo vietovių aprėpties ir rekomendavo remtis EK patvirtintos kaimo regionų tipologija. Vis dėlto specifiniams konteksto rodikliams pasirinkti naudoti nacionaliniai statistiniai duomenys, kaip labiau atskleidžiantys nacionalinę kaimo specifiką, nors ir ne visai atitinkantys KPP taikomos kaimo vietovių aprėpties.

Bendra KPP intervencijos logika iš esmės tęsia dabartiniu laikotarpiu įgyvendinamas priemones. Didžiausias dėmesys ir finansinis svoris KPP skiriamas žemės ūkio konkurencingumo didinimo tikslams ir priemonėms (apie 40 proc. paramos). Tai lemia santykinai didelę šio sektoriaus svarbą ūkiui bei didelei daliai gyventojų ir išliekantis šių sektorių produktyvumo ir darbo našumo skirtumas nuo kitų ES šalių. Ši orientacija taip pat atitinka pagrindinių socialinių ekonominių partnerių poreikius. Teigiama vertinama pastanga koncentruoti paramą, teikiant prioritetą gyvulininkystės, vaisių ir daržovių sektoriams bei smulkių ir vidutinių ūkių konkurencingumui.

Atsižvelgiant į *ex ante* vertintojų rekomendacijas, buvo įtrauktos ir naujos (iki šiol neįgyvendintos) veiklos: siekiant didinti žemės ūkio veiklos konkurencingumą suplanuotos veiklos, skatinančios inovacijų diegimą bei mokslo ir gamintojų bendradarbiavimą, o didinant smulkių ir vidutinių ūkių galimybes investuoti ir kurti aukštesnę pridėtinę vertę turinčius produktus – smulkių subjektų horizontalaus ir vertikalios pobūdžio bendradarbiavimo veiklos. Aplinkosaugos priemonėms užtikrintas privalomas minimalus 30 proc. finansavimas.

Socialinei situacijai kaime gerinti įgyvendinamas 6 prioritetas, skirtas socialinei įtraukčiai didinti, skurdui mažinti ir ekonominei plėtrai skatinti. Nors nedarbo, skurdo ir kitos socialinės problemos kaime yra reikšmingos, šioms veikloms numatyta santykinai mažesnė paramos dalis, nei kitiems tikslams (mažiau nei 20 proc. paramos). *Ex ante* vertintojų nuomone, šis pasirinkimas yra pagrįstas, nes KPP finansavimas ir instrumentai socialinėms problemoms spręsti yra gana riboti, kadangi pagrindiniai įrankiai apima darbo paklausos skatinimą, t. y. naujų darbo vietų kaime kūrimą bei nedidelio masto socialinių paslaugų (per *LEADER* projektus) teikimą. Siekiant spręsti užimtumo ir socialinės atskirties problemas kaime, būtina užtikrinti suderinamumą ir papildomumą su ESI fondų bei nacionalinėmis socialinės apsaugos politikos priemonėmis, kurios užtikrina darbo jėgos pasiūlą, tinkamą jos kvalifikaciją, būtinų socialinių paslaugų teikimą.

Atsižvelgiant į vertintojų rekomendacijas, 2014–2020 m. KPP numatyta galimybė išplėsti finansinių priemonių naudojimą – taikyti įvairesnes finansinių priemonių formas ir naudoti jas platesniam investicijų spektrui (ne tik žemės ūkio veiklai, žemės ūkio produktų perdirbimui, bet ir kitoms veikloms).

Remiantis pasirinktais 2014–2020 m. KPP prioritetais ir tikslinėmis sritimis bei finansiniu paskirstymu tarp jų, nustatyta, kad 2014–2020 m. KPP prisidės prie strategijos „Europa 2020“ pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo prioritetų įgyvendinimo. 2014–2020 m. KPP daugiausia lėšų skirta žemės ūkio konkurencingumo didinimo prioritetui, pirmenybę teikiant inovacijų diegimui. 2014–2020 m. KPP gali prisidėti prie vieno iš pažangaus augimo kiekybinių tikslų, t. y. padidinti investicijas į mokslinius tyrimus ir inovacijas. Tikimasi, kad padidės investicijos į energijos, gaunamos iš AEI, dalies didinimą (per biomasės bei biodujų žaliavos, produktų gamybą ir panaudojimo skatinimą) bei ŠESD kiekio mažinimą (diegiant ir taikant klimatui draugiškus ūkininkavimo metodus bei miškininkystės priemones). Gana reikšmingą poveikį 2014–2020 m. KPP gali turėti siekiant integracinio augimo tikslų. Galimybė kurti naujus ūkius, kurti ir plėtoti ne žemės ūkio veiklos verslus sukurs naujas darbo vietas kaime, kurios prisidės prie gyventojų užimtumo didinimo. Skurdo arba atskirties riziką patiriančių žmonių skaičiaus mažinimui tiesioginės įtakos turės *LEADER* metodu įgyvendinami vietos projektai, kuriais remiamos socialinės įmonės, teikiamos socialinės paslaugos. Tikėtina, kad 2014–2020 m. laikotarpiu *LEADER* priemonės turės didesnį poveikį šiam tikslui, nes bus

orientuojamos į veiklos vykdymą, o ne infrastruktūros tvarkymą (kas daugiausia daryta 2007–2013 m. laikotarpiu).

Lietuvos žuvininkystės sektoriaus 2014–2020 m. veiksmų programos (toliau – Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programa) *ex ante* vertinimo duomenimis, pasirinktos Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos priemonės yra orientuotos į ES pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijos „Europa 2020“ įgyvendinimą, realizuojant atitinkamus teminius tikslus, nustatytus Bendrųjų nuostatų reglamente. ES lygmens dokumentuose numatyta, kad Europos jūrų reikalų ir žuvininkystės fondo (EJRŽF) investicijų įgyvendinimas sieks žuvininkystės bei akvakultūros sektoriaus gyvybingumo ir konkurencingumo didinimo, rėms jų aplinkosauginį tvarumą bei socialinę sanglaudą ir darbo vietų kūrimą nuo žuvininkystės priklausančiose bendruomenėse. Atsižvelgiant į tai, kad 2014–2020 m. žuvininkystės sektoriaus plėtrai pasirinkta didžioji dauguma EK siūlytų konkrečių uždavinių, darytina prielaida, kad Bendrųjų nuostatų reglamente išskelti teminiai tikslai, o kartu ir strategijos „Europa 2020“ siekiai yra tinkamai atspindėti planavimo lygmenyje. Reformuotoje Bendrojoje žuvininkystės politikoje (BŽP) numatytus nepageidaujamos priegaudos išmetimų atsisakymo ir didžiausių leistinų sugavimų uždavinius planuojama įgyvendinti pasitelkiant Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos priemones, numatytas pagal pasirinktą žuvininkystės poveikio jūrinei ir vidaus vandenų aplinkai mažinimo konkretų uždavinį.

Lietuvos žuvininkystės sektoriaus strateginis tikslas poveikio klimato kaitai švelninimo ir prisitaikymo prie klimato kaitos keliamų aplinkos pokyčių srityje – mažinti gamtinių ekosistemų ir šalies žuvininkystės sektoriaus pažeidžiamumą, diegiant priemones, leidžiančias išlaikyti ir padidinti jų atsparumą klimato kaitos pokyčiams, ir užtikrinant palankias visuomenės gyvenimo ir ūkinės veiklos sąlygas, o taip pat skatinant perėjimo prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų žuvininkystės sektoriuje rėmimą.

Ex ante vertinimo nustatyta, kad Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programoje pasirinktos žuvininkystės sektoriaus plėtros kryptys ir keliami tikslai ir jų įgyvendinimui pasirinktos priemonės yra tinkamos ir atitinka nacionalinę ir ES strateginę žuvininkystės sektoriaus darbotvarkę. Pasirinktos vystymo kryptys ir priemonės neprieštarauja atliktai žuvininkystės sektoriaus SSGG analizei ir jos nustatytiems sektoriaus poreikiams ir yra nukreiptos spręsti pagrindines sektoriaus problemas bei iššūkius. Nors pasirinktos įgyvendinti priemonės yra tinkamos žuvininkystės sektoriaus poreikių ir iššūkių kontekste, tačiau priemonių skaičius yra santykinai didelis, o tai gali apsunkinti jų įgyvendinimą ir didinti jų įgyvendinimo kaštus. Todėl atsižvelgiant į tai, kad kai kurių priemonių atveju joms numatytos lėšos nebus santykinai didelės ir pareiškėjų skaičius mažas, įgyvendinimo etape būtina ieškoti galimybių artimas priemonės sieti į grupes pagal, pavyzdžiui, investicijų tematiką, sektorius ar pobūdį. Tai palengvintų priemonių administravimą, sudarytų galimybes mažinti administravimo kaštus. Tokiu būdu galima padidinti priemonių ir jų siekių aiškumą ir suvokimą tarp potencialių pareiškėjų.

Siekiant tinkamai suplanuoti ir užtikrinti efektyvią Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos stebėseną ją įgyvendinant, pabrėžiama būtinybė užtikrinti racionalią ir realistišką programos uždavinių rezultatų rodiklių sistemą bei siektinas rodiklių reikšmes, taip pat atsižvelgiant į 2007–2013 m. programavimo laikotarpio Lietuvos žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos pasiekimų vertinimą bei tinkamos pradinės situacijos nustatymą. Be to, svarbu atkreipti dėmesį į galimybes užtikrinti pasirenkamų rodiklių išmatuojamumą, todėl *ex ante* vertintojas rekomenduoja parengti pasirinktų rezultato rodiklių skaičiavimo metodiką.

Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programoje finansiniai ištekliai paskirstyti remiantis 2007–2013 m. programavimo laikotarpio investicijų proporcijomis pagal sektoriaus sritis. Remiantis vertintojų atlikta sektoriaus problematikos analize ir dviejų programavimo laikotarpių gretinimu, pagrindinės žuvininkystės sektoriaus problemos ir iššūkiai 2014–2020 m. didžiąja dalimi išliko panašūs kaip ir 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, todėl panašus finansinių išteklių paskirstymas laikomas pagrįstu. Nedidelius finansinių išteklių proporcijų pokyčius nulėmė besikeičianti sektoriaus strateginė darbotvarkė. Didesnė lėšų dalis nei ankstesniame

laikotarpyje numatyta prioriteto, kuriuo skatinamas užimtumas ir teritorinė sanglauda žuvininkystės regionuose. Tokiu būdu atsižvelgiama į ES akcentuojamą bendruomenių svarbą ir jų įtraukimą. Dar vienas svarbus aspektas, kurį akcentuoja ES ir į kurį turėtų būti nukreiptos didesnės finansinės lėšos, yra sektoriaus inovatyvumo skatinimas. Inovacijų skatinimas akcentuojamas ne tik EJRŽF investicijų, bet ir visos ES strateginės darbotvarkės kontekste. Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programoje Sąjungos prioritetams, pagal kurias įgyvendinamomis priemonėmis siekiama skatinti inovatyvią ir tvarią žuvininkystę ir akvakultūrą, numatoma skirti didžiausią finansinių išteklių dalį. Remiantis numatomų įgyvendinti priemonių sąrašo informacija, planuojamos investicijos bus nukreiptos į naujų, inovatyvių sprendimų įgyvendinimą, dalį jų skiriant ir tradiciniams sprendimams. Įgyvendinimo etape turėtų būti numatomi papildomi mechanizmai, užtikrinsiantys inovatyvių elementų įgyvendinimą.

1.3. Kiekvieno teminio tikslo rezultatų kiekvieno fondo atžvilgiu santrauka

Siekiant spręsti Partnerystės sutartyje 1.1 dalyje identifikuotus svarbiausius Lietuvos struktūrinius socialinius ir ekonominius iššūkius, buvo nustatytos pagrindinės Lietuvos investavimo prioritetinės kryptys 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu. Šioje dalyje yra pagrindžiama, kaip šie investavimo prioritetai bus įgyvendinami per teminius tikslus, pateikiami teminių tikslų pasirinkimo argumentai ir apibrėžiami laukiami rezultatai.

1.3.1. Mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir inovacijų (MTEPI) skatinimas

Šis teminis tikslas yra aktualus siekiant laikytis įsipareigojimo, kuriuo vadovaujantis iki 2020 m. bendros išlaidos MTEP Lietuvoje turėtų sudaryti ne mažiau kaip 1,9 proc. BVP. Atitinkamai bendras pokytis, kurio siekiama pagal šį teminį tikslą yra **žymiai padidinti verslo investicijas į MTEP ir inovacijas**, nes palyginti su kitais finansavimo šaltiniais, jų dalis yra neproporcingai maža (2012 m. duomenimis – 26,6 proc. bendrų išlaidų MTEP) ir beveik nedidėja. Pokyčiui paskatinti būtinas proveržis koncentruojant mokslo sektoriaus potencialą ir didinant pajėgumus vykdyti mokslinius tyrimus srityse, atliepančiose ūkio ir visuomenės poreikius, stiprinant žinių ir technologijų sklaidą ir išskirtinį dėmesį skiriant verslo inovatyvumui stiprinti ir aktyviai remiant mokslo ir verslo bendradarbiavimo rezultatų komercinimą. Be to, reikia didinti investicijų į MTEP efektyvumą ir sukuriama pridėtinę vertę. Tokį efektą pasiekti įmanoma aktyviai išnaudojant sinergijų su ES mokslinių tyrimų programa „Horizontas 2020“ galimybes, integracijos į tarptautines mokslinių tyrimų infrastruktūras ir bendradarbiavimo su tarptautiniais partneriais privalumus, optimizuojant MTEPI sistemą (kuriant palankią inovacijoms teisinę bazę ir atitinkamai pertvarkant institucinę struktūrą). Pagal šį teminį tikslą bus investuojama tik vadovaujantis sumanios specializacijos strategija.

Taip pat šis teminis tikslas aktualus siekiant Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategijoje įtvirtinto siekio iki 2020 m. **pagal suminį Lietuvos inovacijų indeksą susilyginti su ES vidurkiu**. Šio kaip ir prieš tai minėto tikslo – padidinti bendras išlaidas MTEP – pasiekimas įmanomas tik tuo atveju, jei Lietuva sugebės padaryti didelę pažangą skatinant MTEP rezultatų komercinimą, naujų produktų kūrimą (eksperimentinę plėtrą) ir inovacijų diegimą. Dėl to įgyvendinant teminio tikslo uždavinius turi būti skatinamas mokslo ir verslo bendradarbiavimas, skatinamas žinioms imlių naujų įmonių kūrimasis, gerinami žinių ir technologijų perdavimo gebėjimai ir tobulinama intelektinės nuosavybės apsauga ir valdymas – šiose srityse Lietuvos rezultatai buvo ir išlieka silpniausi.

Įgyvendinant sumanios specializacijos prioritetus, **mokslo ir verslo bendradarbiavimą** planuojama stiprinti bendromis ir koordinuotomis pastangomis ir priemonėmis, remiančiomis teminiu požiūriu koncentruotas ir skirtingose srityse egzistuojančius gebėjimus bei infrastruktūrą sutelkiančias jungtines mokslo ir verslo iniciatyvas. Tokios mokslo ir verslo bendradarbiavimo iniciatyvos turėtų užtikrinti platų mokslo ir studijų institucijų, ūkio subjektų bei kitų viešojo ir privataus sektorių subjektų įsitraukimą į valstybei svarbių socialinių ekonominių problemų sprendimą ir iššūkių atliepimą bendromis pastangomis. Siekiamas **jungtinių mokslo ir verslo iniciatyvų** tikslas – sukurti tam tikrą technologiją, procesą, produktą ar metodą ir pritaikyti jį visuomenės poreikiams.

2014–2020 m. dėmesys bus nukreiptas į eksperimentinės plėtros veiklos, apimančios idėjos koncepcijos patikrinimą, maketo ir prototipo kūrimą ir testavimą, prototipo demonstravimą, standartizacijos ir sertifikavimo procedūras, bandomąją gamybą ir produkto parengimą rinkai, užtikrinimą. Kartu su **mokslinės įrangos papildymu ir atnaujinimu** bus formuojami technologiniai ir kompetencijos centrai, atliepiantys mokslui imlaus verslo poreikius ir apimantys eksperimentinės plėtros infrastruktūrą. Planuojama remti įmonių naujų produktų kūrimo veiklą, tiek teikiant paramą šios veiklos infrastruktūrai kurti, tiek pačiai eksperimentinės

plėtos veiklai, įskaitant naujų produktų parengimo rinkai veiklos rūšis (standartizavimas, sertifikavimas, metrologija, validavimas ir pan.). Taip pat bus siekiama įveiklinti atviros prieigos pagrindu veikiančią MTEP infrastruktūrą, bus skatinami **MTEP veiklų rezultatų komercinimo** procesai, kuriamos paskatos efektyviam viešojo ir privataus bei privataus-privataus sektorių bendradarbiavimui klasteriuose ir kituose inovacijų tinkluose. Numatoma toliau stiprinti mokslo ir technologijų parkus, diegti inovacijų paslaugas, kurti paskatas jungtiniams MTEP projektams, panaudojant jau sukurtą ir toliau stiprinamą MTEP infrastruktūrą APC, didelį dėmesį skiriant MTEP rezultatams komercinti, žinioms ir technologijoms perduoti ir intelektinės nuosavybės teisėms apsaugoti. Bus tęsiamos skatinimo priemonės, mažinančios privačių investicijų į inovacijas riziką. Taip pat numatomos tikslingos **inovacijų paklausos kūrimo priemonės** (inovatyvūs, ikiprekybiniai pirkimai ir kt.). Siekiama skatinti naujų inovatyvių įmonių kūrimą ir plėtrą, kurti paskatas tarptautiniam bendradarbiavimui MTEP ir inovacijų srityje, ypatingai išnaudojant ES BJRS teikiamas tarpregioninio bendradarbiavimo galimybes.

Be išvardytų priemonių, ketinama tęsti mokslo ir studijų institucijų infrastruktūros konsolidavimą ir optimizavimą atsižvelgiant į sumanios specializacijos proceso eigą, t. y. studijų infrastruktūros telkimą teritorijose, pasižyminčiose žymiu mokslo ir žinioms imlaus verslo potencialu („slėniuose“), siekiant stiprios ir nepertraukiamos sąveikos tarp studijų, mokslo ir verslo.

ERPF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Sustiprėję mokslo ir studijų institucijų gebėjimai atspindėti ūkio poreikius. Inovacijas diegiančių Lietuvos įmonių, bendradarbiaujančių su aukštosiomis mokyklomis, dalis iki 2023 m. padidės nuo 9,8 iki 12,8 proc. Šis pokytis atspindės ir privataus sektoriaus investicijų į MTEP ir inovacijas srityje – ūkio subjektų finansuota mokslo ir studijų institucijų MTEP išlaidų dalis išaugs nuo 3,5 iki 7 proc., didės mokslo ir studijų institucijų pajamos, gautos iš ūkio subjektų, mokslinių tyrimų infrastruktūra pasinaudojusių išorės vartotojų. Tai bus pasiekta įveiklinant 2007–2013 m. sukurtą MTEP infrastruktūrą, finansuojant kompetencijos, technologijų kūrimo ir technologijų perdavimo bei inovacijų centrų, besirūpinančių MTEPI rezultatų komercinimu bei MTEPI paslaugų privačiam sektoriui teikimu, mokslo ir technologinės infrastruktūros atnaujinimą ir plėtrą, remiant MTEPI veiklai aktualių išteklių įsigijimą, teikiant paramą bendrai vykdomoms MTEP veikloms, mokslo rezultatų komercinimui ir pan.

Pagerėjęs Lietuvos **įsitraukimas į tarptautines MTEP infrastruktūras ir tinklus.** Valstybinėje studijų, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtos 2013–2020 metų programoje numatyta, kad Lietuva skatins Lietuvos mokslinių tyrimų infrastruktūrų integraciją į tarptautines mokslinių tyrimų infrastruktūras tapdama 4 tarptautinių mokslinių tyrimų infrastruktūrų nare. Šio rezultato bus siekiama vadovaujantis Lietuvos mokslinių tyrimų infrastruktūrų kelrodžiu, integruojantis į tas ESFRI, kurios atitinka Lietuvos sumaniosios specializacijos kryptis ir yra labiausiai išvystytos tiek nacionaliniu, tiek ES mastu.

Sustiprėję mokslo ir studijų institucijų MTEP rezultatų komercinimo gebėjimai ir pajėgumai. Naujų produktų kūrimas ir plėtra nuo idėjos iki pateikimo į rinką gali prasidėti mokslo ir studijų institucijose, studentams ar tyrėjams bei jų komandoms vystant MTEP grįstas, tačiau į verslo poreikius orientuotas ir rinką atliepiančias, dideliu komerciniu potencialu išsiskiriančias idėjas. Siekiant skatinti mokslo ir studijų institucijose tokių MTEP grįstu idėjų vystymą ir plėtrą, bus skatinamos mokslo ir studijų institucijų iniciatyvos kurti mokslui imlias įmones, ir pasitelkiamos kitos priemonės, skirtos plėtoti MTEP rezultatų panaudojimą.

Išaugę **įmonių MTEPI gebėjimai ir inovatyvumas.** Skatinimo priemonės sudarys sąlygas verslo sektoriui aktyviau investuoti į MTEPI, taip pat bus padidinta naujus produktus ir inovacijas diegiančių inovatyvių įmonių dalis. Tai numatoma pasiekti investuojant į naujų produktų kūrimą įmonėse visuose MTEPI etapuose. Bus investuojama į įmonių ir klasterių MTEPI infrastruktūros, ypač skirtos eksperimentinės plėtos etapui – maketų ir prototipų kūrimui, jų testavimui, demonstravimui, bandomajai gamybai ir parengimui rinkai (sertifikavimui, standartizavimui, metrologijai ir validavimui) – kūrimą. Bus teikiama parama

įmonių intelektualinės nuosavybės kūrimui, apsaugai ir licencijavimui, inovacijų partnerystės skatinimui, technologijų paieškai, vertinimui ir technologijų perdavimui, naujų inovacinių įmonių steigimui ir kitoms priemonėms.

Bus sukurti iki šiol neegzistavę inovacijų **paklausos skatinimo instrumentai**. Numatoma stiprinti inovacijų paklausą diegiant ir vykdant inovatyvius viešuosius pirkimus ir ikiprekybinius pirkimus.

Sukurti nauji ir sustiprinti egzistuojantys **MTEP pagrįsti inovacijų diegimo tinklai**. To bus siekiama finansuojant viešojo ir privataus bei privataus–privataus sektorių bendradarbiavimą, MTEPI srityje skatinančių struktūrų (pavyzdžiui, mokslo ir technologijų parkai, kompetencijų ir technologijų centrai) plėtrą ir atnaujinimą, inovacijų diegimo tinklų (klasterių, tematinių mokslo ir verslo tinklų ir kitų partnerysčių) kūrimą, remiant jungtinius MTEPI projektus, išnaudojant kūrybinių industrijų potencialą, tarpsektorinio bendradarbiavimo teikiamą naudą.

Sustiprinta **inovacijų paramos sistema**. Siekiant didinti naujų inovatyvių įmonių skaičių, numatoma teikti paramą jaunų inovatyvių įmonių kūrimui (pumpurinės įmonės, startuoliai), skatinti pradedančias ir jaunas, sparčiai augančias įmones. Numatoma parama technologijų pažangos ir inovacijų populiarinimui, inovacijų partnerystės skatinimui, technologijų paieškai, vertinimui ir technologijų perdavimui, intelektualinės nuosavybės teisių apsaugai, konsultacijoms dėl naujų produktų parengimo ir pateikimo į rinką.

Pritrauktos **tiesioginės užsienio investicijos (TUI)** Sumanios specializacijos kryptyse. Siekiant paspartinti technologinę Lietuvos ūkio modernizaciją bei netechnologinių inovacijų sklaidą, numatyta skatinti TUI Sumanios specializacijos kryptyse. Taip pat numatoma parama laisvųjų ekonominių zonų ir pramoninių parkų infrastruktūros įrengimui ir rinkodarai, parama užsienio įmonių, investuosiančių Lietuvoje sumanios specializacijos srityse, paieškos ir pritraukimo veikloms.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į pirmąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą⁸² bus siekiama skatinti glaudesnių ryšių tarp verslo ir mokslo atsiradimą, jų ilgalaikiškumo bei geresnės mokslinių tyrimų rezultatų komercializacijos užtikrinimą. Bus remiama mokslinių tyrimų rezultatų sklaida, tuo pačiu skatinant privačias investicijas į eksperimentinę (technologinę) plėtrą ir inovacijas.

Siekiama stiprinti mokslinius tyrimus vykdančių institucijų, konsultavimo įmonių ir žemės ūkio produkcijos gamintojų bendradarbiavimą, sprendžiant aktualias ūkininkavimo problemas. Šių subjektų bendradarbiavimas bus plėtojamas teikiant paramą Europos inovacijų partnerystės grupių, kurių veikloje dalyvaus mokslininkai, konsultantai ir žemdirbiai, steigimui ir bendrų projektų įgyvendinimui, taip pat per pilotinius projektus, paramą naujų produktų, praktikų ir technologijų plėtrai. Konsultavimo paslaugų ūkininkams, miško valdytojams ir kaimo vietovėse veikiančioms labai mažoms, mažoms ir vidutinėms įmonėms, kokybės ir jų veiksmingumo užtikrinimas turės reikšmingos įtakos skatinant naujausių mokslinių tyrimų rezultatų perdavimą ir inovacijų sklaidą žemės ūkio, miškininkystės sektoriuose ir kaimo vietovėse. 2014–2020 m. Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros inovacijų skatinimo ir mokslo ir verslo partnerystės iššūkiai susiję su žemės ūkio subjektų konkurencingumu ir ūkiuose sukurtų produktų pridėtinės vertės didinimu, užimtumo kaimo vietovėse didinimu, biologinės įvairovės ir kraštovaizdžio išsaugojimu, miško ekosistemų vertės didinimu ir išsaugojimu, prisitaikymu prie klimato kaitos bei socialinės įtraukties skatinimu. Numatoma, kad iki 2020 m. konsultavimo paslaugomis pasinaudos daugiau kaip 3000 ūkininkų ir miško valdytojų, kaimo vietovėse veikiančių labai mažų, mažų ir vidutinių įmonių.

⁸² 1-sis ES kaimo plėtros politikos prioritetasis – skatinti žinių perteikimą ir naujoves žemės ūkyje, miškininkystėje ir kaimo vietovėse; jam priskirtinas prioritetinės sritis, skirtas a) inovacijoms skatinti, bendradarbiavimui ir žinių bazei kaimo vietovėse vystyti; b) žemės ūkio, maisto produktų gamybos bei miškininkystės ir mokslinių tyrimų bei inovacijų ryšiams stiprinti, įskaitant geresnio aplinkosaugos valdymo ir aplinkosauginio veiksmingumo siekimą.

Taikant technologines ir organizacines inovacijas bus didinamas darbo našumas, sparčiau modernizuojama mažų ir vidutinių ūkių veikla, kuriami tiesioginiai ryšiai tarp vartotojų ir gamintojų, plėtojamos aplinką ir išteklius tausojančios gamybos technologijos žemės ir miškų ūkio sektoriuose. Siekiama, kad EŽŪFKP investicijos, skirtos inovacijoms, atitiktų Lietuvos Sumanios specializacijos strategijos kryptis.

Siekiant efektyviau išspręsti iššūkius MTEPI srityje, kur tinkama, planuojama bendradarbiauti su kitomis šalimis, pirmiausia pasinaudojant ES BJRS tarpregioninio bendradarbiavimo platforma, ir taip prisidėti prie šalies ir kartu Baltijos jūros regiono konkurencingo didinimo.

1.3.2. IRT prieinamumo, naudojimo didinimas ir kokybės gerinimas

Šis teminis tikslas pasirinktas siekiant strategijos „Europa 2020“ pavyzdinėje iniciatyvoje „Europos skaitmeninė darbotvarkė“ iškeltų tikslų, kuriais siekiama, kad iki 2020 m. visi Lietuvos gyventojai galėtų naudotis spartesniu negu 30 Mbps interneto ryšiu, kad ne mažiau nei 50 proc. namų ūkių naudotųsi 100 Mbps ir spartesniu interneto ryšiu ir kad 85 proc. gyventojų reguliariai naudotųsi internetu.

Bendras siekiamas pokytis pagal šį teminį tikslą yra sumažinta skaitmeninė atskirtis ir išaugusi interneto ir kitų IRT paklausa tarp šalies gyventojų (didinant sparčiojo plačiajuosčio interneto pasiekiamumą visiems gyventojams ir namų ūkiams; skatinant gyventojus naudotis internetu ir teikiant pagalbą jiems naudojantis internetu); užtikrintas efektyvus ir visapusiškas IRT panaudojimas viešajame sektoriuje ir teikiant jo paslaugas (teikiant technologiškai pažangias, į vartotojus orientuotas el. paslaugas; užtikrinant efektyvų viešojo sektoriaus informacijos pakartotinį panaudojimą verslo ir visuomenės poreikiams; optimaliai valdant ir efektyviai apsaugant valstybės informacinę infrastruktūrą ir išteklius).

Visų pirma bus siekiama užtikrinti pakankamą plačiajuosčio ryšio **infrastruktūros pasiekiamumą ir panaudojimą** per 1) tiesioginį valstybės indėlį į infrastruktūros plėtrą neiškraipant konkurencijos (t.y. vietovėse, kuriose šios infrastruktūros plėtros ir paslaugų teikimo negali užtikrinti rinkos dalyviai); 2) rėmimo priemones, skatinančias privataus sektoriaus investicijas į plačiajuosčio ryšio infrastruktūros „paskutiniosios mylios“ sprendimus; 3) paklausos didinimo priemones, skatinančias potencialius vartotojus pradėti naudotis plačiajuosčiu interneto ryšiu. Siekiant suplanuoti optimalius veiksmus, rengiama išsami Lietuvos plačiajuosčio ryšio (fiksotojo ir belaidžio) tinklų infrastruktūros ir jos panaudojimo analizė. Analizuojami alternatyvūs tolimesnių plačiajuosčio ryšio infrastruktūros plėtros skatinimo veiksmų variantai, ir šios analizės pagrindu bus pasirinktas tvaraus investavimo į plačiajuosčio ryšio infrastruktūrą modelis, optimaliai suderinantis skirtingų veikėjų planus ir veiksmus. Siekiant optimizuoti **viešojo sektoriaus IRT bazę**, būtų diegiamos informacinių išteklių ir infrastruktūros sąveikumo, saugumo ir efektyvaus valdymo priemonės ir ypatingai svarbios valstybės IRT infrastruktūros apsaugai reikalingi technologiniai sprendimai. Šis optimizavimas yra būtina prielaida, siekiant mažesniais kaštais teikti geresnės kokybės el. paslaugas ir el. sprendimus, skirtus šalies gyventojams ir verslo įmonėms. Siekiant suplanuoti optimalius veiksmus, šiuo metu atliekamas Valstybės informacinių technologijų infrastruktūros, planuojamos finansuoti ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų paramos lėšomis 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, tendencijų ir perspektyvų vertinimas, kurio tikslas – sukurti valstybės informacinių išteklių infrastruktūros architektūros modelį bei perėjimo į šį modelį scenarijus ir priemonių planą, siekiant optimizuoti valstybės informacinių technologijų infrastruktūros valdymą ir plėtrą.

Prisidedant prie IRT **paklausos didinimo**, svarbi sritis yra viešojo sektoriaus informacijos skaidrus, efektyvus ir patogus atvėrimas pakartotiniam panaudojimui, skatinant verslą aktyviai ją naudoti kuriant ir teikiant informacinės visuomenės paslaugas. Prie IRT produktų ir paslaugų paklausos didinimo taip pat numatoma prisidėti ir per viešosios interneto

prieigos infrastruktūros palaikymą ir plėtrą, kadangi viešoji interneto prieiga suteikia galimybę gyventojams pabandyti naudotis internetu ir įvertinti jo naudą ir tokiu būdu pritraukti naujus interneto naudotojus.

Taip pat numatoma toliau diegti **visuomenei ir verslui reikalingas, pažangias ir išmanias el. viešąsias ir administracines paslaugas**, taip užtikrinant viešojo sektoriaus paslaugų, teikiamų įvairiose srityse – administravimo, sveikatos ir socialinės apsaugos, aplinkosaugos, kultūros, kalbos, transporto ar kt. – pasiekiamumą, patogumą ir naudą paslaugų gavėjams. Siekiant tinkamai pasirengti 2014–2020 m. programavimo laikotarpyje planuojamoms investicijoms, rengiamas Administracinių ir viešųjų el. paslaugų apibrėžimo, tipizavimo ir vertinimo modelis, skirtas visapusiškai vertinti kuriamas el. paslaugas, apibrėžti prioritėtines el. paslaugų plėtros sritis ir numatyti reikalavimus el. paslaugas kuriantiems projektams.

ERPF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Išaugęs **sparčiojo plačiajuosčio interneto pasiekiamumas**: tiesioginėmis investicijomis ir rėmimo veiksmais bus siekiama, kad 2023 m. visiems šalies namų ūkių būtų pasiekiamas 30 Mbps ir spartesnis plačiajuostis interneto ryšys.

Užtikrintas **optimalus valstybės informacinės infrastruktūros ir išteklių valdymas**: numatoma įdiegti sprendimus, užtikrinančius efektyvų turimos valstybės IRT bazės, jau sukurtus IT įrankių, sukauptų informacinių išteklių panaudojimą. Numatoma, kad 2023 m. 50 proc. valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų naudosis Valstybės informacinių išteklių sąveikumo platformos paslaugomis, kurdamos ir teikdamos savo el. paslaugas.

Užtikrinta **efektyvi valstybės informacinės infrastruktūros ir išteklių apsauga**: numatoma, kad 2023 m. bus identifikuota 98 proc. ypatingos svarbos IRT infrastruktūros objektų ir visi šie objektai, o taip pat visi valstybės informaciniai ištekliai atitiks saugos reikalavimus.

Užtikrintas **efektyvus viešojo sektoriaus informacijos pakartotinis panaudojimas verslo ir visuomenės poreikiams**: „Europos skaitmeninėje darbotvarkėje“ viešųjų duomenų atvėrimas pakartotiniam panaudojimui yra akcentuojamas kaip viena reikšmingų veiklos sričių, siekiant skaitmeninės bendrosios rinkos plėtros; Lietuvoje iki 2023 m. bus pasiekta, kad viešojo sektoriaus informacija savo komercinei veiklai naudotųsi ne mažiau kaip 85 proc. šalies įmonių.

Išaugęs **nuolatinis interneto naudojimas gyventojų tarpe**: viešosios interneto prieigos vietos bus panaudotos ne tik kaip gyventojams skirtos nemokamos prieigos prie interneto vietos, bet ir erdvės, kuriose vykdomi gyventojų skatinimo naudotis IRT projektai ir iniciatyvos, gyventojams padedama įgyti išmaniam naudojimuisi internetu svarbių įgūdžių, siekiant, kad 2023 m. 87 proc. šalies gyventojų nuolat naudotųsi internetu.

Sukurtos **technologiskai pažangios ir į vartotojus orientuotos elektroninės viešosios ir administracinės paslaugos**: numatoma, kad iki 2023 m. visos gyventojams ir verslui reikalingiausios viešosios ir administracinės paslaugos bus teikiamos internetu, o taip pat paslaugų gavėjams bus prieinamos visos ES lygiu teikiamos el. paslaugos. Taip pat numatoma, kad 63 proc. Lietuvos gyventojų naudosis elektroniniu būdu teikiamomis viešosiomis ir administracinėmis paslaugomis. Siekiama, kad iki 2023 m. sveikatos srities el. paslaugomis naudotųsi 40 proc. gyventojų, 80 proc. gyventojų turėtų galimybę internetu gauti savo sveikatos istorijos duomenis; kad Lietuvos kultūros paveldo srities el. paslaugomis naudotųsi 20 proc. Lietuvos gyventojų. Numatoma, kad iki 2023 m. bent 15 proc. gyventojų įsitrauks į el. demokratijos procesus, el. būdu dalyvaudami teisėkūros procesuose.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į šeštąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą⁸³ planuojama ir toliau kaimo vietovėse gerinti ir plėtoti šią sritį. Finansavimas iš EŽŪFKP pirmiausia numatomas į naujos kartos plačiajuosčio ryšio (30Mbps ir spartesnio) infrastruktūros ir jos pasiekiamumo plėtojimui, siekiant kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimo, socialinės įtraukties skatinimo,

⁸³ 6-sis ES kaimo plėtros politikos prioritetasis – skatinti socialinę įtrauktį, skurdo mažinimą ir ekonominę plėtrą kaimo vietovėse; jam priskirtina prioritetinė sritis c) prieigos prie IRT didinimas, jų naudojimo skatinimas ir kokybės gerinimas kaimo vietovėse.

MVĮ, esančių atokiose kaimo vietovėse, modernaus administravimo ir našumo, ekonominio potencialo kaimo vietovėse didinimo. Siekiama gerinti prieigą prie interneto ir skatinti naudoti jį juo retai gyvenamose kaimo vietovėse, kuriose šiuo metu menkai juo naudojama.

Iš EŽŪFKP lėšų 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu numatoma prie plačiajuosčio ryšio infrastruktūros prijungti maždaug apie 400 žemės ūkio objektų (taškų), t. y. žemės ūkio institucijų ir organizacijų, gamybos ir perdirbimo įmonių, kaimo bendruomenių, stambiausių žemės ūkių, ir nutiesti apie 400 km šviesolaidinės infrastruktūros. Iš EŽŪFKP pagal 2 teminį tikslą nacionaliniu lygiu bus remiamos investicijos į infrastruktūrą, paremtą fiksuota, mobilia ar kita technologija. Be to, įgyvendinant *LEADER* iniciatyvas „iš apačios į viršų“ būdu, parama iš EŽŪFKP gali būti skiriama kaimo gyventojų, įskaitant ūkininkus, kompiuterinio raštingumo didinimo veiksams.

EŽŪFKP lėšomis bus prisidedama prie nacionalinio siekio – iki 2020 m. ryšio skverbtį internetu kaimo vietovėse (namų ūkių, prisijungusių prie skaitmeninės abonento linijos, skaičiaus) padidinti iki 98 proc. (2013 m. – 49 proc.).

1.3.3. Mažų ir vidutinių įmonių, žemės ūkio sektoriaus (EŽŪFKP) bei žuvininkystės ir akvakultūros sektoriaus (EJRŽF) konkurencingumo didinimas

2014–2020 m. Lietuva, siekdama užtikrinti SVV subjektams prieinamumą prie reikalingų finansavimo šaltinių, diegs ir įgyvendins įvairius verslo finansavimo modelius, ypatingą dėmesį skirdama pradedančiajam verslui bei didelį augimo potencialą turinčioms įmonėms. Bus finansuojamas naujų įmonių steigimasis ir verslumą skatinančios iniciatyvos; kokybiškų ir verslininkų poreikius atitinkančių viešųjų paslaugų verslo pradžia (*start up*) ir plėtrai teikimas ir jų prieinamumo užtikrinimas, diegiant naujus viešųjų verslo paslaugų teikimo modelius ir schemas; taip pat verslo poreikius atitinkančių finansavimo modelių taikymas, inkubavimo infrastruktūros modernizavimas, kas padės kurti palankias sąlygas verslumui skatinti ir naujiems SVV subjektams steigtis.

Siekdama padidinti MVĮ tarptautiškumą, Lietuva remia įmonių ir įmonių grupių (klasterių, asociacijų) jungimąsi į tarptautinius tinklus įmonių tarptautinės plėtros strategijų rengimą ir dalyvavimą tarptautinėse parodose bei kituose renginiuose, kur įmonės turės galimybę pristatyti savo produkciją. Taip pat numatoma remti įmonių, ketinančių eksportuoti, gaminių ir paslaugų sertifikavimą ir bus siūdomi finansavimo modeliai, galintys palengvinti tarptautinius įmonių atsiskaitymus.

ES BJRS, kurios įgyvendinimu taip pat siekiama skatinti verslumą ir stiprinti MVĮ augimą regione, yra viena iš platformų, suteikiančių galimybę didinti įmonių tarptautiškumą ir kartu prisidėti prie jų konkurencingumo didinimo.

Siekiant ekonominio augimo, numatoma remti MVĮ produktyvumą skatinančias iniciatyvas (modernių technologijų diegimą, elektroninės komercijos sprendimų diegimą bei inovacijų (tarp jų ir netechnologinių) sprendimų diegimą), kurios prisidės prie MVĮ konkurencingumo didinimo, naujų darbo vietų kūrimo (tai turės teigiamą poveikį ir mažiau išsivysčiusiuose šalies regionuose įsikūrusioms verslo įmonėms).

Siekiant išlaikyti ir padidinti įmonių konkurencingumą ir paskatinti „žaliųjų“ technologijų diegimą, 2014–2020 m. Lietuva didins investicijas į darnų šalies išteklių naudojimą. Bus remiamas ekoinovacijų (aplinką tausojančių technologijų) diegimas, efektyviai išteklius naudojančių technologijų diegimas įmonėse, taip pat pramonės simbiozė bei didelio poveikio technologijų diegimas tradicinės pramonės gamybos procesuose. Tokiu būdu bus stiprinami MVĮ pajėgumai įsitraukti į ekonomikos augimo ir inovacijų procesus.

Investicijomis į verslumo skatinimą, verslo tarptautiškumo ir produktyvumo didinimą bei ekoinovacijas įmonėse taip pat bus prisidedama prie Integruotos jūrų politikos bei Mėlynojo augimo iniciatyvos įgyvendinimo. Geresnis finansavimo verslo pradžia ir plėtrai bei paslaugų

verslui prieinamas sudarys sąlygas naujų darbo vietų kūrimui ir spartesniam mėlynosios ekonomikos augimui.

Šios investicijos paskatins darbo našumo augimą ir suteiks galimybę įmonėms sutaupyti laiko, finansinius ir kitus išteklius panaudoti naujų aukštesnės pridėtinės vertės produktų ir paslaugų kūrimui ar esamų tobulinimui. Investuojant pagal šį teminį tikslą bus atsižvelgiama į sumanios specializacijos strategijoje nustatytus prioritetus.

ERPF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Padidės MVI skaičius ir joms bus užtikrintas finansinių išteklių prieinamas ir įvairovė. Verslumo lygio rodiklis iki 2023 m. bus padidintas iki 48 įmonių tūkstančiui gyventojų. Tai bus pasiekta įgyvendinant naujų įmonių kūrimą ir verslo plėtrą skatinančias iniciatyvas, teikiant pagalbą ir didinant paslaugų prieinamumą verslo pradžiai, formuojant palankią viešąją nuomonę apie verslą ir verslumą, sukuriant reikalingą infrastruktūrą verslo inkubavimui ir pan. Plačiau naudojant finansinius instrumentus, bus užtikrintas finansavimo prieinamas verslo pradžiai ir plėtrai.

Bus sukurtos galimybės įmonėms geriau integruotis į tarptautines rinkas ir atrasti naujas nišines rinkas. Bus skatinama įmonės jungtis ir kurti verslo klasterius, įgyvendinti bendradarbiavimu paremtas veiklas, nukreiptas į naujų eksporto rinkų paiešką, prekių ir paslaugų gamybą ir teikimą. Atitinkamai padidės MVI eksporto ir BVP santykis nuo 77,9 proc. 2011 m. iki 100 proc. 2023 m.

Pagerės Lietuvos verslo produktyvumo rodikliai. Aukštesnių produktyvumo rodiklių ketinama siekti skatinant verslo įmones (tame tarpe ir įsikūrusias tikslinėse teritorijose) diegti modernias technologijas, užtikrinsiančias gamybos ir paslaugų teikimo pajėgumus naujiems produktams gaminti ar paslaugoms teikti. Įdiegti nauji elektroninio verslo sprendimai, valdymo metodai ir kiti organizaciniai procesai prisidės prie gamybos ir paslaugų teikimo procesų optimizavimo ir naujų inovatyvių darbo vietų kūrimo.

Padaugės Lietuvos verslo įmonių, investuosiančių į ekoinovacijų ir kitų efektyviai išteklius naudojančių technologijų diegimą. Numatoma skatinti įmones diegti proceso (pavyzdžiui, ekologiškas projektavimas), produkto, organizacines (pavyzdžiui, vadybos sistemos tobulinimui) ir kitas (pavyzdžiui, beatliekinių, atliekų pakartotino naudojimo technologijų diegimą) ekoinovacijas ir skatinti investuoti į darnų išteklių naudojimą. Augs ekopramonė, vis daugiau tradicinės pramonės sektoriaus įmonių naudos „žaliąsias“ technologijas, taip pat svarbias pramonės inovatyvumui ir visos ekonomikos augimui (pavyzdžiui, didelio poveikio technologijas), kas savo ruožtu padidins ekologiškų produktų ir paslaugų rinkoje pasiūlą, tuo pačiu bus sukurta daugiau „žaliųjų“ darbo vietų. Tokiu būdu bus užtikrintas darnus Lietuvos ekonomikos augimas ir ilgalaikis įmonių konkurencingumas.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į antrąjį ir trečiąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetus⁸⁴, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu EŽŪFKP lėšomis bus investuojama į žemės ir maisto ūkio konkurencingumo didinimą (ypač gyvulininkystės, vaisių ir daržovių sektorių plėtrą), nukreipiant investicijas ir teikiant investicinę ir (arba) finansinių priemonių paramą žemės ūkio produktų gamybos ir (arba) perdirbimo modernizavimui, inovacijų, naujų technologijų diegimui, darbo našumo augimui, išteklių naudojimo efektyvumui.

Siekiant padidinti pirminės žemės ūkio produkcijos gamintojų konkurencingumą, bus skatinama jų geresnė integracija į žemės ūkio ir maisto grandinę, remiama išskirtinės kokybės produktų gamyba.

⁸⁴ 2-sis ir 3-sis ES kaimo plėtros politikos prioritetai – ūkių perspektyvumo ir visų tipų žemės ūkio veiklos konkurencingumo visuose regionuose didinimas, taip pat inovacinių ūkių technologijų ir tvaraus miško valdymo skatinimas; maisto tiekimo grandinės organizavimo skatinimas, įskaitant žemės ūkio produktų perdirbimą ir rinkodarą, gyvūnų gerovę ir rizikos valdymą žemės ūkyje.

Siekiant plėsti vietinę žemės ūkio ir maisto produktų rinką Lietuvoje, bus skatinami tiesioginiai šių produktų pardavimai ir gamintojai, ypač smulkieji, jų integracija į maisto tiekimo grandinę.

Skatinant Lietuvos ūkininkus gaminti didesnės pridėtinės vertės žemės ūkio ir maisto produktus ir pateikti vartotojams įvairų ir kokybišką maistą, bus remiamas dalyvavimas nacionaliniu arba ES lygmeniu pripažintose maisto kokybės schemose, gamintojų grupių ir organizacijų įsisteigimas žemės ūkio sektoriuje. Siekiant palengvinti pusiau natūrinių žemės ūkių restruktūrizavimą ir padidinti žemės ūkio sektoriaus veiklos potencialą, bus skatinamas naujų produktų, technologijų ir organizacinių sistemų visose tiekimo grandinės lygmenyse vystymasis.

Siekiant sudaryti konkurencingas sąlygas vykdyti žemės ūkio veiklą, bus racionalizuojama žemėnauda, atnaujinant melioracijos sistemas, vykdant žemės konsolidaciją, kuriant ir gerinant vidaus ūkio kelius. Siekiant sumažinti ūkininkų patiriamus nuostolius, ūkininkai bus skatinami drausti augalus ir gyvulius nuo pavojingų meteorologinių reiškinių pasekmių, ligų protrūkio.

Siekiant gerinti miškų infrastruktūrą remiamos investicijos, susijusios su miško kelių kūriniu ir gerinimu, taip pat miško žemės sausinimo sistemų įrengimu ar atnaujinimu.

Stiprinant Lietuvos žemės ūkio konkurencingumą, kasmet didės žemės ūkio ir maisto produktų eksporto vertė. Planuojama, kad žemės ūkio ir maisto produktų eksporto vertė iki 2020 m. padidės vienu ketvirtadaliu palyginti su 2012 m. (2012 m. šis rodiklis siekė 14,6 mlrd. Lt).

Pagerinta žemės ūkio valdų struktūra, modernizuota įranga ir įdiegtos naujos technologijos, sektoriui užtikrinsiančios didesnės pridėtinės vertės, kokybiškų produktų gamybą ir padidinsiančios produktyvumą. Pridėtinė vertė, tenkanti vienam sąlyginiam darbuotojui, turėtų išaugti iki 7,2 tūkst. Eur (2009 m. siekė 3,8 tūkst. Eur). Ūkių, įvairinančių ekonominę veiklą, dalis turėtų padidėti nuo 1 iki 4 proc.

EJRŽF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Įgyvendinant šį teminį tikslą EJRF investicijomis bus sudarytos palankesnės sąlygos ekonominei veiklai, pritaikant naujas idėjas, taip pat – naujų įmonių steigimui, MVĮ pajėgumų didinimui, skatinant MVĮ įsitraukimą į ekonomikos augimo ir inovacijų procesus. Įvertinant žuvininkystės sektoriaus atskirų subsektorių specifiką – žvejojimo, akvakultūros ir perdirbimo, EJRF lėšomis yra planuojama siekti konkrečių rezultatų kiekvienoje konkrečioje žuvininkystės srityje.

Bus skatinama konkurencinga žvejojimo (naujųjų pagalba tobulinant produktus, procesus ir valdymą, taip pat ir perdirbime bei prekyboje, pasitelkiant konsultavimo paslaugas, atliekant veiklos diversifikavimą, į laivus pasitelkiant investicijas, kuriomis siekiama gerinti darbo sąlygas, susijusias su sveikata, sauga bei higiena ir gerinti žuvininkystės produktų kokybę). Taip pat bus remiamas žvejojimo produktų pridėtinės vertės didinimas skatinti laipsnišką perėjimą prie didžiausių leistinių sugavimų sistemos įgyvendinimo ir laipsniško išmetimų atsisakymo. Pritariama žvejojimo poveikio jūrų aplinkai mažinimo priemonėms (įgyvendinant aplinkos apsaugos priemones ir su jūrų biologinių išteklių apsauga susijusias naujoves; pritaikant atitinkamus žvejojimo įrankius, gerinant žvejojimo uostų ir iškrovimo vietų infrastruktūrą, įgyvendinant priemones, skirtas apsaugoti ir praturtinti vandens gyvūniją ir augaliją), o taip pat skatinti poveikio klimato kaitai mažinimą ir efektyvų energijos naudojimą (atliekant atitinkamas investicijas į laivą ir laivo įrangą, gerinant žvejojimo uostų ir iškrovimo vietų infrastruktūrą (įskaitant žvejojimą vidaus vandenyse)).

Planuojama skatinti tvarią akvakultūrą, įskaitant biologinę įvairovę (atliekant investicijas, skirtas neigiamo poveikio aplinkai mažinimui arba teigiamo poveikio didinimui, diegiant ekologinius gamybos būdus, pasitelkiant aplinkos apsaugos funkcijas atliekančią akvakultūrą). Taip pat skatinti konkurencingos akvakultūros plėtrą (plėtojant ir diegiant technines inovacijas, naudojant konsultavimo paslaugas, informacijos ir gerosios praktikos sklaidą, investuojant į pelningą akvakultūros veiklą, pridėtinės vertės didinimą bei veiklų diversifikavimą, diegiant gamybines inovacijas ir siekiant ekonomiškai efektyvesnės ir aplinkai palankesnės akvakultūros veiklos užtikrinimo, taip pat remiant uždarytą akvakultūros sistemų

plėtrą). Tiek žvejybos, tiek akvakultūros subsektoriuose planuojama remti pirminį žvejybos ir akvakultūros produktų perdirbimą ir siekiant geresnio koordinavimo viso sektoriaus mastu numatomas gamintojų organizacijų taikomų rinkodaros priemonių bei gamybos ir rinkodaros planų rėmimas.

Siekiant skatinti pažangą perdirbimo srityje bus investuojama į žuvininkystės ir akvakultūros produktų perdirbimą, kai sukuriama ar patobulinami produktai, procesai arba valdymo ir organizavimo sistemos, skatinimas, o taip pat poveikio klimato kaitai švelninimo, prisitaikymo prie klimato kaitos ir efektyvaus energijos naudojimo skatinimas vystant akvakultūros ir žvejybos produktų perdirbimą, kuriuo prisidedama prie energijos taupymo arba poveikio aplinkai švelninimo bei ekologinės akvakultūros produktų perdirbimo.

Tikimasi, kad šios investicijos atneš produkcijos vertės padidėjimo Baltijos jūroje ir Baltijos jūros priekrantėje žvejojančiose įmonėse, produkcijos vertės padidėjimo vidaus vandenyse žvejojančiose įmonėse, pelningumo padidėjimo Baltijos jūroje, Baltijos jūros priekrantėje ir vidaus vandenyse žvejojančiose įmonėse, o taip pat nelaimingų atsitikimų darbe skaičiaus sumažėjimo tiek jūrinės žvejybos, tiek vidaus vandenų žvejybos sektoriuje.

Konkurencingos akvakultūros skatinimo srityje Lietuvos žuvininkystės sektoriuje 2014–2020 m. yra numatyta siekti šių rezultatų: akvakultūros produkcijos kiekio didėjimo, akvakultūros produkcijos vertės didėjimo (įskaitant savo produkcijos perdirbimą), naujų darbo vietų akvakultūros sektoriuje kūrimo.

Perdirbimo sektoriuje laukiamas žuvininkystės ir akvakultūros produktų perdirbimo produkcijos vertės didėjimas bei naujų darbo vietų žuvininkystės ir akvakultūros produktų perdirbimo sektoriuje paramą gavusiose įmonėse kūrimas. Tokiu būdu, planuojama padidinti naujų arba iš esmės patobulintų produktų, turinčių gerų perspektyvų rinkoje, naujų ar patobulintų procesų, naujų ar patobulintų valdymo ir organizavimo sistemų sukūrimą ar teikimą rinkai. Numatoma, kad padidės sektoriaus produkcijos pridėtinė vertė.

1.3.4. Perėjimo prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų ekonomikos visuose sektoriuose rėmimas

Nors šiuo metu Lietuva tenkina Kioto protokolo reikalavimus, pagal prisiimtus įsipareigojimus ŠESD emisija iki 2020 m. Lietuvoje gali padidėti ne daugiau kaip 15 proc., t. y. emisijos augimo tempai per šį dešimtmetį (2011–2020 m.) turės būti perpus lėtesni nei praeitame dešimtmetyje. Šis uždavinys gali būti sėkmingai išspręstas įgyvendinant strategijoje „Europa 2020“ numatytus tikslus aplinkos ir energetikos politikos srityje: sumažinti ŠESD išmetimus ne mažiau kaip 20 proc., palyginti su 1990 m. išmetimais, 20 proc. padidinti AEI dalį bendrame galutinės energijos suvartojimo balanse ir 20 proc. padidinti energijos vartojimo efektyvumą.

Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje suformuluotas ambicingas AEI plėtros tikslas: iki 2020 m. numatyta AEI dalį bendrame galutinės energijos suvartojimo balanse padidinti iki 23 proc.

Pagal atskirus sektorius – centralizuotai tiekiamos šilumos iš AEI (biokuro) dalis turi būti padidinta ne mažiau kaip iki 60 proc., elektros, pagamintos iš AEI, dalis, palyginti su bendrosiomis elektros energijos sąnaudomis, turi būti padidinta iki 20 proc., o transporto sektoriuje 10 proc. kuro turi būti pagaminta iš AEI.

2013 m. Lietuvos energetikos sektorius biokuro dalį padidino iki 32 proc. Biokuro deginimo pajėgumų spartus diegimas realiai leidžia tikėtis, kad 2014 m. šis rodiklis padidės iki 35 proc.

Šių veiklų rėmimas prisidės tiek prie nacionalinių (Nacionalinės energetinės nepriklausomybės strategijos, Nacionalinio AEI veiksmų plano), tiek ES strateginių dokumentų (ES Energetikos veiksmų plano iki 2050 m. bei Strateginio energetikos technologijų plano (SET plano)) įgyvendinimo Lietuvoje. Padidinti AEI vartojimą pramonės įmonėse yra būtina dėl

didėjančios pramonės produkcijos kainos, kurią didžiaja dalimi lemia didelė energijos, reikalingos šiai produkcijai gaminti, kaina.

ERPF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atnaujinant (modernizuojant) esamus daugiabučius ir viešosios paskirties pastatus, t. y. modernizuojant ne tik jų išorines atitvaras, bet ir vidaus šildymo bei elektros instaliacijos sistemas galima pasiekti nuo 30 iki 50 proc. ekonominių energijos taupymo potencialą. Todėl dauguma energijos vartojimo efektyvumo didinimo priemonių bus nukreipta į senų daugiabučių, gyvenamųjų ir viešosios paskirties pastatų energijos vartojimo efektyvumo didinimo projektų finansavimą.

Tolimesnei gyvenamųjų namų renovavimo sėkmei reikalingas platesnis valdymo ir socialinių inovacijų panaudojimas šioje srityje – kvartalinės renovacijos, *Energy service company* (ESCO) modeliu besiremiančios renovacijos, išradingesnis kompleksinis renovacijos viešinimas ir valdymas.

Numatomos investicijos į AEI naudojančių energijos gamybos pajėgumų įrengimą, naujų AEI efektyvesnio panaudojimo technologijų kūrimą ir diegimą: kogeneracinių jėgainių įrengimą, įrangos ir technologijų (technologinių sprendimų), įgalinančių didinti energijos vartojimo efektyvumą didelėse pramonės įmonėse, diegimą bei energetinio audito atlikimą.

Siekiant didinti energetinį transporto sektoriaus efektyvumą ir pasiekti Nacionalinėje AEI plėtros strategijoje keliamą tikslą, kad 2020 m. 10 proc. kuro transporto sektoriuje būtų pagaminama iš AEI, bei naudoti daugiau alternatyviųjų ir mažiau aplinką teršiančių degalų ir taip mažinti aplinkos taršą, bus investuojama į koordinuotas, integralias ir darnias viešojo transporto sistemos didžiuosiuose šalies miestuose sukūrimą. Bus parengti darnaus judumo planai ir įgyvendinamos juose numatytos darnaus judumo priemonės savivaldybėse. Taip pat bus investuojama į tvarų judumą (t.y. priklausomybės nuo automobilio mažinimą) skatinančias sistemas: pėsčiųjų ir dviračių transporto infrastruktūrą, integruotą multimodalinį viešąjį transportą, kombinuotojo transporto kelionių sistemas (P+R (angl. *Park&Ride*) bei B+R (angl. *Bike&Ride*)). Taip pat numatytos priemonės apims elektromobilių, kištukinių–hibridinių ir kitų alternatyvių degalus naudojančių transporto priemonių naudojimo skatinimą ir kitas darnaus judumo priemones.

Sanglaudos fondo investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Siekiant darnios energetikos sektoriaus plėtros bei energetinio skurdo mažinimo, bus remiama AEI plėtra šilumos ir bendros šilumos bei elektros gamyboje, keičiant iškastinį kurą naudojančius energijos gamybos įrenginius į efektyvias biokurą naudojančias technologijas. Centralizuotai tiekiamos šilumos kuro balanse AEI turi sudaryti ne mažiau kaip 60 proc. (šiuo metu ši dalis yra apie 26 proc.). Elektros sektoriuje – 20 proc. (šiuo metu 10,9 proc.). Siekiant šio tikslo būtina užtikrinti ir subalansuotą biokuro surinkimo ir apdirbimo infrastruktūros plėtrą. Be to, siekiant efektyvaus vietinio biokuro naudojimo, planuojama remti pasenusių, neefektyvių biokurą naudojančių katilų keitimą individualiuose namuose.

Numatoma modernizuoti elektros energijos skirstymo tinklus, įdiegiant pažangiųjų tinklų technologijas. Bus atnaujintos skirstomojo tinklo pastotės bei linijos, transformatoriai keičiami efektyvesniais. Be to, planuojama atnaujinti centralizuotai tiekiamos šilumos trasas, taip sumažinant nuostolius jose ir atitinkamai šilumos kainas vartotojams.

Numatomos investicijos į miestų viešųjų erdvių / gatvių apšvietimo sistemų modernizavimą, tokiu būdu mažinant elektros energijos vartojimą. Taip pat bus ieškoma galimybių plėtoti pažangiuosius tinklus, kitas inovatyvias technologijas ir pasiekti išteklių taupymą tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuose. Tai sąlygos energetinio skurdo mažėjimą ir suteiks teigiamą efektą ir aplinkosaugai, ir visuomenės gerovei.

Bus įsigytos mažesnį neigiamą poveikį aplinkai turinčios viešojo transporto priemonės. Tokiu būdu sumažinta viešojo transporto priemonių sukeliama tarša ir transporto sektoriaus išmetamas CO₂ kiekis bei bus padidintas viešojo transporto patrauklumas.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į penktąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą⁸⁵ bus diegiami nauji ir praplėsti esami natūralūs išmetamų teršalų mažinimo būdai. Apželdinimas mišku, darnus dirvožemio, miškų ir pievų valdymas prisidės prie anglies dvideginio kiekio, amoniako ir metano emisijos, išskiriamos žemės ūkio sektoriuje, mažinimo, tobulinant ūkinių gyvūnų laikymo praktiką, mėšlo laikymo sąlygas, užtikrinant sėjomainų diegimą, skatinant atliekinės biomasės panaudojimą energijai gaminti ir biodujų gamybą bei naudojimą.

Iki 2020 m. žemės ūkio sektoriuje planuojama pagaminti apie 20 mln. m³ biodujų. EŽŪFKP parama bioenergijos gamybai skiriama nepažeidžiant tvarumo kriterijų, nurodytų ES teisės aktuose (direktyvose, skirtose AIE, taip pat kuro kokybės užtikrinimui).

2014–2020 m. numatomos priemonės, skirtos miško kirtimo atliekų (jų susidaro apie 1 mln. m³) panaudojimui biokuro gamybai. Įgyvendinant paramos priemones iki 2020 m. miško kirtimo atliekų ir smulkios nelikvidinės medienos panaudojimo biokuroi gaminti metinė apimtis turėtų padidėti iki 500 tūkst. m³. Remiant investicijas miško kirtimui, reikalaujamas miškotvarkos projektas, kuriuo užtikrinamas medienos ruošos apimčių atitikimas darnios miškų ūkio plėtros principams, sudarant prielaidas veiksmingai funkcionuoti šalies miškų ūkio sektoriui.

EJRŽF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

EJRŽF investicijomis taip pat numatoma skatinti AEI naudojimą ir didinti energijos efektyvumą žuvininkystės sektoriaus įmonėse, sudarant joms galimybes pasirinkti technologinius sprendimus, kartu didinančius ir jų konkurencingumą, taip pat skatinti įmones tausiai naudoti energijos išteklius ir įgyvendinti efektyvaus energijos vartojimo žuvininkystės sektoriaus įmonėse skatinimo programas ir remti investicijas, skirtas mažinti teršalų arba ŠESD išmetimus ir didinti žvejybos laivų energijos vartojimo efektyvumą. Siekiant kuro sunaudojimo efektyvumo, siekiama pasitelkti ir sistemas perskirstančias žvejybos galimybes. Numatoma, kad pagerės paramą pasinaudojusių žvejybos įmonių sunaudojamo kuro ir iškraunamo kiekio santykis (l/kg).

1.3.5. Prisitaikymo prie klimato kaitos, rizikos prevencijos ir valdymo skatinimas

Lietuvos prisitaikymo prie klimato kaitos keliamų aplinkos pokyčių politikos strateginis tikslas – sumažinti gamtinių ekosistemų ir šalies ūkio (ekonomikos) sektorių pažeidžiamumą, diegiant priemones, leidžiančias išlaikyti ir padidinti jų atsparumą klimato kaitos pokyčiams, ir užtikrinant palankias visuomenės gyvenimo ir ūkinės veiklos sąlygas. Siekiant šio tikslo, visų pirma būtina stebėti, tirti ir vertinti klimato kaitos poveikį Lietuvos teritorijoje bei atskiruose regionuose; didinti informacijos apie prisitaikymą prie klimato kaitos koordinavimą ir sklaidą, vykdant kvalifikuotą ir sisteminių informacijos GIS pagrindu apie klimato kaitą saugojimą, tvarkymą ir pateikimą įvairioms interesų grupėms (mokslininkams, valstybės institucijoms, visuomenei). Lietuvoje būtina skirti daugiau dėmesio ir lėšų aplinkos monitoringo, vertinimo, kontrolės techninių pajėgumų optimizavimui ir klimato kaitos žinių bazės plėtrai, gelbėjimo institucijų parengties valdyti dėl klimato kaitos kylančias nelaimes didinimui, sistemingam kranto tvarkos priemonių įgyvendinimui, veiksmingos potvynių rizikos vertinimo ir valdymo sistemos kūrimui.

Siekiant mažinti nelaimių padarinius, bus laipsniškai didinamas ekosistemų ir urbanizuotų vietovių atsparumas dėl klimato kaitos kylančioms grėsmėms ir stiprinami dėl klimato kaitos kylančių stichinių nelaimių valdymo pajėgumai. Pažeidžiamiausia klimato kaitos

⁸⁵ 5-sis ES kaimo plėtros politikos prioritetas – efektyvaus išteklių naudojimo skatinimas ir perėjimo prie klimato kaitai atsparios mažo anglies dioksido kiekio technologijų ekonomikos žemės ūkio, maisto ir miškininkystės sektoriuose rėmimas; jam priskirtos prioritetinės sritys – c) AEI, šalutinių produktų, atliekų, liekanų ir kitų nemaistinių žaliavų tiekimo ir naudojimo palengvinimas bioekonomikos tikslais; d) žemės ūkio išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų ir amoniako kiekio mažinimas; e) anglies dioksido išlaikymas ir sekvestracijos žemės ūkyje ir miškininkystėje skatinimas.

prasmė yra Baltijos jūros priekrantė dėl laipsniško jūros lygio kilimo bei Nemuno žemupys, kur potvynių rizika santykinai didesnė nei kitose šalies vietose. Siekiant didinti atsparumą klimato kaitai numatoma toliau stiprinti Baltijos jūros kopas ir papildyti smėliu paplūdimius tose vietose, kur nuoplova yra didžiausia. Taip pat numatoma laipsniškai atstatyti praeityje nusiausintas šlapžemes, kurios ilgai pasitarnautų kaip gamtinė priemonė mažinant negatyvų potvynių poveikį gyventojams, gamtai bei šalies ūkiui. Investuojant į nelaimių valdymo sistemų plėtojimą, nelaimėms operatyviai suvaldyti reikalingų gebėjimų ir resursų stiprinimą, bus įgyvendintos ES Tarybos rekomendacijos Lietuvai mažinti konkrečias rizikas, t. y. plėtoti stebėsenos, nustatymo, ankstyvo perspėjimo ir išpėjimo apie pavojų priemones, stiprinti nepaprastosios padėties valdymo gebėjimus, gerinti krizių komunikaciją ir investuoti į atitinkamus reagavimo išteklius.

Investicijos į aplinkos monitoringo vertinimo ir kontrolės sistemų stiprinimą ir pajūrio juostos apsaugos priemonių įgyvendinimą yra glaudžiai susijusios su Integruotos jūrų politikos veiksmis, nes šios intervencijos prisidės prie naujų žinių apie jūros būklę kūrimą ir turimų žinių sisteminimo, o taip pat pagerins sąlygas gyventi ir investuoti pajūrio regione.

ERPF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

- Pagerinti gelbėjimo tarnybų pasirengimą reaguoti į dėl klimato kaitos kylančias nelaimes ir likviduoti jų padarinius, sutrumpinti gelbėjimo pajėgų, reaguojančių į kylančius potvynius, atvykimo į nelaimės vietą laiką;
- Pagerinti asmenų perspėjimą apie dėl klimato kaitos gresiančias nelaimes. Tuo tikslu bus investuojama į gyventojų ir ūkio subjektų perspėjimo apie pavojus garsiniais įrenginiais potvynių zonose sistemos tobulinimą;

Sanglaudos fondo investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

- Užtikrinti kvalifikuotą ir nuolatinę informacijos apie aplinkos būklę ir klimato kaitą rinkimą, saugojimą, tvarkymą ir pateikimą įvairioms interesų grupėms;
- Sukurti tvirtas žinių apie klimato kaitos poveikį ir padarinius pagrindą;
- Paviršinių (lietaus) nuotekų tvarkymo infrastruktūros plėtra ir renovacija;
- Padidinti klimato kaitai jautriausių Lietuvos teritorijų dalių aplinkos atsparumą klimato kaitai, sumažinti reikšmingą neigiamą klimato kaitos keliamų grėsmių poveikį aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kultūros paveldui, ekonominei veiklai ir infrastruktūrai.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į ketvirtąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą, siekiama užtikrinti prisitaikymą prie klimato kaitos, skatinti aplinkosauginių reikalavimų laikymąsi bei išteklių naudojimo veiksmingumą ir remti perėjimo prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų ekonomikoje naudojimo visuose sektoriuose.

Siltnamio efektui mažinti numatoma taikyti miško įveisimo priemones, kuriomis didinamas miškų plotas ir tuo pačiu mažinamas CO₂ kiekis. EŽŪFKP parama miško įveisimui prisidės prie nacionalinio tikslo – ne mažesnio nei 35 proc. šalies miškingumo – įgyvendinimo.

Siekiant išvengti biologinės įvairovės nykimo ir sudaryti palankias sąlygas vietinėms retoms gyvulių ir naminių paukščių veislėms išlikti ir veisti, skatinama laikyti ir veisti nykstančias vietines senąsias gyvulių ir naminių paukščių veisles.

Nors EŽŪFKP lėšomis bus plėtojamas gyvulininkystės sektorius, tačiau ši veikla bus vykdoma ypač daug dėmesio skiriant modernioms, ekonomiškai efektyvioms, švarioms ir aplinkai palankioms gyvulininkystės technologijoms, leidžiančioms efektyviai naudoti išteklius, mažinti galimą taršą, švelninti klimato kaitą ir prie jos prisitaikyti, taip pat numatoma laikytis nustatytų aplinkos apsaugos reikalavimų.

Prie klimato kaitos švelninimo prisidės žemės konsolidacijos, žemės ūkio vandentvarkos priemonės, kurios įgalins racionaliau ūkininkauti ir gerinti dirvožemį. Siekiant įgyvendinti prisitaikymo prie klimato kaitos tikslus ir uždavinius, numatoma taikyti keletą ūkio valdymo priemonių, kuriomis bus prisidedama prie dirvožemio kokybės išsaugojimo (pvz., ariamos žemės apsėjimas žieminėmis kultūromis, daugiamečių žolių įsėjimas, ankštinių auginimo skatinimas ir pan.). Įgyvendinant minėtas veiklas, kur tinkama, bus bendradarbiaujama su kitomis šalimis kartu prisidedant prie ES BJRS tikslo „Padidinti gerovę“ potikslio

„Prisitaikymas prie klimato kaitos“ įgyvendinimo.

1.3.6. Aplinkosauga ir išteklių naudojimo veiksmingumo skatinimas

Komunalinių atliekų tvarkymo sistemos plėtra orientuota į tai, kad iki 2016 m. ne mažiau kaip 45 proc., o iki 2020 m. – ne mažiau kaip 65 proc. susidariusių atliekų būtų perdirbta **pakartotinai** ar kitaip panaudota (energijos gamybai). Siekiama iki 2020 m., kad 50 proc. popieriaus, plastiko, metalų ir stiko iš komunalinių atliekų srauto būtų pakartotinai panaudota ir perdirbta (pagal antrą skaičiavimo metodą). Strateginis tikslas – iki 2030 m. laipsniškai sumažinti komunalinių atliekų šalinimą sąvartynuose nebešalinant biologiškai skaidžių, o taip pat energetinę vertę turinčių, bet perdirbimui netinkamų atliekų. Siekiant šių tikslų bus derinamos ekonominės ir reguliacinės priemonės ir tai leis tinkamai įgyvendinti atliekų tvarkymo prioritetų eiliškumą ir garantuotą atliekų surinkimo paslaugos prieinamumą visiems gyventojams.

Aukščiau įvardytų tikslų bus siekiama remiantis ankstesniais laikotarpiais padarytu įdirbiu kuriant ir plėtojant komunalinių atliekų tvarkymo sistemą. Numatoma, kad 2015–2016 m. pradės veikti dabar įvairiuose šalies regionuose statomi 9 mechaninio biologinio ir 1 mechaninio atliekų apdorojimo įrenginiai. Siekiant racionaliai panaudoti (nebešalinant sąvartynuose) po mechaninio biologinio apdorojimo proceso likusias, netinkamas perdirbti ir energetinę vertę turinčias atliekas, numatomos investicijos į komunalinių atliekų naudojimo energijai gauti pajėgumų sukūrimą. Tai leis žymiai sumažinti į sąvartynus patenkančių atliekų kiekį. Šios investicijos bus planuojamos taip, kad nepakenktų investuoti į infrastruktūrą, kuria siekiama atskirai rinkti popierių, metalą, stiklą, plastiką ir, jei įmanoma, bioskaidžias atliekas ir didinti perdirbimą. Galimybės plėtoti papildomas komunalinių atliekų deginimo energijai gauti pajėgumus bus svarstomos visų pirma atsižvelgiant į EK priimtą ES Žiedinės ekonomikos paketą ir, ypač, į teisėkūros proceso rezultatus dėl Direktyvų 2008/98/EB, 1999/31/EB, 94/62/EB pakeitimų. Siekiant toliau gerinti gyventojams galimybes rūšiuoti atliekas susidarymo vietoje, numatomos papildomos investicijos į komunalinių atliekų surinkimo infrastruktūrą ir įrangą (įvairių komunalinių atliekų rūšių surinkimo konteineriai (dėžės), antrinių žaliavų, atliekų surinkimo aikštelės) tankinant jų išdėstymo tinklą, o taip pat paruošimo perdirbti ir kitaip naudoti įrenginius (rūšiavimo linijos, presai, mechaninio apdorojimo įrenginiai). Tai leis iki 2020 m. mažiausiai 50 proc. (vertinant pagal atliekų kiekį) komunalinių atliekų sraute esančių popieriaus ir kartono, metalų, plastikų ir stiklo atliekų paruošti naudoti pakartotinai ir perdirbti.

Prie šio tikslo taip pat prisidės nuo 2016 m. vasario mėnesio šalyje pradėjusi veikti užstato už vienkartinės pakuotes sistema, įdiegta privataus sektoriaus (gamintojų ir importuotojų) lėšomis. Taip pat pagal trečią teminį tikslą numatyta skirti paramą įmonėms, ketinančioms perdirbti atliekas, taikyti racionalius išteklių naudojimo ir atliekų prevencijos metodus, beatliekinę gamybą.

Po krizės atsigauvant ekonomikai, sparčiausiai šalyje gali augti statybinių atliekų ir pelenų kiekiai. Numatoma, kad lanksčiai taikant teisinio ir ekonominio reguliavimo priemones, iki 2020 m. bent 70 proc. susidarančių nepavojingų statybinių ir griovimo atliekų bus paruošta perdirbimui, pakartotiniam ar kitokiam panaudojimui.

Siekiant kurti atliekų tvarkymo sistemos valdymo ir metodinę bazę, tobulinti atliekų apskaitą, bus remiama laboratorinės įrangos atliekų sudėčiai nustatyti išsigijimas, atliekų apskaitos informacinės sistemos modernizavimas, atliekų rūšių ir tvarkymo būdų identifikavimo studijų ir praktinių darbų atlikimas, radioaktyviųjų atliekų saugyklos, kurioje saugomos medicinos įstaigų, pramonės ir mokslo tyrimų centrų atliekos, likvidavimas, atliekų prevencijos skatinimo ir viešinimo priemonių įgyvendinimas.

Prisidedant prie Bendrosios Sąjungos aplinkosaugos veiksmų programos iki 2020 m. pirmo prioritetinio tikslo – saugoti, tausoti ir puoselėti ES gamtinį kapitalą – bus gerokai sumažintas neigiamas poveikis gėlo vandens, tarpinių ir priekrantės vandenų ištekliams ir taip

išlaikyta gera ar dar pagerinta paviršinių vandenių ekologinė būklė ir paviršinių vandenių cheminė būklė, kaip apibrėžta Bendrojoje vandens politikos direktyvoje; būtų sumažintas neigiamas poveikis jūros vandenims ir taip būtų pasiekta ar išlaikyta gera aplinkos būklė, kaip reikalaujama Jūrų strategijos pagrindų direktyvoje. Norint išvengti pavojaus aplinkai ir žmonių sveikatai ir siekiant pagerinti grunto būklę, užterštose teritorijose, pirmiausia apleistose buvusiose pramoninėse ar karinėse teritorijose, būtina atlikti išsamius geocheminius tyrimus, pačias teritorijas sutvarkyti ir atverti jas įvairioms veikloms.

Taip pat numatoma rekultivuoti pažeistas išeksploatuotų karjerų ir durpynų teritorijas.

Prisidedant prie ES BJRS tikslo „Apsaugoti jūrą“ įgyvendinimo, bus siekiama mažinti taršą jūroje iš pakrančių iki priimtino lygio, mažinti neigiamą kenksmingų medžiagų jūroje poveikį, užtikrinti švarią laivininkystę, sukurti jūros užterštumo stebėsenos sistemą. Taip pat, kur tinkama, siekiant didesnio įgyvendinamų priemonių efektyvumo numatoma bendradarbiauti su kitomis regiono šalimis, ypač akcentuojant HELCOM kontekstą. Šiomis veiklomis bus siekiama Nacionalinėje Baltijos jūros aplinkos apsaugos strategijoje numatyto strateginio tikslo – pasiekti ir (ar) išlaikyti gerą Baltijos jūros aplinkos būklę iki 2020 m. Šios veiklos, skirtos gerinti Baltijos jūros ir kitų vandens telkinių stebėseną bei būklę ir stiprinti taršos kontrolės ir likvidavimo sistemos pajėgumus, atitinka Integruotos jūrų politikos kryptis, nes įgyvendinant šias veiklas, bus sudarytos prielaidos sustiprinti turimas žinias apie jūros būklę ir panaudoti juos sprendimų priėmimo procese, o taip pat geriau apsaugoti biologinę įvairovę bei Baltijos jūros aplinką.

Lietuvos tikslas oro kokybės apsaugos srityje – užtikrinti, kad Lietuvoje į aplinkos orą išmetamas teršalų kiekis neviršytų tarptautiniuose ir ES teisės aktuose nustatyto kiekio, oro teršalų koncentracija aplinkos ore neviršytų žmogaus sveikatai ir aplinkai nepavojingų aplinkos užterštumo lygių. Didžiųjų miestų oro taršos sezoninė problema bus sprendžiama įgyvendinant aplinkos oro taršos kietosiomis dalelėmis mažinimo priemones.

Tam, kad būtų įgyvendinti vis griežtėjantys tarptautiniai Tolimųjų tarpvalstybinių oro teršalų pernašų konvencijos protokolų ir kitų su teršalų išmetimo į aplinkos orą reglamentavimu susijusių konvencijų reikalavimai bei ES Teminėje oro taršos strategijoje nustatyti teršalų išmetimo kiekio mažinimo iki 2020 m. uždaviniai, turi būti užtikrintas veiksmingas aplinkos oro taršos ir kokybės valdymas. Siekiant užtikrinti savivaldybių galimybę vykdyti aplinkos oro kokybės stebėseną, planuoti ir taikyti veiksmingas priemones pagal LR aplinkos oro apsaugos įstatymu joms nustatytą prievolę užtikrinti reikalavimus atitinkančią aplinkos oro kokybę, numatoma skirti ES finansavimą miestų oro kokybės valdymui gerinti.

Numatomos investicijos į vandentvarkos sektorių (įskaitant dumblo tvarkymą). Ypatingas dėmesys bus skirtas kaimo vietovėms, kur gyventojai neturi kokybiškų geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų. Atitinkamai ypatingas dėmesys bus skiriamas vandens tiekimo ir nuotekų tinklų renovacijai, kas, viena vertus, leis mažinti įmonių eksploatacines sąnaudas, kita vertus, mažins neigiamą poveikį aplinkai.

Naujuoju programavimo laikotarpiu planuojamos specialios priemonės gamtinio karkaso funkcijų stiprinimui, įvairaus lygmens kraštovaizdžio arealų tvarkymui, pažeistų ekosistemų ir jų teikiamų paslaugų atkūrimui, įskaitant migracinių koridorių funkcijų stiprinimą.

Siekiant įgyvendinti ES biologinės įvairovės strategijos iki 2020 m. pirmą tikslą „Visapusiškai įgyvendinti Paukščių ir Buveinių direktyvas“, antrą tikslą „Išlaikyti ir gerinti esamą ekosistemų ir jų funkcijų būklę“ ir penktą tikslą „Kovoti su invazinėmis svetimomis rūšimis“, bus remiamos natūralių buveinių, saugomų rūšių apsaugos ir atkūrimo, invazinių rūšių populiacijų gausos reguliavimo, žaliosios infrastruktūros (gamtinio karkaso) elementų išsaugojimo ir prarastų atkūrimo, ekosistemų fragmentacijos mažinimo priemonės.

ES biologinės įvairovės strategijoje iki 2020 m. numatytų tikslų bus siekiama sutelktomis pastangomis ir viena kitą papildančiomis priemonėmis iš LIFE instrumento, ERPF, Sanglaudos fondo ir EŽŪFKP. Siekiant pirmo tikslo, iki 2020 m. planuojamas visų ES svarbos natūralių buveinių apsaugos būklės pagerėjimas ir bent 50 proc. ES svarbos rūšių apsaugos būklės pagerėjimas; siekiant antro tikslo, iki 2020 m. bus išlaikomos ir pagerintos ekosistemos ir

jų teikiamos paslaugos, kuriant žaliąją infrastruktūrą ir atkuriant bent 15 proc. degradavusių ekosistemų. Šių tarpusavyje susijusių tikslų įgyvendinimo priemonių prioritetus numato rengiama Prioritetinių veiksmų programa (angl. *Prioritised Action Framework*) ir Nacionalinė aplinkos apsaugos strategija, kuriose numatoma toliau stiprinti *Natura 2000* tinklo apsaugą, rengti rūšių ir buveinių gerai apsaugos būklei užtikrinti skirtus *Natura 2000* teritorijų gamtotvarkos planus ir įgyvendinti juose numatytas gamtotvarkos priemones. Remiantis šiais dokumentais iki 2020 m. bus siekiama užtikrinti, kad gera apsaugos būkle pasižymėtų ne mažiau kaip 40 proc. Lietuvoje aptinkamų ES svarbos natūralių buveinių tipų ir 60 proc. ES svarbos rūšių.

Siekiant sudaryti sąlygas vietinėms rūšims išlikti, veistis ir migruoti, sustiprinti svarbias ekosistemų paslaugas, bus taikomos priemonės išsaugoti ir kur reikia atkurti prarastus žaliosios infrastruktūros elementus, gamtines jungtis tarp *Natura 2000*, didelės gamtinės vertės žemdirbystės ir kitų svarbių teritorijų. Bus imtasi papildomų miško sanitarinės apsaugos priemonių, kurios padės mažinti miško ligų ir kenkėjų paplitimo riziką.

Kad būtų galima įvertinti biosaugos riziką ir pavojų ekosistemoms ir nustatyti valdymo ir prevencijos priemones, Lietuvoje bus sukurta biosaugos stebėsenos ir kontrolės sistema. Taip pat bus sukurtos reikiamos teisinės, administracinės, planavimo, informavimo, švietimo bei kitos prielaidos saugomų teritorijų tikslams pasiekti, konkrečioms apsaugos ir tvarkymo priemonėms įgyvendinti, pažeistiems kompleksams bei objektams atkurti, saugomiems ir lankomiems objektams nuolat prižiūrėti. Siekiant užtikrinti gamtos ir kultūros paveldo vertybių apsaugą ir išsaugoti kraštovaizdžio įvairovę, remiantis darnaus vystymo principais, bus parengti teritorinio ir strateginio planavimo dokumentai, nustatantys tarpusavyje suderintus gamtos ir kultūros vertybių išsaugojimo ir ūkio vystymo tikslus. Numatoma tobulinti priešgaisrines sistemas ir didinti gaisrų miškuose prevenciją.

Bus imamasi gyventojų informavimo, švietimo apie aplinkos problemas ir gyventojų aplinkosauginio aktyvumo skatinimo priemonių, skirtų įgyvendinti ekologinio švietimo projektus, siekiant paskatinti visuomenę daugiau domėtis aplinkos ir gamtos apsauga. Skatinant domėjimąsi gamta svarbu užtikrinti, kad lankymasis natūralioje gamtoje darytų kuo mažiau žalos pačiai gamtai. Taip pat svarbu valstybiniuose parkuose ne tik įrengti atskirus objektus (pažintinius takus pėstiesiems ir dviratininkams, vandens trasas, apžvalgos bokštelių ir regyklas), bet ir sujungti juos į sistemą, t. y. atitinkamus turizmo maršrutus, jungiančius vienoje ar keliose gyvenamosiose vietovėse turistų lankomas vietas ir jų aptarnavimo objektus, siekiant užtikrinti ne tik kultūros ir gamtos objektų vystymą ir žinomumo didinimą, lankytojų skaičiaus augimą, bet ir regionų bendradarbiavimą. Investuojant į kultūros ir tvaraus turizmo infrastruktūros objektus vidaus potencialo plėtojimui, bus vadovaujama ERPF reglamento 3 straipsnio nuostatomis, ypatingai atkreipiant dėmesį į 1 dalies e punkto nuostatą. Visais atvejais bus siekiama užtikrinti, kad visi restauruoti ir aktualizuoti kultūros paveldo objektai būtų užpildyti ekonomine, socialine, edukacine ir / arba kultūrine veikla. Bus siekiama padaryti šiuos objektus traukos centrais užsienio ir vidaus turistams bei vietiniams gyventojams, skatinant pastarųjų verslumą ir bendruomeniškumą. Tokiu būdu bus prisidedama prie integruoto regioninio augimo, skatinant socialinę ir ekonominę veiklą. Šių investicijų poveikis bus įvertinamas, išmatavus padidėjusius lankytojų srautus restauruotuose objektuose. Atrenkant kultūros paveldo objektus, didelis dėmesys bus skiriamas investicijų kompleksiskumui ir papildomumui, derinant kultūros paveldo aktualizavimo veiklą su socialinių, ekonominių paslaugų prieinamumo, tikslinių teritorijų konkurencingumo didinimo, visuomenės edukacijos veiklomis, miesto infrastruktūros optimizavimu ir multifunkcionalumo užtikrinimu. Dalies vietos paveldo objektų įtraukimas į turizmo maršrutus bus ypač svarbus įgyvendinant naujai planuojamas ir tęsiant 2007–2013 m. laikotarpiu įgyvendintas turizmo rinkodaros ir ženklinimo priemones.

ERPF investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Pagerės gamtos paveldo vertybių ir kraštovaizdžio apsaugos būklė, bus sudarytos platesnės galimybės visuomenei susipažinti su šiomis vertybėmis, kartu didinant gyventojų aplinkosauginį aktyvumą ir informuotumą apie aplinkos problemas.

Bus padidinta kultūros paveldo išliekamoji vertė ir jį lankančių gyventojų bei turistų skaičius, sukuriant papildomą lankytojų srautą.

Sanglaudos fondo investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Padėtis atliekų sektoriuje iš esmės pasikeis taip, kad sąvartynuose šalinamų komunalinių atliekų kiekis 2023 m. sudarys 30 proc. (vertinant pagal atliekų kiekį einamaisiais metais). Bus skatinamas prioriteto tvarka kuo didesnis atliekų rūšiavimas susidarymo vietoje, atskiras popieriaus, metalo, stiklo, plastiko ir bioskaidžių atliekų surinkimas, pakartotinis panaudojimas, atliekų perdirbimas ir kitoks naudojimas. Planuojamos subsidijos Regioninių atliekų tvarkymo centrams, savivaldybėms, valstybės valdomoms įmonėms (ar jų grupėms) ir atliekas tvarkančioms įmonėms tam, kad pagerėtų sistemos valdymas, planavimas ir būtų užtikrinamas ES žiedinės ekonomikos veiksmų plano įgyvendinimas. Taip pat numatomos visuomenės švietimo ir informavimo priemonės.

Radioaktyviųjų atliekų saugyklos, kurioje saugomos medicinos įstaigų, pramonės ir mokslo tyrimų centrų atliekos, likvidavimas.

Geros būklės vandens telkinių dalis padidės iki 72 proc. 2023 m., o būstų, prijungtų prie geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo sistemų, dalis padidės atitinkamai iki 90 proc.

Sustiprės Lietuvos nacionaliniais, ES teisės aktais ir tarptautiniais susitarimais saugomų augalų ir gyvūnų rūšių bei buveinių ir kraštovaizdžio apsauga, siekiant reguliuoti invazinių augalų ir gyvūnų rūšių populiacijas, mažinti kitas tiesiogines grėsmes biologinei įvairovei ir užtikrinti kuo geresnes sąlygas šalies biologinės įvairovės išsaugojimui.

Bus sumažinta didmiesčių oro tarša kietosiomis dalelėmis, gerinant gatvių valymo technologijas didžiuosiuose Lietuvos miestuose; pagerintas miestų aplinkos oro taršos ir kokybės valdymas.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į ketvirtąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą⁸⁶, iš EŽŪFKP lėšų 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu:

– Bus atkuriamos, saugojamos ir nuo žemės ūkio, ir miškininkystės priklausančios ekosistemos, t. y. bus numatytos priemonės, skatinančios efektyviai naudoti miško išteklius, kuriomis bus užtikrinta ekosistemų apsauga, pažeistų miškų atkūrimas, žemės apsodinimas mišku, jaunuolynų ugdymas bei kitos iniciatyvos, skirtos miškams išsaugoti ir efektyviai miškininkystei plėtoti;

– Bus remiamas bioįvairovės, kraštovaizdžio atkūrimas ir saugojimas, įskaitant ir *Natura 2000* vietas, taip pat skatinant diegti DGV bei aplinkai draugiško ūkininkavimo sistemas. Prie dirvožemio kokybės gerinimo prisidės agrarinės aplinkosaugos, kraštovaizdžio gerinimo, ekologinio ūkininkavimo priemonės;

– Pagrindiniai EŽŪFKP veiksmai bus orientuoti į didesnę anglies dioksido sekvestraciją ir išmetamųjų teršalų mažinimą žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose. Šiai tikslinei sričiai daugiausiai įtakos turės tam tikri ūkininkavimo būdai, apimantys daugiakomponenčių žolynų naudojimą, beariminės technologijos taikymą, ganyklų formavimą ir priežiūrą, leidžiantys žemės ūkio paskirties dirvožemiui įsisavinti ir kaupti anglį, o tai gali padėti švelninti klimato kaitą. *Natura 2000* vietovėse esančios miško naudos teigiama įtaka dirvožemio organinės anglies sankaupoms taip pat yra vertinama kaip sekvestracijos skatinimas. Teritorija pagrįsta EŽŪFKP parama bus remiamos pastangos taikyti aplinkai draugišką ūkininkavimo ir miškininkystės

⁸⁶ 4-sis ES kaimo plėtros politikos prioritetasis - su žemės ūkiu ir miškininkyste susijusių ekosistemų atkūrimas, išsaugojimas ir pagerinimas; jam priskirtos prioritetinės sritys - a) biologinės įvairovės atkūrimas ir išsaugojimas bei didinimas, be kita ko, *Natura 2000* teritorijose, teritorijose, kuriose esama gamtinių ar kitokių specifinių kliūčių, gamtiniu požiūriu didelės vertės ūkininkavimui skirtose teritorijose, taip pat Europos kraštovaizdžių būklei; c) dirvožemio erozijos prevencija ir dirvožemio valdymo gerinimas.

praktiką, ypač vietovėse, kurioms kyla pernelyg intensyvaus ūkininkavimo pavojus arba pavojus, kad žemė bus apleista, t. y. vietovėms, kuriose esama gamtinių ar kitokių specifinių kliūčių;

– Siekiant geros vandens telkinių būklės įgyvendinant Bendrosios vandens politikos direktyvą 2000/60/EB, direktyvą 2009/128/EB, nustatančią Bendrijos veiksmų pagrindus siekiant tausiojo pesticidų naudojimo ir direktyvą 91/676/EEB dėl vandens apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus tęsiamas 2007–2013 m. KPP priemonių, kuriomis siekiama vandens kokybės gerinimo, tausaus augalų apsaugos produktų ir trąšų naudojimo, dirvožemio kokybės išsaugojimo ir gerinimo, įgyvendinimas;

– Bus skatinamas ekologinis ir aplinkai draugiškas ūkininkavimas ir jo plėtra. Ekologinis ūkininkavimas paskatins produktyviau naudoti ir valdyti išteklius, padės išlaikyti ir gerinti dirvožemio kokybę, mažinti vandens taršą, išsaugoti autentišką agrarinį kraštovaizdį, užkirsti kelią biologinės įvairovės nykimui ir sušvelninti klimato kaitą. Ekologiniu ir aplinkai draugišku ūkininkavimu bus siekiama sukurti patrauklų produktą, sukuriant ir pridėtinę vertę. Sertifikuotų išskirtinės kokybės produktų vertė 2020 m. padidės 80 proc. palyginti su 2012 m., sertifikuotų ekologinės gamybos produktų vertė 2020 m. padidės 10 proc. palyginti su 2012 m.;

– Taip pat bus bendradarbiaujama tarp regionų ir valstybių narių įgyvendinant ES BJRS tikslo „Padidinti gerovę“ potikslį „Prisitaikymas prie klimato kaitos“.

EJRŽF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Biologinės įvairovės ir ekosistemų funkcijų skatinimas, įskaitant *Natura 2000*, gausinant ir saugant žuvininkystės regionų gamtos išteklius, įskaitant kovą su klimato kaita, diegiant akvakultūros gamybos metodus, kurie dera su savitais aplinkosaugos poreikiais ir kuriems taikomi specialūs valdymo reikalavimai dėl *Natura 2000* teritorijų nustatymo ir ekstensyviai akvakultūros formas, įskaitant aplinkos, biologinės įvairovės apsaugą ir gerinimą, taip pat kraštovaizdžio ir tradicinių akvakultūros zonų ypatybių valdymą.

Siekiant reformuotos BŽP tikslų dėl ES tausiosios žuvininkystės įgyvendinimo, o taip pat siekiant sumažinti žvejybos poveikį jūrų aplinkai ir sustabdyti tam tikrų žuvų rūšių išteklių mažėjimą ir suvokiant būtinybę imtis konkrečių apsaugos priemonių dėl žuvų išteklių atkūrimo, EJRF remia priemones, leidžiančias prisitaikyti prie naujo požiūrio į žvejybos valdymą, nustatomų didžiausių leistinių sugavimų ir laipsniško išmetimų į jūrą atsisakymo Lietuvos žuvininkystės sektoriuje, tokiu būdu išlaikant ar atkuriant tokius žuvų išteklių lygius, kurie sudarytų sąlygas tausiam gyvųjų biologinių jūrų išteklių naudojimui.

Numatoma, kad bus įgyvendinamos ES patvirtintos žuvų išteklių atkūrimo programos, sumažintas nepageidaujama sugavimų kiekis, ir siekiant visiško išmetimų į jūrą atsisakymo, pagerintos nepageidaujama sugavimų iškrovimo ir panaudojimo sąlygos.

Pastaruoju metu tampa akivaizdu, kad jūros ir pakrantės yra stipriai veikiamos ekonominių procesų. Kartu didėja supratimas, kad žemė ir gėlas vanduo yra riboti ištekliai. Todėl būtina ieškoti būdų, kaip tvariau panaudoti 71 proc. planetos paviršiaus, kurį sudaro vandenynai, siekiant patenkinti tokius žmogaus poreikius kaip maistas ir energija. 2012 m. EK išplatino komunikatą „*Mėlynasis augimas. Tvaraus jūrų ir jūrininkystės sektoriaus augimo galimybės*“, kurio tikslas – paskatinti valstybes nares pasinaudoti dar neišnaudotomis Europos vandenynų, jūrų ir pakrančių teikiamomis užimtumo ir augimo galimybėmis. Mėlynoji ekonomika gali padėti užtikrinti ES tarptautinį konkurencingumą ir efektyvų išteklių naudojimą, kurti darbo vietas ir ieškoti naujų plėtros šaltinių, kartu apsaugant biologinę įvairovę bei jūrų aplinką ir taip išsaugant funkcijas, būdingas sveikoms ir atsparioms jūrų ir pakrančių ekosistemoms. Tvarus mėlynosios ekonomikos augimas ir užimtumas šioje srityje galėtų būti grindžiami penkiomis vertės grandinėmis: mėlynosios energijos, akvakultūros, jūrų pakrančių ir kruizų turizmo, jūrų mineralinių išteklių gavybos ir mėlynųjų biotechnologijų skatinimu ir augimu.

Įgyvendinant **integruotos jūrų politikos** priemones, galimos glaudžios sąsajos su tam tikromis ES BJRS prioritetinėmis sritimis: saugia laivininkyste, apsisaugojimu nuo ekstremalių situacijų jūroje ir sausumoje; biologinės įvairovės ir natūralių gamtinių sąlygų, įskaitant ir žuvingas teritorijas, išsaugojimu (siekiant sumažinti neigiamą žuvininkystės poveikį Baltijos

jūros ekosistemai); ir tvarios žuvininkystės plėtra – siekiant plėtoti ir gerinti koordinavimą ir bendradarbiavimą tarp valstybių narių ir žuvininkystės sektoriaus dalyvių žuvininkystės procesų protingam valdymui Baltijos jūroje, o taip pat padidinti valstybių narių EJŖŽF veiksmų programų bendrą poveikį.

1.3.7. Tvaraus transporto skatinimas ir kliūčių pagrindinėse tinklo infrastruktūros dalyse šalinimas

Lietuvos susisiekimo sistemos siekis – sukurti modernią, konkurencingą ir subalansuotą multimodalinę transporto sistemą, parametrais, sauga ir teikiamų paslaugų kokybe prilygstančią ES valstybių senbuvių lygiui ir kuriančią didelę pridėtinę vertę. Ypatingas dėmesys bus skiriamas transporto infrastruktūros integracijai į TEN-T tinklą ir efektyvioms transporto (geležinkelių ir kelių) jungtims su svarbiais logistikos mazgais (VLC), kurios suteiktų geresnes sąlygas pervežant krovinius derinti keletą transporto rūšių. Moderni transporto infrastruktūra sudarytų naujas galimybes vystyti nacionalinę rinką, kurti naujas darbo vietas bei plėtoti gamybos ir paslaugų sferas.

Strategijos „Europa 2020“ tvaraus augimo prioriteto pavyzdinėje iniciatyvoje „Tausiai išteklius naudojanti Europa“ pažymima, jog labai svarbu užtikrinti suderintą ES pagrindiniams tinklams priklausančios infrastruktūros plėtros projektų įgyvendinimą.

Kuriant modernią transporto sistemą, atitinkančią ES principus, tikslus ir kriterijus, didžiausias prioritetas teikiamas TEN-T tinklo gerinimui ir jo jungčių su valstybinės ir vietinės reikšmės transporto tinklu plėtojimui.

Atsižvelgiant į pagrindinius šalies struktūrinius iššūkius, identifikuotos dvi pagrindinės Lietuvos transporto sistemos plėtros prioritetinės kryptys Šiaurė–Pietūs ir Rytai–Vakarai koridoriuose.

Bus siekiama Baltojoje knygoje nustatyto tikslo iki 2030 m. 30 proc., o iki 2050 m. 50 proc. daugiau kaip 300 km keliais vežamų krovinių gabenti kitų rūšių transportu (geležinkeliu arba vandens transportu). Taip pat bus siekiama Baltojoje knygoje nustatyto tikslo iki 2050 m. sujungti visus pagrindinio tinklo oro uostus su geležinkelių (pageidautina – greitųjų traukinių) tinklu.

Pažangių energijos tinklų diegimas sukurs galimybes efektyviau vartoti energiją ir palengvins AEI integraciją į rinką. Sėkmingai įgyvendinti energetikos infrastruktūriniai projektai leis Lietuvai tapti integralia ES Baltijos jūros regiono dalimi ir pereiti į kitą geopolitinę erdvę, kuri grindžiama energijos rinkos dalyvių konkurencija, sąlygų lygiavertiškumu, skaidrumu. Taip bus susidarytos sąlygos užtikrinti svarbiausią energijos vartotojų interesą – pasirinkti energijos išteklius palankiausia kaina.

Plėtojant transporto ir energetikos infrastruktūros jungtis su kitomis šalimis, didinant transporto sistemos efektyvumą, planuojama, kur tinkama, bendradarbiauti su kitomis regiono šalimis ir prisidėti prie ES BJRS tikslo „Sujungti regioną“ įgyvendinimo.

Sanglaudos fondo investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Siekiant toliau gerinti krovinių ir keleivių mobilumą geležinkeliais, bus vykdomas tarptautinių geležinkelių koridorių (TEN-T) ir jungčių su jais plėtojimas vykdant investicijas I geležinkelio transporto koridoriuje (*Rail Baltica*) ir tiesiant antruosius kelius IX geležinkelio transporto koridoriuje, elektrifikuojant geležinkelių linijas bei diegiant ERTMS sistemas. Šiomis priemonėmis siekiama atlikti esminį traukinių greičio didinimą ir paslaugų kokybės gerinimą.

Sukurta Europinė greitoji vėžė Šiaurės–Pietų geležinkelių transporto ašyje (Talinas–Ryga–Kaunas–Varšuva), jungianti Baltijos šalis su Lenkija galės tenkinti vis didėjančius ES valstybių prekybos ir paslaugų poreikius šiame regione. Papildant investicijas, siektinas gauti iš Europos infrastruktūros tinklų priemonės, svarbiausias prioritetas šioje ašyje – reikiamų sąlygų interoperabilumui su ES geležinkelių tinklu sukūrimas įgyvendinant *Rail Baltica* geležinkelio projektą (kuris ES BJRS veiksmų plane yra išskirtas kaip pavyzdinis projektas).

Likviduojant kliūtis pagrindinėse tinklo infrastruktūros dalyse pagal atitinkamas technines sąveikumo specifikacijas geležinkelio linijos atkarpoje nuo Lenkijos sienos iki Kauno bus įrengtos geležinkelio signalizacijos, ryšių, elektros tiekimo ir eismo valdymo sistemos. Taip pat bus investuojama į dideliais keleivių srautais pasižyminčių geležinkelių stočių plėtrą gerinant jų pasiekiamumą kitomis transporto rūšimis. Europos geležinkelių tinklą jungiant į vieną 1435 mm vėžės pločio sistemą, bus išlaikomos ir stiprinamos esamos sąsajos su 1520 mm pločio vėžės geležinkelių sistema, t. y. užtikrinamas kiek įmanoma efektyvesnis krovinių perėjimas nuo vienos sistemos prie kitos.

Siekiant padidinti geležinkelių eismo saugą, geležinkelių pervažose bus įrengtos saugos priemonės. Įgyvendinus šias priemones, bus išgelbėtos bent trys gyvybės per metus. Taip pat bus siekiama mažinti neigiamą geležinkelių transporto sistemos poveikį aplinkai ir mažinti transporto sistemos skleidžiamo triukšmo neigiamą poveikį diegiant įvairias aplinkosaugą didinančias priemones. Geležinkelių transporto plėtra prisidės prie energijos vartojimo efektyvumo didinimo, perkelti dalį krovinių ir keleivių vežimą iš mažiau energetiškai efektyvaus kelių transporto.

Siekiant pagerinti keleivių ir krovinių mobilumą kelių transportu bus gerinami tarptautiniai koridoriai (TEN-T) Šiaurė–Pietūs (*Via Baltica*) ir Rytai–Vakarai ir jungtys su jais. Bus rekonstruojami kelių ruožai, neatitinkantys TEN-T keliams taikomų reikalavimų, užtikrinamos saugios, patogios tranzitinių ir ilgų atstumų eismo sąlygos pagal eismo intensyvumą, kelio svarbą ir tarptautinius standartus. Taip pat bus investuojama į aplinkkelių tiesimą, siekiant likviduoti kliūtis ir padidinti greitį TEN-T tinkle ir tuo pačiu sumažinti neigiamą tranzitinių srautų įtaką miestams. Taip pat bus diegiamos intelektinių transporto sistemos.

Siekiant pagerinti krovinių ir keleivių mobilumą ir užtikrinti saugumą numatoma modernizuoti ir plėtoti pasienio kontrolės punktus prie išorinių ES sienų pagal Šengeno reikalavimus, ES muitų teisės aktus ir tarptautinius saugumo reikalavimus, taikant ir inovatyvius sprendimus.

Modernizuojant Klaipėdos valstybinio jūrų uosto infrastruktūrą bus pagerinta jo sąveika su geležinkelių ir kelių tinklais, kurie yra neatsiejami daugiarūšio transporto koridorių komponentai, sudarantys TEN-T tinklo dalį. Geležinkelių į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą ir iš jo plėtra bei esamų geležinkelių modernizavimas praplės uosto pralaidumą, padidins krovinių pristatymo greitį, mobilumą ir, įvertinant didėjančių krovinių srautų perspektyvą, sumažins avarių tikimybę bei aplinkos taršą.

Didinant skirtingų transporto rūšių sąveikos efektyvumą, bus skatinamas konteinerinių terminalų ir technologijų atsiradimas Klaipėdos valstybinio jūrų uosto prieigose, kur būtų konsoliduojami srautai iš visų terminalų, užtikrinama efektyvi skirtingų transporto rūšių sąveika ir įgyvendinama šaudyklinių traukinių koncepcija.

Siekiant užtikrinti saugią laivybą bus pakeista laivų vedlinė kryptis rekonstruojant molus ir pagilintas bei išplatintas Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įplaukos kanalas. Tokiu būdu bus užtikrinamas didžiųjų laivų laivybos uosto įplaukoje saugumas. Tai ypatingai aktualu pradedant eksploatuoti SGD terminalą, kuomet į Klaipėdos uostą pradės plaukti SGD gabenantys laivai. Pažymėtina, kad šios investicijos bus vykdomos, atlikus poveikio aplinkai vertinimą.

Tarptautiniai oro uostai yra neatsiejama TEN-T tinklo dalis, užtikrinanti greitą keleivių judumą, ypač tarp geografiškai nutolusių, sausuma sunkiai pasiekiamų taškų. Išaugus turizmo, verslo, diplomatinių ir kitokio pobūdžio kelionių skaičiui, oro transporto srityje investicijos bus koncentruojamos į pagrindinio TEN-T tinklo (angl. *TEN-T core network*) oro uostą, siekiant gerinti infrastruktūrą mažinant neigiamą poveikį aplinkai. Pagrindinis dėmesys bus koncentruojamas į aplinkosaugines priemones, susijusias su orlaivių tarša dėl dažnų skrydžių, ilgo riedėjimo laiko ir kitų aplinkos tausojimo efektyvumą didinančių veikslių.

Investicijos į oro uostus ir uostus bus atliekamos tik tais atvejais, kai to bus neįmanoma padaryti privačiomis lėšomis. Investicijos bus pagrįstos kaštų–naudos analize ir numatytos transporto strategijoje.

ERPF investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Bus išplėtos jungtys tarp TEN-T tinklo ir regioninių centrų. Taip pat siekiant padidinti kelių eismo saugą bei atitiktį aplinkosauginiams reikalavimams bus modernizuojama regioninės ir savivaldybių reikšmės kelių infrastruktūra ir tobulinamas eismo valdymas diegiant intelektines transporto sistemas. Rajoninės ir vietinės reikšmės kelių modernizavimas ir plėtra bus įgyvendinama pagal integruotas tikslinių teritorijų plėtros programas ir investicijos sudarys tik proporcingą dalį strategijose numatytų veiklų nesiekiant išimtinai tik rajoninės ir vietinės reikšmės kelių tinklo atnaujinimo ir bus pagrįstos kaštų–naudos analize (įvertinant eismo intensyvumą). Siekiant padidinti geležinkelių eismo saugą bei atitiktį aplinkosauginiams reikalavimams bus modernizuojama geležinkelių infrastruktūra, įdiegiant saugos ir aplinkosaugą didinančias priemones. Šios investicijos padės sumažinti geležinkelių eismo įvykių skaičių bei neigiamą geležinkelių transporto sistemos poveikį aplinkai.

Siekiant plėtoti valstybinės reikšmės vidaus vandenų kelius, bus atnaujinama ir plečiama keleivių bei krovinių vežimui skirta infrastruktūra ir didinama vidaus vandenų kelių sąveika su kitomis transporto rūšimis. Vidaus vandenų transportas, kaip sudėtinė Lietuvos transporto dalis, bus plėtojamas siekiant jo veiklą integruoti į Klaipėdos valstybinio jūrų uosto ir kitų logistikos bei multimodalinio transporto centrų veiklą.

Įgyvendinant Lietuvai skirtą 2014 m. ES Tarybos rekomendaciją dėl elektros ir dujų tinklų jungčių gerinimo, taip pat siekiant prisidėti prie ES BJRS tikslo „Sujungti regioną“ potikslis „Patikimos energijos rinkos“ įgyvendinimo, siekiant įgyvendinti BEMIP užsibrėžtus tikslus bei ateityje efektyviai išnaudoti tarpvalstybinių energijos tinklų jungčių (NordBalt, LitPol link, GIPL) potencialą, bus tiesiamos naujos pažangios elektros energijos perdavimo linijos, užtikrinsiančios technines galimybes galių mainams tarpsisteminiams jungtimis su Lenkija ir Švedija, esamų elektros energijos perdavimo linijų rekonstravimas (modernizavimą), padarant šiuos tinklus pažangiais ir užtikrinant elektros energijos tiekimo patikimumą vartotojams.

Taip pat bus atnaujintos pažangios dujų perdavimo ir skirstymo tinklų sistemos, reikalingos SGD terminalo integracijai į rinką ir Lietuvos dujų sistemų integracijai į Europos bendrijos vidaus rinką.

Atnaujinta elektros ir dujų tinklų infrastruktūra užtikrins nenutrūkstamą, patikimą ir saugų energijos tiekimą konkurencingomis bei ekonomiškai pagrįstomis kainomis.

1.3.8. Užimtumo skatinimas ir darbo jėgos judumo rėmimas

Strategijoje „Europa 2020“ keliamas tikslas užtikrinti užimtumo lygį, kuris siektų 75 proc. 2020 m. NPP ir NRD keliamas nacionalinis tikslas, pagal kurį šis rodiklis 2020 m. turėtų siekti bent 72,8 proc. (20–64 m.) NPP įtvirtintas tikslas iki 2020 m. sumažinti bendrą nedarbo lygį iki 7,5 proc. Tačiau atsilikimas nuo minėtuose dokumentuose įvardytų tikslų kol kas išlieka pakankamai didelis ir reikalauja papildomų ilgalaikių pastangų ir investicijų. Viena iš 2014 m. ES Tarybos rekomendacijų Lietuvai nurodo tikslingiau naudoti ADRP žemos kvalifikacijos ir ilgalaikiams bedarbiams, spręsti nuolatinės gebėjimų paklausos ir pasiūlos neatitikties problemą, konsultuotis su socialiniais partneriais dėl teisės aktų, susijusių su darbo sutarčių sąlygomis ir darbo laiko tvarka, peržiūros.

ESF investicijomis tikimasi pasiekti šiuos rezultatus:

Padidės bedarbių ir asmenų, kuriems gresia nedarbas įsidarbinimo galimybės. To bus siekiama reikšmingai didinant ADRP priemonių aprėptį bei efektyvumą, taikant individualizuotus planus ir teikiant naujas, ypač ilgalaikiams bedarbiams reikalingas, paslaugas ir pan. Bus investuojama į tas ADRP priemones, kuriomis siekiama suteikti ar tobulinti bedarbių profesinę kvalifikaciją bei kompetencijas, ugdyti praktinius darbo įgūdžius, skatinti teritorinį judumą ir kurios gali reikšmingai prisidėti prie bedarbių užimtumo gebėjimų ir galimybių stiprinimo. Prioritetas bus teikiamas ilgalaikiams, žemos kvalifikacijos bedarbiams, jaunimui, vyresnio amžiaus asmenims, neįgaliesiems. Taip pat įvertinus 2007–2013 m. programavimo laikotarpio patirtį, bus tobulinamos apsaugos priemonės asmenims, gaunantiems paramą pagal

subsidijuojamas įdarbinimo schemas. Remiant neįgaliųjų profesinę reabilitaciją didelį dėmesį planuojama skirti paslaugoms, padedančioms integruotis į darbo rinką pasibaigus profesinio reabilitavimo kursui. Siekiama užtikrinti Europos užimtumo tarnybos (EURES) veiklą Lietuvoje. Bus tobulinama valstybės įdarbinimo tarnybos sistema investuojant į darbo rinkos paslaugų kokybę ir prieinamumą, ADRP priemonių ir tvaraus įdarbinimo stebėsenos ir vertinimo sistemą, darbuotojų adaptacijos ir kompetencijų tobulinimo sistemą, esamų paslaugų tobulinimą bei naujų kūrimą ir pan. Papildomai gali būti organizuojami viešieji darbai, tačiau finansuojami nacionalinėmis lėšomis. Įsidarbinimo galimybių didinimas padės spręsti aukšto nedarbo lygio problemą, prisidės prie nacionalinio strategijos „Europa 2020“ rodiklio užimtumo srityje pasiekimo ir padės įgyvendinti 2013 m. ES Tarybos rekomendaciją Lietuvai dėl ADRP priemonių tikslingo taikymo ir jų veiksmingumo gerinimo.

Numatoma aktyvinti vyresnio amžiaus asmenis (virš 54 metų), skatinant juos dalyvauti darbo rinkoje, mokymosi visą gyvenimą ir visuomeninėje veikloje, taip prisidedant prie 2014 m. ES Tarybos rekomendacijų Lietuvai įgyvendinimo.

Jaunimui iki 30 metų bus palengvintos galimybės integruotis į darbo rinką, įgyvendinant jaunimo garantijų schemą: visiems jaunuoliams per 4 mėnesius nuo formalaus išsilavinimo įgijimo ar užsiregistravimo darbo biržoje arba po prisijungimo prie jaunimo užimtumo iniciatyvos turės būti pateiktas pasiūlymas dirbti kokybišką darbą, tęsti studijas, įgyti arba patobulinti profesinę kvalifikaciją, atlikti stažuotę ar gamybinę praktiką. Bus teikiamos ankstyvos intervencijos, aktyvinimo ir integracijos į darbo rinką paslaugos siekiant paskatinti nedirbančio, nesimokančio ir mokymuose nedalyvaujančio jaunimo ugdymą, socializaciją ir integraciją į darbo rinką. Jaunimo užimtumo iniciatyva bus įgyvendinama finansuojant tiesiogiai į jaunus asmenis nukreiptas priemones, numatytas Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimo plane, patvirtintame socialinės apsaugos ir darbo ministrės 2013 m. gruodžio 16 d. įsakymu Nr. A1-692. Šios investicijos prisidės prie nacionalinio tikslo (įtvirtinto NPP) 2020 m. sumažinti jaunimo darbo lygį iki 16 proc. ir padės įgyvendinti 2013 m. ES Tarybos rekomendaciją Lietuvai.

Padidės kuriamų labai mažų ir mažų įmonių skaičius bei savarankiškai dirbančių asmenų skaičius. Šalies gyventojų verslumas didės dėl platesnės verslo steigimo paslaugų, įskaitant finansines priemones, tikslines subsidijas, konsultavimą, verslumo kompetencijų ugdymą pasiūlos. Atitinkamas dėmesys bus skiriamas žaliąjo ir mėlynojo augimo sektoriams. Teikiant verslo paramos paslaugas, įgyvendinant finansines (mikrokreditus, garantijas, palūkanų kompensavimą) ir negražintinos paramos priemones naujiems verslams pradėti ir vystyti, visuomenė bus informuojama apie valstybės teikiamas paskatas legaliam verslui, todėl Lietuvoje augs ne tik savarankiško užimtumo lygis, bet ir mažės šešėlinis verslas. Tokiu būdu bus pasiektas NPP numatytas nacionalinis tikslas ne tik sustabdyti savarankiškai dirbančiųjų mažėjimo tendenciją, bet ir padidinti jų dalį iki 13 proc.

Tikimasi, kad daugiau kokybiškų darbo vietų kūrimas ir geresnio socialinio ir kultūrinio ryšio su Lietuva palaikymas padės pristabdyti emigracijos tendenciją ir paskatins grįžti dalį emigravusių kvalifikuotų darbuotojų.

ERPF investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Padidės pasitenkinimas Lietuvos darbo biržos teikiamų paslaugų kokybe ir sąlygomis, nes bus pagal klientų ir darbuotojų poreikius atnaujinta didžiausia Lietuvos darbo biržos tinklo grandis – Vilniaus teritorinės darbo biržos administracinės patalpos ir Vilniaus miesto skyriaus infrastruktūra.

Padidės miestų (tikslinių teritorijų) investicinis patrauklumas dėl didesnės ūkinių veiklų įvairovės, į tikslines teritorijas pritrauktų aukštą pridėtinę vertę kuriančių investicijų, konvertuojamose apleistose teritorijose, didesnių lankytojų srautų miestų traukos centruose. Taip pat bus prisidėta subalansuojant migracijos srautus, skatinant gyventojus rinktis gyvenamąją vietą arčiau darbo vietos (efektyviau išnaudojant esamą ekonominę infrastruktūrą).

Miestuose pirmiausia siekiama aktyvinti juose vykstančią ekonominę veiklą investuojant į miestų teritorijų pertvarkymą (konversiją), teritorijos išvystymą, integruojant šias

teritorijas ir gerinant šių teritorijų pasiekiamumą, taip gerinant užimtumo galimybes visoje metropolinėje zonoje ir regione (įgyvendinant tvarios miestų plėtros veiksmus).

Mažuose ir vidutiniuose miestuose, ypač esančiuose atokesniuose regionuose siekiama užtikrinti kokybišką, švarią ir saugią gyvenamąją aplinką, būtiną sprendžiant demografinės problemas, išlaikant kvalifikuotą darbo jėgą (užtikrinančią bazinių ekonomikos sektorių vystymo galimybes ateityje) ir išnaudojant miestų traukos centrų potencialą investicinės aplinkos gerėjimui ir naujų darbo vietų kūrimui (pritaikant esamas ar kuriant naujas miestų viešąsias erdves), gerinant šių miestų ir aplinkinių teritorijų gyventojų judumo galimybes.

Geriau išnaudojant teritorijų potencialą (pirmiausia – miestų investicinį potencialą) didėja galimybės įtraukti į darbo rinką neaktyvias visuomenės grupes, o tai yra vienas iš svarbių iššūkių, siekiant minimizuoti demografinių procesų poveikį ekonomikai ir darbo rinkai.

Mažuose ir vidutiniuose miestuose, ypač esančiuose atokesniuose regionuose, kur tebevyrauja tradicinė pramonė ar prekybė žemės ūkio gamyba, o ekonominis aktyvumas santykinai nedidelis, bus sudarytos sąlygos kurti naujiems verslams, kurių vystymuisi būtini funkcionalūs ir aktyviai lankomi ir išnaudojami miestų traukos centrai (smulki prekyba, maitinimas, laisvalaikio paslaugos ir kt.).

Investuojant į kultūros ir tvaraus turizmo infrastruktūros objektus vidaus potencialo plėtojimui, bus vadovaujama ERPF reglamento 3 straipsnio nuostatomis, ypatingai atkreipiant dėmesį į 1 dalies e punkto nuostatas.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į šeštąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą⁸⁷, siekiama spręsti kaimo vietovėse esančias didelio nedarbo problemas. Išskirtinis dėmesys teikiamas jaunimui, siekiančiam kurti verslą kaimo vietovėse.

Įgyvendinant šį teminį tikslą EŽŪFKP investicijomis bus papildomos kitų ESI fondų lėšomis finansuojamos verslo iniciatyvos. Pagal šį teminį tikslą iš EŽŪFKP bus remiamas labai mažų ir mažų įmonių, nesusijusių su žemės ūkio veikla, kūrimasis ir plėtra kaimo vietovėse ir labai mažos, MVI miškų sektoriuje, tokiu būdu bus sprendžiama užimtumo ir nedarbo problema. Ne žemės ūkio verslai, manytina, bus pakankamai pajėgūs kurti naujas darbo vietas, kas gerins gyvenimo kokybę kaimo vietovėse, taip pat mažins kaimo gyventojų socialinę atskirtį, įvairins jų gebėjimus ir kaimo vietovių ekonomines galimybes. Numatoma, kad ne žemės ūkyje dirbančių kaimo gyventojų dalis iš visų dirbančiųjų, gyvenančių kaime, 2020 m. sudarys 76 proc., t. y. padidės 4 proc. punktais, palyginti su 2012 m.

EJRŽF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Paskatintas užimtumui palankaus ekonomikos augimo rėmimas, kuriant vidinį potencialą, kaip teritorinės strategijos konkrečioms vietovėms dalį – skatinamos naujovės ir pridėtinės vertės bei darbo vietų kūrimas žuvininkystės regionuose, remiamas veiklos diversifikavimas, stiprinamas žuvininkystės bendruomenių vaidmuo vykdant vietos plėtrą, tuo pačiu kompleksiškai sprendžiant žuvininkystės regionams būdingas problemas – didinant jų konkurencingumą, skatinant jų ekonomikos augimą. EJRŽF investicijomis siekiama padidinti pažeidžiamiausių žuvininkystės sektoriaus dalyvių – nuo žvejybos priklausomų pakrančių regionų gyventojų – užimtumą, tuo pačiu sudarant galimybes ir gerinant sąlygas, įgalinsiančias mažinti pakrančių regionų gyventojų socialinę atskirtį, puoselėti socialinę gerovę ir kelti žuvininkystės regionų vietos bendruomenių gyvenimo kokybę.

Pažymėtina, kad bendradarbiavimas su kitomis šalimis ES BJRS, kurios įgyvendinimu taip pat siekiama didinti užimtumą, kovoti su jaunimo nedarbu, skatinti verslumą, rėmuose sudarytų prielaidas efektyviau spręsti užimtumo srityje kylančius iššūkius, tad, kur tinkama, numatoma jį vystyti.

⁸⁷ 6-sis ES kaimo plėtros politikos prioritetas - socialinės įtraukties skatinimas, skurdo mažinimas ir ekonominė plėtra kaimo vietovėse; šiam prioritetui priskirta prioritetinga sritis - a) veiklos įvairinimas, mažųjų įmonių kūrimas ir plėtra, taip pat darbo vietų kūrimo lengvinimas; b) vietos plėtros kaimo vietovėse skatinimas

1.3.9. Socialinės įtraukties skatinimas ir kova su skurdu

Siekiant spręsti nedarbo, socialinės apsaugos sistemos, viešųjų socialinių paslaugų prieinamumo ir kokybės, socialinio verslo, būsto prieinamumo ir kt. problemas, nepakanka vykdyti ADRP, o investicijas grįsti vien mokymais. Trumpalaikiai pavieniai projektai neduoda pakankamų rezultatų – reikalingos didelio masto investicijos bei tęstinumas. Kita vertus, vien ekonominėmis priemonėmis skurdo problema taip pat nebus išspręsta. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu į infrastruktūrą nukreiptos investicijos 2014–2020 m. bus papildytos ESF investicijomis.

Įgyvendinant ESF tikslus, bus remiamasi Socialinių investicijų pakete⁸⁸ keliamais principais, kuriais skatinama rūpintis tinkama ir tvaria socialine apsauga, investuoti į žmonių įgūdžių ir gebėjimų vystymą ir padėti žmonėms kritiniais jų gyvenimo momentais. **ESF investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:**

Numatoma finansuoti aktyvias įtraukties didinimo priemones asmenims, labiausiai nutolusiems nuo darbo rinkos (įskaitant asmenis, sergančius priklausomybių ligomis, nuteistuosius ir grįžusius iš įkalinimo vietų, neįgaliuosius, romus ir kitas pažeidžiamas grupes), siekiant, kad gavęs paslaugas asmuo aktyviai siektų socialinės integracijos, būtų pasirengęs ieškoti darbo ir dalyvauti švietimo, mokymo veikloje bei ADRP priemonėse.

Numatoma aktyvinti vyresnio amžiaus asmenis (vyresnius nei 54 m.), įtraukiant juos į kompetencijos tobulinimo mokymus, savanorišką veiklą, mentorystę ir kitas iniciatyvas, skatinančias dalyvauti darbo rinkoje, mokymosi visą gyvenimą, visuomeninėje veikloje ir taikančias naujus darbo su vyresnio amžiaus asmenimis metodus.

Numatoma sukurti, išbandyti, diegti ir išplėtoti efektyvius ir inovatyvius asmens ir visuomenės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelius ir sprendimus, sudarysiančius galimybes išskirtų tikslinių teritorijų bei tikslinių grupių asmenims užtikrinti kuo tolygesnį kokybiškų viešųjų sveikatos priežiūros (visuomenės sveikatos ugdymo ir stiprinimo, ligų profilaktikos, ankstyvosios diagnostikos, medicininės reabilitacijos, sveikatos grąžinimo ir kt.) paslaugų prieinamumo lygį.

Finansuojant tikslinių gyventojų grupių informavimo, švietimo ir mokymo sveikos gyvensenos, sveikatos išsaugojimo ir stiprinimo, ligų prevencijos bei kontrolės temomis veiklas bus ugdomas tikslinių grupių asmenų sveikatos raštingumas, formuojami sveikos gyvensenos įgūdžiai, stiprinami gebėjimai kontroliuoti sveikatos rizikos veiksnius.

Įgyvendinus projektus sveiko senėjimo srityje, padidės vyresnio amžiaus gyventojų sveikatos raštingumo lygis bei motyvacija kuo ilgiau išlaikyti gerą sveikatą, kontroliuojant sveikatos rizikos veiksnius, naudojantis sveikatos mokymo, profilaktinėmis ir ankstyvosios diagnostikos paslaugomis, dalyvaujant prevencinėse programose, o tai turės teigiamą poveikį šių asmenų gyvenimo kokybei, savarankiškumui bei darbingumui. Taip pat įgyvendinus sveikatos darbe stiprinimo ir išsaugojimo iniciatyvas, bus sustiprinta profesinių ir su darbu susijusių ligų prevencija bei užtikrintas kokybiškų profesinės sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas, taip sudarant sąlygas pagerinti vyresnio amžiaus dirbančių asmenų fizinę ir psichinę sveikatos būklę, prailginti jų sveiką ir produktyvų amžių.

Nustatytų sveikatos priežiūros sričių specialistai patobulins kvalifikaciją, gebėjimus ir kompetenciją bei įgis praktinių įgūdžių, reikalingų siekiant užtikrinti didėjančius gyventojų sveikatos stiprinimo ir priežiūros poreikius dėl senėjančios visuomenės.

⁸⁸ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, Socialinės investicijos į augimą ir socialinę sanglaudą, visų pirma naudojant 2014–2020 m. Europos socialinio fondo lėšas, COM(2013) 83 final.

Bus teikiama parama nestacionarių ir bendruomeninių paslaugų kūrimui ir teikimui, siekiant, kad Lietuvoje būtų teikiamos alternatyvios stacionariai globaliai paslaugos (įskaitant paslaugas, kurios yra aktualios įgyvendinant deinstitutionalizacijos procesą) ir šeimose prižiūrimiems asmenims paslaugos, siekiant, kad juos prižiūrintiems asmenims būtų sudarytos geresnės sąlygos įgyti, patobulinti profesinę kvalifikaciją ir / arba dalyvauti darbo rinkoje.

Siekiant padėti sunkumus ir krizes patiriančioms šeimoms išeiti iš skurdo ir krizinės situacijos bus plėtojamos paslaugos šeimoms ir jų vaikams (psichologinė pagalba, mokymas, konsultavimas, tėvystės įgūdžių ugdymas, savipagalbos grupių steigimas; socialinės, sveikatos ir kitos paslaugos, skirtos padėti tėvams išsigydyti priklausomybes, atsisakyti smurto, įgyti socialinius įgūdžius ir integruotis į visuomenę; psichologinė pagalba ir kitos reikalingos paslaugos (įskaitant popamokinio ugdymo, sveikatos priežiūros ir kt.) vaikams, gyvenantiems rizikos ar pažeidžiamose šeimose, taip pat vaikams turintiems elgesio, emocijų, psichikos sutrikimų). Sprendžiant šią problemą bus sukurta kompleksiskai teikiamų paslaugų sistema šeimai visose savivaldybėse, paslaugos bus labiau orientuotos pagal individualius poreikius ir padidės paslaugų gavėjų aprėptis.

Bus stiprinama socialinių paslaugų sistema, investuojant į paslaugų kokybę, pasiūlos ir paklausos stebėseną, planavimą ir prognozavimą; socialines paslaugas organizuojančių ir teikiančių biudžetinių įstaigų ir NVO bendradarbiavimo skatinimą; socialines paslaugas administruojančių ir teikiančių darbuotojų, dirbančių tiek biudžetinėse įstaigose, tiek NVO kompetencijos tobulinimą ir pan. Stiprinant socialinių paslaugų sistemą, bus atsižvelgiama į Savanoriškoje socialinių paslaugų kokybės programoje⁸⁹ nustatoma bendrais ES kokybės principais ir pateikiamomis metodologinėmis gairėmis, palengvinančiomis socialinių paslaugų teikimo organizavimą, stebėseną ir vertinimą.

Bus investuojama į socialines įmones, socialinio verslo plėtrą, įmonių socialinės atsakomybės skatinimą, socialinio dialogo bei užimtumo / socialinės politikos įgyvendinimo partnerysčių vystymą, apjungiant viešąjį ir privatų sektorių, darbdavių ir darbuotojų organizacijas, NVO. ESF remiamas Bendruomenės inicijuotos vietos plėtros (BIVP) strategijų įgyvendinimas.

ERPF investicijomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Bus toliau modernizuojama sveikatos, socialinė ir prie švietimo įstaigų esanti infrastruktūra, kuria prisidedama prie nacionalinės, regionų ir vietos plėtros nelygybės mažinimo ir perėjimo nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų. Svarbus sisteminis pokytis, kurio siekiama – socialinių paslaugų neįgaliesiems asmenims, gyvenantiems stacionariose globos įstaigose, ir globojamiems (rūpinamiems) vaikams institucijose, deinstitutionalizacija, plečiant šioms grupėms skirtų bendruomeninių ir / arba nestacionarių paslaugų tinklą. Deinstitutionalizacija bus įgyvendinama vadovaujantis Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planu ir atsižvelgiant į „Bendrašias europines gaires dėl perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos“. Bus investuojama į užtikrinančią savarankišką gyvenimą, įsitraukimą į bendruomenę ir aukštos kokybės paslaugas infrastruktūrą. Išskirtiniais atvejais, kai negalima naudoti bendruomenės paslaugų teikimo modelio, planuojama vystyti įstaigų, kurios teiktų specializuotas stacionarias slaugos ir globos paslaugas asmenims, negalintiems pasirūpinti savimi ir sugrįžti į šeimą / bendruomenę, infrastruktūrą ir gerinti jų kokybę.

Dalis investicijų bus skiriama socialinio būsto prieinamumo didinimui, socialinės globos įstaigų senyvo amžiaus asmenims infrastruktūros modernizavimui ir plėtrai bendruomenėje, savivaldybių vaiko teisių apsaugos institucijų bei savivaldybių darbuotojų, dirbančių su šeimomis, patiriančiomis socialinę riziką, tarnybų paslaugų teikimo sąlygų gerinimui bei nestacionarių, bendruomeninių paslaugų pažeidžiamoms grupėms, ir šeimoms,

⁸⁹ Social Protection Committee, A Voluntary Quality Framework for Social Services, SPC/2010/10/8 final.

kurių neapima deinstitutionalizacijos procesas, infrastruktūros plėtrai. Socialinio būsto plėtra numatoma tose Lietuvos savivaldybėse, kuriose laukiančių socialinio būsto asmenų (šeimų) skaičius, tenkantis tūkstančiui gyventojų, viršija šalies vidurkį. Socialinės paslaugos (kurių neapima deinstitutionalizacija) bus plėtojamos tuose regionuose, kuriuose dar matomi jų išvystymo netolygumai.

Remiamos veiklos, kurios bus kompleksiškai derinamos su ESF investicijomis, padės sumažinti teritorinius visuomenės ir asmens sveikatos priežiūros prieinamumo bei sveikatos lygio skirtumus, taip pat išplėtoti socialinės rizikos grupių asmenims aktualias paslaugas, sudarys prielaidas tikslinių grupių asmenų ilgesniam ir sveikesniam gyvenimui, mažesnei ankstyvų mirčių bei socialinės atskirties ir skurdo rizikai. Bus plėtojama infrastruktūra, sudaranti galimybes užtikrinti efektyvų bei tolygų kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų (sveikatos ugdymo, ligų profilaktikos, ankstyvosios diagnostikos bei specializuotos medicinos pagalbos) prieinamumą išskirtų tikslinių teritorijų gyventojams bei tikslinių grupių asmenims. Taip pat bus investuojama į sveikatos priežiūros paslaugų ir savalaikės pagalbos efektyvaus organizavimo, teikimo bei valdymo modelių (infrastruktūrinių ir informacinių) diegimą ir plėtojimą, remiant inovatyvius ir efektyvius sprendimus, technologijas tikslinių gyventojų grupių sveikatos raštingumui didinti, jiems konsultuoti, gydyti ir stebėti bei jų gyvenimo kokybei palaikyti. Šalies regionams, pasižymintiems didžiausiais gyventojų sveikatos ir jos priežiūros prieinamumo netolygumais, bus priskiriamos teritorijos bei savivaldybės, kuriose priešlaikinio mirtingumo paplitimas dėl pagrindinių sveikatos problemų (kraujotakos sistemos, cerebravaskulinių ligų, piktybinių navikų, išorinių mirties priežasčių) yra didesnis nei Lietuvos vidurkis. Tikslinėms gyventojų grupėms priskiriami: 1) šalies savivaldybėse, pasižyminčiose didžiausiais priešlaikinio mirtingumo dėl pagrindinių neinfekcinių ligų rodikliais, gyvenantys asmenys; 2) tam tikrų socialinės rizikos grupių asmenys, kuriems socialinės ir ekonominės priežastys (nedarbas, skurdas ir kt.) bei žalingi įpročiai (alkoholio vartojimas ir kt.) lemia sergamumą tam tikromis ligomis (tuberkulioze, priklausomybe nuo alkoholio) bei kuriems nepakankamai prieinama sveikatos priežiūra (neįgalieji, kt.); 3) vaikai (iki 18 metų), nes dėl egzistuojančių ekonominių, socialinių aplinkybių, tokių kaip nepalanki socialinė ir ekonominė šeimos padėtis, įsidarbinimo perspektyvos, jiems dažniau gresia socialinė atskirtis bei neigiamas šių veiksmų poveikis sveikatai; 4) vyresnio amžiaus (55 metų ir vyresni) gyventojai, atsižvelgiant į siekį kiek galima ilgiau išlaikyti gerą senstančių vyresnio amžiaus žmonių sveikatą, pagerinti jų gyvenimo kokybę ir sudaryti galimybes išlikti aktyviems darbe, bendruomenėje, gyventi savarankiškai.

Investicijos į socialinių ir sveikatos paslaugų infrastruktūrą planuojamos atsižvelgiant į 2007–2013 m. patirtį ir atliktas investicijas, numatomas 2014–2020 m. plėtros poreikius ir įvertinus demografines tendencijas tam, kad būtų užtikrintas socialinių ir sveikatos paslaugų prieinamumas, efektyvumas bei investicijų tvarumas.

Bus modernizuota mažųjų miestų, miestelių ir didesnių kaimų (gyvenamųjų vietovių nuo 1 iki 6 tūkst. gyventojų, išskyrus savivaldybių centrus) viešoji infrastruktūra, leidžianti didinti pagrindinių paslaugų prieinamumą (investuojant į neefektyviai naudojamos infrastruktūros konversiją, funkcionalumo didinimą). Taip bus sudarytos sąlygos kaimo vietovėse ir mažiausiuose miestuose teikti įvairesnes, aukštesnės kokybės ir prieinamas paslaugas (orientuojantis į bendruomenės teikiamas paslaugas), sumažinti gyvenamosios aplinkos kokybės netolygumus, dėl kurių didelė dalis didesnių kaimo vietovių negali pritraukti aukštesnės pajamas gaunančių gyventojų ir dėl to gilėja socialinė atskirtis.

EŽŪFKP investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Atsižvelgiant į šeštąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą⁵², 2014–2020 m. EŽŪFKP investicijomis bus pagerinta nedidelio masto infrastruktūra, paslaugų teikimas bei gyvenimo kokybė kaimo vietovėse – EŽŪFKP investicijos bus skiriamos kaimo vietovės ribose esančių vietinės reikšmės viešųjų kelių, gatvių, jų atkarpų sukūrimui ir gerinimui, kai tokiomis investicijomis prisidedama prie vietos ekonomikos gerinimo; vandentvarkos gerinimui; kitos viešosios infrastruktūros – istorinę, etnokultūrinę, architektūrinę vertę turinčių kaimo paveldo objektų, parkų, skverų, želdynų, kitų kraštovaizdžio komponentų, laisvalaikio infrastruktūros –

sukūrimui ir gerinimui, taip pat bus prisidedama prie tautinio paveldo Lietuvoje išsaugojimo ir puoselėjimo.

EŽŪFKP lėšomis ir toliau bus remiamas *LEADER* iniciatyvų įgyvendinimas, ypač kaimo gyventojų bendruomenių socialinis verslumas, socialinės įtraukties didinimas per bendruomenių veiksmus, skatinančius perėjimą nuo institucinių prie bendruomeninių paslaugų. Išsamiau *LEADER* iniciatyvos įgyvendinimo aprėptis aprašoma šios sutarties 3 dalyje.

1.3.10. Investicijos į švietimą, įgūdžius ir mokymąsi visą gyvenimą

Strategijoje „Europa 2020“ iš 8 tikslų du tiesiogiai susiję su švietimu: siekiama užtikrinti, kad mokyklos nebaigiančių moksleivių dalis nebūtų didesnė nei 10 proc. ir kad ne mažiau kaip 40 proc. 30–34 m. asmenų turėtų aukštąjį išsilavinimą.

Investicijos į švietimo infrastruktūrą planuojamos atsižvelgiant į 2007–2013 m. patirtį ir atliktas investicijas, numatomas 2014–2020 m. plėtros poreikius ir įvertinus demografinės tendencijas tam, kad būtų užtikrintas švietimo paslaugų prieinamumas, efektyvumas bei investicijų tvarumas.

Lietuvos NRD keliamas tikslas, kad Lietuvoje **anksti iš švietimo sistemos pasitraukusiųjų** ne aukštesnį kaip pagrindinį išsilavinimą turinčių 18–24 m. jaunuolių dalis kaimo vietovėse būtų ne didesnė kaip 9 proc. Mokyklose, kuriose yra padidinta ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos rizika, bus remiamos planingos ir kryptingos valstybės institucijų, savivaldybių ir mokyklų bendruomenių pastangos padėti mokiniams sėkmingai baigti bendrojo ugdymo programą ir (arba) įgyti profesinę kvalifikaciją.

Kitas svarbiausias siekiamas tikslas 2014–2020 m. laikotarpiu – didesnis **vietų ikimokyklinio ugdymo** įstaigose skaičius – pirmiausia savivaldybių įstaigose, pritaikant nenaudojamas bendrojo ugdymo įstaigų patalpas, tačiau taip pat skatinant įmonių ir kitų privačių subjektų iniciatyvas steigti ikimokyklinio ugdymo grupes.

Išlaikyti mokinius formaliojo ugdymo sistemoje ir papildyti ją padeda **neformalusis ugdymas**, todėl svarbu plėsti įvairaus neformaliojo ugdymo prieinamumą ir įvairovę, ypač didelį dėmesį skiriant vaikų gamtamoksliniam ir technologiniam ugdymui.

Mokyklų pažangos vertinimo sistemos sukūrimas leis nustatyti mokinių poreikius, pritaikyti ugdymo turinį, viešinti rezultatus, teikti pagalbą su sunkumais susiduriantiems mokiniams ir skatinti švietimo įstaigų pažangą. Ypatingas dėmesys bus skiriamas mokytojų kompetencijoms ugdyti. Kitu programavimo laikotarpiu siūloma rengti tikslingesnę ir labiau individualizuotą kvalifikacijos tobulinimą mokytojams, sukuriant iš jų ugdymo proceso modernizavimo grupes, galinčias remti ir vykdyti kokybinius pokyčius mokyklose.

Prioritetine **bendrojo ugdymo** sritimi išlieka esminių (gimtoji, užsienio kalbos, matematika ir gamtos mokslai, skaitmeninis raštingumas) ir bendrųjų (mokymasis mokyti, socialiniai ir pilietiškumo gebėjimai, iniciatyvumas ir verslumas, kultūrinis sąmoningumas ir saviraiška) kompetencijų ugdymas.⁹⁰ Taip pat atsižvelgiant į poreikį tobulinti mokytojų technologines kompetencijas, numatoma įgyvendinti Informacinių ir komunikacinių technologijų diegimo į bendrąjį ugdymą ir profesinį mokymą 2014–2016 metų veiksmų planą.

Ikimokyklinio, neformaliojo ir bendrojo ugdymo srityje numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

ERPF investicijomis bus gerinamas kokybiško ugdymo prieinamumas visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų gyvenamos vietos, remiant valstybės ir savivaldybių iniciatyvas optimizuoti bendrojo ugdymo programas vykdančių mokyklų tinklą, racionaliau naudoti ikimokykliniam ugdymui skirtus išteklius. Bus investuojama į perspektyvių ugdymo įstaigų pastatų ir aplinkos modernizavimą, siekiant kompleksiskai ir išbaigtai sutvarkyti ugdymo

⁹⁰ Commission Staff Working Paper Schools for the 21st Century, Brussels, 11.07.07 SEC(2007)1009

infrastruktūrinę aplinką, įskaitant techninės kūrybos ir meno, sporto ir gamtamokslines ugdymo galimybes ir aprūpinant šiuolaikinėmis ugdymo priemonėmis, lygiagrečiai pasirūpinant mokinių ir mokytojų ar auklėtojų galimybėmis pasiekti ugdymo įstaigas iš atokesnių vietovių. Investicijos bus siejamos su savivaldybių ir mokyklų, į kurias investuojama, įsipareigojimu vertinti, skelbti ir gerinti savo mokinių ugdymo pasiekimus ir mažinti ankstyvą pasitraukimą iš švietimo sistemos. Investicijos į gamtamokslio ir technologinio ugdymo kokybę prisidės prie geresnių mokinių pasiekimų ir didesnio studentų, pasirinkusių gamtos, technikos ir taikomųjų mokslų programas, skaičiaus.

ESF investicijomis bus tobulinamos mokytojų ir švietimo įstaigų darbuotojų kompetencijos, ugdymo turinys ir metodikos, užtikrinant glaudžias sąsajas su investicijomis į mokymo infrastruktūrą.

Pagerės **aukštojo mokslo** kokybė ir jo atvirumas. Siekiant išlaikyti strategijoje „Europa 2020“ bei NRD nustatytus rodiklius būtina, kad Lietuvos aukštosios mokyklos išliktų patrauklios Lietuvos ir užsienio studentams, šalies ūkis ir visuomenė būtų aprūpinta kvalifikuota, prie nuolatinį pokyčių prisitaikančia darbo jėga ir būtų sudarytos galimybės nuolatiniam savęs tobulinimui naudojantis mokymosi visą gyvenimą sistema. Todėl numatoma plėtoti bendradarbiavimą su kitomis šalimis, pirmiausia tam pasitelkiant ES BJRS, kurios tikslo „Padidinti gerovę“ įgyvendinimu siekiama skatinti bendradarbiavimą tarp skirtingų regiono švietimo institucijų, studentų ir mokytojų mobilumą regione, kt.

Didesnį asmenų su aukštuoju išsilavinimu, ypač absolventų, įsidarbinimo lygį leistų pasiekti aukštesnė studijų kokybė, labiau atitinkanti darbo rinkos poreikius, nuolatinis, sisteminis ir efektyvus studijų kokybės valdymas, pritraukiantis daugiau asmenų į aukštąjį mokslą, tame tarpe dalyvaujančių mokymosi visą gyvenimą. Šių rezultatų būtų siekiama ESF ir ERPF investicijomis.

Aukštojo mokslo srityje numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

ESF investicijomis bus pagerinta **studijų kokybė**, ji bus efektyviai ir tinkamai valdoma, padidės studijų prieinamumas ir bus pritraukta daugiau asmenų į aukštąjį mokslą, padidės absolventų įsidarbinimo galimybės, o asmenų su aukštuoju išsilavinimu kompetencijos ir įgūdžiai labiau atitiks darbo rinkos ir visuomenės poreikius. Geresnės studijų kokybės bus siekiama labiau pritaikant studijas prie darbo rinkos reikmių, plėtojant inovatyvius mokymo metodus ir technologijas, skiriant didesnę dėmesį praktiniam mokymui, užtikrinant kokybišką studijų turinį ir aktualias programas, rengiant dėstytojus bei tyrėjus ir didinant jų profesionalumą, didinant studijų tarptautiškumą, sistemingai įtraukiant socialinius partnerius į turinio formavimą ir praktinių įgūdžių įgijimą. Studijų geresnę atitiktį darbo rinkos reikmėms pagal studijuojamų mokslų kryptis (socialiniai, gamtos, technologijų, inžineriniai mokslai) taip pat didintų reguliari darbo rinkos poreikių stebėseną, tinkamas studijų valdymas. Siekiant įrodymais grįsto studijų kokybės valdymo ir į pasiekimus orientuotų studijų, bus remiamos ir stiprinamos stebėsenos, išorinio vertinimo (studijų programų ir institucinio), pasiekimų vertinimo, savęs įsivertinimo ir akreditacijos, stebėsenos sistemos. Taip bus prisidedama prie studijų kokybės nuolatinio ir sisteminio gerinimo, studijų ir aukštųjų mokyklų geresnio valdymo, sąnaudų mažinimo bei aukštųjų mokyklų veiklos efektyvinimo. Tai leis užtikrinti aukštesnį absolventų įsidarbinimą, nuolatinį studijų atnaujinimą ir pritaikymą prie darbo rinkos ir visuomenės poreikių, leis efektyviau panaudoti viešąsias investicijas, skiriamas aukštajam mokslui ir padidins įtrauktį į su aukštuoju mokslu susijusį mokymąsi visą gyvenimą.

Daugiau asmenų į aukštąjį mokslą bus pritraukta didinant **studijų prieinamumą**, ypač per menkai atstovaujamos ir pažeidžiamoms grupėms, ir didinant studijų įtrauktį į mokymosi visą gyvenimą sistemą. Studijų prieinamumą didins lanksčių formų studijų, suaugusiems pritaikytų modulių ar studijų pasiūla, išvystyta socialinių ir finansinių paskatų, skirtų mažai atstovaujamos socialinėms grupėms, sistema.

ERPF investicijomis bus modernizuota studijų aplinka, įrengtos šiuolaikiškos darbo vietos dėstytojams, studijų ir mokslo infrastruktūra koncentruojama ir pritaikyta bendram naudojimui kelioms aukštosioms mokykloms ir integruota į integruotų mokslo, studijų ir verslo

centrų (slėnių) infrastruktūrą. Bus siekiama koncentruoti investicijas plėtojant universitetinius ir kolegijų studijų miestelius.

Kaip pažymėta Valstybinėje studijų, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros 2013–2020 m. programoje, ekstensyvi mokslo ir studijų institucijų plėtra ir išskaidytas potencialas bei išteklių verčia koncentruoti investicijas sudarant prielaidas Lietuvoje atsirasti universitetams, atitiksiantiems geriausių Europos ir pasaulio universitetų lygį. Todėl svarbiausios investicijos bus skiriamos žmogiškojo kapitalo ir kitų išteklių koncentravimui, kuriant reikiamą studijų ir mokslo infrastruktūrą, ją integruojant į mokslo centrų infrastruktūrą, suformuojant studijų miestelius pagal aukštųjų mokyklų specializaciją, plėtojama kompleksinė ir bendro naudojimo infrastruktūra (kelių aukštųjų mokyklų ar kartu su profesinio mokymo įstaigomis), įrengiamos darbo vietos dėstytojams.

MTEP srityje ESF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Sustiprės ir bus geriau sutelktas **žmogiškųjų išteklių potencialas MTEP srityje** – didės mokslo daktaro laipsnį įgijusių asmenų bei kvalifikaciją patobulinusių ir patobulintus įgūdžius savo veikloje taikančių tyrėjų skaičius. Prie to prisidės jaunųjų tyrėjų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo finansavimas, mokslininkų ir kitų tyrėjų tarpinstitucinio, tarpsektorinio ir tarptautinio mobilumo skatinimas, tyrėjų bendrųjų gebėjimų ugdymas, paramos skyrimas MTEP veikloms, prisidedančioms prie tyrėjų ir MTEP personalo pajėgumų, gebėjimų ir kompetencijų ugdymo, vykdyti.

Intensyvės MTEP žmogiškųjų išteklių **ryšiai su privačiu sektoriumi ir mokslo ir studijų institucijomis** bei kitomis mokslinių tyrimų institucijomis užsienyje. Prie to prisidės akademinė bendruomenė ir tematinė tinklų kūrimąsi ir veiklą skatinančios veiklos, investicijos į mokslininkų ir kitų tyrėjų kvalifikacijos tobulinimą per praktinę dalyvavimo MTEP veiklose, vykdomose kartu su vietos ar užsienio partneriais tiek privačiame, tiek viešajame sektoriuje, patirtį, įvairiakrypčio (išvykstamojo ir atvykstamojo) ir įvairiatikslio (tarpinstitucinio, tarpsektorinio, tarptautinio) tyrėjų mobilumo skatinimas.

Gerės mokslininkų ir kitų tyrėjų **darbo sąlygos**. Prie to prisidės kompleksiskai įgyvendinamos priemonės, didinančios doktorantūros studijų Lietuvos mokslo ir studijų institucijose patrauklumą ir numatančios adekvataus dydžio stipendijas bei galimybę doktorantūrą atlikti žinioms imliose įmonėse; taip pat priemonės, palengvinančios finansavimo vykdyti mokslinius tyrimus, išvykti stažuotis į užsienį ir pan. veiklas, prieinamumą visiems Lietuvos tyrėjams. Tyrėjų rengimui, kvalifikacijos ir kompetencijos tobulinimui skirtas priemonės planuojama derinti su sumanios specializacijos procesu, t. y. didelį dėmesį skiriant tyrėjams ir ugdant atitinkamos srities doktorantus, galinčius prisidėti prie MTEPI prioritetų įgyvendinimo. Taip pat numatomos priemonės, skirtos tyrėjų tarptautinio bendradarbiavimo stiprinimui ir jų gebėjimų dalyvauti tarptautinėse MTEP programose stiprinimui. Lietuva taip pat susiduria su kvalifikuotų tyrėjų trūkumu kai kuriose ūkiui svarbiose mokslo šakose, tad šią problemą ketinama spręsti ne tik skatinant doktorantų, gebančių spręsti problemas atitinkamose mokslo šakose, bet ir pritraukiant aukšto tarptautinio lygio tyrėjų iš užsienio trumpalaikiams ir ilgalaikiams vizitams. Šios veiklos bus vykdomos ir atsižvelgiant į 2005 m. kovo 11 d Komisijos rekomendaciją „Dėl Europos mokslininkų chartijos ir dėl mokslininkų priėmimo į darbą elgesio kodekso“.

Profesinio mokymo srityje numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

ERPF investicijomis finansuojant tolesnę sektoringų praktinio mokymo centrų modernizaciją regionuose, kur dar yra didelė nepatenkinta paklausa kokybiškai rengti tam tikrų profesijų darbuotojus, padidės profesinio ir suaugusiųjų mokymo **prieinamumas ir aprėptis**.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu numatoma plėtoti sektoringus praktinio mokymo centrus, sutvarkyti centrus turinčių profesinio mokymo įstaigų bendrabučius, kad juose galėtų apsisototi mokiniai iš kitų įstaigų ir tęstinio mokymosi programų dalyviai, ir modernizuoti kitas susijusias centrų švietimo erdves. Numatoma, kad sektoringais praktinio mokymo centrais naudosis visos Lietuvos profesinio mokymo įstaigos, o taip pat dalis aukštųjų mokyklų, vykdančių technologinio profilio studijų programas. Lygiagrečiai numatoma plėtoti

infrastruktūrą, reikalingą kokybiškai vykdyti bazinį profesinį mokymą kitose profesinio mokymo įstaigose, kuriose nėra sektorinio praktinio mokymo centro. Tai sudarys sąlygas pasiūlyti jaunimui ir suaugusiems kokybiško mokymosi galimybes netoli jų gyvenamos vietos, su mobilumo galimybe užbaigti praktinį mokymą aukšto technologinio lygio sektoriiniame praktinio mokymo centre. Pabaigę praktinio mokymo modulius mokiniai bus pasiruošę integracijai į darbo rinką ir praktinio mokymo užbaigimui pas konkretų darbdavį.

Suaugusiųjų švietimo centrų tinklas yra gerai išplėtotas, tačiau centrų mokymosi erdvės ir priemonės yra nusidėvėjusios ir nepatrauklios besimokantiems ar svarstantiems galimybę baigti bendrojo ugdymo programą. Todėl 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu numatoma modernizuoti dalį suaugusiųjų švietimo centrų, kad daugiau suaugusiųjų rinktųsi galimybę pabaigti bendrojo ugdymo programą.

Dėl ESF investicijų padidės **profesinio ir suaugusiųjų mokymo patrauklumas, kokybė ir atitiktis darbo rinkos poreikiams**. Padidės profesinio ir suaugusiųjų mokymosi sistemos lankstumas, profesinio ir suaugusiųjų mokymo ir įgyjamos kvalifikacijos **atitiktis darbo rinkos poreikiams**. Taip pat bus teikiama parama Lietuvos kvalifikacijų sandaros užbaigimui bei šiuolaikiško švietimo turinio formavimui (rengiant profesinio mokymo standartus, modulines profesinio mokymo programas ir joms skirtas mokymo priemones); įvairiais būdais įgytų kompetencijų ir kvalifikacijos vertinimo ir pripažinimo sistemos plėtojimui; profesinio ir suaugusiųjų mokymo stebėsenai ir tyrimams; naujovių profesinio ir suaugusiųjų mokymo valdymo procesuose ir priemonėse diegimui. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bendradarbiaujant su socialiniais partneriais numatoma toliau plėsti kvalifikacijos tobulinimo galimybes profesinio ir suaugusiųjų mokymo pedagoginiams darbuotojams Lietuvos ir užsienio aukštosiose mokyklose, o taip pat jų mobilumo galimybes praktiniam mokymuisi pas darbdavius. Visa tai prisidės prie geresnio profesinio mokymo sistemos pritaikymo prie darbo rinkos poreikių. Įgyvendinant Lietuvai skirtą 2014 m. ES Tarybos rekomendaciją spręsti didelio žemos kvalifikacijos darbuotojų ir ilgalaikio nedarbo problemą, bus investuojama į pameistrystės programų vystymą, siekiant gerinti jų kokybę ir didinti aprėptį.

Gerinant mokymosi pasiūlą bus siekiama kelti vaikų mokymosi motyvaciją, o taip pat keisti suaugusiųjų įsitikinimą, jog mokytis jau per vėlu. ESF investicijomis bus didinamas visuomenės informuotumas apie naujausius mokymosi tikslus, galimybes ir jų įvairiapusę naudą, bus investuojama į **kokybiškų karjeros paslaugų teikimą** visuose švietimo lygmenyse ir mokymosi visą gyvenimą **populiarinimą** bendradarbiaujant su socialiniais partneriais.

Siekiant **sukurti sąlygas ir paskatas mokymuisi visą gyvenimą** suaugusiems bus sudarytos geresnės galimybės dalyvauti ir įsitraukti į įvairias mokymosi veiklas, o formaliojo švietimo programų dalyviams pagerės galimybės įgyti kokybiškų praktinių įgūdžių.

Naujajame programavimo laikotarpyje bus investuojama į mažiausiai dalyvaujančių suaugusiųjų grupių (ne kvalifikuotų ir žemesnės kvalifikacijos dirbančių asmenų) dalyvavimo mokymesi skatinimą, viešųjų paslaugų darbuotojų kompetencijos ir kvalifikacijos tobulinimą. Taip pat vyresnio amžiaus asmenims numatoma atverti galimybes įgyti pirmą aukštąjį išsilavinimą ir plėtoti senjorų mokymosi galimybes, kas užtikrintų vyresnio amžiaus asmenų dalyvavimą mokymosi visą gyvenimą veiklose.

Atsižvelgiant į tai, jog labai dažnai darbo skelbimuose yra reikalaujama turėti praktinių įgūdžių, bus siekiama pagerinti besimokančiųjų formaliojo švietimo programose galimybes gauti kokybišką praktinį mokymą. Finansuojant praktinių įgūdžių įgijimą dalyvaujantiems formaliojo švietimo programose bus sudarytos galimybės atlikti praktinio mokymo dalį aukšto technologinio lygio sektoriiniuose praktinio mokymo centruose, o pasirengimą darbo rinkai užbaigti praktikose pas darbdavius.

Profesinio mokymo srityje EŽŪFKP lėšomis tikimasi pasiekti šių rezultatų:

Atsižvelgiant į pirmąjį ES kaimo plėtros politikos prioritetą, investicijomis iš EŽŪFKP bus plėtojamos mokymosi visą gyvenimą veiklos ir tęstinis profesinis rengimas žemės ūkyje, miškininkystėje ir kaimo vietovėse, visų pirma atnaujinant ir įgyjant naujus įgūdžius, kurie leis spręsti naujus iššūkius, susijusius su inovacijų diegimu ir darnaus žemės ūkio bei miškininkystės

sektorių plėtojimu, padės kaimo gyventojams užsiimti veikla, nesusijusia su žemės ūkiu, ir taip mažinti socialinę ir ekonominę atskirtį kaime.

Remiant dirbančiųjų žemės ūkio ir miškų sektoriuje mokymą verslo organizavimo ir aplinkosaugos klausimais, teikiant paramą jaunųjų ūkininkų mokymui jų įsikūrimo laikotarpiu, bus padidintas valdų konkurencingumas, pagerintos jų aplinkosauginės funkcijos, prisidedama prie sklandesnės kartų kaitos žemės ūkio ir miškų sektoriuose. Numatoma, kad per 2014–2020 m. programavimo laikotarpį mokymuose dalyvaus apie 78 tūkst. dalyvių.

Vykdam mokymo ir žinių perdavimą ir teikiant konsultavimo paslaugas žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose, bus siekiama padėti ūkininkams ir miškų savininkams prisitaikyti prie besikeičiančių ūkininkavimo reikalavimų, bus užtikrinamas papildomumas darnaus vystymosi požiūriu

Lietuvos **žuvininkystės sektoriaus** atstovams numatoma sudaryti galimybes pasinaudoti mokymosi visą gyvenimą ir kvalifikacijos kėlimo sistemos galimybėmis, įsitraukiant į jau sukurtą ESF lėšomis suaugusiųjų mokymo sistemą ir pasinaudojant esamų mokymų centru, turinčių reikiamą suaugusiųjų mokymo metodinę ir dalykinę medžiagą bei kompetentingus suaugusiųjų mokytojus – andragogus, galimybėmis bei čia įdiegta paslaugos patvirtinimo sistema.

Siekiant užtikrinti nuolatinį darbuotojų kvalifikacijos lygio palaikymą, jų profesinį mobilumą ir gebėjimą sparčiai persiorientuoti į kito ūkio sektoriaus veiklas, **žmogiškųjų išteklių plėtros** srityje 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus tobulinamos įmonių, diegiančių naujas technologijas, ir SVV subjektų žmogiškųjų išteklių kvalifikacijos ir didinamos jų kompetencijos, sukuriant ir įdiegiant vaučerų sistemą. Taip pat bus teikiama parama investuotojų žmogiškųjų išteklių kompetentingumo didinimui ir sektorių kompetencijų ugdymo projektams.

Siekiant sudaryti galimybes identifikuoti pagrindinius darbo jėgos pasiūlos ir paklausos neatitikimo darbo rinkoje aspektus ir prognozuoti vidutinės trukmės (5–7 metai) darbo rinkos poreikius, Lietuva stengsis sukurti ir įgyvendinti vidutinės trukmės žmogiškųjų išteklių poreikio prognozavimo sistemą. Žmogiškųjų išteklių paklausos darbo rinkoje prognostinių tyrimų rezultatus numatoma panaudoti profesiniam orientavimui, sukuriant profesinio orientavimo produktus tikslinėms grupėms.

Taip pat numatoma sukurti visavertį instrumentą, paremtą išplėstine Lietuvos profesijų klasifikatoriaus versija (ISCO-08 pagrindu), skirtą darbo rinkos profesinės struktūros palyginimui tarptautiniu ir šalies mastu, bei žmogiškųjų išteklių kvalifikacijos sąsajų su darbo vietomis stebėsenos sistemą.

Žmogiškųjų išteklių plėtros srityje ESF lėšomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Didinti dirbančių žmogiškųjų išteklių konkurencingumą, ESF investicijomis teikiant paramą įmonių žmogiškųjų išteklių kvalifikacijų tobulinimui ir kompetencijų didinimui; vidutinės trukmės žmogiškųjų išteklių prognozavimo sistemos kūrimui ir vystymui; Lietuvos profesijų klasifikatoriaus tobulinimui bei asmenų kvalifikacijų sąsajų su darbo vietomis stebėsenai.

1.3.11. Institucinių pajėgumų stiprinimas ir veiksmingas viešasis administravimas

2014–2020 m. investicijų sritys atitinka Viešojo valdymo tobulinimo 2012–2020 metų programoje nustatytus viešojo valdymo tobulinimo tikslus ir uždavinius. Šios programos įgyvendinimo 2013–2015 m. veiksmų plane nurodytos konkrečios priemonės / projektai, nukreipti į viešojo valdymo atvirumo didinimą, visuomenės dalyvavimo viešojo valdymo procesuose skatinimą, paslaugų kokybės gerinimą, viešojo valdymo institucijų veiklos efektyvumo didinimą ir valstybės tarnybos stiprinimą. Į šį planą bus įtraukiamos ir 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšomis finansuotinos

priemonės/projektai, o tai leis užtikrinti koordinuotą ir kryptingą šių priemonių / projektų planavimą ir įgyvendinimą nacionaliniu lygiu.

ESF investicijomis numatoma pasiekti šiuos rezultatus:

Padidės viešojo valdymo orientacija į rezultatus, t.y. investicijos bus skiriamos viešojo valdymo institucijų veiklos efektyvumui didinti (įrodymais grįsto valdymo priemonių taikymo plėtrai, teisėkūros proceso tobulinimui, viešojo valdymo procesų atvirumui didinti ir visuomenės dalyvavimui juose skatinti, nacionalinėms viešojo valdymo reformoms parengti ir vykdyti, ypač siekiant įgyvendinti 2014 m. Europos Tarybos penktąją rekomendaciją dėl valstybės valdomų įmonių reformos, bus siekiama didinti valstybės turto ir įmonių valdymo kompetencijas bei reikiamų informacinių sistemų, kurios būtinos valstybės funkcijų tinkamam vykdymui sukūrimui ir įdiegimui valstybės institucijose, atsakingose už šios srities politikos formavimą bei įgyvendinimą. Tikimasi, kad veiklos, susijusios su viešojo valdymo institucijų veiklos efektyvumo didinimu, įrodymais grįsto valdymo priemonių taikymu ir nacionalinių viešojo valdymo reformų įgyvendinimu prisidės prie valdymo efektyvumo indekso pagerėjimo (2011 m. – 21 vieta ES, 2020 m. siekiamas rodiklis – bent 15 vieta ES).

Viešojo valdymo procesų atvirumo ir skaidrumo didinimo srityje laukiama, kad padaugės gyventojų, pareiškusių nuomonę jiems svarbiais klausimais, daugiau gyventojų sužinos informaciją apie teismų, savivaldybių veiklą. Tikimasi, kad investicijos prisidės prie visuomenės pasitikėjimo viešojo valdymo institucijomis rodiklių gerėjimo. Investicijas skiriant EK kovos su korupcija ataskaitoje pateiktoms rekomendacijoms įgyvendinti ir kitoms antikorupcinėms priemonėms vykdyti, bus pagerintas Lietuvos korupcijos suvokimo indeksas nuo 57 balų (2013 m.) iki ES šalių narių korupcijos suvokimo indeksų vidurkio.

Pagerės paslaugų kokybė, jų atitikimas visuomenės poreikiams. Šioje srityje numatoma patvirtinti paslaugų kokybės standartus, viešojo valdymo institucijos turėtų pradėti rengti piliečių chartijas (2020 m. siektina reikšmė – 90 proc.), aktyviau matuoti visuomenės pasitenkinimo teikiamomis paslaugomis rodiklius, veiksmingiau taikyti vieno langelio principą aptarnaujant asmenis ir kt. Taip pat bus padidintas paslaugų prieinamumas visuomenei, perkeliant jas į elektroninę erdvę. Tikimasi, kad minėtos paslaugų kokybės gerinimo veiklos padės pagerinti administracinių paslaugų teikimo ir aptarnavimo efektyvumo koeficientą (2011 m. – 0,85, 2020 m. siekiamas rodiklis – 0,95).

Pagerės verslo reguliavimo aplinka ir sąlygos sąžiningai konkurencijai, investuojant į administracinės ir (ar) kitos reguliavimo naštos gyventojams ir verslui mažinimą bei kitų geresnio reglamentavimo priemonių vykdymą, ūkio subjektų veiklos priežiūros sistemos efektyvumo didinimą, viešųjų pirkimų ir teisingumo sistemų tobulinimą. Tikimasi, kad Lietuva pagal reglamentavimo kokybės indeksą 2020 m. užimtų ne žemesnę nei 13 vietą ES (2011 m. – 17 vieta ES), kad padidėtų įmonių, patenkinusių verslą kontroliuojančių institucijų veikla, dalis. Viešųjų pirkimų sistemos tobulinimo srityje numatoma padidinti pirkimų skaidrumą ir efektyvumą, labiau išplečiant centralizuotų ir elektroninių viešųjų pirkimų taikymą, patobulinant Centrinę viešųjų pirkimų informacinę sistemą ir kt. Numatoma, kad teisingumo vykdymo srityje bus sukurtos prielaidos paprasčiau ir efektyviau spręsti teisinius ginčus, investuojant į alternatyvių civilinių ginčų sprendimo būdų, ypač taikinamojo tarpininkavimo būdo, sistemos plėtrą ir taikymo skatinimą. Tokiu būdu padidės sprendžiamų civilinių ginčų skaičius.

Bus modernizuotas **žmogiškųjų išteklių valdymas valstybinėje tarnyboje**, investicijas skiriant pažangių žmogiškųjų išteklių valdymo instrumentų (procedūrų/standartų) įvairiose personalo valdymo srityse diegimui, darbo užmokesčio ir motyvavimo sistemų optimizavimui, aukštesniųjų kategorijų ir vadovaujančiųjų valstybės tarnautojų bei valstybės pareigūnų grandies stiprinimui, viešojo valdymo institucijų dirbančiųjų strateginių (prioritetinių) kompetencijų stiprinimui ir kt. Planuojama, kad valstybės tarnyboje bus įdiegtas kompetencijomis grįstas žmogiškųjų išteklių valdymo modelis, patobulintos dirbančiųjų atrankos, karjeros planavimo, darbo užmokesčio, motyvavimo, mokymo sistemos ir įdiegtas kokybiškai naujas aukštesniųjų vadovų valdymas. Investicijos leis patobulinti valstybės tarnyboje dirbančiųjų kompetencijas: sustiprinti vadovaujančias pareigas einančių politikų, valstybės tarnautojų ir valstybės pareigūnų

(įskaitant teisėjus ir prokurus) vadybinius ir lyderystės gebėjimus, patobulinti dirbančiųjų valstybinėje tarnyboje strateginio mąstymo žinias ir įgūdžius. Profesinės kompetencijos, kurios yra būtinos atlikti konkrečias profesinės veiklos ar pareigų funkcijas ir operacijas, bus patobulintos tiek, kiek reikalinga valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose kylantiems iššūkiams ir vykdomiems pokyčiams įgyvendinti. Numatoma vystyti atskirų strateginių sričių kompetencijų centrus valstybės institucijose, atsakingose už tam tikros srities politikos formavimą bei įgyvendinimą, pavyzdžiui, viešosios ir privačios partnerystės, makroekonominio prognozavimo ir analizės, energetikos (ar atskirų jos sričių), valstybės turto ir įmonių valdymo srityse.

Siekiant viešojo valdymo tobulinimo tikslų ir uždavinių bus užtikrinta ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų investavimo sinergija, derinant ESF investicijas pagal 11 teminį tikslą ir ERPF investicijas pagal 2 teminį tikslą. ERPF lėšomis bus sukurta infrastruktūra ir IT sprendimai, reikalingi ESF lėšomis optimizuotiems viešojo valdymo procesams (ypač viešųjų paslaugų teikimo ir viešojo valdymo procesų atvirumo didinimo srityse) įgyvendinti.

1.4. Preliminarūs asignavimai pagal teminius tikslus kiekvienam ESI fondui**1.4.1. Indikatyvus finansinių išteklių pasiskirstymas pagal teminius tikslus ir ESI fondus****2 lentelė.** Indikatyvus finansinių išteklių pasiskirstymas pagal teminius tikslus ir ESI fondus (EUR) (preliminarus)

Teminiai tikslai	ERPF	ESF	Sanglaudos fondas	EŽŪFKP	EJRŽF
(1) mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir inovacijų skatinimas	678.878.835	0	0	24.268.931	0
(2) informacinių ir ryšių technologijų prieinamumo ir naudojimo didinimas bei kokybės gerinimas	189.037.284	0	0	3.766.520	0
(3) mažųjų ir vidutinių įmonių, žemės ūkio sektoriaus (EŽŪFKP) ir žuvininkystės bei akvakultūros sektoriaus (EJRŽF) konkurencingumo didinimas	540.603.253	0	0	620.934.938	31.363.899
(4) perėjimo prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų ekonomikos visuose sektoriuose rėmimas	565.201.697	0	360.018.432	136.907.604	325.750
(5) prisitaikymo prie klimato kaitos, rizikos prevencijos ir valdymo skatinimas	4.064.010	0	104.842.447	216.513.793	0
(6) aplinkosauga ir išteklių naudojimo veiksmingumo skatinimas	187.613.699	0	606.657.440	216.513.793	17.674.645
(7) tvaraus transporto skatinimas ir kliūčių pagrindinėse tinklo infrastruktūros dalyse šalinimas	390.625.213	0	789.856.109	0	0
(8) užimtumo skatinimas ir darbo jėgos judumo rėmimas	421.299.136	275.504.430	0	82.415.426	10.395.562
(9) socialinės įtraukties skatinimas ir kova su skurdu	315.540.145	247.694.386	0	157.712.935	0
(10) investicijos į švietimą, įgūdžius ir mokymąsi visą gyvenimą	208.548.495	455.313.921	0	19.923.540	0
(11) institucinių pajėgumų stiprinimas ir veiksmingas viešasis administravimas	0	122.959.184	0	0	0
Techninė parama	0	25.812.183	187.543.198	57.323.530	3.672.366
VISO	3.501.411.767	1.127.284.104	2.048.917.626	1.536.281.010*	63.432.222

* Į bendrą EŽŪFKP sumą nėra įtrauktos pereinamojo laikotarpio investicijos toms 2007–2013 m. programavimo laikotarpio priemonėms, kurių įgyvendinimas nebus tęsiamas 2014–2020 m programavimo laikotarpiu (apie 0,077 mlrd. EUR)

3 lentelė. Jaunimo užimtumo iniciatyvai pagal 8 teminį tikslą skiriamos lėšos

Finansavimo šaltinis	Skiriama suma (EUR)
Jaunimo užimtumo iniciatyvos specialūs asignavimai	31.782.633
Atitinkamas ESF finansavimas	31.782.633

4 lentelė. Techninei paramai skiriami asignavimai pagal regionų kategorijas ir fondus

Fondas	Regiono kategorija	Techninės paramos asignavimai (EUR)	Techninės paramos dalis pagal fondus (proc.)
ERPF	Mažiau išsivystęs regionas	0	0
ESF	Mažiau išsivystęs regionas	25.812.183	2,3
Sanglaudos fondas	–	187.543.198	9,2
EŽŪFKP	–	57.323.530	3,6
EJRŽF	–	3.672.366	5,8

5 lentelė. ESF dalis nuo visų struktūrinių fondų (ESF ir ERPF)

ESF dalis struktūriniuose fonduose pagal 2007–2013 m. ES struktūrinių fondų veiksmų programas	23 proc.
Reikalavimas dėl minimalios ESF fondo dalies, taikomos Lietuvai	24,2 proc.
Numatyta ESF dalis struktūriniuose fonduose 2014–2020 m. laikotarpiui	24,35 proc.

Prisidėjimas prie klimato kaitos įvertintas pagal EK patvirtintą metodologiją, kurioje tam tikroms išlaidų kategorijoms numatomi konkretūs prisidėjimo prie klimato kaitos mažinimo koeficientai. Preliminariai ES parama klimato kaitos tikslams – 2.025.451.545 Eur. Ne mažiau nei 30 proc. EŽŪFKP lėšų bus skirta klimato kaitos švelninimui, įskaitant aplinkai numatytas investicijas. Apie 20 proc. EJŖŽF lėšų yra numatoma klimato kaitos uždaviniams pasiekti.

Pažymėtina, kad 2 lentelėje „Indikatyvus finansinių išteklių pasiskirstymas pagal teminius tikslus ir ESI fondus (EUR)“ EŽŪFKP lėšos nurodytos neįtraukiant EŽŪFKP lėšų, skirtų 2007–2013 m. KPP priemonės „Ankstyvas pasitraukimas“ tęstiniam įsipareigojimams finansuoti 2014–2020 m. laikotarpiu, kadangi šie tęstiniai įsipareigojimai neprisideda prie 2014–2020 m. ESI fondų teminių tikslų įgyvendinimo.

1.5. Horizontaliųjų principų taikymas

1.5.1. Partnerystės principas

Partnerystė yra vienas svarbiausių ES sanglaudos politikos įgyvendinimo principų, kuriam skiriamas ypatingas dėmesys tiek ES, tiek nacionaliniu lygiu.

Rengiantis 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui, partnerių suinteresuotumas dalyvauti pasirengimo ir įgyvendinimo procese didėja. Atsižvelgiant į padidėjusį aktyvumą ir vadovaujantis Bendrųjų nuostatų reglamento 5 str., partnerystei skatinti buvo imtasi naujų iniciatyvų, kurios pirmiausia apima metodinių dokumentų šioje srityje parengimą bei viešų diskusijų su partneriais organizavimą. Bendras partnerių sąrašas, apimantis partnerius, įtrauktus į Partnerystės sutarties bei 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos, Kaimo plėtros programos ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos rengimą, pateikiamas priede Nr. 1.

2012 m. kovo mėn. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančioji institucija suorganizavo diskusiją „*Kaip pagerinti partnerių įsitraukimą į ES struktūrinės paramos planavimą ir įgyvendinimą?*“, kurioje dalyvavo socialiniai ekonominiai partneriai ir ES struktūrinę paramą administruojančių institucijų atstovai. Diskusijoje buvo nuspręsta parengti *Partnerystės standartą*, nustatantį minimalius reikalavimus dėl partnerystės principo taikymo planuojant ir įgyvendinant ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšomis finansuojamas programas Lietuvoje. Minėtas standartas buvo parengtas 2012 m. balandžio mėn. Jame yra apibrėžiami partnerystės lygiai, apimtis, formos, partnerių atranka, jų pareigos ir teisės, konsultavimosi terminai, rezultatų viešumas ir partnerystės principo efektyvumo vertinimas.

Partnerystės standarte nustatytų reikalavimų pristatymui, išaiškinimui ir patarimams dėl praktinio taikymo 2012 m. liepos mėn. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos iniciatyva buvo parengtas išsamesnis dokumentas – *Partnerystės principo taikymo ES struktūrinės paramos procese gairės* (toliau – Gairės). Jos paskelbtos interneto puslapyje www.esparama.lt ir yra prieinamos visiems norintiems susipažinti. Rengiant Gaires buvo remiamasi 2012 m. balandį patvirtintu EK tarnybų darbinio dokumentu dėl partnerystės principo įgyvendinimo⁹¹, kurio pagrindu 2014 m. pradžioje, įsigaliojus Bendrųjų nuostatų reglamentui, Europos Komisija parengė „Europos elgesio kodeksą partnerystei“.

Gairės – tai praktinis vadovas už Partnerystės sutarties ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos rengimą bei ES struktūrinės paramos administravimą atsakingoms institucijoms ir ES struktūrinės paramos procese dalyvaujantiems ar ketinantiems dalyvauti partneriams. Gairėse paaiškinama kas, kaip ir kada yra įtraukiami į partnerystės principo įgyvendinimą, taip pat nurodyti ministerijų atstovų, atsakingų už partnerystės principo taikymą, kontaktai. Gairės parengtos taip, kad būtų tinkamos naudoti ir 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu. Gairių projektas taip pat buvo išsiųstas derinti plačiam socialinių ekonominių partnerių ratui. Gairėse pristatomos pagrindinės ES ir nacionalinio teisinio reglamentavimo nuostatos 2007–2013 m. ir 2014–2020 m. programavimo laikotarpiais, aiškinama partnerystės pridėtinė vertė, pristatomi partnerystės principai (atvirumas, įtraukimas, skaidrumas, efektyvumas, tarpusavio atsakomybė) ir apžvelgiami pagrindiniai ES ir nacionaliniai dokumentai, nustatantys minimalius reikalavimus partnerystės principo taikymui (EK parengti siūlymai dėl Europos elgesio kodekso partnerystei ir Lietuvoje parengtas rekomendacinis dokumentas dėl partnerystės standarto). Gairėse nemažai dėmesio skiriama partnerystės principo

⁹¹ Commission Staff working document. The partnership principle in the implementation of the Common Strategic Framework Funds - elements for a European Code of Conduct on Partnership [SWD(2012) 106 final]. Dokumentą galima atsisiųsti paspaudus šią nuorodą: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/strategic_framework/swd_2012_106_en.pdf

taikymui praktikoje: aptariamos partnerių galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo procese, nurodomi partnerių atrankos principai ir kriterijai, pristatomos partnerystės formos, partnerių teisės ir pareigos, taip pat aptariama, kokių veiksmų tikslinga imtis atsakingoms institucijoms, siekiant sustiprinti partnerystę.

Partnerystės sutarties ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos projektams parengti, 2010 m. buvo sudaryta 2014–2020 m. ES struktūrinės paramos komisija (toliau – Komisija), į kurios sudėtį įeina ministerijų, įgyvendinančių institucijų bei socialinių, ekonominių ir regioninių partnerių atstovai. Iš 52 Komisijos narių 23 yra socialiniai, ekonominiai ir regioniniai partneriai. Sudarant Komisiją ir atrenkant partnerius, buvo orientuojamasi į jų atstovaujama auditoriją, t. y. buvo siekiama, kad Komisijos veikloje dalyvaujantys partneriai kuo plačiau atstovautų visuomenei. Partnerių atranką pagal kompetenciją vykdo atsakingos institucijos (pavyzdžiui, atranką į sektoriniu lygiu organizuojamą partnerystę vykdė sektorinės ministerijos). Potencialūs partneriai, norintys dalyvauti ES struktūrinės paramos procese, gali teikti motyvuotus prašymus dėl jų įtraukimo į atitinkamą partnerystės formą (komitetą, komisiją ir pan.) už partnerystę atsakingiems institucijų darbuotojams.

Atrenkant partnerius vadovautasi šiais kriterijais:

– *Aktualumo*: partneriai turi būti aiškiai susiję arba su problema, kurią ketinama spręsti, arba su jos sprendimu. Aktualūs partneriai gali skirtis atsižvelgiant į ES struktūrinės paramos proceso etapą ir sprendžiamą klausimą;

– *Proporcingumo*: turi būti užtikrintas visų aktualių partnerių (teritorinių, socialinių, ekonominių, NVO) atstovavimas, nė viena iš partnerių grupių neturėtų dominuoti;

– *Atstovavimo apimties*: turėtų būti įtraukti partneriai, atstovaujantys platesniems, o ne siauresniems, individualiems interesams.

Pavyzdžiui, 2013 m. siekiant užtikrinti VVG dalyvavimą, įgyvendinant BIVP priemones, į Komisijos sudėtį taip pat įtraukti Kaimo plėtros ir Žuvininkystės regionų VVG tinklų atstovai. Siekdamas tinkamai pasirengti 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui ir užtikrinti glaudesnę bendradarbiavimą tarp valstybės institucijų ir visuomenės, sektorinės ministerijos (pavyzdžiui, Energetikos, Žemės ūkio, Susisiekimo) taip pat bendradarbiauja su partneriais. Pavyzdžiui, sudaromos specialios darbo grupės, kurių veikloje dalyvauja valstybės institucijų atstovai ir socialiniai, ekonominiai ir (ar) regioniniai partneriai, suinteresuoti atitinkamo sektoriaus veikla. Tokia bendradarbiavimo forma taikoma nustatant potencialiai finansuotinus prioritetus, veiklas ir priemones, labiausiai prisidėsiančius prie užsibrėžtų tikslų siekimo tiek nacionaliniu, tiek ES lygiu.

2013 m. birželio–rugsėjo mėn. vyko nacionalinių strateginių dokumentų – Partnerystės sutarties ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos – viešasis aptarimas. Viešojo aptarimo renginyje dalyvavo apie 170 mokslo, verslo, kultūros, vyriausybinių institucijų bei NVO, socialinių, ekonominių ir regioninių partnerių atstovų. Taip pat visiems suinteresuotiems asmenims buvo sudarytos galimybės teikti pastabas ir pasiūlymus šių dokumentų projektams www.esparama.lt svetainėje.

Per viešąjį aptarimą socialinių ir ekonominių partnerių pateikti pasiūlymai gali būti suskirstyti į dvi grupes: pasiūlymai dėl sričių, į kurias turėtų būti investuojama, ir pasiūlymai dėl vykdomos politikos įgyvendinimo tobulinimo. Socialiniai ir ekonominiai partneriai siūlė didesnę dėmesį skirti ir daugiau investicijų nukreipti į šias sritis:

- Skatinti privačias investicijas ir didinti naujų prekių ir paslaugų dalį įmonių apyvartoje;
- Investuoti ir į kitus, ne tik biomasę AEI (vėjo, saulės energijos, biodujų); diegti AEI naudojančias technologijas renovuojant viešuosius pastatus ir daugiabučius;
- Įvertinti kitų sričių potencialą (pavyzdžiui, transporto), siekiant iki 2020 m. įvykdyti Lietuvos išipareigojimus energijos vartojimo efektyvumo srityje;
- Skirti reikiamą dėmesį radioaktyvių atliekų tvarkymui; taip pat daugiau dėmesio skirti buities pavojingų atliekų, stambiagabaričių atliekų ir bioskaidžių atliekų tvarkymui ir finansuoti apleistų teritorijų tvarkymą;

- Įtraukti priemonės lyčių lygybei skatinti ir smurto artimoje aplinkoje mažinimui;
- Skatinti užimtumą (taip pat ir kaimo vietovėse) ir dalyvavimą darbo rinkoje, ADRP priemonių įgyvendinimą derinant su socialinių pašalpų sistemos efektyvumo didinimu;
- Skatinti aktyvų aukštojo mokslo įstaigų ir verslo bendradarbiavimą bei studijų tarptautiškumą;
- Sudaryti geresnes sąlygas jaunų tyrėjų mobilumui ir įsidarbinimui privačiame sektoriuje.

Siekiant geresnio vykdomos politikos įgyvendinimo, socialiniai ir ekonominiai partneriai siūlė:

- Užtikrinti dialogą su vietos bendruomenėmis planuojant ir įgyvendinant priemones, atrenkant projektus ir tęsti 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu sukauptą gerąją patirtį įgyvendinant VPS kaimo vietovėse, pasinaudojant Bendrųjų nuostatų reglamente numatyta išimtimi dėl šių teritorijų dydžio;
- Įvertinti NVO vaidmenį ir potencialą įgyvendinti planuojamas priemones (ypač didinant socialinę įtrauktį);
- Plačiau taikyti „teršėjas moka“ principą privačiam sektoriui;
- Atsižvelgiant į kiekvieno projekto pobūdį svarstyti finansinių instrumentų arba mažo intensyvumo subsidijų taikymo galimybes;
- Aiškiai apibrėžti vartojamas sąvokas (pavyzdžiui, pažangiųjų (angl. *smart*) tinklų), siekiant išvengti skirtingo jų traktavimo tarp pareiškėjų, įgyvendinančiųjų institucijų ir EK;
- Investuojant į profesinio mokymo infrastruktūrą svarstyti galimybę taikyti privataus ir viešojo sektoriaus partnerystės modelius;
- Parinkti tinkamus, į siekiamą pokytį orientuotus rodiklius, taip sumažinant riziką, kad rodikliai bus pasiekti tik formaliai.

Atsižvelgiant į minėtus socialinių ekonominių partnerių pasiūlymus, buvo patikslinta Partnerystės sutartis ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa. Įtrauktos veiklos vyrų ir moterų lygybei skatinti ir atitinkami rodikliai (pavyzdžiui, renginiuose, skatinančiuose moterų ir vyrų lygybę bei diskriminacijos mažinimą darbo rinkoje, dalyvavusių asmenų, teigiančių, kad įgytas žinias ir įgūdžius taikys praktikoje, dalis) pokyčiams išmatuoti. Siekiant didinti užimtumą kaimo vietovėse, numatoma užtikrinti koordinavimą su 2014–2020 m. KPP investicijomis, nukreiptomis į kaimo vietovių gyventojų užimtumo didinimą. Numatytos veiklos, kuriomis viešųjų pastatų ir daugiabučių renovacija susiejama su energijos vartojimo efektyvumu. Numatomas finansuoti projektas, skirtas radioaktyviųjų atliekų saugyklos Maišiagalėje likvidavimui.

Atsižvelgiant į parengtus partnerystės metodinius dokumentus bei diskusijose išsakytus poreikius, partnerystė bus skatinama ir ateityje, užtikrinant partneriams galimybes aktyviau ir veiksmingiau įsitraukti į 2014–2020 m. programavimo laikotarpio ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų įgyvendinimą, stebėseną ir vertinimą. Šiuo tikslu bus įgyvendinamos šios ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos iniciatyvos:

- 1) ES paramos tinklapyje www.esparama.lt įdiegta partneriams skirta atskira skiltis, kurioje talpinama partneriams aktuali informacija (metodinės gairės, informacija apie renginius, teisės aktų projektai pastaboms). Šioje skiltyje partneriai turi užsiregistruoti (tokiu būdu bus surinkta ES fondų investicijų procesu suinteresuotų partnerių duomenų bazė) ir galės teikti pastabas paskelbtiems dokumentų projektams (pavyzdžiui, ministerijų parengtų aprašų ar taisyklių projektams).
- 2) Bus stiprinami partnerių administraciniai gebėjimai (plačiau žiūrėti Partnerystės sutarties 2.5 dalyje).
- 3) Bus sudaryta galimybė partneriams patiems inicijuoti ir organizuoti susirinkimus, diskusijas ir posėdžius, prisidėsiančius prie geresnio 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos įgyvendinimo, juos apmokant iš techninės paramos lėšų.

Tikimasi, kad šios iniciatyvos padės užtikrinti glaudesnę bendradarbiavimą su regioninėmis, vietos, miestų ir kitomis valdžios institucijomis, taip pat ekonominius ir socialiniais partneriais bei įstaigomis, atstovaujančiomis pilietinei visuomenei, įskaitant aplinkosaugos partnerius, NVO ir įstaigas, besirūpinančias moterų ir vyrų lygybės bei nediskriminavimo skatinimu.

EŽŪFKP Vadovaujančioji institucija (Žemės ūkio ministerija), prisidėdama prie Partnerystės sutarties rengimo ir rengdama 2014–2020 m. KPP vadovavosi EK parengtu „Europos elgesio kodeksu partnerystei“. Socialinei partnerystei užtikrinti, rengiant EŽŪFKP panaudojimo dokumentus pasitelkta esama partnerystės struktūra – Lietuvos kaimo tinklas, suformuotas 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, įgyvendinant 2007–2013 m. KPP, finansuojamą iš EŽŪFKP lėšų. Šiuo metu Lietuvos kaimo tinklas jungia daugiau nei 900 kaimo plėtros procesuose dalyvaujančių organizacijų ir institucijų⁹².

Socialinis dialogas, rengiant Partnerystės sutartį, vyko teminiuose Lietuvos kaimo tinklo komitetuose: Kaimo politikos klausimų, Verslo kaime skatinimo, Kaimo jaunimo, Kraštovaizdžio ir kaimo vietovių planavimo, Inovacijų ir tyrimų kaime, *LEADER* ir bendruomeniškumo skatinimo. Pažymėtina, kad esama Lietuvos kaimo tinklo struktūra užtikrino, kad konsultacijos būtų vykdomos šiais teritoriniais lygmenimis: vietiniu, regioniniu, nacionaliniu.

2013 m. vasario–kovo mėn. Žemės ūkio ministerija organizavo renginių ciklą, skirtą Lietuvos kaimo tinklo nariams ir kitiems kaimo plėtros procesų dalyviams pristatyti Partnerystės sutarties gaires, jos rengimo eigą, pagrindinius reglamento dėl paramos kaimo plėtrai projekte nustatytus prioritetus ir nuostatas (pagal tematikas ir aktualias priemones).

Siekiant užtikrinti sėkmingą BŽŪP įgyvendinimą ateinančiu programavimo laikotarpiu, 2013 m. gegužės 6 d. Žemės ūkio ministerija surengė viešas diskusijas su pagrindiniais partneriais dėl lėšų perskirstymo tarp pirmojo ramsčio (skirto rinkos reguliavimo ir ūkininkų skatinimo (tiesioginės paramos) priemonėms įgyvendinti) ir antrojo ramsčio (skirto kaimo plėtros priemonėms įgyvendinti).

Taip pat 2012 m. gruodį Žemės ūkio ministerija pradėjo viešas diskusijas su socialiniais partneriais dėl BIVP modelio Lietuvoje ateinančiu programavimo laikotarpiu. Po aktyvių konsultacijų su socialiniais partneriais ir įvertinusi per jas išsakytas pastabas bei rekomendacijas, numatyta galimybė įgyvendinti dvisektorines VPS, finansuojamas iš EŽŪFKP ir EJRŽF, toms VVG, kurių veiklos teritorija apima kaimo vietoves ir (arba) žuvininkystės regionus. Be to, siūlant BIVP teritorijos dydžio išimtį, buvo atsižvelgta ir į partnerių nuomonę dėl 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu sukauptos gerosios patirties įgyvendinant VPS kaimo vietovėse, kurių gyventojų skaičius viršija 6 tūkst. gyventojų. Taip pat socialiniai ekonominiai partneriai teigiamai įvertino siūlymus, kad didžiausias dėmesys ir finansinis svoris KPP būtų skiriamas žemės ūkio konkurencingumo didinimo tikslams ir priemonėms. Žemės ūkio ministerija planuoja socialinę partnerystę įvairiomis formomis užtikrinti ne tik programavimo, tačiau ir kituose ES paramos administravimo procesų etapuose, tiek 2014–2020 m. KPP įgyvendinimo, tiek stebėsenos ir vertinimo. Išsamesnė informacija apie socialinės partnerystės principo taikymą pateikta 2014–2020 m. KPP 13 dalyje „Veiksmai, atlikti įtraukiant partnerius“.

Siekiant užtikrinti sėkmingą pasirengimą tinkamai panaudoti **EJRŽF paramą** 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, Lietuvos žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos valdymo komitete buvo patvirtintas Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos rengimo partnerių (institucinių, socialinių, ekonominių, visuomeninių) sąrašas. Atrenkant partnerius vadovautasi esamos praktikos, skaidrumo, nešališkumo ir veiksmingumo principais. Pagal 2012 m. balandį patvirtintą EK tarnybų darbinį dokumentą dėl partnerystės principo įgyvendinimo, EJRŽF aktualūs partneriai yra šie: regionų ir vietos valdžios institucijos, žuvininkystės ir

⁹² Lietuvos kaimo tinklo narių sąrašas, patvirtintas 2009 m. kovo 19 d. LR žemės ūkio ministro įsakymu Nr. 3D-180.

akvakultūros sektorių ir kitų subsektorių, pavyzdžiui, perdirbimo sektoriaus, atstovai, socialinių partnerių sektorių organizacijos, aplinkosaugos srities NVO, žuvininkystės sektoriuje veikiančios mokslo ir mokslinių tyrimų organizacijos ir nacionaliniai arba regioniniai žuvininkystės VVG tinklai.

Derinant Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos projektą buvo sudarytos plačios galimybės visoms sektoriaus suinteresuotoms grupėms teikti pastabas ir siūlymus dėl programos tobulinimo. Didelė dalis pateiktų pastabų buvo susijusi su pasiūlymais dėl tam tikrų SSGG nuostatų. Visos pastabos buvo atidžiai įvertintos ir į didžiąją jų dalį atsižvelgta. Kilus abejonų jos buvo aptariamoms ir diskutuojamos su partneriais per susitikimus. Atsižvelgiant į partnerių pastabas buvo pakoreguoti kai kurie žvejybos ir akvakultūros regionų atrankos kriterijai, taip pat papildytas remiamų veiklų sąrašas.

1.5.2. Vyrų ir moterų lygių galimybių skatinimas, nediskriminacija

Įgyvendinant Partnerystės sutartį bus užtikrinama lygybė tarp vyrų ir moterų ir integruotas lyčių lygybės bei nediskriminavimo principas, kaip nustatyta Bendrųjų nuostatų reglamento 7 str.

Šis horizontalusis principas suprantamas ne tik kaip moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimas, bet ir draudimas varžyti žmogaus teises ar teikti asmeniui privilegijas dėl jo lyties, tautybės, rasinės ar etninės kilmės, kalbos, religijos, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, negalios, socialinės padėties, amžiaus arba seksualinės orientacijos. Vyrų ir moterų lygybė apima lygias teises, atsakomybes ir galimybes abiem lytims. Įgyvendinant šį principą, svarbu atsižvelgti į moterų ir vyrų žinias, interesus, patirtį, jų vaidmenis, kad abi lytys vienodai galėtų pasinaudoti 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu teikiama nauda.

Neįgaliesiems, vyresnio amžiaus žmonėms bei kitiems, turintiems skirtingas funkcines galimybes, turėtų būti užtikrinta galimybė tokiomis pačiomis kaip ir kitų asmenų sąlygomis naudotis fizine infrastruktūra, transportu, IRT ir kitomis priemonėmis bei paslaugomis. Visose šiose srityse vis dar susiduriama su rimtomis kliūtimis. Prieinamumas visiems yra pirminė dalyvavimo socialiniame ir ekonominiame gyvenime sąlyga, bet dar reikia daug nuveikti, kad būtų pasiektas šis tikslas.

Įgyvendinant Partnerystės sutartį ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programą, 2014–2020 m. KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programą lygybės, nediskriminavimo ir prieinamumo principai bus užtikrinami taip:

- NVO, dirbančių lyčių lygybės, nediskriminavimo ir prieinamumo srityse, atstovai bus įtraukti į Stebėsenos komiteto sudėtį;
- Atrenkant projektus bus vertinama jų atitiktis lyčių lygybės, nediskriminavimo ir prieinamumo principams. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, kaip ir 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, visi pareiškėjai, siekiantys gauti paramą, turės užtikrinti, kad projekte bus laikomasi lygių galimybių bei nediskriminavimo užtikrinimo principų ir bus užkirstas kelias bet kokiai diskriminacijai, susijusiai su lytimi, rase, etnine kilme, religija ar tikėjimu, negalia, amžiumi ar seksualine orientacija, suteikiant įvairioms socialinėms grupėms vienodą prieigą prie paramos pagal visus prioritetus. Kvietimų teikti paraiškas dokumentuose numatytais atvejais pareiškėjai turės nurodyti planuojamas įgyvendinti veiklas ir planuojamus pasiekti rezultatus, kuriais bus aktyviai prisidedama prie šių horizontaliųjų principų įgyvendinimo;
- Šių horizontaliųjų principų atitiktis stebėsenai bus integruota į bendrą projektų stebėsenos bei vertinimo sistemą. Vykdamas projektų įgyvendinimo priežiūrą bus stebima, ar skirtos lėšos naudojamos laikantis lyčių lygybės ir nediskriminavimo užtikrinimo principų;
- Vadovaujančiosios institucijos, rengdamos veiksmų programų įgyvendinimo ataskaitas ir pažangos ataskaitas, pateiks informaciją apie horizontaliųjų principų įgyvendinimą;

2014–2020 m. ESI fondų horizontalieji principai bus integruoti į bendrą atitinkamų programų įgyvendinimo priežiūros rodiklių sistemą. Kur taikytina, bus stebimas paramos gavėjų pasiskirstymas pagal lytį.

Pažymėtina, kad ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų horizontaliųjų principų įgyvendinimo mechanizmas, sukurtas 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, toliau bus įgyvendinamas naujajame programavimo laikotarpyje, gerinant tam tikrų jo elementų veikimą. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu horizontaliųjų principų koordinavimui buvo sudaryta horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo priežiūros darbo grupė, analizuojanti susijusią informaciją ir teikianti pasiūlymus dėl šių prioritetų įgyvendinimo. Darbo grupę sudaro institucijų, dalyvaujančių veiksmų programos įgyvendinime, socialinių ir ekonominių bei regioninių partnerių, taip pat institucijų, atsakingų už lyčių lygybę ir nediskriminavimą, atstovai. Darbo grupės veikla bus tęsiama ir 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu.

2013 m. buvo atliktas vertinimas „ES struktūrinės paramos poveikis horizontalaus prioriteto „Lyčių lygybė ir nediskriminavimas“ įgyvendinimui“, kuriame numatytos rekomendacijos 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui. Taip pat iki 2018 m. planuojama atlikti 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos tinkamumo ir poveikio lygių galimybių ir nediskriminavimo principui įgyvendinimo vertinimą.

1.5.3. Darnus vystymasis

Darnaus vystymosi tikslų integravimas programavimo lygiu

Siekiant užtikrinti optimalias gyvenimo sąlygas dabartinei ir ateinančioms kartoms, Lietuvos darnaus vystymosi strategijoje akcentuojama būtinybė derinti aplinkosauginius, ekonominius ir socialinius vystymosi aspektus. Bendrasis darnaus vystymosi strateginis tikslas – iki 2020 m. pagal ekonominius, socialinius ir gamtos išteklių naudojimo efektyvumo rodiklius pasiekti 2003 m. ES–15 valstybių narių vidurkį, o pagal aplinkos taršos rodiklius neviršyti ES leistinių normatyvų, įgyvendinti tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimus. Tuo tarpu investicijos į klimato kaitos mažinimą bei prisitaikymą prie jos remiasi Nacionaline klimato kaitos valdymo politikos strategija bei jos įgyvendinimo tarpinstituciniu veiklos planu ir ilgalaikėje perspektyvoje yra orientuotos į ekonomikos ir ŠESD išmetimų augimo tempų atskyrimą (angl. *de-coupling*).

Remiantis šiais strateginiais dokumentais ir siekiant išpildyti Bendrųjų nuostatų reglamento 8 str. reikalavimą, kad rengiant ir įgyvendinant Partnerystės sutartį ir programas būtų skatinama laikytis aplinkosaugos reikalavimų ir vadovautis lėšų panaudojimo veiksmingumo, klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo prie jos, biologinės įvairovės, atsparumo nelaimėms ir rizikos prevencijos bei valdymo principais, ypatingas dėmesys 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus skiriamas darbo našumo ir medžiagų naudojimo efektyvumui didinti visuose ūkio sektoriuose, įskaitant žemės ūkį ir žuvininkystę. Minėtų tikslų bus siekiama diegiant inovacijas į gamybos ir valdymo procesus ir didinant energijos gamybos iš AEI apimtis. Taip pat bus siekiama iki galo įgyvendinti pamatinius aplinkosaugos principus – sąnaudų susigrąžinimo ir „teršėjas moka“ – ir išlaikyti situaciją, kai šalies ekonomika auga sparčiau nei ŠESD išmetimai į aplinką. Vertinant projektų ekonominį efektyvumą pagal galimybes bus atsižvelgiama ne tik į tiesiogines, bet ir į viso „gyvenimo ciklo“ sąnaudas. Ypatingas dėmesys bus skiriamas aplinkos taršos prevencijai, pirmiausia atliekų sektoriuje. Viešajame sektoriuje bus vis plačiau diegiami „žalieji pirkimai“. Visa tai turės teigiamos įtakos skatinant darnų vartojimą ir mažinant klimato kaitą. Socialinės ir sveikatos apsaugos sistemų tolimesnis vystymas kartu su didėjančia įmonių socialine atsakomybe bei taršos mažinimas leis pagerinti šalies sveikatingumo ir demografinius rodiklius, mažins socialinę atskirtį ir emigraciją.

Įgyvendinant Direktyvas vandens sektoriuje (2000/60/EB, 2008/56/EB, 98/83/EB, Direktyvą 91/271/EB), parengta dauguma strateginių planavimo dokumentų (Nemuno, Lielupės,

Ventos, Dauguvos upių baseinų rajonų valdymo planai, Baltijos jūros aplinkos apsaugos strategija, Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo plėtros strategija ir kt.). Šie dokumentai parengti vadovaujantis darnaus vystymosi principais, o juose numatytoms priemonėms teikiamas prioritetas rengiant Partnerystės sutartį ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa, 2014–2020 m. KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programą.

Įgyvendinant Direktyvos 2007/60/EB dėl potvynių rizikos įvertinimo ir valdymo nuostatas, vadovaujantis darnaus vystymosi principais, parengti potvynių rizikos žemėlapiai ir planuojamos preliminaros šios rizikos mažinimo priemonės, kurioms teikiamas prioritetas rengiant Partnerystės sutartį ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programą, 2014–2020 m. KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programą. Taip prisidedama prie klimato kaitos prisitaikymo bei rizikos prevencijos ir valdymo bei atsparumo nelaimėms tikslų siekimo.

Siekiant aplinkosauginių reikalavimų įgyvendinimo ir klimato kaitos švelninimo bei prisitaikymo prie klimato kaitos tikslų, atrenkant konkrečius projektus bus atsižvelgiama į strateginių planavimo dokumentų, rizikos mažinimo planų sprendinius, tikslus ir vadovujamasi Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo, Teritorijų planavimo įstatymų ir kitų teisės aktų, užtikrinančių darnaus vystymosi principų ir tikslų įgyvendinimą, nuostatomis. Bus vertinamas investicijų atsparumas klimato kaitos ir gaivalinių nelaimių poveikiui (padidėjęs potvynių pavojus, karščio bangos, ekstremalūs meteorologiniai reiškiniai ir t. t.).

Įgyvendinant priemones ir kviečiant teikti paraiškas, numatoma taikyti nuostatas, įpareigojančias pareiškėją pagrįsti, kad jo numatomos investicijos prisideda prie darnaus vystymosi principo įgyvendinimo arba neturi neigiamos įtakos jo įgyvendinimui. Atrenkant projektus, kur tinkama, bus vertinama atitiktis išteklių efektyvumo, biologinės įvairovės ir ekosistemų apsaugos, klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo, aplinkosauginių reikalavimų įgyvendinimo, rizikos prevencijos ir valdymo, atsparumo nelaimėms, atitikimo skirtingų funkcinių gebėjimų vartotojų poreikiams tikslams bei „teršėjas moka“ principui.

Projektų atrankos kriterijai bus nustatomi taip, kad būtų galima įsitikinti, ar projektas įgyvendina „teršėjas moka“ principą, t. y. įvertinti, ar už gamybos ir kitos ūkinės veiklos atliekų surinkimą, rūšiavimą, pakavimą, ženklimą, apskaitą, saugojimą ir perdavimą atliekų tvarkytojams atsakytų šių atliekų turėtojais, pagal principą „teršėjas moka“ turintys padengti visas atliekų tvarkymo išlaidas. Atitiktis „teršėjas moka“ principui taip pat bus užtikrinama nustatant reikalavimą įmonėms įtraukti į prekių ir paslaugų tarifą mokesčius už aplinkos taršą.

Taip pat atrenkant projektus bus vertinama, ar projektui būtinas poveikio aplinkai vertinimas, jei taip – ar jis atliktas; vertinama, ar planuojama veikla susijusi su įsteigtomis ar potencialiomis *Natura 2000* teritorijomis ar artima tokių teritorijų aplinkai, jei taip – ar atliktas *Natura 2000* teritorijų reikšmingumo nustatymas; vertinama, ar projekte pasiūlyti konkretūs veiksmai, užtikrinantys, kad projektas skatina darnaus vystymosi principo įgyvendinimą, ar projektui įgyvendinti reikalingi išteklių išsigyjami taikant žaliųjų ar darniųjų viešųjų pirkimų kriterijus, ar projektui įgyvendinti reikalingi išteklių išsigyjami iš socialiai atsakingų asmenų (įmonių), ar projektui įgyvendinti reikalingi išteklių išsigyjami iš asmenų (įmonių), įsidięgusių aplinkosaugos vadybos ir pan. standartus, ar projektui įgyvendinti reikalingi išteklių prisidės prie CO₂ mažinimo, ar projektas prisidės prie prisitaikymo prie klimato kaitos ar klimato kaitos švelninimo ir pan.).

Darnaus vystymosi principo atitiktis stebėseną bus integruota į bendrą projektų stebėsenos sistemą. Projektų įgyvendinimo ataskaitos apims ir šio horizontaliojo principo įgyvendinimo aprašymus. Rengiant metines 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos, 2014–2020 m. KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos įgyvendinimo ataskaitas ir pažangos ataskaitas, bus pateikta informacija apie horizontaliųjų principų įgyvendinimą.

2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa darnaus vystymosi principus užtikrins taip:

Siekiant klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo, biologinės įvairovės ir ekosistemų apsaugos, atsparumo nelaimėms bei rizikos prevencijos ir valdymo tikslų, bus tobulinama informacijos ir duomenų surinkimo ir pateikimo sistema; bus laikomasi principo „vieną kartą padaryti, daug kartų panaudoti“, t. y. bus sudarytos galimybės naudotis bendrais informaciniais ištekliais (įdiegtos el. erdvinių aplinkosauginių duomenų kaupimo, stebėsenos priemonės, leidžiančios sektoriams dalytis suderintais erdviniais duomenimis ES ir tarpvalstybinio mastu), todėl kokybiškesnė informacija nacionaliniu, regioniniu ir vietos lygmeniu padės nustatyti pagrindines problemas ir tinkamiausius bei veiksmingiausius jų sprendimo būdus.

Panaudojant jau turimą patirtį (taikant analogų metodus), vykdant monitoringą, kaip tam tikros veiklos daro įtaką aplinkai, sociumui ir ekonomikai, parama bus skiriama toms sritims, kuriose yra didžiausias naujos, bazinės infrastruktūros sukūrimo poreikis ir geriausias efektyvus aplinkosaugos problemų sprendimo potencialas, prioritetą teikiant aukštą aplinkosaugos lygį galintiems užtikrinti projektams.

Siekiant darnaus vystymosi tikslų, bus skatinama kurti naujus produktus ir technologijas, orientuotas į poveikio aplinkai mažinimą, socialinės įtraukties didinimą, t. y. senėjančios visuomenės poreikių vertinimą ir tenkinimą. Inovacijų paklausos skatinimo priemonės (ikiprekybiniai pirkimai, inovatyvūs viešieji pirkimai) prisidės prie darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo vykdant MTEP darbų, susijusių su aplinkos taršos mažinimu, užsakymus.

Bus taikoma veiksminga aplinkosaugos priemonė – produktų aplinkosauginės kokybės sertifikavimas, apimsiantis ne tik pramoninius gaminius (prekes), bet ir paslaugas. Bus siekiama paskatinti įmones naudoti aplinkosauginį sertifikavimą, kurį atlikus suteikiama teisė produkto etiketėje ar organizacijos dokumentuose naudoti aplinkosaugos ženklą. Aplinkosaugos ženklas suteikiamas toms prekėms ir paslaugoms, kurios palyginti su kitais tos pačios paskirties produktais pasižymi mažesniu neigiamu poveikiu gamtai arba jas gaminant ir / ar vartojant sunaudojama mažiau gamtinių išteklių.

Viešosios paskirties pastatų renovaciją planuojama įgyvendinti taikant ESCO modelį. Sumažėjus šilumos poreikiui, bus sumažinta ir oro santykinė tarša, kadangi šilumos gamybai bus naudojama mažiau kuro. Taip pat bus skatinama keisti ypač mažo efektyvumo biokuro deginimo įrenginius namų ūkiuose į šiuolaikinius, kuriems būdingas aukštas efektyvumas ir maža tarša.

Bus diegiamos naujos technologijos ir metodai, kuriuos naudojant vis didesnė atliekų dalis taps žaliava naujiems gaminiams, kas tiesiogiai sumažins neigiamą poveikį aplinkai, o tuo pat metu ir užtikrins aplinkosaugos reikalavimų įgyvendinimą. Bus skatinami pramoninės simbiozės projektai, bendradarbiavimas atliekų tvarkymo ir apsirūpinimo žaliavomis srityje, koncentruojant išteklius ir atsižvelgiant į visus nustatytus aplinkosauginius reikalavimus.

Diegiant ekoinovacijas (aplinką tausojančias technologijas), bus įgyvendinami aplinkosaugos reikalavimai parenkant, naudojant, gaminant, pakuojant ir transportuojant žaliavas. Bus finansuojamas efektyvesnį išteklių naudojimą skatinančių pažangių technologijų ir gamybos metodų diegimas, siekiant sumažinti neigiamą poveikį aplinkai ir (ar) tausoti gamtinius išteklius. Pramonės įmonėse bus naudojami esminiai aplinkosaugos reikalavimus atitinkantys technologiniai elementai, pritaikomi daugeliui produktų ir naudojami plėtojant mažo anglies dioksido kiekio energetikos technologijas, skatinant efektyviau vartoti energiją ir naudoti išteklius.

Bus finansuojamas įsigijimas tik tokių miesto viešojo transporto priemonių, kurios naudos alternatyvią arba atsinaujinančią energiją, t. y. elektrinio transporto, įskaitant elektrinius autobusus, hibridinius autobusus, hibridinius troleibusus, suslėgtomis gamtinėmis dujomis (angl. *Compressed Natural Gas*), suskystintomis naftos dujomis (angl. *Liquidified Petroleum Gas*) ir biodujomis varomus autobusus. Remiant „švaresnius degalus naudojančio viešojo transporto vystymą bus mažinama miestų oro tarša. Bus skatinamas elektromobilių, kištukinių hibridinių ir kitų alternatyvių degalus naudojančių transporto priemonių naudojimas viešiesiems poreikiams, naudojant (centralizuotus) žaliuosius pirkimus, diegiant viešąsias elektromobilių ir elektrinių dviračių, elektrorolerių įkrovimo aikštes miestų teritorijoje, o viešojo transporto atveju –

elektrobusų stoteles, specialias elektrinių autobusų eismo juostas. Visa tai tiesiogiai prisidės prie klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo.

Prisidedant prie išteklių efektyvumo tikslo siekimo, 2014–2020 m. bus siekiama mažinti geriamojo vandens nuostolius vandens tiekimo tinkluose, finansuojant vandentiekio ir nuotekų tinklų renovaciją.

Prioritetas bus teikiamas projektams, vykdomiems pagal darniųjų ir (ar) žaliųjų viešųjų pirkimų procedūras. Tokiu būdu bus skatinamas tausūs gamtos išteklių naudojimas, produktų antrinis naudojimas ir perdirbimas, didesnis AEI naudojimas, aplinkosauginių technologijų plėtotė pramonėje, didinama aplinkai draugiškų prekių, paslaugų ir darbų pasiūla.

Aukštesnis įvertinimas bus suteikiamas projektams, kuriuos įgyvendinus sumažės CO₂ metiniai išmetimai, projektams, skirtiems pakeisti naudojamą iškastinį kurą biokuru, taikant papildomus bioenergijos gamybos ir naudojimo darnumo principus bei kriterijus, apimančius biologinės įvairovės išsaugojimo, energijos vartojimo efektyvumo, išteklių vartojimo efektyvumo, socialinius ir ekonominius aspektus.

EŽŪFKP lėšomis 2014–2020 m. prie darnaus vystymosi prisidedama šiais būdais:

Prie darnaus vystymosi labiausiai prisidės 2014–2020 m. 4 ES kaimo plėtros prioritetą įgyvendinančios priemonės, skirtos nuo žemės ūkio ir miškininkystės priklausančių ekosistemų atkūrimui ir gerinimui (ypač biologinės įvairovės išsaugojimui, kraštovaizdžio atkūrimui ir saugojimui, įskaitant ir *Natura 2000* vietoves, skatinant diegti didelės gamtinės vertės bei aplinkai draugiško ūkininkavimo sistemas, įgyvendinamas per agrarinės aplinkosaugos priemones, taip pat teikiant paramą ūkininkaujantiems vietovėse, kuriose yra gamtinių ar kitokių specifinių kliūčių). Taip pat darnaus vystymosi principo laikymąsi užtikrins 2014–2020 m. 5 ES kaimo plėtros prioriteto priemonės, skirtos užtikrinti efektyvų išteklių naudojimą ir perėjimą prie klimato kaitai atsparios mažo anglies dioksido kiekio technologijų ekonomikos (mažinant žemės ūkyje susidarancio metano emisijas, anglies dvideginio absorbavimą ir kt.). Be to, bus numatytos skatinančios efektyviai naudoti miško išteklius priemonės, užtikrinsiančios ekosistemų apsaugą, pažeistų miškų atkūrimą, skatinsiančios žemės apželdinimą mišku, bei kitos iniciatyvos, skirtos miškams išsaugoti ir efektyviai miškininkystei plėtoti.

Taip pat prie darnaus vystymosi principo bus prisidedama 2014–2020 m. įgyvendinant ir kitus ES kaimo plėtros prioritetus, remiant investicijas į žemės ūkio valdas ir infrastruktūrą, į ne žemės ūkio verslus, teikiant paramą rizikos valdymui žemės ūkyje, gerinant viešąją infrastruktūrą kaimo vietovėse. Vykdam mokymų ir konsultavimo veiklas, darnaus vystymosi sampratos sklaida bus integruojama į praktinio ūkininkavimo procesus.

Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programoje prie darnaus vystymosi tikslų bus prisidedama šiais būdais:

Numatyta skatinti darnų išteklių naudojimą, skatinant alternatyvių išteklių ir AEI naudojimą, didinant energijos išteklių naudojimo efektyvumą, diegiant pažangias technologijas ir gamybos metodus, kuriuos galima naudoti plėtojant mažai CO₂ į aplinką išskiriančias technologijas, teikiant konsultacijas tvaraus išteklių naudojimo klausimais žuvininkystės įmonėms.

Bus remiamos priemonės, skatinančios švelninti klimato kaitą ir prisitaikančios prie klimato kaitos, diegiant darnius principus žuvininkystės versle: skatinant energiją ir gamtinius išteklius tausojančių procesų ir technologijų kūrimą, pritaikymą ir diegimą žuvininkystės įmonėse bei žuvų iškrovimo vietose, teikiant konsultacijas aplinkosauginio tvarumo, įskaitant klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo klausimais žuvininkystės įmonėms.

Bus diegiamos naujoviškos technologijos ir metodai, kuriuos naudojant vis didesnė atliekų dalis taps žaliava naujiems gaminiams, kas tiesiogiai sumažins neigiamą poveikį aplinkai, o tuo pat metu ir užtikrins aplinkosaugos reikalavimų įgyvendinimą. Bus skatinami pramoninės simbiozės projektai, bendradarbiavimas atliekų tvarkymo ir apsirūpinimo žaliavomis srityje, koncentruojant išteklius ir atsižvelgiant į visus nustatytus aplinkosauginius reikalavimus.

Numatytos apsaugos priemonės, remiant investicijas į selektyvesnius žvejybos būdus ir įrangą, kuria mažinamas fizinis ir biologinis žvejybos poveikis aplinkai, užtikrinant

kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimą ir būklės gerinimą, įskaitant vandens ekosistemų biologinę įvairovę ir funkcionavimą. Konkrečios biologinės įvairovės skatinimo ir jos apsaugos priemonės taip pat numatytos ir akvakultūros sektoriuje.

Panaudojant jau turimą patirtį (taikant analogų metodus), vykdant monitoringą, kaip tam tikros veiklos daro įtaką aplinkai, sociumui ir ekonomikai, parama bus skiriama toms sritims, kuriose yra didžiausias naujos, bazinės infrastruktūros sukūrimo poreikis ir geriausias efektyvaus aplinkosaugos problemų sprendimo potencialas, prioritetą teikiant aukštą aplinkosaugos lygį galintiems užtikrinti projektams.

Numatyta remti priemones, skatinančias optimizuoti aplinkos monitoringo, vertinimo, kontrolės techninius pajėgumus, užtikrinant efektyvų duomenų rinkimą ir žvejybos kontrolę, rengiant daugiamečius apsaugos planus ir kt.

Siekiant darnaus vystymosi tikslų, bus skatinama kurti naujus produktus ir technologijas, orientuotas į poveikio aplinkai mažinimą, socialinės įtraukties didinimą, t. y. senėjančios visuomenės poreikių vertinimą ir tenkinimą.

1.5.4. Jaunimas

2013 m. ir 2014 m. Lietuvai skirtose ES Tarybos rekomendacijose didelis dėmesys skiriamas jaunimo problemoms. Pažymima, kad būtinos papildomos priemonės, kad būtų padidintas jaunimo dalyvavimas darbo rinkoje, efektyviau taikomos ADRP priemonės. Lietuva, suprasdama šios problemos mastą, pasirinko ją spręsti „horizontaliai“.

Jaunimo išskirtinumas sietinas ne tik su amžiumi, bet ir su asmens gyvenimo laikotarpiu, kai integruojamasi į visuomenę, bręstama, tampama nepriklausomais, bandoma įsitvirtinti darbo rinkoje, kuriama šeima ir socialinė, materialinė padėtis. Tai kritinis asmens gyvenimo tarpsnis. Jaunimui būdingi ne tik saviti laisvalaikio praleidimo būdai ir galimybės, bet ir iniciatyvumas, veiklumas, ambicingumas, aktyvus IRT naudojimas. Tam tikra dalis jaunimo yra nemotyvuota ir sunkiai suranda savo vietą visuomenėje. Planuojant viešosios politikos priemones, būtina atsižvelgti į konkrečių jaunimo grupių situaciją bei poreikius. Lietuvoje reikia išspręsti kelias esmines jaunimo problemas: tai – didelis jaunimo nedarbo lygis, nepakankamos turimų kvalifikacijų sąsajos su darbo rinkos poreikiais, santykinai didelis jaunimo mobilumas tiek iš mažesnių šalies miestelių, tiek iš pačios šalies, nepakankamos neformaliojo švietimo (ugdymo(si)) galimybės, silpnai išvystytas verslumas ir kūrybiškumas, menkas susidomėjimas gamtos ir technologijų mokslais, MTEP, menkas dalyvavimas vietos organizacijų ar savivaldos institucijų veikloje, koordinuotos ir kokybiškos jaunimo informavimo bei konsultavimo sistemos nebuvimas.

Sprendžiant šias problemas numatoma tobulinti švietimo ir mokslo sistemą ir gerinti jos sąsajas su darbo rinka, gerinti sąlygas derinti mokymąsi, darbą ir šeimą. Bus įgyvendinamos jaunimo garantijos – užtikrinant, kad nerandančiam savo vietos darbo rinkoje jaunimui būtų pasiūlytos naujos mokymosi galimybės, pasiūlyta stažuotė arba gamybinė praktika arba suteikta galimybė įsidarbinti.

2013 m. gruodžio 16 d. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Nr. A1-692 buvo patvirtintas Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimo planas, kuriame numatomos priemonės, skirtos užtikrinti, kad visi jaunuoliai iki 30 metų per keturių mėnesių laikotarpį nuo darbo netekimo arba formaliojo mokymosi užbaigimo gautų pasiūlymą dirbti, toliau mokytis, įskaitant pameistrystės profesinio mokymo formą, atlikti praktiką arba stažuotę. Lietuva taip pat planuoja veiklas, finansuojamas Jaunimo užimtumo iniciatyvai skirtomis lėšomis pagal 8 teminį tikslą „Tvaraus ir kokybiško užimtumo skatinimas ir darbo jėgos judumo rėmimas“.

Naujajame programavimo laikotarpyje daug dėmesio bus skiriama jaunimo politikai regionuose. Numatoma parama bendruomenių ir NVO (įskaitant jaunimo bendruomenes ir organizacijas) veiklai sprendžiant vietos ekonomines, socialines problemas. Planuojamos investicijos į miestų, miestelių ir kaimo vietovių viešąsias erdves, gyvenamąją aplinką, sporto ir

kitą bendruomeninę infrastruktūrą, itin svarbią socialinei, fizinei ir kultūrinei jaunimo pažangai. Šios veiklos bus finansuojamos ERPF lėšomis. Bus vykdomos priemonės siekiant užtikrinti paslaugų jauniems žmonėms prieinamumą ir skatinti jaunimo pilietiškumą, visuomeninį aktyvumą ir didinti jaunimo įsitraukimą į jiems aktualių sprendimų priėmimą. Taip pat numatoma, kad ERPF investicijos prisidės skatinant jaunimą kurti verslą.

Vertinant demografinius procesus amžiaus struktūros požiūriu, pastebima, kad **kaimo vietovėse** mažėja tiek asmenų iki 30 metų, tiek ir iki 40 metų. Pagal ES teisės aktus jaunaisiais ūkininkais laikomi asmenys iki 40 metų.

6 lentelė. Kaimo gyventojų struktūra pagal amžių, išskiriant jaunimui ir jauniems ūkininkams priskiriamas amžiaus grupes

	2010	2011	2012	2013
Kaimo gyventojų skaičius iš viso	1.042.912	1.015.462	998.037	982.637
Kaimo gyventojų skaičius iki 30 metų	396.822	361.209	351.971	343.470
Kaimo gyventojų skaičius iki 40 metų	511.379	482.031	465.821	451.244

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Atsižvelgiant į jaunimo kaime mažėjimo mastus, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu EŽŪFKP lėšomis finansuojamose 2014–2020 m. KPP priemonėse didelis dėmesys bus skiriamas jaunimui, t. y. jauniems žmonėms, siekiantiems užsiimti žemės ūkio veikla ir (ar) ne žemės ūkio verslais kaimo vietovėse, teikiant paramą besikuriantiems ir (ar) jau veikiantiems fiziniams ir juridiniams asmenims, atitinkantiems labai mažoms ir mažoms įmonėms taikomus reikalavimus. Įgyvendinant VPS *LEADER* metodu, ypatingas dėmesys bus skiriamas jaunimo įtraukčiai.

Žuvininkystės sektoriuje jaunimo verslumas ir užimtumas bus skatinamas, suteikiant papildomus pirmumo balus (jei aktualu, atsižvelgiant į priemonių specifiką) verslo investiciniams projektams, kuriuos įgyvendina ar kuriuose numatoma įdarbinti 18–29 metų asmenis.

1.6. Veiksmų programų sąrašas su preliminariais asignavimais pamečiui pagal fondus**7 lentelė.** Veiksmų programų sąrašas ir preliminarūs asignavimai pagal ESI fondus ir pagal metus

Veiksmų programa	ESI fondai	Iš viso	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa	ERPF, ESF, Sanglaudos fondas ir Jaunimo užimtumo iniciatyva	6.709.396.130	856.982.510	892.041.563	918.739.321	955.207.343	991.639.721	1.029.074.996	1.065.710.676
2014–2020 m. KPP	EŽŪFKP	1.613.088.240	230.392.975	230.412.316	230.431.887	230.451.686	230.472.391	230.483.599	230.443.386
Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programa	EJRŽF	63.432.222	0.00	17.500.378	8.886.220	9.030.247	9.240.371	9.303.555	9.471.451
	Iš viso	8.385.916.592	1.087.375.485	1.139.954.257	1.158.057.428	1.194.689.276	1.231.352.483	1.268.862.150	1.305.625.513

8 lentelė. Asignavimai, susiję su veiklos rezervu, pagal ESI fondus ir regionų kategorijas

Fondas	Regiono kategorija	Visa ES parama (EUR)	JUI atitinkanti ESF dalis	BŽŪP pervedimas	ES paramos dalis, skirta veiklos rezervui (EUR)	Veiklos rezervas (EUR)	Veiklos rezervas (proc.) nuo ES dalies veiklos rezervui
			Sumos, neįskaičiuojamos į veiklos rezervą				
ERPF	Mažiau išsivystęs	3.501.411.767			3.501.411.767	210.084.706	6,0
ESF	Mažiau išsivystęs	1.127.284.104	31.782.633		1.095.501.471	65.730.088	6,0
EŽŪFKP		1.613.088.240		0	1.613.088.240	96.785.294	6,0
Sanglaudos fondas		2.048.917.626			2.048.917.626	122.935.058	6,0
EJRŽF		63.432.222			63.432.222	3.805.933	6,0
Viso		8.385.916.592			8.322.351.326	499.341.080	6,0

2. PRIEMONĖS VEIKSMINGAM ĮGYVENDINIMUI UŽTIKRINTI

2.1. Vidinis koordinavimas tarp ESI fondų, su kitais ES ir nacionaliniais finansavimo instrumentais ir Europos investicijų banku (EIB)

2.1.1. Vidinis koordinavimas tarp ESI fondų, Europos teritorinio bendradarbiavimo (ETB) tikslo programų ir ES BJRS

Koordinavimas tarp ESI fondų

ESI fondų koordinavimas bus įgyvendintas per ESI fondų papildomumą ir koncentraciją įgyvendinant svarbiausius Lietuvos ir Europos prioritetus, taip pat per platesnę veiksmų programų įgyvendinimo stebėseną efektyviau koordinuojant vertinimo veiklą, o viešinimo ir informavimo srityje bus siekiama draugiškiau ir labiau koordinuotai pateikti informaciją apie ESI fondų galimybes pareiškėjams.

Vertinant penkių ESI fondų suderinamumą nustatyta, kad iš ERPF, ESF ir Sanglaudos fondo numatoma finansuoti visus 11 teminių tikslų, iš EŽŪFKP bus finansuojami visi teminiai tikslai, išskyrus 7 ir 11. EJRŽF lėšomis numatoma finansuoti 3, 4, 6 ir 8 teminių tikslų įgyvendinimą. Detalesnė ESI fondų suderinamumo ir demarkacijų priemonių lentelė, parodanti, kaip konkrečiai ESI fondai prisideda prie teminių tikslų įgyvendinimo ir kaip siekiant papildomumo jie yra derinami tarpusavyje, yra pateikta 3 priede.

Dvigubo finansavimo prevencijos bei kontrolės užtikrinimo sistema 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu plėtojama remiantis 2007–2013 m. patirtimi ir sukurtais įrankiais (priemonių papildomumo ir demarkacijų sąrašas, duomenų ir informacijos apsiskeitimas tarp atskirus fondus administruojančių institucijų). Dvigubo finansavimo prevencija ir kontrolė bus užtikrinama sistemiškai, t. y. atitinkami priežiūros ir kontrolės veiksmai bei procedūros atliekami kiekviename veiksmų programų ir projektų įgyvendinimo etape.

Naujuoju programavimo laikotarpiu bus patobulintas suderinamumo koordinavimas per Stebėsenos komitetus, išplečiant jų funkcijas: svarstant ne tik veiksmų programų įgyvendinimo eigą, siūlomus veiksmų programų pakeitimus ir projektų atrankos kriterijus, tačiau ir bendras fondų įgyvendinimo problemas. Į ESI fondų Stebėsenos komitetų sudėtį nario ar stebėtojo teisėmis numatoma įtraukti ir institucijų, atsakingų už susijusių kitų finansinių instrumentų panaudojimą, atstovus ir atitinkamas sritis bei finansavimo instrumentus išmanančius socialinius ekonominius partnerius. Šių atstovų ir partnerių dalyvavimas itin aktualus posėdžiuose, kuriuose sprendžiamos atskirų fondų ar tikslų įgyvendinimo problemos. EŽŪFKP lėšomis remiamos programos Stebėsenos komitete įtraukiami atstovai tiek iš ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos, tiek tarpinių institucijų, taip pat socialiniai partneriai.

Taip pat investicijų suderinamumas bus vykdomas per 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos valdymo komitetą, kurio pagrindinės funkcijos yra užtikrinti veiksmų programos įgyvendinimo aspektų suderinimą, svarstyti vertinimo rezultatus, keistis gerąja patirtimi tarp investicijas administruojančių institucijų.

Siekiant efektyviau įvertinti ESI fondų poveikį, bus geriau koordinuojamos vertinimo veiklos. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus sudaryta tarpinstitucinė vertinimo koordinavimo grupė, į kurios sudėtį bus įtraukti ne tik ERPF, ESF ir Sanglaudos fondo vadovaujančiosios institucijos, bet ir EŽŪFKP bei EJRŽF vadovaujančiųjų institucijų atstovai. Vertinimo koordinavimo grupėje bus vykdomas 2014–2020 m. ES struktūrinės paramos vertinimo plano ir metinių vertinimo planų, šiuose planuose numatytų vertinimų tikslų ir uždavinių derinimas. Dalis vertinimų apims visus penkis ESI fondus. Vertinimuose pateiktų išvadų ir rekomendacijų įgyvendinimo koordinavimas bei vertinimo rezultatų sklaida bus

užtikrinama per 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos, 2014–2020 m. KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos Stebėsenos komitetų veiklą.

Viešinimo ir informavimo srityje bus atnaujinamas ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų tinklapis, kuriame taip pat bus pateikiama aiški informacija ir reikalingos nuorodos į kitas EK programas ir ESI fondų finansavimo galimybes. Taip bus užtikrinama, kad pareiškėjai gautų pirminę jiems reikalingą informaciją apie visas ESI fondų ir kitų programų teikiamas galimybes ir nukreipiami į jiems aktualią instituciją arba internete pateikiamą informaciją.

Koordinavimas tarp ESI fondų ir ETB tikslo programų

Siekiant ETB tikslo programų bendro veikimo su ESI fondais, svarbiausia 2014–2020 m. programavimo laikotarpio naujovė – ETB tikslo programų tikslų pasirinkimo apribojimai. Planuojama, jog kiekvienai tarpvalstybinio ir tarptautinio bendradarbiavimo programai bus pasirenkami keturi pagrindiniai ir keletas kitų tikslų, apimsiančių ne daugiau kaip 20 proc. programai skirto finansavimo, ESI fondų teminių tikslų, nors tarpregioninėms bendradarbiavimo programoms bus galima pasirinkti ir visus teminius tikslus. Toks koncentravimas sumažina ETB tikslo programų teminę aprėptį, tai padės kurti sinergiją konkrečiose srityse.

Darant prielaidą, jog didžioji finansavimo dalis Lietuvos nacionaliniams tikslams įgyvendinti bus skiriama iš ESI fondų, Lietuva sieks, kad ETB tikslo programose, kuriose ji dalyvaus, ETB tikslo programų lėšos būtų nukreipiamos konkrečioms ESI teminių tikslų investicinių prioritetų finansuojamoms veikloms įgyvendinti. Pavyzdys galėtų būti užimtumo didinimas. Tai yra vienas iš ESI teminių tikslų, kuriam įgyvendinti bus nukreiptos beveik visų ESI fondų (ypač ESF) ir ETB tikslo programų lėšos, taigi turinio atžvilgiu šie finansiniai instrumentai suderinti.

ETB tikslo programose pasirenkant prioritetus ir priemones ar vykdant projektų atranką ir priežiūrą bus numatytos priemonės, leidžiančios identifikuoti galimus veiklų finansavimo šaltinius ir jų tinkamumą. Taip pat siekiant suderinti veiksmus, planuojamus pagal ETB tikslo programas, ir veiksmus, planuojamus pagal ESI fondų ir kitas programas, numatyta sukurti patariamąjį ETB tikslo programų komitetą, sudarytą iš atstovų, atsakingų už veiksmų programos ir kitų susijusių finansinių instrumentų panaudojimą, ir suinteresuotų socialinių ekonominių partnerių institucijų deleguotų atstovų. Numatomos pagrindinės šio komiteto funkcijos – teikti pasiūlymus dėl Lietuvos partnerių tinkamumo įgyvendinti projektus ir šių projektų paraiškose numatytų įgyvendinti veiklų ir siekiamų rezultatų tikslingumo ETB tikslo programų Stebėsenos (valdymo) komitetuose Lietuvos deleguotiems atstovams ir skleisti informaciją apie ETB tikslo programas atstovaujamosiose institucijose.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu Lietuva dalyvaus trijose ETB tikslo bendradarbiavimo per sieną programose – Lietuvos ir Lenkijos, Lietuvos ir Latvijos bei Pietų Baltijos. Įgyvendinant šias programas visų pirma siekiama plėtoti bendradarbiavimą pasienio regionuose, sprendžiant bendras problemas ir didinant pasienio regionų investicinį ir gyvenamosios aplinkos patrauklumą. Nustatant teminius tikslus, prie kurių įgyvendinimo bus prisidedama įgyvendinant programas, buvo atsižvelgta į pasienio teritorijos specifiškumą bei išskirtinumą ir siekiama prisidėti prie ESI fondų numatomų investavimo sričių jas papildant. Tokiu būdu Lietuvos ir Lenkijos bei Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo per sieną programose kartu su partneriais ir kaimyninių valstybių buvo pasirinkti keturi teminiai tikslai (6, 8, 9 ir 11), pagal kuriuos bus remiamos investicijos į pasienio regionus. Įvertindami Pietų Baltijos regiono specifiškumą partneriai iš Danijos, Lenkijos, Lietuvos, Švedijos ir Vokietijos pasirinko 3, 6, 7, 8 ir 11 teminius tikslus. Pietų Baltijos programoje bus koncentruojamasi į veiksmus pagal šiuos teminius tikslus, skirtus „Mėlynajai“ ir „Žaliajai“ ekonomikai plėtoti.

Koordinavimas tarp ESI fondų ir ES BJRS

Lietuvoje ES BJRS įgyvendinimą koordinuoja Užsienio reikalų ministerija (Nacionalinis ES BJRS koordinatorius). ES BJRS įgyvendinimo Lietuvoje procesą prižiūri Nacionalinė ES BJRS įgyvendinimo priežiūros komisija (toliau – Komisija), sudaryta iš atsakingų valstybės institucijų ir įstaigų (daugiausia sektorialių ministerijų), įskaitant ir dalyvaujančias ESI fondų administravimo procese, taip pat socialinių ir ekonominių partnerių atstovų. Komisijoje reguliariai aptariami aktualūs su ES BJRS susiję klausimai, įskaitant bendradarbiavimo su kitomis šalimis Strategijos teikiamas galimybes, ES BJRS finansavimo klausimai, jos sąsajos su 2014–2020 m. ESI fondų panaudojimo dokumentais, taip pat kitomis finansavimo priemonėmis ir kt. Siekiant užtikrinti ESI fondų prioritetų ir ES BJRS tikslų sąsają, jų suderinamumą, nacionalinis ES BJRS koordinatorius, prioritetinių sričių koordinatoriai, pavyzdinių projektų lyderiai dalyvavo 2014–2020 m. ES struktūrinės paramos komisijoje (toliau – Komisija), atliekančioje svarbų vaidmenį rengiant Partnerystės sutartį ir 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programą, svarstant ES BJRS vaidmenį 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu. Taip pat siekiant užtikrinti teminį koordinavimą rengiant ESI fondų strateginius dokumentus, nustatant konkrečius tikslus ir planuojamas finansuoti veiklas, atsižvelgta į ES BJRS tikslus ir jos veiksmų plane numatytas prioritetines sritis / horizontaliuosius veiksmus.

Efektyvus ES BJRS ir ESI fondų koordinavimas taip pat numatytas ESI fondų įgyvendinimo procese: pagrindinius ES BJRS veikėjus (nacionalinį ES BJRS koordinatorių, prioritetinių sričių koordinatorius, pavyzdinių projektų lyderius) planuojama kviešti dalyvauti ESI fondų Stebėsenos komitetuose reguliariai aptariant ESI fondų indėlį įgyvendinant ES BJRS, svarstant kitus su ES BJRS susijusius klausimus. Pažymėtina, kad pagrindinių ES BJRS veikėjų dalyvavimas 2014–2020 m. ESI fondų planavimo ir įgyvendinimo procesuose sudaro prielaidas integruotai įvertinti ES BJRS įgyvendinimo galimybes ir jas tobulinti.

2013 m. gruodžio mėn. 5 d. Vilniuje vykusiame nacionalinių ES BJRS koordinatorių susitikime buvo nuspręsta pradėti organizuoti reguliarius susitikimus tarp vadovaujančiųjų institucijų ir Partnerystės sutarties rengimo koordinatorių. Tokie susitikimai turėtų užtikrinti glaudesnę bendradarbiavimą, įnešti nuoseklumo aptariant Sanglaudos politikos ir ES BJRS sąsajas bei konkrečias iniciatyvas. Nuspręsta taikyti prioritetinius kriterijus Lietuvoje įgyvendinamiems projektams, finansuojamiems iš ESF, ERPF ir Sanglaudos fondo ir prisidedantiems prie ES BJRS. Taip pat bus užtikrinta sisteminga stebėseną. Siekiant įvertinti Sanglaudos politikos ir ES BJRS sąsajas ir poveikį, bus atliekami vertinimai, derinami ir su kitų šalių vertinimais. Pažymėtina, kad ES BJRS įgyvendinimo kontekste ESI fondų lėšos gali būti naudojamos siekiant mėlynojo augimo strategijos tikslų, nustatant atitinkamų teritorijų, ypač esančių prie jūros, plėtros galimybes. Atsižvelgiant į 2012 m. rugsėjo 13 d. EK komunikatą Nr. 494 „Mėlynasis augimas. Tvaraus jūrų ir jūreivystės sektoriaus augimo galimybės“, ESI fondų finansuojamos atitinkamos veiklos, kur tinkama, bus praplečiamos siekiant integruoti jūrų ir jūreivystės sektoriaus elementus.

2.1.2. Koordinavimas tarp ESI fondų ir kitų ES ir nacionalinių finansavimo instrumentų bei EIB

Lietuvai ir Europai prioritetinėse srityse 2014–2020 m. laikotarpiu atsiveria itin plačios galimybės pasinaudojant ne tik ESI fondų, bet ir kitų ES ir tarptautinių programų galimybėmis efektyviau ir didesne apimtimi įgyvendinti pokyčius konkrečiose srityse. Didžiausios galimybės 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu atsiveria prioritetinėse srityse, susijusiose su mokymu ir švietimu, inovacijų ir mokslinių tyrimų plėtra, kokybišku užimtumu ir darbo jėgos judumu, socialine įtrauktimi ir skurdo mažinimu, darniu vystymusi ir aplinkosauga, energetiniu efektyvumu, verslo konkurencingumu bei informacine visuomene.

Siekiant efektyviau pasinaudoti ne tik ESI fondų, bet ir kitų ES ir tarptautinių programų teikiamomis galimybėmis, bus imtasi šių veiksmų:

- Užtikrinti Lietuvos ir ES prioritetinių sričių plėtros poreikių finansavimo suderinamumą iš skirtingų finansavimo šaltinių, ES ir kitų tarptautinių programų ir instrumentų, keičiantis detalesne informacija tarp administruojančių institucijų apie priemones ir finansuotinas sritis, kvietimus teikti paraiškas ir pan.;
- Didinti žinomumą apie kitas ES ir tarptautines programas ir instrumentus, gerinti informacijos sklaidą.

Suderinamumas tarp ESI fondų ir ES bei tarptautinių programų ir instrumentų pirmiausia remiasi nuosekliu konkrečios srities vystymu ir siekiamo pokyčio įgyvendinimu įvertinus ESI ir ES ir tarptautinių programų ir instrumentų teikiamas galimybes bei tinkamumo reikalavimus.

Ypatingas dėmesys yra skiriamas tų ES ir tarptautinių programų ir instrumentų suderinamumui, kurie gali prisidėti prie pokyčių įgyvendinimo Lietuvai aktualiausiose srityse konkrečiuose etapuose, pavyzdžiui, suteikiant galimybės plėtoti projekto rezultatus ir užtikrinti projektų rezultatų tęstinumą.

Ypatingas dėmesys yra skiriamas žemiau pateikiamų programų ir ESI fondų suderinamumui:

Mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje galimos sinergijos tarp ESI fondų ir **programos „Horizontas 2020“** vykdant tarptautinio lygmens mokslinius tyrimus, investuojant į pagrindines technologijas, didinant finansavimo galimybes ir remiant MVĮ. Koordinuotai naudojant ESI fondų ir programos „Horizontas 2020“ lėšas, 2014–2020 m. numatoma skatinti bendradarbiavimą (taip pat ir tarptautinį) tarp mokslo ir verslo, mokslinių tyrimų integraciją į ESFRI tinklą, padidinti verslo investicijas į MTEP ir inovacijas. Taip pat galimas dalyvavimas Europos inovacijų ir technologijų instituto Žinių ir Inovacijų Bendrijų veiklose.

Siekiant didinti MVĮ konkurencingumą, suderinamumas bus užtikrintas tarp ESI fondų ir **2014–2020 m. įmonių konkurencingumo ir MVĮ programos (COSME)**⁹³ įgyvendinant veiklas, didinančias MVĮ galimybes gauti finansavimą nuosavo kapitalo ir skolos forma ir užtikrinamos geresnės MVĮ galimybes gauti finansavimą jų steigimo ir augimo etapais, didinamos galimybės patekti į rinkas, ugdomas verslumas ir verslo kultūra.

Aplinkosaugos srityje taip pat finansavimas bus galimas iš kitų ES finansinių programų. Pavyzdžiui, iš **LIFE programos** galės būti finansuojami projektai, prisidedantys prie ES aplinkosaugos politikos įgyvendinimo diegiant inovacinius aplinkosaugos problemų sprendimo būdus ir technologijas, akcentuojant biologinės įvairovės apsaugą bei kovą su klimato kaita, taikant inovatyvius finansavimo būdus (įskaitant finansinius instrumentus). Tuo tarpu norintys įgyvendinti komercinius parodomuosius aplinkosauginius projektus, skirtus surinkti ir saugoti CO₂, taip pat naudoti AIE, gali tikėtis ES paramos pagal **„NER 300“ programą**. Iš „NER 300“ lėšų bus finansuojami projektai, kuriuose naudojamos inovacinės lengvai prieinamos pagrindinių kryptų technologijos, užtikrinančios galimybę nebrangiai, bet dideliais kiekiais mažinti ŠESD išmetimą į aplinką.

Įgyvendinant veiklas, didinančias užimtumą ir mažinančias skurdą bei socialinę atskirtį, papildomumas galimas tarp ESI fondų ir **Socialinių pokyčių ir inovacijų programos (SPIP)** remiant Europos užimtumo tarnybų tinklą EURES, socialines įmones ir socialinį verslą, viešojo, privačiojo ir trečiojo sektorių užimtumo partnerystes, jaunimo užimtumą, teikiant mikrokreditus tiems, kuriems labiausiai jų reikia, visų pirma pažiedžiamiesiems asmenims, skatinant moterų ir vyrų lygybę bei kovą su diskriminacija. Papildomumas bus užtikrinamas finansuojant viena kitą papildančias priemones ir suteikiant galimybes vystyti sėkmingas projektų idėjas.

⁹³ 2013 m. gruodžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1287/2013, kuriuo sukuriama 2014–2020 m. įmonių konkurencingumo ir mažųjų bei vidutinių įmonių programa (COSME) ir panaikinamas Sprendimas Nr. 1639/2006/EB (OL 347/33, 2013-12-20).

Siekiant sumažinti sveikatos lygio ir sveikatos priežiūros prieinamumo netolygumus ir sustiprinti produktyvios visuomenės, ypač vyresnio amžiaus žmonių, sveikatą, galima sinergija su trečiaja **ES sveikatos programa „Sveikata ekonomikos augimui skatinti“** plėtojant bendrus veiksmus ir vykdant projektus, sudarančius galimybes skleisti ir stiprinti žinias, dalytis gerąja praktika, bandomųjų projektų patirtimi bei mokslo įrodymais grįstais sprendimais. Be to, siekiant sveiko senėjimo tikslų, kuriant geresnę gyvenimo kokybę, finansinį sveikatos ir socialinių paslaugų sistemų tvarumą bei naujas galimybes verslui, galima pasinaudoti Europos inovacijų partneryste dėl aktyvaus ir sveiko senėjimo bei susijusia Jungtine aktyvaus gyvenimo programa.

Švietimo srityje sinergija galima su **programa „Erasmus+“**, pagal kurią siekiama didinti besimokančiųjų praktikos galimybes, tobulinti ir gilinti suaugusiųjų žinias ir įgūdžius, reikalingus sėkmingai veikti darbo rinkoje, tobulinti institucijų ir darbuotojų profesines ir / ar pedagogines žinias ir įgūdžius, stiprinti bendradarbiavimą tarp aukštųjų mokyklų ir suinteresuotų šalių, rengti naujas studijų programas / dalykus / modulius, atliepančius darbo rinkos poreikius, pagerinti jaunų žmonių pasiekimus, stiprinti ankstyvojo vaikų ugdymo ir priežiūros kokybę, kelti mokytojų kvalifikaciją, stiprinti jų profesines kompetencijas ir didinti mobilumą. Šių instrumentų derinimas sudarys palankesnes sąlygas diegti mokymosi visą gyvenimą ir suaugusiųjų švietimo naujus modelius ir tobulinti besimokančių ir pedagoginio personalo bendruosius ir profesinius gebėjimus visuose švietimo sektoriuose.

Siekiant stiprinti ir geriau sutelkti žmogiškųjų išteklių potencialą MTEP srityje ir pagerinti mokslininkų ir kitų tyrėjų darbo sąlygas, koordinavimas bus užtikrintas tarp ESI fondų ir **Marie Skłodowska-Curie programos** finansuojant pradinio mokymo tinklus, į kitas Europos šalis išvykstančių stipendijas karjeros plėtrai, subsidijuojant profesinį integravimąsi, plėtojant pramonės ir mokslo įstaigų partnerystę; vykdant tarptautinius darbuotojų mainus. Užtikrinus koordinavimą tarp ESI fondų ir **Marie Skłodowska-Curie** programos, intensyvės MTEP žmogiškųjų išteklių ryšiai su privačiu sektoriumi ir mokslo bei studijų institucijomis bei kitomis mokslinių tyrimų institucijomis užsienyje.

Pokyčiai viešojo administravimo srityje bus įgyvendinami pasinaudojant ne tik ESI fondų, bet ir **Vidaus saugumo fondo ir Prieglobsčio, migracijos ir integracijos fondo** (toliau kartu – vidaus reikalų srities fondai) teikiamomis galimybėmis. ESF ir vidaus reikalų srities fondų investicijų naudojimo koordinavimą ir šių fondų galimo persidengimo rizikos valdymą numatoma užtikrinti per institucijų, atsakingų už šių fondų lėšomis finansuojamų priemonių planavimą ir įgyvendinimą, bendradarbiavimą rengiant fondų panaudojimo programavimo dokumentų, projektų atrankos kriterijus, finansuotinių projektų sąrašus, į komitetų, kurie bus sudaryti vidaus reikalų srities fondų programų įgyvendinimo koordinavimui ir priežiūrai vykdyti, veiklą įtraukiant už pagal 11 teminį tikslą numatomo prioriteto įgyvendinimą atsakingų institucijų atstovus.

Siekiant prisidėti prie ES 20/20/20 tikslų klimato kaitos srityje mažinant energijos suvartojimą, ŠESD emisiją ir gerinant oro kokybę, bus galima papildomai pasinaudoti Europos inovacijų partnerystės išmaniesiems miestams ir bendrijoms siūlomomis galimybėmis diegiant naujus sprendimus informacinių technologijų, energijos vartojimo efektyvumo didinimo ir viešojo transporto valdymo srityse.

Atsižvelgiant į ES programų ar finansinių instrumentų specifiką ir vadovaujantis papildomumo principu bus siekiama užtikrinti projektų rezultatų tęstinumą, siekiant finansavimo iš ES finansinių instrumentų ir kitų programų (pavyzdžiui, mokslinių tyrimų projektų finansavimas iš „Horizontas 2020“ programos). Kitu atveju bus siekiama užtikrinti, kad projektas ar projektų grupė konkrečioje srityje galėtų būti finansuojama iš kelių finansavimo šaltinių, visų pirma juos integruotai derinant tarpusavyje ir išvengiant dvigubo finansavimo su tokiais programomis kaip „Horizontas 2020“, LIFE ir „Erasmus+“. Numatoma kviesti šių programų vykdytojus į Stebėsenos komiteto posėdžius, taip pat planuojama nustatyti bendradarbiavimo ir informacijos apsikeitimo tvarką tarp Vadovaujančiosios institucijos ir minėtų programų vykdytojų.

Stebėsenos komitete bus skiriamas papildomas dėmesys pristatant aukščiau minėtas programas ir instrumentus bei galimybes, taip pat keičiamasi informacija. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų interneto svetainėje bus pateikiama informacija apie ES ir tarptautinių programų teikiamas galimybes.

Pažymėtina, kad taip pat numatoma stebėti ESI fondų papildomumą su atitinkamomis nacionalinėmis strateginėmis programomis, finansuojamomis iš nacionalinio biudžeto. 2012 m. LR Vyriausybė patvirtino NPP, skirtą įgyvendinti Valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“. Ši programa apima ne tik svarbiausias nacionalinės politikos nuostatas, bet ir pagrindines ES politikos nuostatas, išdėstytas strategijoje „Europa 2020“, taip pat joje nustatyti visi finansavimo šaltiniai, t. y. apima ne tik ESI fondus, bet ir kitus finansavimo šaltinius, tarp jų ir nacionalinį biudžetą. NPP prioritetų koordinatoriai turi užtikrinti prioritetų įgyvendinimo stebėseną, kurioje dalyvauja visos institucijos, atsakingos už konkrečių uždavinių įgyvendinimą, vertinimo kriterijų reikšmių pasiekimo analizę ir faktinių duomenų sukėlimą į Stebėsenos informacinę sistemą. Pažymėtina, kad 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa ir 2014–2020 m. KPP buvo rengiamos NPP pagrindu.

Koordinavimas su Europos infrastruktūros tinklų priemone (EITP)

Transporto srityje pagrindinių Europos jungčių tinkle Lietuva yra numačiusi EITP lėšomis įgyvendinti kelias svarbias investicinių projektų grupes: 1435 mm pločio atitinkančios technines sąveikumo specifikacijas greitosios vėžės geležinkelio *Rail Baltica* ruožo nuo Kauno iki Lietuvos valstybinės sienos su Latvija statybą, Rytų–Vakarų transporto koridoriaus modernizavimą (IXB koridoriaus, Vilniaus ir Radviliškio geležinkelio mazgų elektrifikaciją), automagistralės *Via Baltica* modernizavimą (ruožų nuo valstybės sienos iki artimiausių miestų – transporto mazgų) ir intelektinių transporto sistemų plėtrą. EITP projektai žymiai padidins šalies daugiarūšės susisiekimo sistemos ir transeuropinių transporto tinklų (TEN-T) sąveiką.

Suderinta kompleksinė šalies susisiekimo sistemos plėtra į TEN-T tinklus panaudojant ESI ir EITP fondų lėšas leis pasiekti didžiausią laukiamą efektą užtikrinant sklandų bendrosios rinkos veikimą, padėsiantį didinti bendrą Europos (transporto sistemos) konkurencingumą. ESI fondų ir EITP investicijos planuojamos derinant finansuotinus projektus remiantis Nacionaline susisiekimo plėtros programa. Projektų įgyvendinimas taip pat bus vykdomas koordinuojant skirtingų fondų panaudojimą. Jeigu projektams numatomas EITP finansavimas nepakankamas, šie projektai gali būti finansuojami Sanglaudos fondo arba ERPF lėšomis.

Energetikos srityje Lietuva EITP lėšomis preliminariai planuoja įgyvendinti ES bendro intereso elektros ir dujų jungčių projektus (Lietuvos–Lenkijos elektros jungties „*LitPol Link*“ projektas, magistralinio dujotiekio Klaipėda–Kiemėnai pajėgumų padidinimo projektas, Lietuvos–Lenkijos dujų jungties „*GIPL*“ projektas, Baltijos šalių sinchronizacijos su kontinentinės Europos tinklais projektas, Lietuvos ir Latvijos dujų jungties išplėtimo projektas). Tuo tarpu struktūrinių fondų lėšomis planuojama sutvarkyti vidaus elektros ir dujų tinklus, įgyvendinant atskirus projektus, reikalingus naujai vystomos ES bendro intereso elektros ir dujų energetinės infrastruktūros veikimo užtikrinimui ir tokiu būdu pilnaverčiam Lietuvos integravimuisi į ES energetines sistemas ir vidaus rinką.

Pažymėtina tai, kad magistralinio dujotiekio Klaipėda–Kiemėnai pajėgumų didinimo projektas šiuo metu yra įtrauktas į ES bendro intereso projektų sąrašą. Projektui negavus ar gavus nepakankamai finansavimo iš EITP, atsižvelgiant į šio projekto svarbą SGD terminalo Klaipėdoje integracijai į rinką ir Lietuvos dujų sistemų integracijai į ES vidaus rinką, minėtam dujų sektoriaus projektui trūkstama lėšų dalis bus skiriama iš struktūrinių fondų. Iš struktūrinių fondų gali būti finansuojami ir kiti ES bendro intereso projektai, kuriems nėra skirtas EITP finansavimas arba skirtas EITP finansavimas nepakankamas. Siekiant padidinti viešųjų ir administracinių paslaugų prieinamumą ir kokybę, elektroninių paslaugų diegimo srityje ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšomis planuojamos veiklos bus derinamos su EITP lėšomis numatomomis finansuoti iniciatyvomis, skirtomis tarpvalstybinių el. paslaugų kūrimui, t. y.

kuriami nacionaliniai sprendimai bus suderinti su tarpvalstybinių sprendimų reikalavimais. Pavyzdžiui, planuojama dalyvauti Europeana, el. indentifikavimo ir el. parašo iniciatyvose. Prie šių iniciatyvų prisidės projektų rezultatai, kurie įgyvendins tokias 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programoje numatytas veiklas kaip Lietuvos kultūros skaitmeninio turinio sklaida (inovatyvių e. paslaugų ir e. produktų kūrimas tiek suskaitmeninto paveldo, tiek šiuolaikinio kultūrinio turinio pagrindu); naujų asmens tapatybės nustatymo ir privatumo išsaugojimo el. erdvėje sprendimų kūrimas ir esamų tobulinimas.

Koordinavimas žemės ūkio srityje

Pagal BŽŪP 1-ąją ramstį, finansuojamą iš Europos žemės ūkio garantijų fondo (EŽŪGF) lėšų ir sudarantį pagrindą tiesioginėms išmokoms ir rinkos priemonėms, remiamos ES ūkininkų pagrindinės metinės pajamos ir teikiama parama konkrečių rinkos sutrikimų atvejais. Jį papildoma BŽŪP 2-asis ramstis, finansuojamas iš EŽŪFKP lėšų, pagal kurį siekiama didesnio dėmesio tikslingai kaimo plėtros paramai, skatinant konkurencingumą ir inovacijas, ir atsižvelgiant į aplinkosaugos poreikius. Veiksmų pagal abu BŽŪP ramsčius įgyvendinimas yra glaudžiai susijęs – abi sritys papildo viena kitą.

Tiesioginių išmokų ir panašios paramos schemas, kaip specialios išmokų mokėjimo schemas smulkiesiems ūkininkams ir specialioji parama jauniems ūkininkams iki 40 metų, tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai yra susijusios su atitinkamomis KPP priemonėmis, todėl prisidės prie bendrų tikslų pasiekimo. Pagrindinis tiesioginių išmokų tikslas yra užtikrinti pakankamas pajamas ūkininkams, todėl iš KPP perspektyvos tai yra priemonė, didinanti bazinį žemės ūkio sektoriaus pajamų lygį ir užtikrinanti konkurencingumo augimą.

Tiesioginės išmokos yra mokamos ūkininkams, kurie laikosi kompleksinės paramos reikalavimų, susidedančių iš Geros agrarinės ir aplinkosaugos būklės (GAAB) ir valdymo reikalavimų. Šie reikalavimai papildo veiksmus pagal BŽŪP 2-ąją ramstį, skirtus pritaikyti ekologinio ūkininkavimo praktiką didelės gamtinės vertės teritorijose (tokiose, kaip *Natura 2000*), tradicinėse agrarinėse teritorijose ir vietovėse, kuriose esama gamtinių ar kitokių specifinių kliūčių. Naujuoju 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu GAAB reikalavimus numatoma dar labiau praplėsti, įpareigojant valstybes nares pagal ES lygiu patvirtintus GAAB standartus apibrėžti ir taikyti naujus reikalavimus dėl dirvožemio bei vandens apsaugos.

Siekiant padidinti bendrą BŽŪP aplinkosauginį veiksmingumą, tiesioginės išmokos iš esmės susietos su ekologiškumu. Pagal tokį modelį visi ūkininkai, siekiantys gauti tiesiogines išmokas, turės vykdyti tam tikrą klimatui ir aplinkai naudingą žemės ūkio veiklą, t. y. „žalinimą“. Tokia veikla atitinkamai bus grindžiamos atskiros BŽŪP 2-ojo ramsčio priemonės.

Mokymo ir konsultavimo paslaugų teikimas, informavimas bei supratimas pagerins gebėjimus žmonių, gaunančių išmokas pagal BŽŪP 1-ąją ramstį, laikytis nustatytų kompleksinio susiejimo reikalavimų. Prie žemės ūkio sektoriaus konkurencingumo taip pat reikšmingai prisidės kaimo gyventojų verslumo įgūdžiai bei gebėjimai užsiimti alternatyviu žemės ūkiui verslu, ugdomi pagal KPP priemones.

Pagal BŽŪP 1-ąją ramstį gauta parama technologijoms tobulinimui, ūkininkavimo praktikai ir perdirbimui sudarys sąlygas kurti didesnės pridėtinės vertės konkurencingus gaminius, ūkio subjektams sukaupti daugiau pajamų ir savo ruožtu padidinti investicijas, atliekamas pagal KPP.

Be tiesioginių išmokų, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus ir toliau naudojamos rinkos reguliavimo priemonės (pavyzdžiui, valstybės intervencija, parama privačiam saugojimui, produktų suvartojimo skatinimo priemonės). Taip pat galėtų būti taikomos ir kitos priemonės – eksporto gražinamosios išmokos, krizių prevencijos bei valdymo priemonės, priemonės, susijusios su maisto tiekimo grandinės tobulinimu. Vadovaujantis kontrolės mechanizmų principais, taikant šias priemones, bus siekiama užtikrinti, kad nesidubliuotų projektams skiriama parama pagal priemones bendrosios rinkos reguliavimo struktūroje ir KPP.

Koordinavimas su EIB

Atsižvelgiant į sėkmingą 2007–2013 m. programavimo laikotarpio bendradarbiavimo patirtį tarp Lietuvos ir EIB administruojant Lietuvai EIB suteiktą ilgalaikę paskolą, skirtą nacionalinių lėšų daliai projektų bendrajam viešajam finansavimui ir nuosavam projektų vykdytojų indėliui užtikrinti, Lietuva atlikusi 2014–2016 m. skolinimosi projekcijų įvertinimą ir atsižvelgdama į paskolų iš tarptautinių finansinių institucijų patrauklumą, nusprendė tęsti bendradarbiavimą su EIB ir kreipėsi dėl paskolos, skiriamos investicijų projektų, numatomų finansuoti 2014–2020 m. ES fondų lėšomis, bendrajam finansavimui užtikrinti. Bendradarbiavimas su EIB 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu yra patraukli alternatyva, kadangi yra suderinta EIB paskolos sutartis ir sukurta EIB paskolos valdymo ir administravimo sistema 2007–2013 m. programavimo laikotarpiui, į kurią numatoma integruoti 2014–2020 m. paskolos administravimo sistemą. Taip pat gali būti kreipiamasi į EIB dėl paskolų atskirų projektų įgyvendinimui transporto infrastruktūros, daugiabučių namų renovacijos ar kitose srityse. Be to, įgyvendinant finansines priemones su tarptautinių finansinių institucijų pagalba bus atsižvelgiama į 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu sukurtų ir veikiančių finansinių priemonių veiklos progresą, kečiamasi informacija su šių finansinių priemonių valdytojais, pavyzdžiui, Baltijos inovacijų fondo valdytoju Europos investicijų fondu.

2.2. Papildomumo užtikrinimas

10 lentelė. Papildomumo užtikrinimas 2014–2020 m.

Valdžios išlaidos kaip dalis nuo BVP	2014*	2015	2016**	2017	2018	2019	2020
P51	3,5	3,4	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1

* 2014–2015 m. Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas numatytas pagal EK 2013 m. rudens ekonomines prognozes Lietuvai. Šios ekonominės prognozės paskelbtos:

<http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee7_en.pdf>.

** 2016–2020 m. numatoma išlaikyti vidutinį 3,1 proc. Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo lygį. Planuojamas vidutinis 2014–2020 m. Bendrojo pagrindinio kapitalo rodiklis – 3,2 proc. nuo BVP.

2.3. Taikomų *ex ante* sąlygų įgyvendinimo vertinimo santrauka

Informacija pateikta priede Nr. 2.

2.4. Naudojama metodika ir instrumentai, siekiant užtikrinti nuoseklų ir suderintą veiklos peržiūros funkcionavimą

Finansiniai rodikliai

Visus finansinius rodiklius, kurių bus siekiama naudojant ESI fondų lėšas, tarpinių institucijų teikimu nustato 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programą, 2014–2020 m. KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programą rengiančios vadovaujančiosios institucijos. Vadovaujančiosios ir tarpinės institucijos finansinius rodiklius nustato, vadovaudamosi šiais principais: įvertinami panašių prioritetų / projektų įgyvendinimo ankstesniais programavimo laikotarpiais istoriniai duomenys, atsižvelgiama į sektoriaus pasirengimą pasinaudoti ES parama – teisės aktų parengimą, suplanuotų priemonių specifiką, vertinama tam tikros institucijos patirtis, administruojant ES paramos lėšas, atsižvelgiama į išankstinio (*ex ante*) vertinimo išvadas ir pastebėjimus.

Stebėsenos rodikliai ir pagrindiniai įgyvendinimo etapai

Siekdama užtikrinti tinkamų ir kokybiškų stebėsenos (produkto ir rezultato) rodiklių nustatymą, ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančioji institucija parengė rekomendacijas tarpinėms institucijoms dėl 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos rodiklių nustatymo, kuriose vadovaujamosi EK reglamentuose bei metodiniuose dokumentuose pateiktais reikalavimais rodiklių nustatymui. Taip pat suorganizuoti mokymai tarpinių institucijų atstovams, atsakingiems už 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu investicijų stebėsenai skirtų rodiklių pateikimą.

Vadovaujantis ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos parengtomis rekomendacijomis, tarpinės institucijos, teikdamos pasiūlymus dėl konkrečių rodiklių nustatymo, taip pat parengė detalius pasiūlytų rodiklių aprašymus, kuriuose pateikiami rodiklio pasirinkimo argumentai, pagrindžiantys rodiklio tinkamumą numatytos investicijos įgyvendinimo stebėsenai bei siektinos reikšmės apskaičiavimo principai, kuriais remiantis įgyvendinant veiksmų programą galima būtų vykdyti integruotą rodiklio pažangos stebėseną.

Atsižvelgiant į ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos parengtas rekomendacijas, siektinos produkto rodiklių reikšmės daugeliu atveju yra apskaičiuotos, vadovaujantis ankstesniuose programavimo laikotarpiuose ar nacionalinėse programose nustatytais vidutiniais vieneto įkainiais ar kitais vieneto įkainiais, planuojamais atsižvelgiant į numatomų investicijų ir veiklų apimtis. Siektinos rezultato rodiklių reikšmės ESF srityje buvo apskaičiuotos remiantis ankstesniuose programavimo laikotarpiuose ir įgyvendinant panašias nacionalines programas pasiektų rodiklių duomenimis; ERPF ir Sanglaudos fondo remiamose srityse – vadovaujantis strateginiuose dokumentuose nurodytais tikslais ir (arba) atsižvelgiant į numatomas investicijų apimtis, taip pat įvertinus makroekonominio modeliavimo, ekspertinio vertinimo ar statistinės analizės išvadas.

2014–2020 m. KPP, įgyvendinamoje EŽŪFKP lėšomis, naudojami kaimo plėtros programų bendroje stebėsenos ir vertinimo sistemoje nustatyti rodikliai. Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programoje stebėsenos rodiklius, vadovaudamasi EK rekomendacijomis, nustatė EJRŽF lėšomis finansuojamos Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos vadovaujančioji institucija.

Nustatant veiklos peržiūrai naudojamus stebėsenos rodiklius, pasirinkti veiksmų programose investicinių prioritetų ir (ar) konkrečių uždavinių įgyvendinimo stebėsenai nustatyti produkto ir (ar) rezultato rodikliai, geriausiai atspindintys veiksmų programų investicijų įgyvendinimo eigą ir kuriems pasiekti yra numatyta didžioji dalis lėšų. 2014–2020 m. KPP atveju veiklos peržiūrai taip pat naudojami stebėsenos rodikliai, geriausiai atspindintys ES kaimo plėtros prioritetų įgyvendinimo eigą.

Veiklos peržiūros plane daugiausia yra naudojami produkto rodikliai. Rezultato rodikliai pasirinkti tik tais atvejais, kai jie matuoja veiksmų programos investicijų poveikį tik paramą gavusiuose subjektuose (arba investicijų poveikį tam tikro žuvininkystės sektoriaus mastu EJRŽF atveju), o ne rodo socialinius ir ekonominius pokyčius šalies mastu. Pagrindiniai įgyvendinimo etapai vietoj finansinių ir (arba) stebėsenos rodiklių naudojami, kai atitinkami prioritetai ir (arba) konkretūs uždaviniai gali nepasiekti apčiuopiamų ir pamatuojamų rezultatų iki 2018 m. pabaigos. Jie buvo nustatyti, vertinant panašių prioritetų / projektų įgyvendinimo ankstesniais programavimo laikotarpiais istorinius duomenis, taip pat atsižvelgiama į sektoriaus pasirengimą pasinaudoti ES investicijomis ir institucijos patirtį, administruojant ES investicijas.

ESF, ERPF ir Sanglaudos fondo atveju veiklos peržiūros plane kartu pateikiami stebėsenos rodiklio ir (arba) pagrindinio įgyvendinimo etapo pasirinkimo argumentai, pagrindžiantys jo tinkamumą veiklos peržiūros atlikimui. Tarpinių institucijų pateikti stebėsenos rodikliai, pagrindiniai įgyvendinimo etapai ir jų siektinos reikšmės buvo įvertinti, atliekant išankstinį (*ex ante*) vertinimą, per kurį išorės ekspertai teigiamai įvertino pateiktų rodiklių

tinkamumą veiksmų programos investicijų stebėsenai ir veiklos peržiūrai atlikti, patvirtino siektinų reikšmių apskaičiavimo pagrįstumą.

Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos ir 2014–2020 m. KPP įgyvendinimo stebėsenos rodikliai veiklos rezervo peržiūrai pasirenkami pagal EK rekomendacijas.

Ilgalaikis planavimas ir valdymas

Vykdam 2007–2013 m. programavimo laikotarpio ESF, ERPF ir Sanglaudos fondo lėšų panaudojimo stebėseną ir rizikų valdymą, buvo vadovaujama ES fondų lėšų naudojimo planu, nustatančiu siektinas ir kritines pripažintų deklaruotomis EK ESI fondų lėšų sumas, siekiant užtikrinti tolygų ES lėšų naudojimą per visą programavimo laikotarpį ir išvengti veiksmų programoms įgyvendinti skirtų ES fondų lėšų praradimo pagal N+2/3 taisyklę. EŽŪFKP 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu rengia KPP 2007–2013 m. priemonių lėšų panaudojimo dvejų metų planus, išdėstytus kas ketvirtį. Atsižvelgiant į sėkmingą šių planų naudojimo patirtį, numatoma analogiškus planus parengti ir 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui, praplečiant jų taikymo sritį į veiklos peržiūros planą įtrauktiems stebėsenos rodikliams. Šie planai bus naudojami ne tik valdyti lėšų praradimo pagal N+3 taisyklę riziką, bet taip pat užtikrinti reguliarią į veiklos peržiūros planą įtrauktų rodiklių pasiekimo stebėseną.

ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšų naudojimo ir veiklos peržiūrai skirtų stebėsenos rodiklių pasiekimo planus, tvirtinamus LR Vyriausybės, sudarys ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančioji institucija tarpinių institucijų teikimu, prasidėjus programavimo laikotarpiui. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų lėšų naudojimo plane kiekvienam 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos prioritetui pagal atsakingas tarpines institucijas nustatomos kritinės lėšų panaudojimo sumos pamečiui. Analogiškai veiklos peržiūrai skirtų stebėsenos rodiklių pasiekimo plane nurodomos kasmet planuojamos pasiekti į veiklos peržiūros planą įtrauktų stebėsenos rodiklių reikšmės.

Priežiūros instrumentai

ESF, ERPF ir Sanglaudos fondas. Reguliari sisteminė planų įgyvendinimo stebėseną atliekama kas ketvirtį, rengiant įgyvendinimo ataskaitas. Šiose ataskaitose nurodoma faktinė informacija apie sudarytas sutartis, finansinių ir stebėsenos rodiklių pasiekimo būklę ir nuokrypius nuo planuose nustatytų reikšmių, jų priežastis ir atsiradusias rizikas, detalizuojama, kokių veiksmų buvo / bus imtasi, ir nustatomi terminai. Šias ataskaitas rengia ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančioji institucija, išanalizavusi ir papildžiusi tarpinių institucijų pateiktą informaciją. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančioji institucija, nustačiusi problemas ar vėlavimus, parengia siūlymus ir priemones, reikalingas problemoms spręsti, ir kartu su ketvirčių įgyvendinimo ataskaita, teikia informaciją Vyriausybei. Vyriausybei patvirtinus ataskaitą ir siūlomas priemones problemoms spręsti, už jų įgyvendinimo priežiūrą atsako ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančioji institucija.

Duomenys, susiję su nuolatine prioritetų ir priemonių įgyvendinimo priežiūra, yra kaupiami ir analizuojami naudojant ES struktūrinės paramos kompiuterinę informacinę valdymo ir priežiūros sistemą (SFMIS). 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu SFMIS planuojama įdiegti 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu naudojamus įrankius, automatiškai analizuojančius planų, kuriuose pateikiama informacija apie numatomas gauti paraiškas, pasirašyti sutartis, išmokėti ir pripažinti tinkamomis deklaruoti EK lėšas, siektinas stebėsenos rodiklių reikšmes, vykdymą, ar įvairios procedūros (pavyzdžiui, paraiškų vertinimas, mokėjimo prašymų tikrinimas, projektų išlaidų patyrimo pradžia, mokėjimo prašymo grafiko laikymasis) atliekamos teisės aktų nustatytais terminais.

Taip pat 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu SFMIS planuojama įdiegti ir tobulinti 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu naudojamus įrankius informacijos apie bendrųjų

politikos tikslų (prisidėjimo prie klimato kaitos) įgyvendinimą rinkimui ir sisteminiui. Numatoma periodiškai analizuoti minėtų tikslų įgyvendinimo finansinius ir stebėsenos rodiklius.

Apibendrinta planų vykdymo ir bendrųjų politikos tikslų įgyvendinimo peržiūra taip pat bus vykdoma, rengiant 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos metines ataskaitas.

EŽŪFKP. 2014–2020 m. KPP, įgyvendinamos EŽŪFKP lėšomis, atveju Vadovaujančioji institucija (Žemės ūkio ministerija), siekdama užtikrinti tolygų EŽŪFKP lėšų panaudojimą visu programavimo laikotarpiu ir išvengti programai įgyvendinti skirtų EŽŪFKP lėšų praradimo pagal N+3 taisyklę, numato rengti lėšų panaudojimo 2 metų planus, išdėstyti kas ketvirtį. Šių planų įgyvendinimo stebėseną atliekama rengiant ketvirčių įgyvendinimo ataskaitas.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu toliau ketinama tobulinti Žemės ūkio paramos administravimo informacinės sistemos (ŽŪPAIS) modulius, skirtus paramos administravimui (paramos paraiškų ir mokėjimo prašymų vertinimui, paramos mokėjimui). Moduluose kaupiama paramos administravimui ir projektų priežiūrai reikalinga informacija. Taip pat 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu sukurta Statistinė duomenų saugykla (SDS), kurios įrankiai padeda analizuoti ir prognozuoti duomenis apie numatomas gauti paramos paraiškas, pasirašytas paramos sutartis, išmokėtą paramą ir atlikti 2014–2020 m. KPP rodiklių stebėseną, bus toliau plėtojama ir 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, pritaikant sistemų funkcionalumus prie 2014–2020 m. KPP reikalavimų.

EJRŽF. Siekdama užtikrinti optimalų EJRF lėšų įsisavinimą ir išvengti lėšų praradimo pagal N+3 taisyklę, Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos įgyvendinimą administruojanti Žemės ūkio ministerija per visą programavimo laikotarpį rengia veiksmų programos priemonių lėšų panaudojimo 2 metų planus. Šių planų vykdymo peržiūra yra vykdoma, rengiant Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos ketvirtines įgyvendinimo ataskaitas.

EJRŽF lėšomis įgyvendinamos Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos įgyvendinimo priežiūra 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus atliekama Kaimo plėtros plano priemonių administravimo informacinės sistemos (KPPAIS) modulio duomenų bazės pagrindu sukūrus paramos Lietuvos žuvininkystės sektoriui administravimo informacinę sistemą. Tokiu būdu paramos žuvininkystės sektoriui administravimo informacinė sistema bus integruota į bendrą Žemės ūkio paramos administravimo informacinę sistemą. 2014–2020 m. ES paramos Lietuvos žuvininkystės sektoriui administravimo informacinės sistemos duomenų analizė bus atliekama ir duomenys bus apdorojami, naudojant tuos pačius ŽŪPAIS įrankius (įvairios duomenų ataskaitos, darbuotojų darbo krūvio ataskaitos ir t. t.). Taip pat tai apims ir SDS, kurios atnaujinta integracija numatoma su ŽŪPAIS dėl EJRF priemonių.

Nustatytų problemų sprendimo būdai ir jų stebėseną

Nustačius riziką laiku nepasiekti ir (arba) nepasiekus suplanuotų metinių veiklos peržiūrai skirtų stebėsenos rodiklių ir (arba) lėšų panaudojimo kritinių reikšmių, ES struktūrinių fondų, KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos vadovaujančiosios institucijos gali organizuoti susitikimus su tarpinėmis institucijomis, siekdamas aptarti vėlavimų priežastis ir sutarti dėl problemų sprendimo būdų, inicijuoti vertinimus, skirtus veiksmų programos investicijoms bei jų valdymui ir administravimui tobulinti, teikti siūlymus tarpinėms institucijoms dėl koreguojamųjų veiksmų siekiant pašalinti vėlavimus, teikti LR Vyriausybei siūlymus dėl koreguojamųjų veiksmų, kurių turėtų imtis tarpinės institucijos, siekdamas užtikrinti suplanuotą rodiklių pasiekimą, imtis kitų prevencinių ir (arba) koreguojamųjų veiksmų. Prireikus vadovaujančiosios institucijos gali teikti LR Vyriausybei siūlymus dėl ESI fondų lėšų perskirstymo programų viduje, teikti Stebėsenos komitetui siūlymus dėl programų keitimo, įskaitant jose nustatytų siektinų stebėsenos rodiklių reikšmių pakeitimo, apriboti teisę tam tikrai tarpinei institucijai pagal tam tikrą ūkio sektorių prisiimti naujus įsipareigojimus sudaryti sutartis ir kt.

2.5. Administracinių gebėjimų stiprinimas

2.5.1. Administruojančių institucijų administracinių gebėjimų stiprinimas

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu stiprinant ES struktūrinės paramos, EŽŪFKP ir EJRŽF administravimo sistemos darbuotojų administracinius gebėjimus, finansuojamus iš techninės paramos lėšų, galima išskirti kelias esmines kryptis:

- Gebėjimų stiprinimą per dalyvavimą įvairiose darbo grupėse ir susitikimuose (pavyzdžiui, apskritojo stalo diskusijose su socialiniais partneriais, seminaruose paramos gavėjams ir pareiškėjams, ir pan.) dėl įvairių sistemos administravimui aktualių klausimų, sprendžiant kylančias problemines situacijas ir tuo pačiu kaupiant vertingą ES struktūrinės paramos, EŽŪFKP ir EJRŽF administravimo patirtį;

- Mokymus, t. y. centralizuotus mokymus sistemos lygiu, organizuojamus ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos ar kvalifikacijos tobulinimo įstaigos (ES struktūrinę paramą administruojantiems darbuotojams), vidinius institucijų ir tarpinstitucinius mokymus, kuriuose institucijos dalijosi patirtimi, ir institucijų mokymų planuose numatytus mokymus, skirtus institucijos darbuotojų gebėjimų stiprinimui;

- Gebėjimų stiprinimą keičiantis informacija per sukurtas IT sistemas, t. y. SFMIS, www.esparama.lt, ŽŪPAIS, kurių pagalba lengviau prieinama prie aktualios informacijos, taip pat pristatomi atlikti sistemos vertinimai ir kuriama vieningais standartais pagrįsta sistema;

- Gebėjimų stiprinimą vykstant į stažuotes, komandiruotes, kuriose susipažįstama su kitų institucijų darbo veikla, gerosios praktikos pavyzdžiais, dalyvaujant EK ar kitų ES institucijų rengiamuose su ES programų ir projektų administravimu susijusiuose seminaruose, konferencijose bei mokymuose.

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu ES struktūrinės paramos administravimo sistemos buvo kuriamos naudojant gerąją 2004–2006 m. programavimo laikotarpiu sukauptą administravimo patirtį ir tobulinant teisinį reglamentavimą. Atlikti 2014–2020 m. programavimo laikotarpio *ex ante* vertinimai parodė, kad 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu ES struktūrinės paramos administravimo sistemos iš esmės veikia tinkamai ir efektyviai, nors būtina mažinti administracinę naštą tiek pareiškėjams ir projektų vykdytojams, tiek ir atsakingoms institucijoms, stiprinti tarpinių institucijų teminį koordinavimą įgyvendinant projektus ir gerinti bendradarbiavimą su įgyvendinančiomis institucijomis. Taip pat tyrimas atskleidė, kad siekiant efektyvaus viešosios politikos įgyvendinimo (programų ir projektų) administravimo gebėjimai yra ne mažiau svarbūs nei geras tų viešosios politikos sričių išmanymas ir šiems administravimo gebėjimams sukaupti reikalingas laikas. Todėl 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu visų pirma bus užtikrintas Lietuvoje veikiančių ES struktūrinės paramos administravimo sistemų tęstinumas ir VKS institucijose sukauptų administravimo gebėjimų ir kompetencijų išsaugojimas.

2014 m. sausio 1 d. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo sistemoje dirbo 1227 darbuotojai, EŽŪFKP – 308, o EJRŽF – 47 darbuotojai⁹⁴. Toks darbuotojų skaičius laikomas pakankamu, kadangi atitinkamas funkcijas atliks darbuotojai, įgiję patirties ankstesniu programavimo laikotarpiu, taip pat kiti darbuotojai. Kita vertus, žmogiškųjų išteklių poreikis yra kintantis, atsižvelgiant į programavimo laikotarpio etapą, todėl tam tikrais laikotarpiais institucijos susiduria su darbuotojų kiekybiniu ir kokybiniu nepakankamumu.

Neigiamą įtaką administraciniams gebėjimams daro darbuotojų kaita (pavyzdžiui, ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo sistemoje 2010–2012 m. ji vidutiniškai sudarė

⁹⁴ darbuotojų skaičius perskaičiuotas pagal darbuotojams tenkančias procentines funkcijų su ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimu sąsajas, apskaičiuojant, kiek sistemoje dirba 100 proc. darbuotojų.

13 proc.). Siekiant kokybiškai valdyti darbuotojų kaitos procesus ir užkirsti kelią galimoms blogėjimo tendencijoms, 2014–2020 m., kaip ir 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, bus diegiama motyvacijos skatinimo sistema, be kitų priemonių apimsianti ir priemonės, skirtas įdiegti su veiklos rezultatais susietas paskatas bei kitas motyvaciją stiprinančias priemones (pavyzdžiui, mokymai, kvalifikacijos tobulinimas, komandinio darbo įgūdžių stiprinimas, kuriama darbu palanki aplinka ir pan.).

Darbo užmokestis ESI fondų administravimo sistemoje dirbantiems valstybės tarnautojams ir darbuotojams, kaip ir 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, bus mokamas iš tam tikslui skirtos techninės paramos lėšų, nors tam tikrais atvejais darbo užmokestis taip pat gali būti mokamas iš nacionalinio biudžeto lėšų. Administraciniam gebėjimams ir kompetencijoms ugdyti ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų atveju taip pat bus naudojamos techninės paramos lėšos.

Sudarant darbuotojų mokymų planus taip pat bus stiprinamos ir geriau išnaudojamos vidinių sistemos mokymų galimybės, t. y. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu siekiant efektyviau prisidėti prie administracinių gebėjimų ugdymo, visų pirma bus siekiama aktyviau išnaudoti vidinius institucijų išteklius: institucijos bus skatinamos pasidalyti jų sukauptomis žiniomis ir gerą patirtimi per mokymus ar darbinius seminarus. Remiantis gerą užsienio praktika, planuojama, kad ne tik Viešųjų pirkimų tarnyba, bet ir kitos kompetentingos nacionalinės institucijos, ypač tokiose horizontaliose srityse kaip lyčių lygybė, nediskriminavimas, darnus vystymasis, valstybės pagalba ir pan., bus aktyviau įtrauktos teikiant metodologinę pagalbą ESI fondus administruojančioms institucijoms per 2014–2020 m. programų bei projektų administravimo ciklą. Minėtos institucijos bus įtrauktos į mokymų procesą, apmokant sistemos dalyvius aktualiomis horizontaliomis temomis (pavyzdžiui, Finansų ministeriją organizuojant mokymus apie valstybės biudžeto sandarą, lėšų planavimo procesą ir pan.). Ypatingas dėmesys 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus skiriamas gebėjimams viešųjų pirkimų, tarp jų ir žaliųjų viešųjų pirkimų, srityje stiprinti. Atsižvelgiant į teisės aktų pasikeitimus viešųjų pirkimų srityje ir į tai, kad ši sritis yra prioritetinga, gebėjimų tinkamai administruoti ESI fondus srityje, mokymų temos, skirtos viešiesiems pirkimams, įtraukiant ir žaliuosius viešuosius pirkimus, yra plečiamos ir detalizuojamos. Tokia tendencija išliks ir ateityje.

Taip pat bus skatinamas dalyvavimas EK, kitų ES valstybių narių, įvairių organizacijų rengiamuose seminaruose ir konferencijose, stiprinamas bendradarbiavimas su kitų ESI fondų administravimą vykdančiomis ir įgyvendinančiomis valstybės institucijomis ir skatinamas išorės ekspertų pritraukimas, siekiant giluminių, dalykinių žinių integravimo į programų ir projektų administravimo procesus.

Siekiant sukurti tinkamai veikiančią administracinių gebėjimų ir kompetencijų ugdymo sistemą, 2011 m. buvo atlikta ES struktūrinę paramą administruojančių institucijų valstybės tarnautojų ir darbuotojų kvalifikacijos kėlimo sistemos ir reikiamų kompetencijų analizė. Analizė parodė, kad apie 50 proc. apklaustų sistemos darbuotojų egzistuojančios tobulinimosi galimybės mažai tenkino. Taip pat svarbi priežastis, trukdanti tobulintis, buvo reikiamų mokymų ar kitų mokymo priemonių nebuvimas ar prasta kokybė. Analizė parodė, jog sistemos darbuotojai supranta mokymo bei kompetencijų tobulinimo svarbą ir vertina jiems suteikiamas galimybes tobulintis. Tam, kad tai būtų daroma efektyviai, yra būtinas sisteminis ugdymo poreikių ir kompetencijų ugdymas, atsižvelgiant visų pirma į sistemai keliamus strateginius tikslus ir poreikius. Taip pat analizėje buvo pabrėžta mokymo / kvalifikacijos užtikrinimo svarba ilgalaikėje perspektyvoje ir įvardyta, kad trūksta veiksmų koordinavimo tarp ES struktūrinę paramą administruojančių institucijų planuojant, organizuojant ir vykdančiomis mokymus.

Siekiant išspręsti analizėje paminėtas problemas ir sukurti centralizuotą administracinių gebėjimų stiprinimo bei reikiamų kompetencijų užtikrinimo sistemą 2011 m. buvo parengtas sistemai reikalingų kompetencijų aprašas (žemėlapis), kuriame detalizuotos kompetencijos pagal atskiras temas atsižvelgiant į institucijos tipą ir darbuotojo lygį (pradedantysis, pažengęs,

vadovas). 2012 m. pradėti organizuoti centralizuoti mokymai visiems sistemos dalyviams visomis kompetencijų žemėlapyje nurodytomis temomis.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus atlikta sistemos administracinių gebėjimų analizė. Kompetencijų aprašas bus reguliariai atnaujinamas, peržiūrint jame esančias kompetencijas, kilus poreikiui bus įtrauktos naujos kompetencijos ir tęsiamas pradėtas centralizuoti mokymų organizavimas visai sistemai.

Atsižvelgiant į tai, kad į ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo sistemą 2014–2020 m. laikotarpiu bus įtrauktos institucijos, nepriklausančios VKS, kurių kompetencijų sritys yra svarbios ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo efektyvumui, įtraukiant šias institucijas ir vykdant darbuotojų atranką bus užtikrinta, kad jų turimi administraciniai gebėjimai atitiktų pavestoms funkcijoms vykdyti keliamus reikalavimus. Naujai įtrauktų institucijų darbuotojai bus skatinami aktyviai dalyvauti centralizuotuose mokymuose pagal kompetencijų žemėlapyje nurodytas temas. Atsiradus poreikiui, bus sudaromos atskiros mokymų grupės naujai įtrauktų institucijų darbuotojams, tokiu būdu sudarant galimybes maksimaliai efektyviai sustiprinti šių institucijų administracinius gebėjimus. Be to, bus užtikrinta, kad naujos institucijos ne tik turėtų būtiną kompetenciją pavestoms funkcijoms vykdyti, tačiau taip pat būtų integruotos į atitinkamas informacines sistemas.

2007–2013 m. KPP vertinimo ataskaitose (pavyzdžiui, Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. tarpinio vertinimo ataskaitoje) pastebima, kad EŽŪFKP administravimo ir valdymo sistema yra tinkama, t. y. funkcijos aiškiai apibrėžtos ir paskirstytos tarp EŽŪFKP administruojančių institucijų ir jų padalinių, taip pat sudarytos prielaidos į šį procesą įtraukti kitas suinteresuotas puses, socialinius partnerius. Paramos gavėjai taip pat teigiamai įvertino 2007–2013 m. KPP administravimo sistemą – 76 proc. respondentų ją įvertino palankiai. Tai, kad administravimo ir valdymo procedūros mažai skiriasi nuo ankstesnių laikotarpių, sudaro prielaidas didinti administravimo efektyvumą (jau egzistuoja būtini gebėjimai, patirtis, galima efektyviau pasirengti naujai atsirandančių problemų sprendimui). Kaip stipriausias EŽŪFKP administravimo sistemos puses galima išskirti aukštą administravimo kokybę (administravimo sistemą kaip skaidrią ir patrauklią vertina didžioji dauguma pagrindinių vartotojų), sukurtos sistemos tęstinumą, vertikalios ir horizontalios partnerystės užtikrinimą, intensyvią paramos galimybių ir gerosios praktikos viešinimo veiklą, institucionalizuotą stebėsenos ir vertinimo sistemą, veiksmingą naujų paramos formų (finansų inžinerijos) integravimą, supaprastintų paramos teikimo procedūrų įvedimą pagal kai kurias priemones ir kt. Vertinant 2007–2013 m. programavimo laikotarpį, reikėtų stiprinti stebėsenos duomenų rinkimo ir apdorojimo sistemas, o administracinius gebėjimus stiprinti tik remiantis poreikių analize.

Siekiant užtikrinti korupcijos prevenciją, Lietuvos mastu patvirtinta Nacionalinė 2011–2014 m. kovos su korupcija programa, kuri 2015 m. vėl bus atnaujinta 4 metams. Visų ESI fondų programų įgyvendinime dalyvaujančių institucijų kovos su sukčiavimu ir korupcija vykdoma prevencija yra ir sudėtinė nacionalinės kovos su korupcija ir sukčiavimu sistemos dalis ir yra grindžiama nacionaliniais teisės aktais, nustatančiais pagrindinius korupcijos ir sukčiavimo prevencijos principus, tikslus, priemones ir jų teisinius pagrindus, korupcijos ir sukčiavimo prevencijos subjektus bei jų teises ir pareigas korupcijos ir sukčiavimo prevencijos srityje.

Siekiant užtikrinti kovos su korupcija ir sukčiavimu prevenciją 2014–2020 m. ESI fondų administravimo srityje, numatytos proporcingos kontrolės procedūros pažeidimams nustatyti, procedūros veiksmingoms ir proporcingoms kovos su sukčiavimu priemonėms nustatyti ir (arba) procedūros informavimui apie pažeidimus, įskaitant sukčiavimo atvejus, pažeidimų tyrimams atlikti ir pažeidimams nustatyti, neteisėtai išmokėtų sumų susigrąžinimui atlikti, pažeidimų ir neteisėtai sumokėtų sumų susigrąžinimo stebėsenai vykdyti.

ESI fondų įgyvendinimo procese dalyvaujančių institucijų atsakomybes, funkcijas ir teises reglamentuojančiuose teisės aktuose numatyta, kad Vadovaujančioji ir tarpinės institucijos, atsižvelgdamos į nacionalinius teisės aktus ir EK parengtas Sukčiavimo rizikos vertinimo ir efektyvių ir proporcingų sukčiavimo priemonių taikymo gaires ir informacinių technologijų įrankius, pagal kompetenciją diegia ir taiko sukčiavimo prevencijos priemones, apimančias visus

sukčiavimo prevencijos ciklo elementus – prevenciją, nustatymą, ištaisymą ir sprendimų priėmimą – apimančias priemones ir rizikų vertinimui atlikti skirtus įrankius (informacinių technologijų ir kt.). **Specialiųjų tyrimų tarnyba**, įgyvendindama LR korupcijos prevencijos įstatymą, atlieka teisės aktų ar jų projektų antikorupcinį vertinimą, korupcijos rizikos analizę. Korupcijos prevenciją įgyvendina visos valstybinės institucijos (tarp jų – ESI fondų vadovaujančiosios, tarpinės ir įgyvendinančios institucijos).

Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos (FNTT) yra atsakinga už nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų, susijusių su ESI fondų lėšų gavimu ir panaudojimu, atskleidimą ir tyrimą. FNTT organizuoja mokymus sukčiavimo prevencijos srityje ir susitikimus su ESI fondų lėšas administruojančiomis institucijomis metodinei ir praktinei pagalbai dėl įtariamų nusikalstamų veikų, susijusių su ESI fondų lėšų neteisėtu gavimu ir panaudojimu, teikti; teisės aktų nustatyta tvarka teikia informaciją veiksmų programas administruojančioms institucijoms apie jų pateiktų pranešimų dėl įtariamų nusikalstamos veikos nagrinėjimo rezultatus; dalyvauja darbo grupių, susijusių su projektų pažeidimų tyrimo, nustatymo, šalinimo ir prevencijos sistema, veikloje.

Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, vykdydama LR viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo įgyvendinimo priežiūrą, analizuoja valstybinėje tarnyboje dirbančių asmenų tarnybinės etikos ar elgesio problemas ir, siekdama panaikinti prielaidas viešųjų ir privačių interesų konfliktui valstybinėje tarnyboje, rengia ir įgyvendina tarnybinės etikos ir elgesio normų pažeidimų prevencijos priemones. Minėtas įstatymas taikomas visoms ESI fondus administruojančioms institucijoms.

Viešųjų pirkimų tarnyba, vykdydama LR viešųjų pirkimų įstatymo įgyvendinimo priežiūrą ir šio įstatymo pažeidimų prevenciją ir dalyvaudama įgyvendinant veiksmų programas, kontroliuoja, kaip atliekant projektų viešuosius pirkimus, laikomasi LR viešųjų pirkimų įstatymo.

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu įgyvendinančiųjų institucijų sukaupti ES struktūrinės paramos, EŽŪFKP ir EJŖŽF administravimo gebėjimai ir patirtis bus plačiau panaudoti 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu: ministerijai ir (ar) kitai valstybės institucijai nustačius investavimo kryptis ir strateginius tikslus, įgyvendinančioji institucija galėtų parengti detalius siūlymus dėl techninių atitinkamų investicijų įgyvendinimo aspektų – galimos finansavimo schemas (rengiamos atsižvelgiant į poreikį užtikrinti paprastą investicijų administravimą bei kuo mažesnę administracinę našta), detalių reikalavimų projekto biudžeto struktūrai bei tinkamoms finansuoti išlaidoms (įskaitant supaprastintų išlaidų taikymo galimybes), paraiškos formos specialiosios dalies ir kt. techninių aspektų.

Taip pat 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus skatinama gerosios praktikos sklaida tarp VKS dalyvių, sukuriant informacijos dalijimosi įrankį (IT sistemą), kurio pagalba institucijos galėtų keistis sukaupta gerąja ES projektų administravimo praktika, aktualia patirtimi (pavyzdžiui, įvairiomis rizikos valdymo procedūromis) ir sukauptomis žiniomis (pavyzdžiui, viešųjų pirkimų taikymo praktika). Toks įrankis kartu skatintų glaudesnę institucijų bendravimą tarpusavyje, padėtų kuriant vieningas praktikas ir prisidėtų prie institucijų tarpusavio ryšių stiprinimo.

Stiprinant tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir įgyvendinančiųjų institucijų darbuotojų žinias ir kompetencijas atskirose viešosios politikos srityse, kuriose jos administruoja ES struktūrinės paramos, EŽŪFKP ir EJŖŽF remiamas investicijas, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu šios institucijos bus skatinamos:

- Glaudžiau bendradarbiauti su ministerijomis ir (ar) kitais valstybės institucijų padaliniais, atsakingais už valstybės politiką atskirose ES struktūrinių fondų, EŽŪFKP ir EJŖŽF remiamose srityse;
- Glaudžiau bendradarbiauti su kitomis atitinkamos srities agentūromis, ministerijoms pavaldžiomis įstaigomis (pavyzdžiui, Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra (MITA), Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA), Versli Lietuva ir kt.);
- Plačiau ir operatyviau pritraukti reikiamų sričių (išorinius) ekspertus.

Įvertinant sukauptą ES paramos administravimo gebėjimų patirtį ir siekiant sukurti dar veiksmingesnę administracinių gebėjimų ir kompetencijų ugdymo sistemą, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus toliau stiprinama administracinių gebėjimų ir kompetencijų ugdymo sistema ir didinamos galimybės mokytis per visą veiksmų programų ir projektų administravimo ciklą.

2.5.2. Paramos gavėjų administracinių gebėjimų stiprinimas

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu paramos gavėjų administracinių gebėjimų stiprinimo procesas vyksta sklandžiai ir be didesnių problemų. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu paramos gavėjų administracinių gebėjimų stiprinimo veiklos yra finansuojamos techninės paramos lėšomis, taip pat per veiksmų programų priemones, skirtas paramos gavėjų konsultavimui ir jų gebėjimams ugdyti. Pagrindinės paramos gavėjų gebėjimų stiprinimo kryptys, kuriomis buvo dirbama 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, yra:

- **Metodinė pagalba** teikiama paramos gavėjams visų pirma per www.esparama.lt, www.paramakaimui.lt, taip pat per įgyvendinančiųjų institucijų interneto svetaines, kuriose teikiama išsami informacija apie 2007–2013 m. programavimo laikotarpio veiksmų programas (įkelti susiję teisės aktai, reikalavimai pareiškėjams, atmintinės paramos gavėjams, skaičiuoklės, statistiniai duomenys ir kita aktuali informacija), mobiliąsias interneto svetaines, parengtus specialius leidinius, lankstinukus bei kitas informacines priemones. Labai svarbi metodinės pagalbos dalis yra paramos gavėjų konsultacijos. Konsultuojama nuolat, konsultacijos skirtos visų pirma konkrečioms probleminėms atvejams nagrinėti, taip pat aiškinama paramos gavėjams metodinė medžiaga, teisės aktų pasikeitimai (pavyzdžiui, konsultavimo paslaugos, finansuojamos 2007–2013 m. KPP lėšomis, padeda ūkininkams ir miško savininkams tinkamai pasirengti ES paramos panaudojimui, atitikti ūkiams keliamus reikalavimus, susijusius su ES paramos panaudojimu). Konsultacijos teikiamos telefonu, el. paštu, raštu, per patikras ar susitikimus, internetinės telefonijos pagalba (EŽŪFKP mokėjimo agentūros pavyzdys). Palaikomas tiesioginis kontaktas su pareiškėjais, paramos gavėjais raštu, el. paštu, trumposiomis žinutėmis;

- **Renginiai regionuose**, pavyzdžiui, tiesioginės ES paramą administruojančių institucijų darbuotojų konsultacijos teikiamos vietoje nuvykus į tam tikrą regioną; taip pat įvairūs informaciniai renginiai, seminarai, atvirų durų dienos regionuose ar savivaldybėse, apskritojo stalo diskusijos su socialiniais, ekonominiais, regioniniais bei instituciniais partneriais;

- **Mokymai** yra organizuojami paramos gavėjams; Mokymai gali būti skirstomi pagal tikslines auditorijas: pareiškėjai, potencialūs pareiškėjai, projektų vykdytojai. Organizuojami mokymai apimant visą projektų įgyvendinimo ciklą ir suskirstant mokymus pagal atskirus projektų įgyvendinimo etapus: projekto rengimas, paraiškų teikimas ir vertinimas, projekto įgyvendinimas (administravimas). Įgyvendinančiosios institucijos pagal savo administruojamų projektų specifiką organizuoja mokymus, skirtus horizontaliems projektų įgyvendinimo klausimams aptarti, pavyzdžiui, tinkamam išlaidų deklaravimui. Didžiausią dalį tokių horizontalių mokymų 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu sudaro mokymai, skirti tinkamai vykdyti viešuosius pirkimus. Organizuojant mokymus atsižvelgiama į mokymų dalyvių pasirengimo lygį (pavyzdžiui, ESF agentūroje) – mokymai organizuojami pradedantiems ir pažengusiems. Skirstant mokymų dalyvius pagal jų pasirengimą yra rengiamos dalyvių apklaustos, kuriose patys dalyviai identifikuoja savo patirtį ir kompetenciją. Taip pat apklausiami identifikuojant paramos gavėjams aktualias mokymų temas. Atsižvelgiant į jų rezultatus sudaromos mokymų programos. Vertinant 2007–2013 m. programavimo laikotarpio įgyvendinančiųjų institucijų mokymus paramos gavėjams galima teigti, kad organizuojamų mokymų kokybė ir aktualumas paramos gavėjus tenkina. Tai rodo mokymų dalyvių apklausų anketų duomenys. Sėkmingas projektų įgyvendinimas priklauso nuo projektų vykdytojų kompetencijos, todėl taip pat organizuojami mokymai, stiprinantys specifinių sričių gebėjimus

(pavyzdžiui, IVPK mokymus informacinių technologijų projektų valdymo srityje dalyviai įvertino kaip labai naudingus jų veiklai).

2007–2013 m. laikotarpiu prie paramos gavėjų, gaunančių EŽŪFKP paramą, administracinių gebėjimų stiprinimo aktyviai prisidėjo ir Žemės ūkio ministerijai pavaldi institucija – Programos *LEADER* ir žemdirbių mokymo metodikos centras. Ši institucija atsižvelgdama į projektų, įgyvendinamų iš EŽŪFKP lėšų, specifiką, metodiškai koordinuoja tęstinį profesinį mokymą ir organizuoja žemės ūkio bei kaimo plėtros dalyvių kvalifikacijos tobulinimą, vykdo informavimo ir švietimo veiklas, susijusias su žemės ūkio ir kaimo plėtros dalyvių gebėjimais tinkamai įgyvendinti projektus, vykdomus pagal 2007–2013 m. KPP priemones. Taip pat ūkininkai ir miško savininkai žinių dėl teisės aktų nustatytų ūkio valdymo ir geros agrarinės bei aplinkosaugos būklės reikalavimų laikymosi, patarimų, susijusių su paramos gavimu pagal agrarinės aplinkosaugos priemones, ūkio veiklos buhalterinės apskaitos tvarkymu, ūkininkavimu miško valdoje, gauna naudodamiesi konsultavimo paslaugomis, finansuojamomis 2007–2013 m. KPP priemonės „Naudojimasis konsultavimo paslaugomis“ lėšomis. Šios konsultacijos padeda ūkininkams ir miško savininkams tinkamai pasirengti ES paramos naudojimui, atitikti ūkiams keliamus reikalavimus, susijusius su ES paramos panaudojimu.

- **Kitos priemonės**, pavyzdžiui, iniciatyva projekto vykdytojas–projekto vykdytojui, kuria siekiama formuoti projektų vykdytojų tinklą, paramos paraiškų priėmimas rajonuose (EŽŪFKP mokėjimo agentūros atveju) kuo arčiau pareiškėjų, diskusijos su paramos gavėjais, vykstant į projekto įgyvendinimo vietą, ir kt.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu iš esmės bus išlaikomos 2007–2013 m. programavimo laikotarpio paramos gavėjų gebėjimų stiprinimo kryptys bei apimtis, veiklas ir toliau finansuojant iš techninės paramos. Paramos gavėjų gebėjimams stiprinti bus organizuojami įvairūs informaciniai renginiai – seminarai, atvirų durų dienos regionuose ar savivaldybėse, skirtos galimiems pareiškėjams ir projektų vykdytojams, regiono visuomenės nuomonės lyderiams, apskritojo stalo diskusijos, skirtos paramos gavėjams ir socialiniams partneriams. Per tokius renginius bus ne tik pristatomi paskelbti kvietimai teikti paraiškas, bet ir diskutuojama aktualiais projektų įgyvendinimo, ES paramos naudos, sukurtos pridėtinės vertės ir efektyvumo, administravimo klausimais. Taip pat bus organizuojami mokymai, ypatingą dėmesį skiriant supažindinimui su naujais teisės aktais ar esamų papildymais, naujais ar pakoreguotais esamais administravimo procesais bei informacinių sistemų administravimo klausimais, bus teikiamos individualios konsultacijos, didinamas informacijos prieinamumas ir keitimasis ja el. būdu, ir užtikrinama informacijos sklaida per žiniasklaidos priemones, siekiant kuo efektyviau pateikti informaciją apie ES struktūrinius ir Sanglaudos fondus bei teikiamą paramą kaimo plėtrai ir žuvininkystės sektoriui ir informuoti visuomenę ES lėšomis finansuojamų priemonių ir iniciatyvų įgyvendinimo rezultatus.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu taip pat numatoma stiprinti kitų svarbių sistemos dalyvių – socialinių, ekonominių ir regioninių partnerių, įskaitant nevyriausybinės organizacijas, – administracinius gebėjimus, siekiant sudaryti jiems sąlygas efektyviau dalyvauti ESI fondų procese. Tuo tikslu jiems būtų sudarytos sąlygos dalyvauti organizuojamuose mokymuose, finansuojamuose techninės paramos lėšomis. Mokymų partneriams moduliai apims tokias temas:

- **Kompetencijų kėlimo mokymai interesų atstovavimo srityje** (aptariant interesų atstovavimo būdus, problemos identifikavimą, tinkamo atstovavimo būdo pasirinkimą, tikslinės auditorijos įvardijimą, bendrus interesus turinčių kitų grupių įvardijimą, partnerystės / atstovavimo gerąją praktiką kitose užsienio šalyse ir pan.)

- **Partnerių dalyvavimo galimybės ESI fondų procese.**

- **Kiti specifiniai mokymai**, siekiant supažindinti partnerius su ESI fondų administravimo sistemų ypatybėmis.

Sudarant mokymų planus 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus atsižvelgiama į potencialių mokymų dalyvių poreikius, adaptuojant mokymus pagal dalyvių žinias ir kompetenciją. Taip pat 2014–2020 m. bus sustiprintas metodinės informacijos, skirtos

potencialiems paramos gavėjams, rengimas, paspartintas konsultavimas ir sutrumpintas atsakymų laikas, organizuojami praktiniai dokumentų pildymui skirti mokymai ir, atsiradus poreikiui, mažinamos mokymų dalyvių grupės.

2.6. Paramos gavėjų administracinės naštos mažinimas

Jau 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu prasidėjo realūs veiksmai dėl pareiškėjų ir projektų vykdytojų administracinės naštos mažinimo. Rengiantis 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui ir siekiant efektyvesnio, su mažesne administracine našta ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo, buvo atliktas ES struktūrinės paramos administravimo sistemos efektyvumo vertinimas.

Lietuvoje veikianti ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo sistema yra labiau orientuota į vidutinių ir stambių projektų administravimą, o reikalavimai projektams bei jų administravimo praktika yra menkai diferencijuojami atsižvelgiant į projektų dydį. Atsižvelgiant į tai, 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu ES struktūrinės paramos administravimo sistemos efektyvumo bei patikimumo (reguliarumo) lygio didinimas turėtų būti pirmiausia siejamas su:

- **Reikalavimų projektams diferencijavimu, atsižvelgiant į projektų ar išlaidų kategorijų dydį, t. y. aktyvesniu proporcingumo principo taikymu, pavyzdžiui:**

- 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu mokėjimo prašymuose deklaruojamų išlaidų pagrindimo praktika bus iš esmės peržiūreta – smulkių išlaidų bei darbo užmokesčio sąnaudų deklaravimo atveju bus įvertintos galimybės prašyti pateikti tik šių išlaidų pagrindimo ir įrodymo dokumentų suvestines ar pažymas; darbo užmokesčio deklaravimo atveju – įgyvendinančiosioms institucijoms išnaudoti Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos turimas duomenų bazes, įvertinti kitus alternatyvius išlaidų pagrindimo būdus.

- 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu investavimo srityse, kuriose vyrauja mažesni projektai, pareiškėjams bei projektų vykdytojams keliami reikalavimai bus supaprastinti standartizuojant investicijas, pildant mažesnės apimties paraiškos formą (pavyzdžiui, įgyvendinant visuotines dotacijas), plačiau naudojant supaprastintas išlaidas ir pan. Tuo tarpu didesnės vertės infrastruktūrinių projektų atveju bus mažinamas projektų kompleksškumas, netiesiogines ir pridėtines išlaidas apmokant supaprastintų išlaidų pagrindu.

- **Investavimo sričių, kuriose dominuoja „minkštieji“ projektai, kompleksškumo mažinimu.** Vertinimas parodė, kad dabartinė administravimo sistema, administruodama mažos vertės projektus, patiria panašius kaštus kaip ir didelių projektų atveju. Todėl bus taikomos priemonės sumažinti mažos vertės „minkštųjų“ projektų administravimo kaštus:

- **standartizuojant investicijas**, ribojant leistinų veiklų ir išlaidų kategorijų įvairovę;
- plačiau **taikant supaprastinimo priemones**; siekiant maksimizuoti supaprastintų išlaidų teikiamą naudą, bus realizuojamos priemonės, paremtos tik supaprastintų kaštų taikymu (ypač tose veiksmų programų priemonėse, kuriose vyrauja smulkesni projektai). Atskirais atvejais projektams bus nustatomos išankstinės sąlygos (pavyzdžiui, studijų programos parengimas ir akreditacija – išankstinė sąlyga, o projekto įgyvendinimas apima tik fiksuotus įkainius, susijusius su mokymo proceso įgyvendinimu).

- **Supaprastintų išlaidų taikymo srities išplėtimu ir ERPF, ir Sanglaudos fondo finansuojamiems infrastruktūros plėtros projektams.** Tai padės žymiai sumažinti projektų kompleksškumą, projektų vykdytojams ir įgyvendinančiosioms institucijoms koncentruotis į esminius projektų komponentus ir mažinti administracinę naštą. Su supaprastintų išlaidų taikymu susijusios praktikos turi būti taikomos nuosekliai ir nekeičiamos, o tam, kad turėtų realų poveikį, jos turi būti plačiai pristatytos pareiškėjams bei projektų vykdytojams;

- **Pareiškėjams ir projektų vykdytojams skirtų teisės aktų tobulinimu įgyvendinant šiuos principus:**

– draugiškumo vartotojui: stebima žymi teisės aktų kaita, o ES struktūrinės paramos svetainėje ne visada pateikiamos aktualios teisės aktų redakcijos (taip pat nutinka, kad pateikiama aktuali teisės akto redakcija jau yra pasenusi), dokumentų rinkiniai pareiškėjams ir projektų vykdytojams nėra išsamūs ir pan. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu bus viešai skelbiamos suvestinės teisės aktų redakcijos ir toliau tobulinama pareiškėjams ir projektų vykdytojams teikiamos informacijos kokybė;

– stabilumo: kartą paskelbtas konkrečiai investicijų sričiai skirtas reikalavimų ir sąlygų sąvadas vėliau neturėtų būti keičiamas (arba keičiamas tik nustatytais atvejais).

• **Informacinių sistemų panaudojimu administracinės naštos mažinimui:**

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu įvyko žymus kokybinis pokytis (pirmiausia sietinas su el. duomenų mainų tarp projektų vykdytojų ir administruojančių institucijų galimybės realizavimu), sąlygojęs administracinės naštos mažėjimą projektų vykdytojams bei administravimo efektyvumo didėjimą ES struktūrinę paramą administruojančiose institucijose. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu plačiau naudojamos informacinės sistemos sąlygojo projektų vykdytojams tenkančios administracinės naštos mažėjimą. Administracinės naštos mažėjimas pirmiausia yra sietinas su el. (automatizuotų) formų naudojimu bei el. apsikeitimu duomenimis. Vienas reikšmingiausių 2007–2013 m. programavimo laikotarpio ES struktūrinės paramos administravimo informacinių sistemų patobulinimų – Duomenų mainų svetainės (DMS) projektų vykdytojams sukūrimas. Atsižvelgiant į tai, planuojant naujus SFMIS plėtros etapus, didelis dėmesys bus skiriamas išsaugoti jau pasiektus rezultatus ir plėtoti papildomus funkcionalumus.

Tolesnė informacinių sistemų plėtra ir tobulinimas 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu apims:

- DMS pritaikymą ne tik projektų vykdytojams, bet ir pareiškėjams;
- Platesnį el. (automatizuotų) formų naudojimą tiek DMS, tiek ES struktūrinės paramos SFMIS;
- El. apsikeitimo duomenimis užtikrinimą, atsisakant informacijos teikimo popieriniu formatu;
- Platesnę SFMIS integraciją su kitų valstybės institucijų duomenų bazėmis, užtikrinant automatizuotą keitimąsi duomenimis;
- Kuo platesnį įvairių administravimo procesų standartizavimą ir elektronizavimą.

10 lentelė. 2014–2020 m. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administracinės naštos mažinimas

2014–2020 m. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administracinės naštos mažinimo priemonės	Priemonės realizavimo pabaiga (Metai, pusmetis)
Reikalavimų projektams diferencijavimas, atsižvelgiant į projektų ar išlaidų kategorijų dydį, t. y. aktyvesnis proporcingumo principo taikymas: Projektų finansavimo ir administravimo taisyklės Rekomendacijos dėl projektų išlaidų atitikties finansavimo reikalavimams	2014 m. I pusmetis 2014 m. II pusmetis
Investavimo sričių, kuriose dominuoja „minkštieji“ projektai, kompleksiško mažinimas: Projektų finansavimo ir administravimo taisyklės Projektų finansavimo sąlygų aprašai	2014 m. I pusmetis 2014 m. II pusmetis–2020 m. II pusmetis
Supaprastintų išlaidų taikymo srities išplėtimas ERPF ir Sanglaudos fondo finansuojamiems infrastruktūros plėtros projektams Projektų finansavimo ir administravimo taisyklės Rekomendacijos dėl projektų išlaidų atitikties finansavimo reikalavimams	2014 m. I pusmetis 2014 m. II pusmetis

Siekiant sumažinti EŽŪFKP ir EJRF paramos gavėjų administracinę naštą, jau 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu buvo peržiūrėta EŽŪFKP administravimo sistema ir priimta

keletas sprendimų, prisidėjusių prie efektyvaus administracinės naštos mažinimo proceso; tuo tarpu ES paramos žuvininkystės sektoriui projektų administravimo informacinė sistema tebėra diegimo stadijoje, todėl iki šiol nebuvo atlikta šios sistemos vertinimo ar studijos. Planuojama, kad tokiam vertinimui būtų tinkamas 2014–2020 m. programavimo laikotarpis. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu ES paramą kaimo plėtrai ir žuvininkystės sektoriui administruojanti institucija – Žemės ūkio ministerija kartu su Nacionaline mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos (NMA) yra įgyvendinusi daugybę realių veiksmų, skirtų pareiškėjų ir projektų vykdytojų administracinės naštos mažinimui pasiekti:

- Kai būtina, duomenys tiesiogiai gaunami iš Gyventojų registro tarnybos (GRT), Valstybinės socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SODRA), Valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI);
- NMA turi galimybę naudotis prieiga prie kitų registrų ir duomenų bazių, tokiu būdu stengiantis kiek įmanoma daugiau pasinaudoti įvairiuose registruose ir valstybės informacinėse sistemose saugomais duomenimis, netrukdam žuvininkystės sektoriaus pareiškėjų ir paramos gavėjų;
- Atsisakyta dalies popierinių su paramos paraiškėmis teikiamų papildomų dokumentų priėmimo;
- Supaprastinta dokumentų teikimo tvarka;
- Atsisakyta privalomo paramos paraiškos ir pridedamų dokumentų patvirtintų kopijų teikimo;
- Pareiškėjams ir paramos gavėjams sudaryta galimybė informaciją gauti skirtingų paramos gavėjų informavimo būdų pagalba (raštu, el. paštu, telefonu);
- Mažos vertės projektai pagal tam tikras 2007–2013 m. KPP priemones ir atskiras Lietuvos žuvininkystės sektoriaus 2007–2013 m. veiksmų programos priemones įgyvendinami supaprastinta tvarka.

Be aukščiau pateiktų veiksmų, skirtų administracinei naštai paramos gavėjams mažinti, bendrų ES paramos kaimo plėtrai ir Lietuvos žuvininkystės sektoriui, kaimo plėtros atveju papildomai buvo taikyti šie sprendimai:

- Kur įmanoma, duomenys apie kitų valstybės institucijų, Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos nustatytus kompleksinės paramos reikalavimų pažeidimus gaunami internetu;
- Žemės sklypų tapatybės nustatymo sistemos (LPIS) duomenys gaunami internetu;
- Deklaruojami laukai įbraižomi tik el. būdu, be to, pareiškėjams sudaryta galimybė paramos už plotus paraiškas užpildyti ir teikti savarankiškai interneto pagalba;
- Paramos gavėjams sudaryta galimybė bankinius ir asmens duomenis koreguoti tiesiog NMA tinklapyje;
- Supaprastinti kiti reikalavimai, taikomi paramos gavėjams pagal konkrečias 2007–2013 m. KPP priemones.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, vadovaujantis Bendrųjų nuostatų reglamente iškelto siekiu užtikrinti, kad paramos gavėjams (projektų vykdytojams) būtų sudaryta galimybė ES paramą administruojančioms institucijoms visą informaciją pateikti per el. keitimosi duomenimis sistemas, taip pat užtikrinti, kad tokios pat svarbos informacijos nebūtų reikalaujama pakartotinai, numatoma toliau mažinti administracinę naštą EŽŪFKP ir EJŖŽF paramos gavėjams, imantis šių veiksmų:

- Efektyviai panaudoti administracinės naštos mažinimo gerąją patirtį, sukauptą 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu (nuolat);
- Išanalizuoti paramos paraiškų administravimo procesą, siekiant identifikuoti ir pašalinti nereikalingus ar perteklinius procesus / veiksmus ir keliant tikslą paramos paraiškų administravimo procese kuo efektyviau panaudoti IT sistemas (2014 m. II pusmetis);
- Užtikrinti, kad NMA administruojama informacinė sistema sudarytų galimybę pareiškėjams prisijungti prie informacinės sistemos ir gauti reikiamus duomenis apie EŽŪFKP ir EJŖŽF paramos lėšomis įgyvendinamų projektų administravimo būklę

- (2014 m. II pusmetis);
- Sukurti Žemės ūkio ministerijos reguliavimo sričiai priskirtų institucijų ir įstaigų teikiamų paslaugų informacinę sistemą, kuri užtikrintų dvipusę komunikaciją tarp pareiškėjo ir NMA (2014 m. II pusmetis);
 - Plačiau taikyti supaprastintų kaštų metodą (2014 m. II pusmetis);
 - Atnaujinti esamą informacinę sistemą, įdiegiant maksimalias procesų automatizavimo galimybes (procesų administravimo, patikrų vietoje aspektais) (baziniai darbai – 2014 m. II pusmetis, vėliau – nuolat);
 - Aktyviau bendradarbiauti su kitomis valstybės institucijomis, siekiant sumažinti skirtingų institucijų pakartotinių vizitų pas paramos gavėjus skaičių (nuolat).

3. INTEGRUOTAS TERITORINĖS PLĖTROS POŽIŪRIS

Integruotas teritorinės plėtros požiūris taikomas sprendžiant iššūkius tvariam teritorijų vystymuisi, nurodytus 1.1.2.3. skyriaus dalyje „Teritorinė plėtra“.

Šalies ekonominis potencialas, o su juo ir didžiausios užimtumo galimybės, yra sukonzentruotas penkiuose didžiausiuose miestuose – jie turi potencialą spręsti platesnio regiono užimtumo problemas.

Tam turi būti efektyviai išnaudojamos konversijos galimybės buvusiose pramoninėse teritorijose, miestų subcentrų, pericentrų ir paties miesto centro investicinis potencialas, leidžiantis kurti naujas darbo vietas miesto ir jį supančių teritorijų gyventojams.

Gyventojų skaičiaus mažėjimas (ypač mažėjančių miestų (angl. *shrinking cities*) problema), lemia mažėjančią ekonominę aktyvumą ir paslaugų prieinamumą bei aplinkosaugines problemas dėl neefektyviai naudojamos urbanistinės ir socialinės infrastruktūros.

Išnaudojant esamos apleistos ar neefektyvios infrastruktūros konversijos (įskaitant taršos likvidavimą, buvusių užterštų teritorijų išvalymą ir pakartotinį panaudojimą), funkcionalumo didinimo galimybes, gerinant gyvenamosios aplinkos kokybę ir gyvenimo sąlygas, bus siekiama prisitaikyti prie vykstančių demografinių pokyčių ir subalansuoti migracijos srautus.

Nesubalansuota ekonominė struktūra mažuose ir vidutiniuose miestuose ir juos supančiuose regionuose, savivaldybėse neužtikrina pakankamų užimtumo galimybių. Mažesnių savivaldybių darbo rinkai būdinga siaura specializacija, didelė priklausomybė nuo specifinių sektorių ir įmonių (daugiausia apdirbamosios gamybos).

Prielaidas didėti mažųjų miestų ekonominių veiklų įvairovei ir užimtumui sudaro augantis apdirbamosios gamybos ir susijusių sektorių produktyvumas, o kartu su juo su sparčiau negu kituose sektoriuose didėjančios darbuotojų pajamos (perkamoji galia) tradiciniuose pramonės centruose. Tačiau tam, kad šis potencialas būtų išnaudotas, padedant didesnei daliai visuomenės grupių integruotis į darbo rinką, turi būti skatinamas ūkinės veiklos įvairovės didėjimas mažuose ir vidutiniuose miestuose. Tam būtini funkcionalūs ir aktyviai lankomi ir išnaudojami miestų traukos centrai.

Socialinio ir ekonominio miestų potencialo neleidžia išnaudoti nepakankama miestų (ypač mažų ir vidutinių) ir aplinkinių teritorijų sąveika, dideli pasiekiamumo netolygumai (geografinė atskirtis), neefektyvios vietos ar regioninės (apimančios tiek regiono centrą, tiek aplinkines teritorijas) viešojo transporto sistemos. Taip pat jos kelia ir aplinkosaugines problemas miestuose (aplinkos tarša, transporto triukšmas).

Todėl investicijomis didžiuosiuose miestuose pirmiausia siekiama aktyvinti juose vykstančią ekonominę veiklą investuojant į miestų teritorijų pertvarkymą (konversiją), teritorijos išvystymą, gerinant gyvenamosios aplinkos kokybę ir gyvenimo sąlygas, integruojant šias teritorijas ir gerinant šių teritorijų pasiekiamumą, taip gerinant užimtumo galimybes visoje metropolinėje zonoje ir regione (įgyvendinant tvarios miestų plėtros veiksmus).

Mažuose ir vidutiniuose miestuose, ypač esančiuose atokesniuose regionuose, siekiama užtikrinti kokybišką, švarią ir saugią gyvenamąją aplinką, būtiną sprendžiant demografines problemas, išlaikant kvalifikuotą darbo jėgą (užtikrinančią bazinių ekonomikos sektorių vystymo galimybes ateityje) ir išnaudojant miestų traukos centrų potencialą investicinės aplinkos gerėjimui ir naujų darbo vietų kūrimui (pritaikant esamas ar kuriant naujas miestų viešąsias erdves), gerinant šių miestų ir aplinkinių teritorijų gyventojų judumo galimybes.

Kaimo vietovėse ypač ryškios demografinės problemos, skurdas, menkas viešųjų paslaugų prieinamumas. Žemas išsilavinimo lygis, verslumo stoka yra vienos pagrindinių atokesnių regionų, dažniausiai kaimo, gyventojų nedarbo priežasčių. Be to, didelė dalis užimtų kaimo gyventojų dirba žemės ūkyje, miškininkystės ir žuvininkystės sektoriuje. Vis dar nepakankama netradicinių (alternatyvių) kaimo ekonominės veiklos sferų plėtra bei vangus naujų darbo vietų kūrimas lemia lėtai didėjančią žmonių užimtumą kaime. *LEADER* metodo

įgyvendinimo patirtis (žr. priedą Nr. 4) kaimo vietovėse ir žuvininkystės regionuose rodo, kad mažose vietovėse daugelį problemų padeda efektyviai spręsti pačios bendruomenės valdomi instrumentai.

Siekiant tvaraus, tausojančio išteklius ir prisidedančio prie užimtumo didėjimo ekonomikos augimo, būtini integruoti veiksmai atgaivinant tikslines teritorijas (miestus ar jų dalis), jose didinant tiek gyvenamosios, tiek investicinės aplinkos patrauklumą.

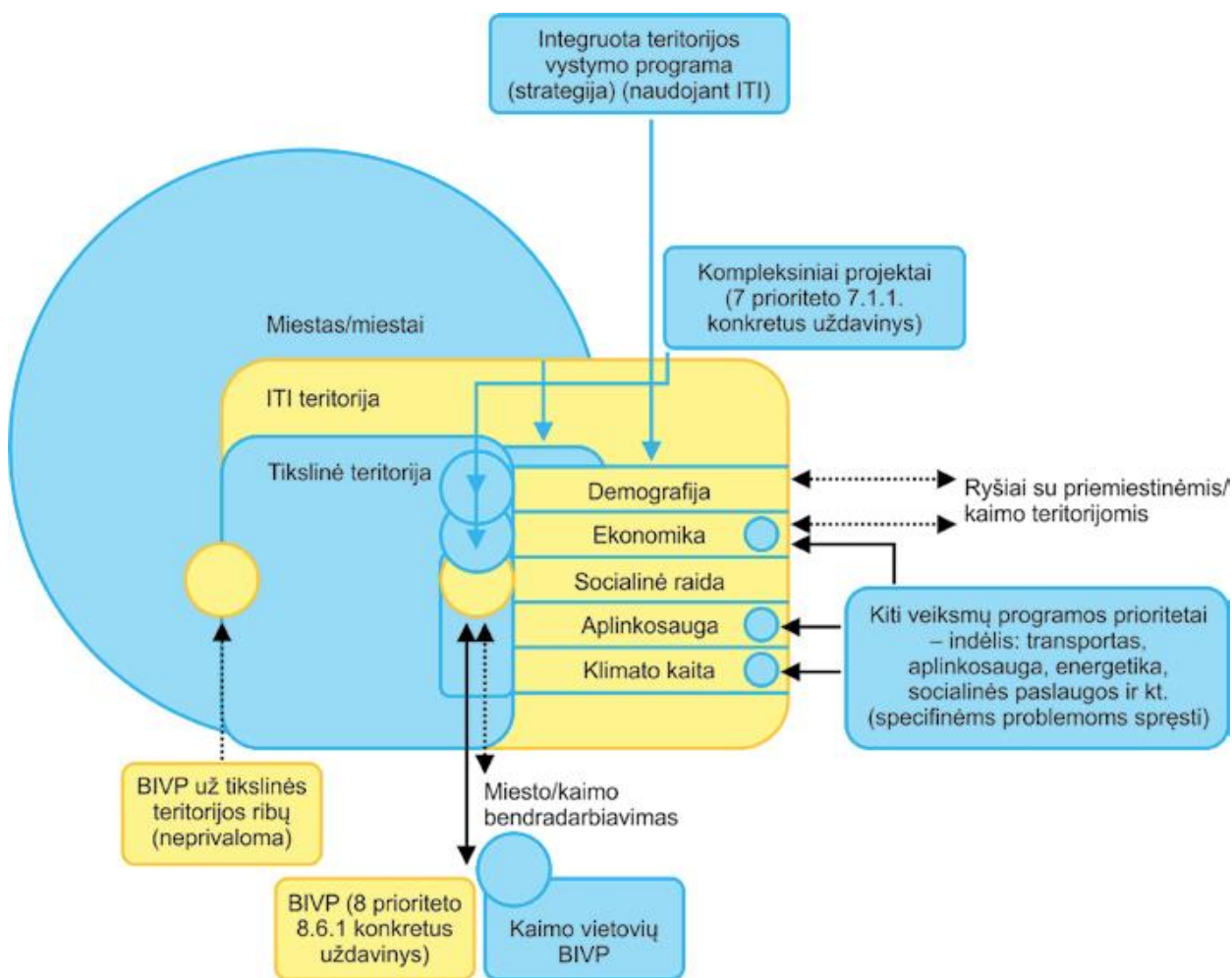
Investicijos į miestų vietas, užtikrinant jų kompleksškumą ir indėlį, sprendžiant ekonomines, socialines, demografines, aplinkos ir su klimato kaita susijusias problemas bus įgyvendinamos kaip integruotos teritorinės investicijos (ITI). ITI paremtas investavimas leis sudaryti kiekvienos teritorijos individualiems iššūkiams ir potencialui pritaikytą vystymo strategiją (integruotą teritorijos vystymo programą), panaudojant tiek kompleksines (*URBAN* tipo) tiek atskirų sektorių (transporto, aplinkosaugos, socialinės įtraukties, užimtumo) priemones, sprendžiančias būdingiausias problemas, ir gerinant teritorijų sąveiką.

EŽŪFKP ir EJRŽF nebus tiesiogiai naudojami ITI įgyvendinimui, tačiau numatomos galimybės remti bendradarbiavimo projektus tarp miesto, kaimo ir žuvininkystės regionų VVG.

Integruotą požiūrį vietos lygiu užtikrinti padės miestų plėtrai skirtų investicinių (ERPF, Sanglaudos fondo) ir ESF remiamų veiksmų koordinavimas su BIVP įgyvendinančiais partneriais ir šių partnerių įtraukimas į šių investicijų planavimą.

Visos ITI programos privalės būti rengiamos ir įgyvendinamos konsultuojantis su miesto ir atitinkamų tikslinių teritorijų bendruomenėmis ir socialiniais ekonominiais partneriais. Tai leis šių programų dalis, skirtas kovai su socialine atskirtimi ir tiesiogine parama nedarbo problemoms spręsti, nustačius pagrindinius iššūkius ir uždavinius ir bendrų veiksmų prioritetines kryptis, įgyvendinti taip pat ir BIVP būdu.

2 pav. Integruotos teritorinės plėtros modelis

Kaimo vietovių vystymosi iššūkiams spręsti aktualūs bendruomenių iniciatyvomis paremti veiksmai (efektyviausi nedidelėse gyvenamosiose vietovėse, pasižyminčiose stipriais gyventojų tarpusavio ryšiais). Todėl 2014–2020 m. kaimo vietovėse bus tęsiamas kaimo bendruomenių iniciatyvų įgyvendinimas ir „iš apačios į viršų“ metodo taikymas. *LEADER* (BIVP) priemonės įgyvendinimu siekiama subalansuotos ir integruotos teritorinės plėtros, socialinių, ekonominių, aplinkos, švietimo ir kultūros problemų sprendimo, miestų ir kaimų socialinių ir ekonominių skirtumų mažinimo.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu žuvininkystės regionų plėtra, remiantis gerąja praktika, taip pat toliau vykdoma vadovaujantis bendruomenių iniciatyvos principu.

Pastaruoju metu Lietuvos (ir ne tik) regionai, priklausantys nuo žvejojimo, patiria reikšmingų ekonominių ir socialinių sunkumų, mažėja žvejų pajamos, auga nedarbas, darosi akivaizdžios nuo žvejojimo priklausomuose regionuose gyvenančių ir dirbančių kvalifikuotų darbuotojų senėjimo tendencijos.

Siekiant užtikrinti darnų Lietuvos žuvininkystės regionų vystymąsi, būtina apimti tris lygiaverčius komponentus – aplinkos apsaugą, ekonominę plėtrą ir socialinį vystymąsi, t. y. surasti kompromisą tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių šioms teritorijoms keliamų tikslų, siekiant stiprinti regionų konkurencingumą, didinti čia gyvenančių žmonių gerovę ir gerinti gyvenamosios aplinkos kokybę. Keliamas tikslas – sutelkti regionų, priklausomų nuo žvejojimo, pastangas, skatinant žuvininkystės verslo pridėtinės vertės kūrimą ir veiklos įvairinimą, orientuotą į su žuvininkyste susijusias kitas veiklos sritis, ir įgyvendinant BŽP regioninę dimensiją, kartu siekiant užtikrinti efektyvų ir tinkamą EJRF panaudojimą integruotos BIVP kontekste, o taip pat skatinant subalansuotą teritorinę plėtrą. Žuvininkystės regionų aplinkos kokybės gerinimas yra būtinas tam, kad būtų keliamas vietos gyventojų gyvenimo kokybė, skatinamas verslumas – taip regionai taps konkurencingesni ir išliks patrauklūs bei saugūs ateities kartoms, o tam, kad žuvininkystės regionai galėtų pasidalyti geriausia praktika bei žiniomis, numatoma skatinti žuvininkystės regionų bendradarbiavimą.

ESF remiama BIVP bus įgyvendinama miestų vietovėse (savivaldybių centruose ir miestuose nuo 6 tūkst. gyventojų). BIVP įgyvendinama kaip privaloma ITI dalis didžiųjų miestų tikslinėse teritorijose, kuriose ITI taikomos remiant tvarios miestų plėtros veiksmus. Kituose miestuose bus siekiama užtikrinti BIVP ir ITI, kitų regioninių ir vietos strategijų papildomumą (per atranką).

3.1. Integruotas paramos naudojimas teritoriniam konkrečių subregioninių sričių vystymuisi

3.1.1. Bendruomenės inicijuota vietos plėtra (BIVP)

3.1.1.1. Bendroji samprata

Miestai. Siekiant didinti miestų investicinį patrauklumą ir taip prisidėti prie integracinio ekonominio augimo, numatomos ESF investicijos pagal 8 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos prioritetą „Socialinės įtraukties didinimas ir parama kovai su skurdu“, kurios bus įgyvendinamos per BIVP kaip privaloma ITI dalis didžiųjų miestų tikslinėse teritorijose.

Tam, kad BIVP būdu įgyvendinamos veiklos efektyviai prisidėtų prie integruotus tvarios miestų plėtros veiksmus remiančių ITI ir kitų ITI programų, pagrindiniai pokyčiai, numatomi įgyvendinant remiamas veiklas, siejami su socialiniu ITI programų elementu – atitinkamose miestų vietovėse ar jų dalyse gyvenančių neaktyvių visuomenės grupių (neieškančių darbo ir nesimokančių asmenų, ilgalaikių bedarbių) įsitraukimu į darbo rinką (padedant bendruomenei, NVO, socialiniams partneriams). Siekiama, kad šie asmenys pradėtų aktyviai ieškoti darbo, mokytis arba dirbti, tuo tarpu projektuose dalyvaujančios įmonės ir asocijuotos verslo struktūros sudarytų jiems geresnes įsidarbinimo galimybes, taip pat siekiama,

kad NVO ir vietos valdžia sulauktų didesnio indėlio iš bendruomenės sprendžiant kitas socialines problemas.

Remiantis 2007–2013 m. *LEADER* metodo įgyvendinimo patirtimi, siekiama, kad dalis ESF remiamų investicijų miestuose, tiesiogiai susijusių su vietos problematika, būtų įgyvendinamos laikantis principo „iš apačios“ – sprendžiant tokius iššūkius kaip socialinė atskirtis ir skurdas izoliuotose miestų teritorijose; integruotas miestų atgaivinimas (skatinant užimtumą mažuose ir vidutiniuose miestuose) per VPS.

Atrenkant konkrečias VVG parengtas VPS, vertinamas jų indėlis ir atitiktis integruotoms teritorijos vystymo programoms, taip pat kitiems teritorijai taikomiems strateginiams dokumentams (tarp jų ir regionų plėtros planams).

Kaimo vietovės. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, dar tik įsibėgėjant *LEADER* metodo taikymui ir neturint pakankamai patirties, šis metodas įgyvendintas ribota apimtimi, t. y. VPS tikslai ir priemonės turėjo būti susietos išimtinai su 2007–2013 m. KPP III kryptimi „Gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimas ir kaimo ekonomikos įvairinimas“. Tuo tarpu 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu siekiama plėsti *LEADER* (BIVP) aprėptį. Kaimo vietovių VVG suteikiama teisė numatyti priemones, kuriomis, priklausomai nuo konkrečių VVG teritorijų poreikių, kylančių iš situacijos analizės, prisidedama prie įvairių KPP tikslų ir prioritetų įgyvendinimo.

Pagrindiniai *LEADER* (BIVP) metodui keliami tikslai – socialinės atskirties ir skurdo kaime mažinimas (Bendrųjų nuostatų reglamento 9 teminis tikslas), kaimo gyventojų verslumo skatinimas, jaunimo įtrauktis ir užimtumas (Bendrųjų nuostatų reglamento 8 teminis tikslas).

VPS ar VVG bendradarbiavimo projektais taip pat gali būti siekiama ir kitų tikslų, pavyzdžiui, socialinių ar organizacinių inovacijų skatinimo; bendruomenės narių naudojimosi IT technologijomis didinimo; žemės ūkio verslų skatinimo; AEI naudojimo skatinimo; aplinkosaugos, įskaitant žaliosios infrastruktūros, skatinimo; biologinės įvairovės išsaugojimo; mokymosi visą gyvenimą skatinimo. Siekiant šių tikslų bus prisidedama prie 1–6 ir 10 teminių tikslų, nustatytų Bendrųjų nuostatų reglamente, įgyvendinimo.

LEADER (BIVP) priemone pirmiausia siekiama subalansuotos teritorinės kaimo vietovių plėtros, įgyvendinant 6 ES kaimo plėtros prioritetą, kuriuo skatinama socialinė įtrauktis, skurdo mažinimas ir ekonominė plėtra kaimo vietovėse. Taip pat *LEADER* (BIVP) įgyvendinimu, ypač VPS, bus siekiama ir kitų ES kaimo plėtros prioritetų įgyvendinimo. Konkrečios ES kaimo plėtros prioritetų tikslinės sritys, kurios gali būti pasirenkamos ir įgyvendinamos *LEADER* metodu, nurodomos 2014–2020 m. KPP.

Žuvininkystės regionai. Nuo žuvininkystės veiklos priklausantys Lietuvos regionai pastaruoju metu patiria ekonominių ir socialinių sunkumų. Priežastys daugeliu atvejų sutampa su jau paminėtomis aukščiau, aprašant kitų Lietuvos sektorių problematiką (ekonominės krizės padariniai ir kita). Pastaraisiais metais, siekiant suderinti žvejojimo pajėgumus su žvejojimo ištekliais ir taip prisidėti prie tausaus žuvų išteklių naudojimo, pasinaudojus ES parama, buvo žymiai sumažinti žvejojimo pajėgumai atviroje Baltijos jūroje ir Baltijos jūros priekrantėje bei Kuršių mariose, o iš žvejojimo veiklos pasitraukusios įmonės ir / ar jų darbuotojai turėjo prisitaikyti prie pokyčių. Siekiant išlaikyti žvejojimo pajėgumų ir išteklių balansą, užtikrinti tausų išteklių naudojimą, žvejojimo sektoriaus plėtra kiekybine prasme yra praktiškai negalima. Nors iš verslo pasitraukus daliai žvejojimo sektoriaus dalyvių iš dalies sumažėjo konkurencija dėl žvejojimo išteklių, išliko viena didžiausių žvejojimo sektoriaus problemų – seni ir ekonomiškai neefektyvūs laivai. O nepakankamai efektyvi daugelio žvejojimo įmonių ekonominė veikla lemia, kad iš žvejojimo Lietuvoje vis sunkiau pragyventi, jauni žmonės mažai domisi šia veikla. Žuvininkystės sektoriaus darbuotojams neretai trūksta aktyvaus dalyvavimo, kuriant jų pačių gerovę ir inicijuojant žuvininkystės sektoriaus efektyvią plėtrą. Todėl vietos bendruomenių įsitraukimas į žuvininkystės sektoriaus valdymą ir viešųjų gėrybių kūrimą yra vienas iš efektyvių instrumentų, įgalinančių siekti žuvininkystės regionų tvarios plėtros, gerinti juose gyvenimo kokybę vietos iniciatyvos ir partnerystės pagrindu. Kaip vienas pagrindinių pridėtinės vertės

kūrimo aspektų yra bendradarbiavimo tarp žuvininkystės regionų, privataus ir viešojo sektoriaus atstovų ir partnerystės skatinimas.

BIVP principas žuvininkystės sektoriuje taikomas siekiant Bendrųjų nuostatų reglamente numatyto 8 teminio tikslo. Įgyvendinant EJRŽF Sąjungos prioriteto „Užimtumo ir teritorinės sanglaudos didinimas“ konkretų uždavinį „Užimtumo ir teritorinės sanglaudos žuvininkystės regionuose augimas“, yra numatyti šie BIVP principu įgyvendinami tikslai: pridėtinės vertės didinimas, darbo vietų kūrimas ir naujovių skatinimas visais verslinės žvejybos ir akvakultūros produkcijos tiekimo grandinės etapais, veiklos įvairinimas ir darbo vietų kūrimas verslinės žvejybos veikloje ir kitoje nei verslinė žvejyba veikloje, mokymosi visą gyvenimą skatinimas ir darbo vietų kūrimas žuvininkystės regionuose, žuvininkystės regionų aplinkos išteklių gausinimas, įskaitant kovą su klimato kaita, žvejybos amato paveldo žuvininkystės regionuose puoselėjimas.

3.1.1.2. BIVP teritorija

Miestai. Remiant BIVP, prioritetas skiriamas ITI ir integruotų tvarios miestų plėtros veiksnių įgyvendinimo teritorijoms.

BIVP yra privaloma ITI dalis integruotų tvarios miestų plėtros veiksnių teritorijoms – 5 didžiausiuose miestuose išskirtoms tikslinėms teritorijoms (iki 7 tikslinių teritorijų, turinčių vidutiniškai po 30–40 tūkst. gyventojų);

Atrenkant strategijas konkurso būdu, prioritetas teikiamas kitoms ITI įgyvendinimo teritorijoms (mažų ir vidutinių miestų grupėje, apimančioje miestus nuo 6 tūkst. gyventojų ir mažesnius savivaldybių centrus):

- Išskirtoms tikslinėms teritorijoms (šiose vietovėse BIVP įgyvendinama kaip ITI dalis, kai BIVP strategija prisideda prie integruotos teritorijos vystymo programos įgyvendinimo);
- Su tikslinėmis teritorijomis susietoms teritorijoms;
- 2007–2013 m. laikotarpiu išskirtoms tikslinėms teritorijoms (pereinamojo laikotarpio teritorijoms).

BIVP remiami veiksmai gali būti taikomi ir kituose miestuose nuo 6 tūkst. gyventojų ir mažesniuose savivaldybių centruose (įskaitant didžiųjų miestų dalis bei mažus ir vidutinius miestus, kuriuose ITI nebus įgyvendinamos), kai jie aiškiai prisideda prie 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksnių programos įgyvendinimo (atrenkant strategijas konkurso būdu).

Miesto vietovių VVG teritorija – miesto dalis, miestas nuo 6 tūkst. gyventojų, miestas, turintis savivaldybės centro statusą, arba kelių miestų, turinčių daugiau nei 6 tūkst. gyventojų arba savivaldybės centro statusą, aglomeracija, kurios bendras gyventojų skaičius yra nuo 6 tūkst. iki 150 tūkst.

Išimtis nustatoma siekiant, kad BIVP prisidėjimo prie ITI įgyvendinimo teritorijose, kuriose įgyvendinamos integruotos teritorijos vystymo programos – tai yra miestuose nuo 6 tūkst. gyventojų ir mažesniuose savivaldybių centruose. Didelės dalies Lietuvos savivaldybių centrų gyventojų skaičius nesiekia 10 tūkst. gyventojų (25 iš 55 savivaldybių centrų), tačiau retai gyvenamose teritorijose tokie miestai atlieka iš esmės tas pačias funkcijas ir sprendžia tuos pačius iššūkius, kaip ir didesni urbanistiniai centrai.

VPS siekiama įgyvendinti socialiniu, ekonominiu ir geografiniu požiūriu vientisose teritorijose, o to nebūtų galima padaryti dirbtinai apjungiant geografiškai atskirtus miestus, kurių bendruomenės tarpusavio ryšių nepalaiko.

Išskirtinėmis sąlygomis (labai retai gyvenama teritorija, gamtinės kliūtys, didelis atstumas iki artimiausio miesto ar aglomeracijos, gyventojų skaičiaus pokyčiai), kai dėl to negali susiformuoti miesto VVG, kurioje gyventų bent 6 tūkst. gyventojų, BIVP miestų vietovėse koordinuojanti institucija, atlikusi formuojamų VVG tinkamumo rengti ir įgyvendinti strategiją vertinimą ir gali leisti VPS rengti ir mažiau gyventojų turinčių teritorijų VVG.

Kaimo vietovės. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu VPS atrankai bus taikomos sąlygos, užtikrinsiančios paramos teikimą kokybiškiausioms VPS įgyvendinti. Konkurso būdu atrenkant VPS ypač didelis dėmesys skiriamas jų kokybei (VVG partnerystės kokybei, bendruomenių įtraukimo mastui, tikslų ir priemonių atitikčiai teritorijos specifikai ir kt.). VPS vertinimas atliekamas pagal metodiką, suteikiant balus už atskiras strategijos dalis (surinkusios mažiau kaip 70 balų iš 100 galimų, VPS nebus finansuojamos). Nuo atrankos rezultatų priklausys kaimo vietovėse įgyvendinamų VPS skaičius ir teritorinė aprėptis. VPS atrankos modelis aprašytas 2014–2020 m. KPP.

Kaimo vietovių VVG teritorija – vietovė, kurios bendras gyventojų skaičius yra nuo 6 tūkst. iki 150 tūkst., apimanti kaimo gyvenamąsias vietas (miestelius, kaimus ir viensėdžius), taip pat miestus iki 6 tūkst. gyventojų (išskyrus savivaldybių centrus). Gyventojų tankumas kaimo vietovėse, kuriose įgyvendinamos VPS, yra labai žemas – 15,7 gyventojų/km² ir siekia tik trečdalį vidutinio šalies rodiklio (ES-27 kaimo regionuose gyventojų tankumo vidurkis – 51 gyventojas/km²). Atsižvelgiant į žemą Lietuvos kaimo vietovių gyventojų tankumo rodiklį, taip pat į tai, kad kaimo vietovėse vyrauja miškingi plotai, dėl ko kaimai yra nutolę vienas nuo kito ir išsibarstę, tikslinga kaimo vietovių VPS įgyvendinti VVG atstovaujamos teritorijose apimančiose bent 6 tūkst. ir neviršijančiose 150 tūkst. gyventojų. Tokiu būdu sudaromos galimybės efektyvesniam kaimo gyventojų dalyvavimui gyvenamosios vietovės ir bendruomenės plėtros procesuose, taip pat kryptingiau prisidedama prie tvarios regioninės plėtros politikos įgyvendinimo.

2007–2013 m. programavimo laikotarpio geroji patirtis rodo, kad mažosios kaimo vietovių VVG, atstovaujančios nuo 6 iki 10 tūkst. gyventojų turinčias teritorijas, sutelkusios aktyvias bendruomenines organizacijas, kitas NVO bei pilietinės visuomenės atstovus, yra pajėgios efektyviai ir sklandžiai telkti gyventojus veikti kartu, strategiškai planuoti vietos plėtrą ir įgyvendinti konkrečius veiksmus (jeigu 2014–2020 m. kuriamų kaimo vietovių VVG atstovaujamos ribos sutaptų su savivaldybių atstovaujamos administracinėmis ribomis, tokiu atveju kaimo vietovių VVG, atstovaujančių nuo 6 tūkst. iki 10 tūkst. gyventojų, būtų keturios: Pagėgių, Kalvarijos, Kazlų Rūdos ir Druskininkų). Be to, socialinių partnerių nuomone (2012 m. kaimo vietovių ir žuvininkystės VVG apklausa), verta išlaikyti 2007–2013 m. kaimo vietovių VVG atstovaujamos teritorijos struktūrą, neribojant „iš apačios į viršų“ iniciatyvų ir naujų partnerysčių formavimosi bei steigimosi laisvės, tęsti gerą patirtį ir suteikti galimybę įgyvendinti VPS socialiniu, ekonominiu ir geografiniu požiūriu vientisose teritorijose, atitinkančiose savivaldybių ribas. 2007–2013 m. laikotarpiu 99 proc. kaimo vietovių VVG atstovaujama teritorija sutapo su administracinių vienetų – savivaldybių – teritorijomis. Toks VVG sutapimas su administracinių vienetų – savivaldybių – teritorija 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu (palyginti su 2004–2006 m. programavimo laikotarpiu bandomųjų VPS įgyvendinimu pagal Lietuvos bendrąjį programavimo dokumentą) lėmė sklandų ir efektyvų VPS įgyvendinimą, didesnę gyventojų susidomėjimą ir įsitraukimą į strategijų įgyvendinimą bei jų pasitenkinimą VVG veikla ir teikiama nauda konkrečiai teritorijai.

Žuvininkystės regionai. Žvejybos ir akvakultūros regionas – regionas su jūros, upės ar ežero pakrante, įskaitant tvenkinius ar upės baseiną, kuriame daug darbuotojų dirba žvejybos arba akvakultūros sektoriuje, funkcinio požiūriu geografiškai, ekonomiškai ir socialiai susijusiame ir valstybės narės skirtame šiam tikslui.

Labai svarbu, kad Žvejybos ir akvakultūros regiono teritorija būtų aiškiai apibrėžta – teritorijos atitikimas žvejybos ir akvakultūros regiono apibrėžčiai nagrinėjamas savivaldybių lygmeniu, teritorija gali apimti savivaldybės teritoriją ir dalį kitos ar kelių savivaldybių teritorijų (teritorijos gali būti prijungiamos seniūnijomis, kurių ribos nustatytos Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatyme). Savivaldybių skaičius žvejybos ir akvakultūros regione neribojamas. Tačiau gyventojų skaičius žvejybos ir akvakultūros regione turi būti ne mažesnis nei 10 tūkst. ir ne didesnis nei 150 tūkst. Dėl išskirtinės žvejybos verslo koncentracijos išimtis šiuo požiūriu turi būti taikoma Neringos ir Klaipėdos miesto savivaldybėms.

Išimtis nustatoma, nes Neringa yra išskirtinis regionas su mažiau nei 3 000 gyventojų, kur apie 2% gyventojų dirba žuvininkystės sektoriuje. Kuršių nerija (kurioje įsikūręs Neringos miestas) yra paskelbta nacionalinio parko teritorija, kurioje iki XX a. pradžios gyvenvietės buvo sudarytos išimtinai tik iš žvejų kaimų. Tai unikali ir reikšminga žvejybinio paveldo požiūriu teritorija su išskirtine žvejybos versle dirbančiųjų koncentracija. 2013 m. duomenimis apie 8% visų Lietuvos žvejybos ir akvakultūros sektoriaus darbuotojų dirba Klaipėdos mieste ir apie 7% – Neringoje. Klaipėdos mieste registruotų įmonių žuvininkystės produkcija sudaro apie 75 proc. visos šalies produkcijos, joje yra vienintelis Lietuvoje jūrų uostas, kuriame sugautas žuvis iškrauna žvejybos laivai, veikia Pirminio žuvininkystės produktų pardavimo aukcionas, sukurta žvejybos laivų aptarnavimo infrastruktūra.

2007–2013 m. laikotarpiu Neringoje buvo įgyvendinti tokie žvejų bendruomenei naudingi ir ilgaites žvejybos tradicijas puoselėjantys vietos projektai kaip kormoranų populiacijos racionalus ribojimas; etnografinės žvejo sodybos tvarkymas kultūros paveldui eksponuoti; priplaukos aprūpinimas įranga žvejų reikmėms; žvejybos nuomos punkto turizmui plėtoti įrengimas ir kt. Klaipėdos mieste 2007–2013 m. buvo įgyvendinti tokie vietos projektai kaip Smiltelės upės ir Danės upės pakrančių valymas; senovinio laivo parengimas žvejybos tradicijoms puoselėti; žuvies vartojimo skatinimo projektai. Panašūs didelę išliekamąją vertę turintys ir nuo žvejybos ypač priklausomų regionų išskirtinumą leidžiantys pabrėžti projektai negalėtų būti įgyvendinami 2014–2020 m., jei šie regionai nebūtų pripažinti žvejybos ir akvakultūros regionais.

3.1.1.3. BIVP finansavimo šaltiniai

Miestai. BIVP miesto vietovėse bus įgyvendinama iš ESF, preliminarus biudžetas – 50 mln. Lt (15 mln. Eur, iš kurių 6 mln. Eur skiriama 5 didžiųjų miestų tikslinėse teritorijose įgyvendinamiems miestų tvarios plėtros veiksams); pirmajam kvietimui teikti paraiškas atrenkant strategijas per 2 metus nuo Partnerystės sutarties patvirtinimo. BIVP modelis miestų vietovėse anksčiau nebuvo taikytas, todėl įgyvendinimo laikotarpio viduryje, atsižvelgus į pareiškėjų aktyvumą, antrajam kvietimui gali būti svarstomos papildomo finansavimo galimybės atrenkant strategijas iki 2017 m. pabaigos.

BIVP sudaro galimybes papildyti vietos valdžios inicijuojamas priemones / projektus (tarp jų ir įgyvendinamus kaip ITI) bendruomenei aktualiomis priemonėmis / projektais. Tačiau pagrindinė miesto infrastruktūra (vandentvarkos, transporto ir pan.) neturėtų būti BIVP objektas, todėl įgyvendinant BIVP miestų vietovėse siūloma apsiriboti ESF remiamomis investicijomis.

Kaimo vietovės. Kaimo vietovėse įgyvendinama *LEADER* (BIVP) priemonė, kuriai iš EŽŪFKP skiriama ne mažiau kaip 5 proc. lėšų (tiksliai skiriama lėšų suma nurodoma KPP). Kaimo vietovių VPS atrenkamos ir tvirtinamos nepažeidžiant Bendrųjų nuostatų reglamento 33.4 str.

Žuvininkystės regionai. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu BIVP instrumentui žuvininkystės regionuose įgyvendinti planuojama skirti apytiksliai 17,4 proc. EJŖŽF lėšų.

Daugiafondiškumas ir BIVP. Galimybė įgyvendinti dvisektorines integruotas VPS, finansuojamas iš EŽŪFKP ir EJŖŽF, numatoma toms VVG, kurių veiklos teritorija apima kaimo vietoves ir žuvininkystės regionus. Tokios VVG turi atitikti tinkamumo reikalavimus, keliamus VVG partnerystei (kaimo vietovių ir žuvininkystės regionų), VPS, VVG teritorijoms bei viešųjų finansų valdymo gebėjimams. VPS, finansuojamų iš kelių fondų, atranka vykdoma pagal analogiškus atrankos principus, taikomus VPS, finansuojamoms iš vieno fondo. Kai atrinktai VPS įgyvendinti naudojama daugiau negu vieno fondo parama, yra pasirenkamas vedantysis fondas. Tokiu atveju VPS įgyvendinimo einamosios išlaidos, aktyvaus pritaikymo išlaidos finansuojamos iš vedančiojo fondo. VVG vedantysis fondas (EŽŪFKP ar EJŖŽF) nustatomas per dvisektorinį VPS atranką.

3.1.1.4. BIVP integruotas požiūris

Integruotą požiūrį vietos lygiu užtikrinti padės miestų plėtrai skirto instrumento (ITI) investicinių „iš viršaus“ planuojamų ir ESF remiamų veiksmų koordinavimas. Numatoma, kad ITI pagrindu rengiamos integruotos teritorijos vystymo programos bus rengiamos privalomai konsultuojantis su bendruomene ir socialiniais bei ekonominiais partneriais. Rengiant VPS, jų turinys nustatomas „iš apačios“ – iniciatyvos teisė suteikiama VVG, kurioje dalyvauja (tačiau neturi daugumos balsų) ir vietos valdžia. Atrenkant finansuoti VVG parengtas strategijas bus vertinamas jų indėlis į ITI keliamų tikslų ar kitų nacionalinių ar regioninių (nustatytų regionų plėtros planuose) vystymosi tikslų įgyvendinimą, taip užtikrinant centrinės, vietos valdžios ir VVG valdomų resursų panaudojimo sinergiją.

Ne mažiau kaip 5 proc. miestų VVG VPS skiriamo finansavimo turi būti skiriama projektams, kuriais siekiama bendrų tikslų ir kurių rezultatams pasiekti turi būti įgyvendintas susijęs projektas kitos VVG teritorijoje veidrodiniu principu (pavyzdžiui, vykdant mokymus pagal suderintas programas keliose miestų, kaimo vietovių ir žuvininkystės regionų VVG teritorijose). Ne daugiau kaip 10 proc. miesto VVG VPS skiriamų lėšų gali būti skirta įgyvendinant bendradarbiavimo projektus (kai veiklos įgyvendinamos su partneriais iš kitų VVG teritorijos ir peržengia VVG teritorijos ribas).

Integruotą požiūrį vietos lygiu taip pat užtikrina VPS, remiamų iš EŽŪFKP ir EJŖŽF, įgyvendinimas persidengiančiose kaimo vietovių ir žuvininkystės regionų VVG teritorijose, kai dvisektorinės VVG (atstovaujančios kaimo vietoves ir žuvininkystės regionus) pasirenka jas rengti ir įgyvendinti. Taip pat numatomi šie papildomi būdai, užtikrinantys bendradarbiavimą tarp EŽŪFKP, EJŖŽF ir ESF:

- Skiriant EŽŪFKP, EJŖŽF ir ESF fondų lėšas bendradarbiavimo projektams tarp visų sektorių (t. y. kaimo, žuvininkystės, miesto ir mišrių, atstovaujančių daugiau nei vieną sektorių) VVG;
- Suteikiant galimybę visų sektorių VVG ir bendruomenėms būti pareiškėjais pagal tam tikras EŽŪFKP, EJŖŽF ir ESF priemones, kurių tikslai efektyviau pasiekiami pačių žmonių ir jų suburtų bendruomenių iniciatyvomis ir pastangomis;
- Integruotas požiūris taikant ESI fondus konkrečioje subregioninėje teritorijoje, kurioje ribojasi ar persidengia keleto VVG teritorijos ir naudojama keletas ESI fondų, užtikrinamas:
 - per VPS atranką vertinant jų papildomumą konkrečioje VVG teritorijoje vykdomiems strateginiams dokumentams (regionų plėtros planams ir integruotoms teritorijos vystymo programoms);
 - miestų BIVP atveju, kaip sudėtinę VPS dalį remiant bendradarbiavimo projektus, peržengiančius BIVP teritorijos ribas, kuriais prisidedama prie miesto–miesto, miesto–priemiesčio ar miesto–kaimo ryšių stiprinimo ir bendrų iššūkių sprendimo.

3.1.1.5. BIVP įgyvendinimo koordinavimas, VVG vaidmuo

Koordinuojant miestų VVG įgyvendinamas strategijas ir skatinant šių VVG bendradarbiavimą:

BIVP miestų vietovėse koordinuos ir administruos (atliks tarpinės institucijos funkcijas) Vidaus reikalų ministerija.

BIVP miestų vietovėse koordinuojanti institucija atliks formuojamų VVG tinkamumo rengti ir įgyvendinti strategiją vertinimą prieš skiriant parengiamąją paramą.

Žemės ūkio ministerija administruos ir koordinuos *LEADER* (BIVP) įgyvendinimą kaimo vietovėse ir BIVP žuvininkystės regionuose.

Kaimo vietovių VVG vaidmuo. Siekiama, kad kaimo vietovių VVG būtų atviros, skaidrios organizacijos, kaimo plėtros procesų katalizatorės, inovatyvių idėjų diegejos, kaimo ir

miesto ryšių stiprintojos, gerosios patirties skleidėjos ir VVG teritorijos gyventojų aktyvumo skatintojos. VVG turi užtikrinti tinkamą 3 sektorių – nevyriausybinio (pilietinės visuomenės), verslo ir vietos valdžios – partnerystę ir bendradarbiavimą, savo veiklą grindžiant skaidrumu, atvirumu naujiems nariams ir tinkamu viešųjų ir privačių interesų derinimu. Kaimo vietovių VVG telkia savo teritorijų bendruomenes rengiant ir įgyvendinant VPS. Jos taip pat vykdo Bendrųjų nuostatų reglamento 34.3 str. nurodytas užduotis.

Žuvininkystės regionuose VVG atsakingos už jų atstovaujамų žuvininkystės regionų VPS įgyvendinimą per vietos projektus, dalyvauja vietos projektų atrankos procesuose, bendradarbiauja su socialiniais ir ekonominiais partneriais, palaiko teritorinius ir tarptautinius bendradarbiavimo ryšius, dalyvauja mokymuose, teikia konsultacijas. Vietos projektus teikia ir įgyvendina žuvininkystės regiono vietos pareiškėjai.

VVG parengtų VPS atranką ir tvirtinimą vykdys Jungtiniai VPS atrankos komitetai; kaimo vietoves ir žuvininkystės regionus atstovaujančių VVG VPS atranką vykdys bendras VPS atrankos komitetas, kuriame būtinas kaimo plėtros ir žuvininkystės sektoriaus atstovų dalyvavimas. Atrankos komitetai bus sudaryti iš sektoriinių ministerijų (atsakingų už atitinkamą sritį), taip pat Žemės ūkio ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (kaip ministerijos atsakingos už nacionalinės bendruomenių politikos koordinavimą) atstovų, socialinių ir ekonominių partnerių, ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų Vadovaujančiosios institucijos atstovų.

Teritoriniu aspektu persidengiančių VPS koordinavimo mechanizmas. Atsižvelgiant į tai, kad galimas teritorinis persidengimas tarp teritorijų, kuriose įgyvendinamos vienasektorinės kaimo vietovių VVG VPS ir vienasektorinės žuvininkystės regionų VVG VPS, taip pat tarp miesto vietovių VVG VPS ir žuvininkystės regionų VVG VPS, siekiama užtikrinti teritoriniu aspektu persidengiančių VPS papildomumą ir sinergiją bei dvigubo finansavimo rizikos eliminavimą:

- Rengiant VPS: reikalaujama atskirų sektorių VVG, rengiančių VPS persidengiančiose teritorijose, tarpusavio komunikacija ir bendradarbiavimas, VPS turi būti pateikta informacija apie jų suderinamumą, papildomumą ir sinergijas su VVG teritorijoje patvirtintomis kitų VVG VPS;
- Vertinant VPS: atskirų sektorių VPS vertinimą atliekančios institucijos bendradarbiauja ir keičiasi informacija apie vertinamų VPS teritorijas ir turinį (prioritetus, tikslus, uždavinius ir pagal jas remiamas priemones) ir, komunikuodamos su VPS vertinimui pateikusiomis VVG, imasi priemonių VPS tarpusavio papildomumui ir sinergijai užtikrinti ir dvigubo finansavimo rizikai eliminuoti;
- Tvirtinant VPS: jeigu VPS atrankos komitetui pateiktos VPS planuojama įgyvendinti teritorija persidengia su jau patvirtinta / pateikta tvirtinti VPS, tada VPS atrankos komitetui kartu su VPS vertinimo ataskaita pateikiama VPS vertinimą atlikusios institucijos argumentuota išvada dėl persidengiančių VPS papildomumo ir sinergijos, taip pat nurodomos dvigubo finansavimo prevencijos priemonės;
- Įgyvendinant VPS: VPS įgyvendinimo priežiūrą atliekančios institucijos bendradarbiauja ir keičiasi informacija apie įgyvendinamus VPS vietos projektus, įskaitant keitimąsi IT sistemų duomenimis, kaip nurodyta Partnerystės sutarties 4.1 dalyje.

3.1.1.6. Parengiamoji parama

Miestai. Atsižvelgus į tai, kad BIVP principais paremti veiksmai miestų vietovėse iki šiol nebuvo vykdyti, nėra susiformavusios atitinkamos VVG, o miestų bendruomenės neturi susiformavusių bendros veiklos tradicijų, BIVP instrumento panaudojimas miestų vietovėse būtų neįmanomas be parengiamosios paramos.

Parengiamoji parama miestų vietovėse turėtų būti teikiama:

- Pradinėje (inicijavimo) fazėje – viešinant BIVP instrumento panaudojimo galimybes miestuose;
- Per 12 mėn. nuo VVG sudarymo, parama skiriama VVG narių gebėjimams stiprinti ir VPS projektams parengti.

Kaimo vietovės. Atsižvelgiant į tai, kad kaimo vietovėse VVG institucinė sistema jau sukurta, parengiamoji parama orientuojama į VPS rengimą, įskaitant gebėjimų stiprinimą, mokymus, viešųjų ryšių veiksmus, dalyvavimą bei bendradarbiavimą tinkle.

Žuvininkystės regionai. Vadovaujantis Bendrųjų nuostatų reglamento 35 str. 1 dalies (a) punkte išdėstytomis nuostatomis, EJRF lėšomis taip pat numatoma remti parengiamosios paramos išlaidas, sudarytas iš gebėjimų stiprinimo, mokymo siekiant parengti ir įgyvendinti BIVP strategiją. Numatoma remti vietos suinteresuotų subjektų mokymo veiksmus; atitinkamos vietovės tiriamąsias studijas; su BIVP strategijos rengimu susijusias išlaidas, įskaitant konsultavimosi išlaidas ir išlaidas veiksams, susijusiems su konsultavimusi su suinteresuotais subjektais siekiant parengti strategiją; organizacijos, parengiamuoju etapu teikiančios paraišką dėl parengiamosios paramos, administracines išlaidas (išlaidas veiklai ir personalui).

3.1.2. Integruotos teritorinės investicijos (ITI)

Numatoma finansuoti iki 15-os į teritorijų specifiką orientuotų integruotų teritorijų vystymo programų (ITVP), kurių atranką vykdo regionų plėtros tarybos ir įgyvendinamų kaip ITI:

- 5 didžiųjų miestų programas, investicijas koncentruojant pagal 30–40 tūkst. gyventojų turinčių tikslinių teritorijų problematiką. Įgyvendinant šias programas remiami ERPF reglamento 7 str. nurodyti tvarios miestų plėtros veiksmai ekonominėms, aplinkos, klimato, demografinėms ir socialinėms miestų vietovių problemoms spręsti.

- 10 regioninio lygmens programų, skirtų tikslinėms teritorijoms, išskirtoms mažų ir vidutinių miestų grupėje (vienam ar keliems regione esantiems miestams).

ITVP finansuojamos iš ERPF, ESF ir Sanglaudos fondo. Papildomai numatoma naudoti valstybės bei savivaldybių biudžetų lėšas ir bus siekiama pritraukti privačias investicijas, įgyvendinant viešojo ir privataus sektoriaus partnerystės iniciatyvas.

5 didžiųjų miestų ir 10 regioninio lygmens ITVP turi būti įgyvendinamos geografiškai nepersidengiančiose teritorijose (atskirtose didžiųjų miestų ir kitų savivaldybių administracinėmis ribomis) tačiau ryšiai tarp šių programų yra numatyti regioninės plėtros planuose, įskaitant visas investicijas įgyvendinamas per ITI ir ne ITI (pvz., kaimo plėtros).

5 didžiųjų miestų tikslinės teritorijos išskiriamos laikantis 3.1.3 dalyje nurodytų miestų teritorijų nustatymo principų.

Savivaldybių centrų ir miestų nuo 6 iki 100 tūkst. gyventojų grupėje (išskyrus 5 didžiuosius miestus):

- Miestuose tikslinės teritorijos išskiriamos remiantis kiekybiniais kriterijais (atitinkančiais įvardytas spręstinas problemas):

- mažas ekonominis aktyvumas;
- nesubalansuota ekonominė struktūra (didelė priklausomybė nuo žaliavų ar apdirbamosios gamybos), maža ūkinės veiklos įvairovė (nesudaranti sąlygų pakankamam užimtumui mieste ir regiono teritorijoje);

- reikšmingas gyventojų skaičiaus mažėjimas dėl migracijos ar nepakankamos demografinės kaitos.

- Pereinamojo laikotarpio tikslinėse teritorijose (miestuose). Tai 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu išskirti regioniniai ekonomikos augimo centrai (7 miestai) ir probleminių teritorijų savivaldybių centrai (14 miestų), kuriose investicijos į urbanistinę infrastruktūrą (savo turiniu panašios į remiamus tvarios miestų plėtros veiksmus) atliktos 2007–

2013 m. Jose bus taikomos pereinamojo laikotarpio ribotos apimties priemonės pagal 8 teminį tikslą ir 3, 4, 5, 6, 7 ir 10 teminių tikslų veiksmą, užtikrinantys pasiektų rezultatų tvarumą.

ITI taip pat įgyvendinamos su tikslinėmis teritorijomis susietose teritorijose (veikloms, išeinančioms už tikslinės teritorijos ribų ir susijusioms su tvaraus transporto, žaliosios infrastruktūros sprendiniais, ESF veiklomis).

Integruota teritorinė plėtra taikant ITI (apimančias ir įgyvendinamas BIVP būdu veiklas) įgyvendina 8 teminį tikslą (visos ITI), 9 teminį tikslą (privaloma dalis 5 didžiųjų miestų programų atveju) ir 3, 4, 5, 6, 7 ir 10 teminius tikslus (pagal kiekvienai teritorijai būdingus iššūkius).

Veiksmai, numatomi įgyvendinti kaip ITI, taikomi spręsti kompleksines, su daugeliu sektorių susijusias problemas, investicijas koncentruojant teritoriniu principu (tikslinėse teritorijose).

Lėšų koncentravimo tikslinėje teritorijoje reikalavimas gali būti netaikomas (nustatant susisietas teritorijas), kai už tikslinės teritorijos ribų išeinantys projektai aiškiai prisideda prie ITVP nustatytų tikslų ir uždavinių įgyvendinimo (pav., vystant viešojo transporto sistemą, diegiant „žaliosios infrastruktūros“ sprendimus, skatinant teritorijų bendruomenių bendradarbiavimą ir kt., kai prisidedama prie atitinkamos miesto dalies integravimo ar miesto ryšių su kaimu ir priemiestinėmis teritorijomis stiprinimo).

Įgyvendinant ITI:

- Savivaldybės, atsakingos už atitinkamą miestą, kartu su atitinkamo regiono plėtros taryba, atsako už ITVP parengimą. ITVP pagrindu (įskaitant planuojamų projektų sąrašas) regionų plėtros tarybos (regionų projektų planavimo būdu) sudaro siūlomų finansuoti projektų sąrašus. 5 didžiųjų miestų savivaldybės papildomai atsako už tikslinių teritorijų išskyrimą, vadovaujantis 3.1.3 dalyje nurodytais principais.

- Regionų plėtros tarybos (RPT) (sudarytos iš regiono savivaldybių merų, deleguotų savivaldybių tarybų narių ir Vyriausybės paskirto atstovo), užtikrina savivaldybių partnerystę rengiant ir įgyvendinant ITVP (derinant savivaldybių bendrus veiksmus, įskaitant projektų, peržengiančių vienos savivaldybės ribas, koordinavimą), įgyvendinant regionų projektų planavimo būdu atrinktus projektus, siekiančius RPT nustatytų tikslų ir uždavinių įgyvendinimo ir Veiksmų programos stebėsenos rodiklių pasiekimo.

- ITI koordinuojanti institucija – Vidaus reikalų ministerija, pagal LR Regioninės plėtros įstatymą atsakinga už nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimo koordinavimą, atrenka tikslines teritorijas savivaldybių centrų ir miestų nuo 6 iki 100 tūkst. (išskyrus 5 didžiuosius miestus) grupėje, tvirtina savivaldybių, RPT ir tarpinių institucijų suderintas ITVP ir teikia metodinę pagalbą programoms įgyvendinančioms RPT ir savivaldybėms.

ITI įgyvendinant regionų projektų planavimo būdu, ITI koordinuojanti institucija yra atsakinga už teisinio pagrindo (ITI įgyvendinimo ir projektų atrankos gairių), kuris būtų taikomas visiems regionams, sukūrimą. Savivaldybės pateikia projektų pasiūlymus ir jų pagrindimą RPT, o RPT (kuriai priklauso miesto valdžios institucijos ir kitos regiono savivaldybės kaip tikrosios narės), Regioninės plėtros departamentui atlikus atitiktą ES finansavimo gavimo reikalavimams patikrą, patvirtina galutinį finansuotųjų projektų sąrašą.

11 lentelėje yra pateikiama:

- ITI preliminarus paskirstymas pagal 4, 5, 6, 7, 8 ir 9 Veiksmų programos prioritetų priemones, išskyrus tvarios miestų plėtros veiksmus finansuojamus ERPF lėšomis.

- Preliminari suma BIVP ITI įgyvendinimui mažų ir vidutinių miestų grupėje (miestuose nuo 6 iki 100 tūkst. gyventojų ir mažesniuose savivaldybių centruose).

11 lentelė. Preliminarus paramos paskirstymas ITI, išskyrus nurodytą 3.1.3 dalyje (bendra suma)

2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos prioritetas	Fondas	Preliminari suma (Sąjungos parama) (EUR)
Energijos efektyvumo ir atsinaujinančių energijos išteklių gamybos ir naudojimo skatinimas	ERPF	9.981.212
	Sanglaudos fondas	25.304.225
Aplinkosauga, gamtos išteklių darnus naudojimas ir prisitaikymas prie klimato kaitos	ERPF	18.261.330
	Sanglaudos fondas	108.017.687
Tvaraus transporto, pagrindinių tinklų infrastruktūros skatinimas	ERPF	37.477.303
	Sanglaudos fondas	84.062.000
Kokybiško užimtumo ir dalyvavimo darbo rinkoje skatinimas	ERPF	249.113.929
Socialinės įtraukties didinimas ir parama kovai su skurdu	ERPF	17.956.241
	ESF	13.739.102
Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas	ERPF	3.915.824
Iš viso		567.828.853

3.1.3. Tvari miestų plėtra, įskaitant miestus, kuriuose bus įgyvendinami integruoti tvarios miestų plėtros veiksmai

Tvarios miestų plėtros veiksmai įgyvendinami pagal ERPF reglamento 7 str. nuostatas skiriant ne mažiau kaip 5 proc. ERPF lėšų ITI regionų projektų planavimo būdu atrenkamiems projektams.

ITVP skiriamos apibrėžtomis 5 didžiųjų miestų dalims, turinčioms vidutiniškai 30–40 tūkst. gyventojų bei su jomis susietoms teritorijoms, kuriose įgyvendinami tvarios miestų plėtros veiksmai, sprendžiant regioninės plėtros problemas.

Pagal ERPF reglamento 7 str. nuostatas rengiamos 5 didžiųjų miestų ITVP, įtraukiamos į preliminarų projektų sąrašą, kurį RPT, Regioninės plėtros departamentui atlikus atitikties ES finansavimo gavimo reikalavimams patikrą, patvirtina.

RPT taip pat koordinuoja savivaldybių veiklą rengiant, keičiant ir įgyvendinat programas, derina savivaldybių parengtas ITVP ir jų pakeitimus, sudaro ir tvirtina projektų, įgyvendinamų regionų projektų planavimo būdu, sąrašus, kuriais įgyvendinamos ITVP. Vykdo programų stebėseną ir priima sprendimus dėl identifikuotų problemų sprendimo, vertinimo kriterijų reikšmių pasiekimo, korekcinų veiksmų, susijusių su socialinės ar ekonominės būklės regione pokyčiais, suplanuotų veiksmų aktualumo keičiantis aplinkos veiksniams, ir kt. sprendimus, siekiant efektyvaus tvarios miestų plėtros veiksmų įgyvendinimo.

Didžiųjų miestų dalis, kuriose bus įgyvendinama ITVP (tikslines ir su jomis susietas teritorijas), ITI koordinuojančios institucijos pritarimu nustato miesto savivaldybė. Išskiriant tikslines teritorijas, prioritetą būtų teikiamas kompaktiškai užstatytoms ir tankiai gyvenamoms teritorijoms, susijusioms funkciniais ryšiais su miesto centru (potencialiems naujiems subcentrams), kurios susiduria su aplinkos ir socialinėmis problemomis. Būtų taikomi tokie kriterijai:

- Urbanistinio ir ekonominio vystymosi potencialas (atstumas nuo miesto centro, viešojo transporto maršrutų tankis, viešasis paslaugas gyventojams teikiančių įstaigų koncentracija, konversijai tinkamų teritorijų plotas ir kt.);

- Socialinės ir demografinės problemos (gyventojų senėjimas, nusikalstamumas, socialinės patologijos, didelė socialiai pažeidžiamų gyventojų dalis arba socialiai izoliuotos bendruomenės (romai) ir kitos teritoriniu požiūriu susitelkusios socialinės problemos);

- Aplinkos ir klimato kaitos problemos (oro ir vandens tarša, užterštos teritorijos, automobilių srautai, energijos vartojimo efektyvumas viešajame infrastruktūroje ir kt.).

12 lentelėje yra pateiktas ERPF preliminarus paskirstymas pagal 4, 5, 6, 7, 8 ir 9 Veiksmų programos prioritetų priemones, kurių projektai yra atrinkami regionų projektų planavimo būdu (veiksmų atranka deleguota RPT) ir skiriami įgyvendinti 5 didžiųjų miestų ITVP. ESF paskirstymas pagal 8 Veiksmų programos prioriteto Socialinės įtraukties didinimas ir kova su skurdu (konkretus uždavinys „Gerinti vietines įsidarbinimo galimybes ir didinti bendruomenių socialinę integraciją, išnaudojant vietos bendruomenių verslo, bendruomenės ir vietos valdžios ryšius“) lėšomis remiamos 5 didžiausiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje) įgyvendinamos vietos plėtros strategijos (BIVP).

12 lentelė. Preliminarūs asignavimai nacionaliniu lygiu integruotiems veiksams tvarios miestų plėtros srityje*

Fondas	Preliminarūs asignavimai nacionaliniu lygmeniu integruotiems veiksams tvarios miestų plėtros srityje (EUR)	Procentinė dalis nuo visų fondo asignavimų (proc.)
ERPF	209.357.971	5,98
(ESF)	6.001.000	0,55
	215.358.971	4,68

3.1.4. Prioritetinės ESI fondų bendradarbiavimo sritys, kur tinkama, atsižvelgiant į makroregionines strategijas

Šiandien daugelis iššūkių, su kuriais susiduriama, peržengia valstybių sienas. Siekiant deramai išspręsti šiuos iššūkius svarbu konstruktyvus ir koordinuotas valstybių tarpusavio veiksmų planavimas ir bendradarbiavimas. ES BJRS, kurios tikslas – koordinuotai spręsti bendrus iššūkius, su kuriais susiduria Baltijos jūros regiono šalys, ir efektyviau išnaudoti regione glūdinį potencialą siekiant pagerinti regiono gyventojų gerovę ir kartu prisidėti prie ES ekonominės, socialinės ir teritorinės sanglaudos didinimo, suteikia platformą tokiam koordinuotam tarpregioniniam bendradarbiavimui.

Įgyvendinant ES BJRS ir jos veiksmų planą Lietuva koordinuoja šių prioritetinių sričių, veiksmų ir pavyzdinių projektų įgyvendinimą:

„Transportas – vidinių ir išorinių transporto jungčių gerinimas“ (koordinatorius Susisiekimo ministerija drauge su Švedijos įmonių, energetikos ir susisiekimo ministerija) bei „Nusikalstamumas – kova su nusikalstamumu pasienyje“ (koordinatorius Vidaus reikalų ministerija drauge su Suomijos Nacionaline policijos valdyba).

Žemės ūkio ministerija koordinuoja prioritetinės srities „Agri – žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės tvarumo stiprinimas“ veiksmo „Stiprinti bendrą kaimo plėtros programų poveikį“ įgyvendinimą (koordinatorius – Suomijos Žemės ūkio ir miškininkystės ministerija).

Lietuva taip pat vadovauja 8 pavyzdiniams projektams įgyvendinant ES BJRS prioritetines sritis „Inovacijos“, „Energetika“, „Nusikalstamumas“, „Švietimas“, „Laivyba“ ir horizontalųjų veiksmą „Darnus vystymasis ir bioekonomika“.

Kaip pažymima EK ES BJRS įgyvendinimo ataskaitoje (2011 m. birželis) ir atitinkamose ES Tarybos išvadose (2011 m. lapkritis, 2012 m. birželis, 2013 m. spalio), Strategijos susiejimas su esamais finansavimo šaltiniais, ypač ESI fondais, yra esminės svarbos siekiant sėkmingo strategijos įgyvendinimo. Atsižvelgiant į tai ir siekiant užtikrinti integruotą, tarpsektorinį požiūrį, taip pat svarbų įgyvendinant ES BJRS, formuojant 2014–2020 m. programavimo laikotarpio ESI fondų, ETB tikslo programų prioritetus atsižvelgta į ES BJRS tikslus ir jos veiksmų plane numatytus prioritetus. Taip pat numatyta:

- 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos priemonių lygmenyje nustatyti prioritetinį projektų atrankos kriterijų, suteikiantį pirmenybę projektams, prisidedantiems prie ES BJRS įgyvendinimo. Pagal šį kriterijų projektas bus laikomas prisidedančiu prie ES BJRS, jeigu projekto tematika atitinka ES BJRS veiksmų plane išdėstytas prioritetines sritis, horizontaliuosius veiksmus ir (ar) pavyzdinius projektus ir jį

įgyvendinant dalyvauja tarptautinis partneris. Projektas gali būti laikomas prisidedančiu prie ES BJRS ir tuo atveju, jeigu jis turi suminį poveikį, reiškiantį, kad projektas kartu su panašaus pobūdžio projektais, įgyvendinamais kitose šalyse, prisideda prie ES BJRS veiksmų plane išdėstytų prioritetinių sričių, horizontaliųjų veiksmų ir (ar) pavyzdinių projektų įgyvendinimo. Siekiant užtikrinti šio atrankos kriterijaus veikimą, pareiškėjai paraiškų teikimo etape turės nurodyti, ar projektas prisideda prie ES BJRS įgyvendinimo ir koks numatomas jo poveikis, atsižvelgiant į ES BJRS.

- Esant poreikiui ir valstybėms narėms išreiškus bendrą interesą, kur tinkama, organizuoti bendrus kvietimus teikti paraiškas projektams, prisidedantiems prie ES BJRS įgyvendinimo. Taip remti Lietuvos partnerių iniciatyvas, kuriomis prisidedama prie ES BJRS įgyvendinimo, vykdant bendradarbiavimo projektus pagal ETB tikslo bendradarbiavimo per sieną ir tarptautinio bendradarbiavimo Baltijos jūros regiono programą.

- Pritaikyti esamą ES finansavimo instrumentų stebėsenos sistemą prie ES BJRS, kuri leistų nuosekliai stebėti ES BJRS įgyvendinimą ESI fondų ir ETB tikslo programų pagalba ir tiksliai įvertinti ESI fondų ir ETB tikslo programų indėlį į ES BJRS. Taip pat, kur tinkama, numatoma ES BJRS veiksmų plane numatytus rodiklius ir jų siektinas reikšmes pritaikyti nacionaliniam kontekstui ir susieti su ESI fondų rodikliais, kartu atsižvelgiant į strategijos „Europa 2020“ rodiklius.

- 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos, 2014–2020 m. KPP, Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos bei ETB tikslo programų įgyvendinimo ataskaitose reguliariai pateikti informaciją apie ESI fondų indėlį įgyvendinant ES BJRS tikslus.

Taip pat siekiant efektyviau spręsti 1.1 dalyje identifikuotus iššūkius, kur tinkama, numatoma bendradarbiauti su kitomis Baltijos jūros regiono valstybėmis. Tuo tikslu 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu numatomos šios bendradarbiavimo sritys, nustatytos atsižvelgiant į ES BJRS tikslus: tai – moksliniai tyrimai ir inovacijos, MVI konkurencingumo stiprinimas, aplinkosauga, energijos vartojimo efektyvumo didinimas, kova su klimato kaita, transportas, IRT, tarptautiniai mainai užimtumo, švietimo ir mokymo srityse. Bendradarbiaujant šiose srityse bus prisidedama prie visų trijų ES BJRS tikslų: „Apsaugoti jūrą“ (aplinkosauga, kova su klimato kaita), „Sujungti regioną“ (energetika, transportas), „Padidinti gerovę“ (moksliniai tyrimai ir inovacijos, MVI, švietimas, mokymas ir užimtumas). Transporto srityje planuojama bendradarbiauti su Lenkija, Estija ir Latvija tiesiant ES BJRS veiksmų plane numatyto prioritetinio projekto *Rail Baltica* jungtis, ir tokiu būdu įgyvendinant prioritetinę sritį „Transportas – vidinių ir išorinių transporto jungčių gerinimas“.

Pažymėtina, kad esant poreikiui ir aiškiai pridėtinei vertei, kur tinkama, įgyvendinant bendrus su kitomis šalimis projektus svarstyti galimybė pasinaudoti Bendrųjų nuostatų reglamento 70 str. 2 dalyje numatyta galimybe tam tikrą lėšų dalį išleisti ne programų įgyvendinimo teritorijoje.

Pažymėtina, kad bendrai įgyvendinant ESF, ERPF ir Sanglaudos fondo lėšomis finansuojamą 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programą prie pirmo ES BJRS tikslo „Apsaugoti jūrą“ prisidės priemonės, kuriomis siekiama išsaugoti biologinę įvairovę ir kraštovaizdį, pagerinti vandens telkinių būklę, sumažinti laivybos sukeltą neigiamą poveikį aplinkai, užtikrinti tinkamą geriamojo vandens kokybę, aplinkos tvarkymą ir kt. Prie antro ES BJRS tikslo „Sujungti regioną“ bus prisidedama priemonėmis, kuriomis siekiama modernizuoti transporto infrastruktūrą, plėtoti vidinius ir išorinius transporto tinklus, sumažinti neigiamą transporto poveikį aplinkai, didinti transporto sistemos efektyvumą, skatinti energetinio vartojimo efektyvumą, AEI naudojimą ir kt. Prie trečio ES BJRS tikslo „Padidinti gerovę“ bus prisidedama priemonėmis, kuriomis numatoma skatinti MVI verslumą, verslo ir mokslo sektorių bendradarbiavimą, MTEP infrastruktūros modernizavimą, didinti įmonių inovacinius gebėjimus, skatinti studijų tarptautiškumą ir akademinį mobilumą, kovoti su klimato kaitos sukeltomis pokyčiais, didinti užimtumą ir kt.

Įgyvendinant 2014–2020 m. kaimo plėtros politiką ir rengiant naują EŽŪFKP lėšomis finansuojamą KPP, bus stengiamasi kiek galima labiau susieti nacionalinės KPP tikslus ir priemonės su ES BJRS tikslais. Prie pasiūlymų, kaip susieti nacionalines kaimo plėtros programas su ES BJRS tikslais, rengimo prisideda ir ES BJRS veiksmų plano prioritetinėje srityje „Agri – žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės tvarumo stiprinimas“ numatytas veiksmas „Stiprinti bendrą kaimo plėtros programų poveikį“, už kurio koordinavimą atsakinga Žemės ūkio ministerija. Prie ES BJRS pirmo tikslo „Apsaugoti jūrą“ ir trečio tikslo „Padidinti gerovę“ tiesiogiai prisidės 2014–2020 m. KPP aplinkosauginio pobūdžio kaimo plėtros priemonės, kuriomis siekiama mažinti taršą, gerinti vandens kokybę, išsaugoti biologinę įvairovę, skatinti ekologinį ūkininkavimą, taip pat priemonės, skatinančios į aplinkosaugą orientuotą ūkininkavimo praktikos sklaidą. Prie trečio ES BJRS tikslo „Padidinti gerovę“ taip pat prisidės KPP priemonės, skirtos verslumo ir inovacijų skatinimui, žinių perdavimui ir inovacijoms, resursų panaudojimo efektyvumo didinimui (produkcijos gamybos atliekų antriniam panaudojimui ir pan.), investicijoms į mokslinius tyrimus ir inovacijas. Trečio ES BJRS tikslo taip pat bus siekiama skatinant įvairių formų bendradarbiavimą, ypač palaikant regione veikiančių nacionalinių kaimo tinklų bendradarbiavimą, ryšių tarp regiono bendruomenių ir vietos veiklos grupių palaikymą bei kitų tinklinių bendradarbiavimo struktūrų iniciavimą ir palaikymą nacionaliniame ir regioniniame lygmenyse. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu pastebėta, kad *LEADER* metodu įgyvendinama priemonė, skatinanti teritorinį ir tarptautinį bendradarbiavimą regione ir ne tik, ypatingai prisideda prie ES BJRS tikslų įgyvendinimo, nes dažniausiai bendradarbiavimas buvo vystomas tarp regiono VVG partnerių. 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu ši priemonė ir toliau prisidės prie ES BJRS tikslo „Padidinti gerovę“ įgyvendinimo.

EJRŽF lėšomis prie pirmo ES BJRS tikslo „Apsaugoti jūrą“ įgyvendinimo bus prisidedama skatinant investicijas į žvejų atliekamą atliekų rinkimą iš jūros (pamestų žvejybos priemonių ir į jūrą išmestų šiukšlių šalinimą) ir remiant pastangas geriau valdyti arba apsaugoti jūrų biologinius išteklius; rengiant ir plėtojant technines ir administravimo priemones, vykdamas jų stebėseną, rengiant ir įgyvendinant BŽP reglamente numatytas apsaugos priemones (daugiamečius apsaugos planus ir kt.); gerinant arba pritaikant naujas technikos arba organizavimo žinias (įskaitant tobulesnius žvejybos būdus ir žvejybos įrankių selektyvumą), mažinant žvejybos poveikį aplinkai ir užtikrinant tvaresnę jūrų biologinių išteklių naudojimą, užtikrinant tinkamą ir tvarų žuvininkystės valdymą. Įgyvendinant ES BJRS trečią tikslą „Padidinti gerovę“ ir prioritetinę sritį „Inovacijos – visapusiškai išnaudoti regiono mokslinių tyrimų ir inovacijų potencialą“ galimos sąsajos su EJŖŽF priemonėmis, numatančiomis investicijas į projektus, kuriais siekiama vystyti ir pritaikyti inovacijas žuvininkystės ir akvakultūros subsektoriuose, kurti naujus arba iš esmės patobulintus žuvininkystės ir akvakultūros produktus, pritaikyti naujas technologijas, o taip pat kurti ir diegti naujus arba patobulintus procesus ir metodus bei valdymo ir organizavimo sistemas. Siekiant užtikrinti sinergijas ir papildomumą tarp strategijos „Europa 2020“, ES BJRS, EJŖŽF ir kitų ESI fondų, Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programoje yra nustatytos sąsajos tarp ES BJRS ir veiksmų programos konkrečių uždavinių ir pasirinktų priemonių.

Lietuvos pasienio regionai dalyvauja bendradarbiavimo per sieną programose su Latvijos ir Lenkijos pasienio regionais, taip pat Pietų Baltijos regiono bendradarbiavimo per sieną programoje (kartu su Vokietijos, Danijos, Lenkijos ir Švedijos regionais ir savivaldybėmis ties Baltijos jūra). Pagrindiniai teminiai tikslai, kurių siekiama įgyvendinant ETB programas ties LR siena: 6 „Aplinkosauga ir išteklių naudojimo veiksmingumo skatinimas“, 8 „Užimtumo skatinimas ir darbo jėgos judumo didinimas“, 9 „Socialinės įtraukties skatinimas ir parama kovai su skurdu“, 11 „Institucinių pajėgumų stiprinimas ir veiksmingas viešasis administravimas“ (daugiausia dėmesio skiriant bendram viešųjų paslaugų teikimo pajėgumui). Pietų Baltijos programoje be kitų tikslų yra svarbus ir 3 teminis tikslas „MVĮ, žemės ūkio sektoriaus (EŽŪFKP) bei žuvininkystės ir akvakultūros sektoriaus (EJRŽF) konkurencingumo didinimas“.

Pagal ETB tikslo tarptautinio bendradarbiavimo Baltijos jūros programą, kurioje Lietuva dalyvaus kartu su dar 10 kitų Baltijos jūros regiono valstybių, pasirinktais trimis pagrindiniais teminiais tikslais (1, 6 ir 7), siekiama prisidėti prie ES BJRS tikslų pasiekimo ir numatoma remti bendrus bendradarbiavimo projektus, kuriais bus siekiama spręsti iššūkius, su kuriais susiduria Baltijos jūros regiono šalys (ypatingas dėmesys bus skiriamas pavyzdiniams projektams).

4. EFEKTYVUS PARTNERYSTĖS SUTARTIES ĮGYVENDINIMO UŽTIKRINIMAS

4.1. Esamų el. keitimosi duomenimis sistemų įvertinimas ir galimybės visa informacija keistis vien el. keitimosi duomenimis

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu panaudojant informacines sistemas įvyko žymus kokybinis pokytis, sąlygojęs administracinės naštos mažėjimą projektų vykdytojams bei administravimo efektyvumo didėjimą paramą administruojančiose institucijose. 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu administracinės naštos mažėjimas pirmiausia yra sietinas su el. formų naudojimu bei el. apsikeitimu duomenimis su pareiškėjais, projektų vykdytojais bei tarp paramą administruojančių institucijų.

Vienas reikšmingiausių 2007–2013 m. programavimo laikotarpio ES struktūrinės paramos administravimo informacinių sistemų patobulinimų – tai DMS projektų vykdytojams sukūrimas. Tai pagrindinis įrankis, padedantis teikti el. paslaugas projektų vykdytojams:

- DMS naudojama duomenų mainams el. būdu tarp projektų vykdytojų ir įgyvendinančiųjų institucijų (naudojant DMS yra rengiami ir teikiami mokėjimo prašymai, ataskaitos po projekto užbaigimo, iš ESF finansuojamų projektų atveju – ataskaitos apie projekto dalyvius. Iš DMS gaunamos iš dalies užpildytos su projekto administravimu susijusios el. formos);
- DMS taip pat realizuotos projektų vykdytojams aktualios projektų stebėsenos ir valdymo funkcijos (DMS pateikiama informacija apie projekto sutartį, biudžeto lėšų panaudojimą, projektui atliktus mokėjimus ir kt.);
- DMS galima matyti paramą administruojančiųjų institucijų atliekamus veiksmus (mokėjimo prašymų tikrinimo statusas ir pan.);
- DMS pagalba siunčiami pranešimai projektų vykdytojams.

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu DMS nebuvo skirta naudotis pareiškėjams, tačiau buvo naudojamos el. paraiškų formos su iš dalies užpildyta informacija, taip pat įdiegtais automatiniais suvedamų duomenų patikrinimais, palengvinusiais paraiškų pildymą pareiškėjams.

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu pareiškėjai, siekiantys gauti paramą iš ERPF, ESF ir (ar) Sanglaudos fondo, teiks paraiškas el. būdu, prisijungę prie DMS. Iš anksto prisijungus prie DMS, informaciją ir konsultacijas iki paraiškos pateikimo galima bus gauti el. būdu, sutrumpės informacijos teikimo laikas. Per DMS visi pareiškėjai operatyviai gaus informaciją apie paraiškų vertinimo eigą, reikalingus patikslinimus, priimtus sprendimus. Vieną kartą DMS pateikus dokumentą, jo nereikės teikti pakartotinai, teikiant paraišką. Numatoma sukurti sąsajas su kitais viešaisiais duomenų registras, kad iš pareiškėjų nebūtų prašoma informacijos, kurią paramą administruojančios institucijos gali gauti ar pasitikslinti kitu būdu. DMS išliks pareiškėjams el. būdu teikti paaiškinimai, kurie užtikrins suteiktos informacijos atsekamumą ginčų atveju. Numatoma, kad per DMS bus galima informuoti projektų vykdytojus apie atliktų patikrų rezultatus, nustatytus pažeidimus ar reikalavimus grąžinti paramą ar jos dalį. Taip pat numatoma, kad projektų vykdytojai bus operatyviai informuojami apie pasikeitusius teisės aktus, galinčius daryti įtaką projektų įgyvendinimui.

EŽŪFKP mokėjimo agentūros atveju numatyta naudoti informacinę sistemą, skirtą Žemės ūkio ministerijos reguliavimo sričiai priskirtų institucijų ir įstaigų el. paslaugų teikimui (ŽŪMIS), kuri bus analogiška DMS. ŽŪMIS leis vykdyti dvipusę komunikaciją tarp pareiškėjų ir EŽŪFKP mokėjimo agentūros: gauti pranešimus, siųsti paklausimus ir teikti paaiškinimus, pridėti papildomus dokumentus ir pan. Planuojama, kad ateityje ŽŪMIS, praplėtus sistemos funkcionalumą, taip pat bus taikoma įgyvendinant priemones, finansuojamas iš EJRF.

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu SFMIS tapo vienu iš pagrindinių struktūrinės paramos administravimo įrankių, naudojamų paramą administruojančiųjų institucijų visuose paramos administravimo etapuose. SFMIS ES struktūrinę paramą administruojančioms

institucijoms padeda tinkamu būdu vykdyti ES paramos valdymą ir kontrolę, padeda išvengti daug laiko atimančio popierinio duomenų administravimo proceso. SFMIS padeda užtikrinti, kad visi duomenys, būtini ES struktūrinės paramos finansiniam valdymui, stebėsenai, priežiūrai, auditui ir vertinimui, būtų renkami ir saugomi vienoje sistemoje. SFMIS plačiai naudojama 2007–2013 m. veiksmų programų administravimui (paraiškų registravimas, sutarčių administravimas, projektų įgyvendinimo priežiūra, patikrų rezultatų registravimas, išlaidų tinkamumo kontrolė, apmokėjimas ir pan.) ir įgyvendinimo stebėsenai (informacijos apie projektų įgyvendinimo eigą ir 2007–2013 m. veiksmų programoms numatytų lėšų panaudojimą pateikimas, įvairios ataskaitos, duomenų apie stebėsenos rodiklius surinkimas, finansinių planų įgyvendinimo stebėsenai).

Nepaisant didelės pažangos, padarytos plėtojant informacinę sistemą 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu, šiuo metu visi duomenys teikiami el. formose dubliuojami ir popieriniuose dokumentuose, kadangi sistemoje nėra įdiegtas saugus el. parašas, taip pat menkai išplėtos duomenų apsaugos su kitomis valstybės duomenų bazėmis ir registrais galimybės, DMS nenaudojamas keistis informacija su pareiškėjais, ne visa informacija apie projektą teikiama el. formomis. Šiems informacinės sistemos trūkumams pašalinti bus skiriama daugiausia dėmesio, plėtojant ir pritaikant ją 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui.

Tolesnė informacinių sistemų plėtra ir tobulinimas 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu vyks esamos sistemos pagrindu, naudojant gerąją 2007–2013 m. programavimo laikotarpio praktiką ir toliau plėtojant trūkstamus funkcionalumus.

Svarbiausios SFMIS ir DMS plėtojimo kryptys apims:

- DMS pritaikymą ne tik projektų vykdytojams, bet ir pareiškėjams;
- El. apsaugos duomenimis užtikrinimą, atsisakant informacijos teikimo popieriniu formatu dar plačiau naudojant iš anksto numatytas, standartizuotas formas;
- El. parašo naudojimą, vykdant el. duomenų ir dokumentų mainus tarp ES paramą administruojančių institucijų ir projektų vykdytojų bei pareiškėjų;
- Didesnio interoperabilumo užtikrinimą – platesnę SFMIS integraciją su kitų valstybės institucijų duomenų bazėmis bei automatinius duomenų tikrinimus su kitomis (išorinėmis) informacinėmis sistemomis, neprašant pareiškėjų ir projektų vykdytojų teikti informaciją, esančią kitose valstybės duomenų bazėse ir registruose;
- Ekvivalenčios informacijos pateikimo tik vieną kartą užtikrinimą – sukurta sistema per SFMIS užtikrins galimybę ES paramą administruojančioms institucijoms keistis informacija apie pareiškėjus ir projektų vykdytojus ir nereikalauti ekvivalenčios informacijos kelis kartus;
- Komunikacijos tarp įgyvendinančiųjų institucijų ir pareiškėjų bei projektų vykdytojų el. būdu užtikrinimą;
- El. dokumentų ir duomenų saugojimo sistemos sukūrimą, užtikrinantį dokumentų ir duomenų apie projektų vykdytojus ir jų įgyvendinamus projektus prieinamumą, sudarant galimybę išlaidų tinkamumo tikrinimą ir auditą atlikti naudojantis tik el. būdu per SFMIS prieinamais duomenimis bei dokumentais;
- Kuo platesnį įvairių administravimo procesų standartizavimą ir elektronizavimą, užtikrinant kuo efektyvesnę SFMIS naudojimą ES struktūrinius ir Sanglaudos fondus administruojančių institucijų veikloje.

2014 m. bus sukurti pagrindiniai naujos sistemos moduliai, apimantys paraiškų pateikimą, vertinimą, sutarčių sudarymą, mokėjimus ir išlaidų deklaravimą EK. Atsižvelgiant į tai, kad el. parašo ir el. dokumentų saugojimo funkcionalumų įdiegimas reikalautų esminių DMS ir SFMIS pakeitimų, galimybė pareiškėjams ir projektų vykdytojams visą informaciją apie projektus teikti el. būdu bus užtikrinta toliau plėtojant sukurtus funkcionalumus ir ypatingai DMS 2015 metais.

13 lentelė. Preliminarus informacinės sistemos pritaikymo 2014–2020 m. programavimo laikotarpiui grafikas

Proceso pavadinimas	Proceso realizavimo SFMIS 2014 pabaiga Metai, ketvirtis
Pagrindiniai 2014–2020 m. ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų administravimo procesai	
Priemonių ir kvietimų planavimas	2014 m. III ketvirtis
Paraiškos teikimas ir registravimas	2014 m. III ketvirtis
Paraiškos vertinimas	2014 m. III ketvirtis
Sutarties sudarymas, keitimas ir nutraukimas	2014 m. IV ketvirtis
Mokėjimai	2014 m. IV ketvirtis
Deklaravimas EK	2014 m. IV ketvirtis
SFMIS 2014 pritaikymas apsikeitimui el. dokumentais ir duomenimis bei tolimesnė plėtra	
DMS pritaikymas el. dokumentų ir duomenų teikimui, el. dokumentų saugyklos sukūrimas	2015 m. I–II ketvirtis
Gražinimų administravimas	2015 m. I–II ketvirtis
Audītų administravimas, patikros vietoje	2015 m. III–IV ketvirtis
Finansavimo planų, procesų stebėseną	2015 m. III–IV ketvirtis

EŽŪFKP bei EJRŽF atvejais SFMIS nenaudojama ir nenumatyta jos naudoti naujuoju 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu. 2014–2020 m. programavimo laikotarpyje paramos Lietuvos kaimo plėtrai ir žuvininkystės sektoriui administravimo informacinė sistema bus sukurta KPPAIS modulio duomenų bazės pagrindu, siekiant užtikrinti visų duomenų, susijusių su paramos kaimo plėtrai ir žuvininkystės sektoriui lėšų administravimu, kaupimą ir apdorojimą, informacijos pasiekiamumą, pagreitinti paramos kaimo plėtrai ir žuvininkystės sektoriui administravimo procesą, užtikrinti tvarkomų duomenų apsaugą, sudaryti galimybę operatyviai pateikti, išsamiai parengti atitinkamoms ES ir Lietuvos institucijoms reikalingas ataskaitas ir kt. Vis dėlto identifikuotas poreikis integracijai su SFMIS dėl duomenų apsikeitimo (svarbu dvigubo finansavimo atvejais). Dėl šios priežasties planuojama atlikti integracijos galimybių analizę.

Lietuvos KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos administravimo informacinė sistema veikia per NMA tinklapį www.nma.lt. Šiuo metu NMA interesantai informaciniame tinklapyje gali ne tik peržiūrėti informaciją, susijusią su savo pagal KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos priemones pateiktomis paramos paraiškomis (matyti paramos paraiškų administravimo būsenas, atmintines, paramos paraiškose paramai už deklaruotus plotus gauti nustatytus neatitikimus, patikrų vietoje informaciją), finansinę informaciją bei susirašinėjimą su NMA, bet ir pakeisti paramos paraiškose nurodytus kontaktinius duomenis ir sąskaitos banke numerį, pateikti kai kurias paramos paraiškas bei kitus dokumentus el. forma.

Svarbiausios el. paslaugų plėtros perspektyvos artimiausiu metu susijusios su paramos paraiškų bei kitų dokumentų pateikimo el. būdu galimybių realizavimu. Šiuo tikslu toliau plečiamas informacinio tinklapio funkcionalumas, taip pat pradėtas įgyvendinti projektas „Žemės ūkio ministerijos reguliavimo sričiai priskirtų institucijų ir įstaigų žemės ūkio subjektams teikiamų paslaugų perkėlimas į elektroninę erdvę“. Įgyvendinus šį projektą, bus sumažinta administracinė našta žemės ūkio ir žuvininkystės subjektams, siekiantiems gauti Žemės ūkio ministerijos reguliavimo sričiai priskirtų institucijų ir įstaigų teikiamas viešąsias paslaugas. NMA, įgyvendinusi šį projektą, el. erdvėje galės priimti paramos paraiškas, parengtas pagal KPP ir Žuvininkystės sektoriaus veiksmų programos priemones; paramos paraiškas, skirtas nacionalinei paramai gauti; mokėjimo prašymus kaimo plėtrai ir žuvininkystės sektoriui skirtai paramai gauti ir projekto įgyvendinimo ataskaitas; taip pat plėtoti dvišalę komunikaciją tarp NMA ir pareiškėjų / paramos gavėjų el. priemonėmis.

Taip pat numatoma sudaryti galimybę keisti duomenimis tarp SFMIS ir KPPAIS dvigubo finansavimo prevencijos tikslais vertinant pateiktų paraiškų tinkamumą finansuoti ir apmokant projektų vykdytojų patirtas išlaidas. Taip pat planuojama toliau tobulinti SFMIS ir

KPPAIS sąveiką, siekiant duomenų keitimosi tarp šių informacinių sistemų ir jų integravimo procesą paspartinti ir padaryti maksimaliai efektyvų.
